MIHAI TIULIUMEANU

ÎMPĂRĂȚIILE RĂSĂRITULUI

Viziuni, profeții și spaime apocaliptice

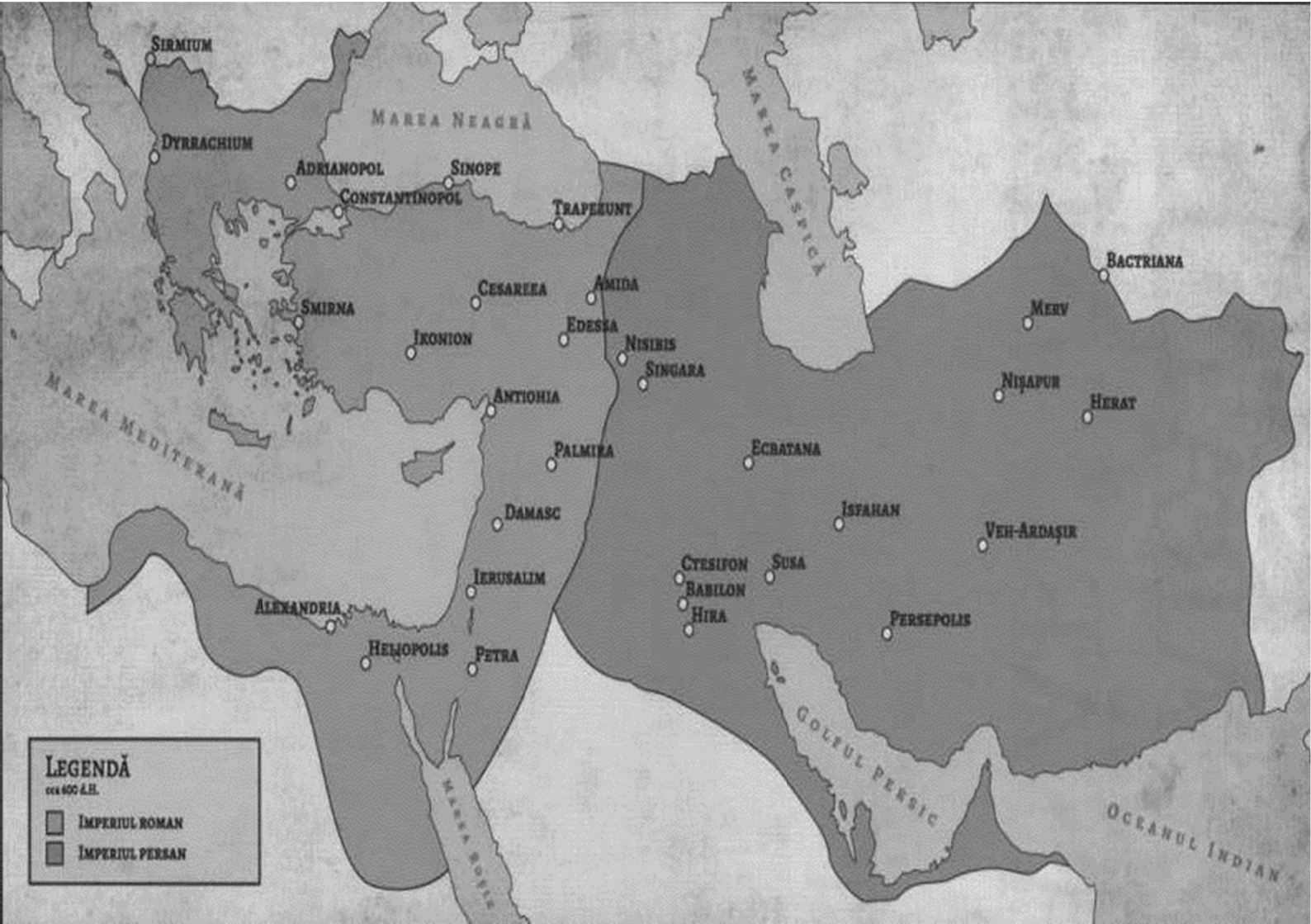
Sirmium
Dyrrachium
Adrianopol
Sinope
Constantinopol
Trapezunt
Marea Neagră
Marea Caspică
Bactriana
Cesareea
Amida
Smirna
Edessa
Ikonion
Nisibis
Singara
Mehv
Nişapur
Herat
Antiohia
Marea Mediterană
Palmira
Ecbatana
Damasc
Isfahan
Veh-Ardaşir
Ctesifon
Susa
Babilon
Hira
Ierusalim
Alexandria
Persepolis
Heliopolis
Petra
Golful Persic
Marea Roşie
Oceanul Indian
Legendă
cca 600 d.H.
Imperiul roman
Imperiul persan

Mihai Tiuliumeanu (n. 1975) este istoric, redactor-şef al revistei *Misterele Dunării* şi profesor de istorie. După obţinerea licenţei în istorie la Universitatea „ALI. Cuza" din Iaşi, a urmat o serie de cursuri de perfecţionare în Armenia, Marea Britanie, Olanda, Malta, Italia, Grecia şi Turcia. A semnat patru volume de istorie şi peste douăzeci de articole în reviste de specialitate din ţară şi străinătate.

Mihai Tiuliumeanu
Împărăţiile Răsăritului
Viziuni, profeţii şi spaime apocaliptice

Prima fiară, cea cu chip uman, împărăţia Apusului, este cea a grecilor. Aceasta se înţelege clar din spusele lui, „i s-au smuls aripile". El [profetul Daniel] *face referire la distrugerea idolatriei diabolice. „Şi, sculându-se de pe pământ, a stat drept în picioare ca un om şi i s-a dat o inimă de om."*

Şi iată a doua fiară, care semăna cu un urs. Ea stătea într-o parte, pe partea estică. Ea semnifică împărăţia sasanizilor. „Avea trei coaste în gură" – el face referire la regatele persanilor, mezilor şi parţilor. Aceasta este evident din spusele „scoală-te şi mănâncă multă carne". Pentru că, întreaga lume ştie, ea a mâncat atât de bine.

„Şi iată a treia fiară, ca un leopard, care avea pe spate patru

aripi ca de pasăre şi patru capete." El vrea să spună împărăţia nordului, a lui Gog, Magog şi a celor doi tovarăşi ai lor, cărora li s-a dat puterea de a zbura în forţă la vremea lor, din părţile nordice.

„Şi a patra fiară, nespus de grozav de înspăimântătoare şi de puternică; avea nişte dinţi mari de fier, mânca, sfărâmă şi călca în picioare ce mai rămânea." El spune că această a patra împărăţie, care se va ridica dinspre sud, este împărăţia lui Ismael. După cum explică arhanghelul: „Fiara a patra este o a patra împărăţie care va fi pe pământ. Ea se va deosebi de toate celelalte, va sfâşia tot pământul, îl va călca în picioare şi-l va zdrobi. Cele zece coarne înseamnă că din împărăţia aceasta se vor ridica zece împăraţi. Iar după ei se va ridica un altul, care se va deosebi de înaintaşii lui şi va doborî trei împăraţi."

Sebeos, *Istoria,* 241[1]

Introducere

Împărăţiile Răsăritului este o istorie a Antichităţii târzii[2], povestea căderii unor împărăţii şi a ridicării

---

[1] Toate citatele din izvoarele antice sunt traduse de autorul acestui volum, cu excepţia citatelor în al căror caz se menţionează o altă traducere.

[2] Conceptul de *Antichitate târzie* a apărut la jumătatea veacului trecut, când istoricul francez Henri-Irénée Marrou a propus înlocuirea sintagmelor uzitate de istoricii moderni pentru a defini perioada „declinului şi prăbuşirii Imperiului Roman", precum *Imperiul Roman târziu* sau *Bas-Empire* (de vreme ce acestea

altora, a lui Gog şi Magog, popoarele apocaliptice de la marginea pământului, povestea unui sfârşit de epocă şi a mai multor sfârşituri de lume, aşa cum au fost percepute şi trăite ca atare, de oamenii acelor timpuri.

Antichitatea târzie nu este doar o prelungire degenerată a Antichităţii clasice, un lung şi dureros declin, o lume decadentă şi roasă de vicii, care îşi trage veşteda sevă din nostalgia măreţiei de altădată. Antichitatea târzie îşi are propria măreţie. Este o lume vibrantă, răscolită de patimi, de ambiţii, de visuri, de spaime, de războaie şi, nu în ultimul rând, de iubire.

Căderea Romei în stăpânirea barbarilor, considerată de istoricii occidentali borna de reper pentru sfârşitul Antichităţii, nu a fost un eveniment cu implicaţii politice majore pentru lumea Răsăritului, atâta vreme cât capitala imperială fusese strămutată, cu mai bine de un veac în urmă, pe malurile Bosforului, la Constantinopol.

---

sugerau o decadenţă a întregii lumi romane, fapt ce nu corespundea cu realitatea), cu o denumire mai potrivită, *Antichitate târzie*, care nu implica noţiunea decăderii, deteriorării sau declinului. Istoricii contemporani au comprimat sau dilatat conceptul de *Antichitate târzie* în funcţie de timp sau de spaţiu. În funcţie de timp: de la moartea lui Alexandru, ultimul dintre Severi (235), sau uciderea lui Gordian al III-lea (244) până la moartea lui Iustinian (565), a lui Mauriciu (602), a lui Focas (610) ori a lui Heraclius (641). în funcţie de spaţiu: de la bazinul Mării Mediterane la Orientul roman, împărăţia Iranului ori Peninsula Arabă, ajungând, în cele din urmă, să cuprindă o arie geografică vastă, între Oceanul Atlantic şi Asia Centrală.

Sentimentul sfârşitului de lume, la momentul căderii Romei, nu a cuprins nicio clipă regiunile orientale. Această parte a împărăţiei romanilor avea să-şi trăiască propriile spaime escatologice abia peste două veacuri, când cucerirea arabă va duce la disoluţia finală a vechii lumi mediteraneene şi la apariţia unor noi spaţii de civilizaţie, moştenitoare în egală măsură a Antichităţii clasice.

Antichitatea târzie este, înainte de toate, o epocă a schimbărilor, a transformărilor, a adaptării. Nu a fost uşoară trecerea bruscă de la modelul politic clasic roman al împărăţiei universale, solid fixată pe hotarele sale naturale, la împărăţia creştină, Cetatea lui Dumnezeu, fără ziduri şi fără fruntarii precise, mereu atacată şi hărţuită de duşmani reali sau imaginari.

Ciuntită, înjumătăţită chiar, împărăţia romanilor a găsit puterea de a-şi reafirma, prin intermediul credinţei creştine, hegemonia asupra lumii. Soarta Cetăţii s-a împletit cu soarta Creştinătăţii, iar acest liant va ţine în viaţă Imperiul încă o mie de ani.

În cealaltă parte a lumii, pe frontiera Eufratului, începând cu veacul al III-lea după Hristos, împărăţia Iranului a încercat să-şi impună propria hegemonie în regiunile răsăritene, contestând violent pretenţiile Romei de primă putere a lumii. Timp de patru secole, Roma şi Iranul, cei „doi ochi” care luminau tenebrele

pământului, şi-au secătuit resursele şi puterile într-un conflict fără sfârşit şi fără sorţi de izbândă, ruinându-se reciproc şi năruind, împreună cu ele, o lume întreagă. Pentru a-şi asigura victoria, romanii au deschis Porţile Caucazului, lăsând să se reverse asupra lumii civilizate popoarele sălbatice ale nordului, identificate cu Gog şi Magog, prevestitorii Apocalipsei.

Invazia arabilor, a patra împărăţie, fiara biblică cu „dinţi mari de fier", care a „mâncat, sfărâmat şi călcat în picioare" întregul pământ, avea să pună capăt, în mod brutal, *Antichităţii târzii*, declanşând un val escatologic care a cuprins întregul Răsărit, până la hotarele Indiei.

În ciuda tabloului apocaliptic creat de cuceririle arabilor, credinţele lumii răsăritene lasă totuşi loc speranţei. Şi soarta acestei a patra fiare, asemenea celorlalte trei (Roma, Iranul şi împărăţia turcilor), a fost dinainte hotărâtă: se spune că „ultimul împărat" al romanilor şi Wahrām, răzbunătorul iranienilor, în fruntea unor oşti fără număr, vor coborî asupra ismaeliţilor, îi vor trece pe toţi prin sabie şi vor elibera pământurile ocupate mişeleşte.

Abia apoi se va împlini sfârşitul lumii, aşa cum a fost profeţit: invazia popoarelor lui Gog şi Magog, distrugerea întregii lumi, Ziua Judecăţii, a doua venire a lui Hristos şi stabilirea împărăţiei lui Dumnezeu.

Capitolul I
Cei doi ochi ai pământului

Dumnezeu a făcut ca întreaga lume să fie luminată încă de la început de doi ochi, şi anume puternica împărăţie a romanilor şi sceptrul prudent al împărăţiei Iranului. Căci prin aceste două mari puteri, triburile neascultătoare şi belicoase sunt vânate, iar cursul omenirii este în permanenţă reglementat şi călăuzit.

Chosroe al II-lea, într-o scrisoare către împăratul roman Mauriciu, în Theofilact din Simocatta, *Istoria,* 4.11.2–3

Ērānšar – împărăţia arienilor

În veacul al III-lea după Hristos, când împărăţia romanilor traversa cea mai grea perioadă a istoriei sale, aşa-numita epocă „a împăraţilor soldaţi", în cealaltă parte a lumii, Imperiul Part al arsacizilor[3] îşi trăia propriul sfârşit de lume.

---

[3] Dinastia arsacizilor, fondată de regele Arsace I în anul 250 Î. H., a condus Iranul până în anul 224 al erei noastre, când a fost înlocuită de sasanizi. Originari din regiunea Parţia, partea de nord-est a Iranului, arsacizii au reuşit să răstoarne dinastia elenistică a seleucizilor, fondată de Seleukos Nikator, unul dintre generalii lui Alexandru cel Mare.

În ciuda conflictelor de graniţă cu romanii pentru stăpânirea Mesopotamiei, regii parţi nu reuşiseră să pună în pericol poziţia de primă putere a lumii pe care o deţinea Imperiul Roman. Dar această situaţie era pe cale să se schimbe, departe de atenţia lumii apusene, sfâşiată de lupte interne fără sfârşit.

În anii 205–206, Bābak, din familia persană Sasan, custode al templului zeiţei Anahid[4], l-a detronat pe conducătorul de origine partă al cetăţii Istakhr. Fiii lui Bābak, Şapur şi Ardaşir, au început cucerirea teritoriilor provinciei Fars (Persia). Prins cu totul de problemele interne care măcinau Imperiul Part, regele Ardavan al IV-lea nu a avut nici hotărârea, nici puterea de a opri ascensiunea familiei Sasan.

După moartea lui Bābak, al doilea său fiu, Ardaşir Bābakan *(fiul lui Bābak),* a reuşit să cucerească întregul platou iranian. În anul 224, Ardaşir l-a înfrânt decisiv pe regele Ardavan, aducând sub ascultarea sa toate teritoriile locuite de iranieni, de la Indus până la Eufrat.

Firdoùsi[5], poetul naţional al Iranului, în *Cronica*

---

[4] În *Avesta,* este numită *imaculata doamnă a apelor*, zeiţa fertilităţii, recoltelor şi a victoriei, stăpână a planetei Venus. Venerată încă de pe vremea ahemenizilor, a devenit zeiţa protectoare a casei Sasan. Şapur I şi-a numit fiica Adur (*Foc*) Anahid.

[5] Firdoùsi (cca 940-1020), supranumit „Homer al Persiei", autorul celui mai lung poem epic, *Şah-Namè (Cronica şahilor),* care înfăţişează istoria Iranului de la Facerea Lumii până la cucerirea arabă. în ciuda faptului că a fost scrisă în timpul

şahilor, spune că Sasan, un descendent al lui Darius al III-lea, a luat-o în căsătorie pe fiica lui Bābak, un conducător local din provincia Fars. Din această căsătorie s-a născut Ardaşir, supranumit *Unificatorul.* Astfel, descendenţa din neamul ahemenizilor îi legitima lui Ardaşir pretenţiile la tronul împărăţiei Iranului.

Tabari, în istoria sa despre faptele regilor şi profeţilor, spune că Sasan a fost un războinic curajos şi puternic, care a învins în luptă dreaptă peste 80 dintre cei mai bravi bărbaţi ai Istakhrului.

Sasan a ajuns custode al templului zeiţei Anahid, luând în căsătorie o frumoasă prinţesă pe nume Rāmbihişt, dintr-o familie înrudită cu arsacizii parţi.[6]

Rāmbihişt i-a dăruit lui Sasan un fiu, pe Bābak, care s-a născut cu părul lung de un stânjen, semn al unui destin măreţ. Când a ajuns la vârsta maturităţii, Bābak a moştenit funcţia de custode al templului zeiţei Anahid, pe care o va prelua şi urmaşul său, Ardaşir. Primii regi sasanizi au fost, aşadar, războinici şi preoţi în acelaşi timp, fapt care va contribui la unificarea împărăţiei Iranului şi la acceptarea mazdeismului ca religie oficială.

---

stăpânirii arabe (a fost terminată în jurul anului 1010), această remarcabilă creaţie literară este expresia cea mai înaltă a spiritualităţii persane.

[6] Tabari, V.814.

Odată urcat pe tron, Ardaşir, al cărui nume amintea de cel al regelui ahemenid Artaxerxes, fiul marelui Xerxes, şi-a luat titlul de *šāhān šāh,* „rege al regilor", singur conducător al împărăţiei arienilor, *Ērānšar.*

Numele de *Ērānšar* îşi avea originile în *Avesta*[7] şi desemna tărâmul mitic al arienilor, „poporul celor nobili" [8], strămoşii iranienilor, indienilor şi ai popoarelor Europei. Alegerea acestui nume nu a fost întâmplătoare, atâta vreme cât el exista în memoria colectivă a iranienilor, adoratori sau nu ai lui Zoroastru, încă de pe vremea ahemenizilor. Ardaşir reclama moştenirea Persiei ahemenide, contând pe sprijinul întregii populaţii a Iranului, pe care arsacizii parţi nu îl obţinuseră.

Noul imperiu îşi avea centrul de putere în Mesopotamia, acolo unde se afla şi capitala, Ctesifon. Din acest motiv, prezenţa romanilor în apropierea Eufratului, în Siria şi nordul Mesopotamiei constituia o serioasă ameninţare.

În anul 231, stăpân peste un imperiu care îi recunoştea deplina autoritate, Ardasir a considerat că este momentul să conteste stăpânirea romanilor în regiune. Armatele persane au invadat nordul

---

[7] Culegere de texte mitologice şi religioase persane, devenită cartea sfântă a mazdeismului, atribuită profetului iranian legendar Zoroastru (Zarathustra).

[8] *Aryas,* „nobil" în sanscrită.

Mesopotamiei, Armenia, Siria şi Cappadocia, teritorii revendicate de Ardaşir în numele strămoşilor săi care le-au stăpânit: „El [Ardaşir, *n. N.*] devenise o sursă de teamă pentru noi; pentru că făcuse tabără cu o armată numeroasă nu doar în Mesopotamia, ci şi în Siria, ameninţând că va lua înapoi toate teritoriile pe care persanii le stăpâniseră din vechime, până la Marea Greciei. Era, spunea el, dreptul moştenit de la înaintaşii săi".[9]

A fost nevoie ca împăratul roman Alexandru Severus să se deplaseze personal în Orient pentru ca invazia persană să fie oprită. Chiar dacă sursele romane îl prezintă pe Severus ca învingător, primul război dintre sasanizi şi romani s-a încheiat nedecis.

Uciderea lui Alexander Severus la Roma, în anul 235, l-a determinat pe Ardaşir să redeschidă conflictul. În timp ce romanii erau absorbiţi de luptele interne pentru putere, armatele persane au reuşit să ocupe nordul Mesopotamiei. Cetatea Hatra, important centru comercial, care rezistase atât parţilor, cât şi asediilor romane, a fost cucerită şi distrusă.

Legenda spune că Nadira, fiica regelui al-Dayzan din Hatra, care urmărea luptele de la adăpostul zidurilor, s-ar fi îndrăgostit de tânărul Şapur, fiul regelui persan,

---

[9] Cassius Dio, 80, s4.1.

care se remarca prin frumuseţe şi vitejie. Schimbând în taină mesaje, Şapur i-ar fi promis tinerei fete că o va lua de soţie atunci când cetatea se va preda. Îmbătată de iubire, prinţesa le-ar fi deschis persanilor una dintre porţi, grăbind sfârşitul războiului.

Tabari povesteşte că Nadira i-a transmis lui Şapur un mesaj care suna astfel: „Ce îmi vei dărui dacă îţi voi spune cum să dărâmi zidurile cetăţii şi cum să îl ucizi pe tatăl meu?" Şapur i-a răspuns: „Îţi voi dărui orice pofteşti, te voi preţui mai mult decât pe toate nevestele mele şi te voi face favorită între ele toate!" Atunci Nadira l-a sfătuit astfel: „Alege un porumbel cu guşa argintată şi înmoaie-i piciorul în sângele menstrual al unei fecioare cu ochi albaştri. Apoi lasă-l să zboare şi, când se va aşeza pe zidul cetăţii, atunci să ştii că acel zid se va prăbuşi".[10]

Şapur a procedat întocmai. Soldaţii care păzeau zidurile au fost adormiţi cu vin, în care apropiaţii Nadirei amestecaseră ierburi vrăjite. Când o parte din zid s-a prăbuşit, persanii au năvălit în cetate, ucigându-i pe toţi cei care le-au ieşit în cale. În măcelul care a urmat a fost ucis şi regele al-Dayzan. Învingător, Şapur şi-a ţinut promisiunea, luând-o în căsătorie pe

---

[10] În Antichitate se considera că sângele menstrual are puterea de a vindeca unele boli, dar că poate fi folosit şi pentru a face rău, în cadrul unor ritualuri de magie neagră.

frumoasa Nadira.

În noaptea nunţii, Nadira nu s-a putut odihni, plângându-se de aşternuturile care îi iritau pielea. Slujitorii au cercetat cearşafurile şi au găsit între pliuri o frunză de dafin, pricina nefericirii tinerei mirese. Atunci, Şapur, văzându-i pielea fină, aproape translucidă, a întrebat-o: „Cu ce te-a hrănit părintele tău?" Iar Nadira i-a răspuns: „Cu frişcă, măduvă de oase, miere de albine şi cel mai scump vin." „Pe tatăl tău, pe mine m-ai cunoscut de puţină vreme şi îţi sunt mai drag decât părintele care te-a îngrijit în acest fel?" a exclamat Şapur uimit.

Mânios, Şapur a ordonat ca frumoasa prinţesă, care se dovedise nevrednică de dragostea unui asemenea tată, să fie ucisă. Chiar în acea noapte a fost adus un armăsar nărăvaş, de a cărui coadă au fost legate încheieturile şi părul Nadirei. Când calul a pornit la galop, trupul prinţesei a fost rupt în bucăţi.[11]

Cucerirea Hatrei, care va deveni cel mai înaintat bastion al Iranului la graniţa cu împărăţia romanilor, l-a convins pe Ardaşir să-l încoroneze pe Şapur ca rege partener. Un document despre viaţa lui Mani, scris în limba greacă, ne confirmă acest fapt, petrecut în anul 240: „Când am împlinit vârsta de 24 de ani, în anul în

---

[11] Tabari, V.830.

care regele persan Dari-Ardaşir a deschis porţile cetăţii Hatra, iar fiul său Şapur Şah şi-a aşezat pe cap coroana cea mare, în a opta zi a lunii Farmuthi, Dumnezeu cel Binecuvântat m-a umplut de mândrie prin generozitatea sa şi m-a copleşit cu favoarea sa”.[12]

În ultimii ani ai vieţii, Ardaşir s-a retras în Fars, patria strămoşilor săi, lăsându-i lui Şapur conducerea treburilor politice. I se recunoştea acestuia întâietatea asupra fraţilor săi, care conduceau diferite provincii ale imperiului. Ardaşir instituia, astfel, tradiţia alegerii succesorului de către regele în viaţă.

Dacă prima succesiune la tron a avut loc fără tulburări, nu la fel aveau să se întâmple lucrurile şi pe viitor. În lipsa unui sistem succesoral bine articulat, precum cel de la rege la fiul cel mare, toţi fiii aveau drepturi egale la tron, fapt care s-a dovedit aducător de nenorociri. Pentru că, nu o dată, dorinţa regelui defunct a fost nesocotită, iar luptele fratricide au însângerat împărăţia Iranului.

Limesul dacic – zidul împărăţiei romanilor

În timp ce hotarele răsăritene ale romanilor erau

---

[12] *Cologne Mani Codex* (*Codex Manichaicus Coloniensis)*, în L. Koenen şi C. Römer, 1988, pp. 10–11.

contestate de noua împărăţie a Iranului, în părţile apusene graniţa cea mai vulnerabilă a imperiului era cea de la Dunăre, acolo unde staţionau mai bine de jumătate dintre efectivele armatei. Dacii liberi, cvazii, marcomanii, dar mai cu seamă sălbaticii sarmaţi puneau la grea încercare întreaga apărare romană pe linia fluviului.

În veacul al III-lea, legiunile romane erau formate din nativi ai regiunilor în care staţionau, soldaţii având, astfel, toate motivele să lupte pentru a-şi apăra familiile şi locurile de baştină. Această strategie s-a dovedit a fi o armă cu două tăişuri: pe de o parte, a sporit eficacitatea apărării *limesului* şi a păstrat, în mare parte, frontierele imperiului; pe de altă parte, a alimentat timp de mai bine de un secol războaiele interne.

Nevoia de soldaţi profesionişti a făcut ca împăraţii să încredinţeze conducerea provinciilor şi a legiunilor unor comandanţi pricepuţi, ridicaţi de la o condiţie modestă la rangul *ecvestru*[13], în detrimentul senatorilor,

---

[13] *Equites* („cei egali"), în societatea romană, următorul ordin (rang) după cel senatorial. Apartenenţa la ordinul ecvestru era condiţionată de avere, şi nu de origine. Dacă în era republicană numărul membrilor corpului ecvestru era limitat, după acordarea cetăţeniei romane şi provincialilor, acesta a crescut considerabil, depăşindu-l cu mult pe cel al ordinului senatorial. In secolul al III-lea, principalele poziţii în administraţia provincială şi în armată au început să fie ocupate de membrii ordinului ecvestru, iar odată cu anul 268 majoritatea împăraţilor Romei au făcut parte din acest ordin.

care ocupau aceste poziţii în mod tradiţional. Aurelius Victor îi atribuie responsabilitatea excluderii senatorilor din funcţii militare împăratului Gallien (253–268), care a stabilit printr-un edict ca *imperium*-ul, comanda militară, să nu mai fie încredinţată civililor.[14]

Aurelius Victor lasă a se înţelege faptul că această hotărâre a fost luată pe fondul conflictului dintre împărat şi Senat, conflict alimentat de teama lui Gallien faţă de o eventuală conspiraţie a senatorilor. De fapt, transferul funcţiilor militare importante către membrii corpului ecvestru începuse mult mai devreme, încă din timpul domniei lui Septimius Severus (193–211).

Procesul militarizării administraţiei imperiale se va accelera, este adevărat, în timpul lui Valerian şi al lui Gallien, dar aceasta numai din cauza presiunii foarte mari la care au fost supuse provinciile de graniţă. Excluderea senatorilor din funcţiile militare şi administrative ale provinciilor a ţinut mai degrabă de necesitate decât de alegere, atâta vreme cât imperiul se confrunta cu un alt tip de război, care impunea o apărare elastică şi comandanţi pricepuţi.

Dacă Septimius Severus, în timpul războiului cu parţii, numise prin „delegare”[15] primii trei comandanţi

---

[14] Aurelius Victor, 33.

[15] Pentru că membrii ordinului ecvestru nu puteau fi numiţi în funcţii de guvernatori imperiali ai provinciilor (*legatus Augusti pro praetore*) şi nici de

de legiuni din rândul corpului ecvestru, împăratul Valerian, fără să mai ţină cont de reţinerile Senatului, a înlocuit toţi comandanţii civili ai legiunilor, în contextul invaziilor carpo-gotice.

În veacul al III-lea, şcoala militară cea mai valoroasă a comandanţilor de legiuni era reprezentată de frontiera Dunării, acolo unde războiul nu se terminase vreodată. Cei mai mulţi generali, comandanţi de legiuni şi împăraţi ai Romei şi-au avut originile în Dacia Traiană, Moesia şi Pannonia, provinciile romane care cuprindeau doar o mică parte a spaţiului ancestral dacic.

Limesul dunărean, cea mai lungă şi cea mai dificilă frontieră a imperiului, se întindea pe toată lungimea Dunării, din Bavaria şi până în Pont. Nu era un zid, asemenea celui ridicat de Hadrian în Britannia, dar avea o faimă egală cu legendarul zid al lui Alexandru, ridicat în părţile Răsăritului pentru a ţine departe popoarele sălbatice care ameninţau existenta lumii civilizate.

O întreagă reţea de forturi şi castre ridicate pe malul drept al Dunării apăra hotarele împărăţiei romanilor de cei mai înverşunaţi duşmani ai săi: de triburile

---

comandanţi ai legiunilor (*legatus legionis*), în secolul al III-lea s-a găsit un subterfugiu, numirea temporară, cu delegare (*praeses pro legato*).

germanice ale marcomanilor şi cvazilor în Raetia[16] şi Noricum[17], de sarmaţii iazigi şi dacii liberi în părţile Pannoniei şi Moesiei. Cel mai înfricoşător segment al *limesului* dunărean era frontiera Pannoniei, ameninţată în permanenţă de sarmaţi, sălbaticii războinici despre care Herodot spunea că ar fi progeniturile sciţilor, proveniţi din împerecherea cu amazoanele.

Limesul panonic, sau *limesul* dacic, se întindea pe malul drept al Dunării, de la Vindobona (Viena), până la Singidunum (Belgrad), pe o lungime de aproximativ 750 de kilometri. Prima linie defensivă o constituia Dunărea; a doua linie o formau râurile afluente Drava, Sava şi Morava. Trupele romane erau cantonate în tabere militare întărite (*castra*), mici forturi (*castella*) pe Dunăre şi pe râurile afluente, turnuri de pază (*burgi*) şi capete de pod fortificate, construite la intervale regulate de-a lungul fluviului şi legate între ele cu drumuri pietruite.

În caz de invazie, unităţile militare de pe *limes* erau sprijinite de legiunile care îşi aveau cartierele în trei mari cetăţi-garnizoană: Legio I Adiutrix la Brigetio (Szőny/Komárom), Legio II Adiutrix Pia Fidelis la

---

[16] Provincia Raetia cuprindea teritorii aflate azi în componenţa Germaniei (sudul Bavariei), Austriei (regiunea Tirol), Elveţiei şi Italiei (Lombardia).

[17] Provincia Noricum, aflată între Raetia şi Pannonia, cuprindea cea mai mare parte a Austriei de azi şi jumătatea estică a Sloveniei.

Aquincum (Budapesta) şi Legio IV Flavia Félix la Singidunum (Belgrad).

Limesul moesian îl continua pe cel panonic, de la râul Margos (Morava) până la vărsarea Dunării în mare. Patru legiuni erau staţionate pe malul sudic al Dunării: Legiunea a VII-a Claudia Pia Fidelis la Viminacium (Kostolac), centrul militar şi administrativ al Moesiei Superior, Legiunea a XIII-a Gemina la Ratiaria (retrasă din Dacia odată cu atacurile carpilor), Legiunea a V-a Macedonica la Oescus (retrasă de la Potaissa) şi Legiunea a XI-a Claudia Pia Fidelis la Durostorum.

În timpul lui Diocleţian, două noi legiuni au fost formate la Dunăre: Legiunea a VI-a Herculia la Teutoborgium, în Pannonia, şi Legiunea a V-a Jovia la Bononia, în Moesia. În afară de legiunile cantonate permanent pe Dunăre, numeroase inscripţii atestă prezenţa în forturile şi castrele de pe malul fluviului, pentru perioade mai lungi sau mai scurte de timp, a soldaţilor din legiunile I Minervia, a II-a Italica, a IV-a Scitica sau a VIII-a Augusta.

În afara acestui complex sistem de apărare se afla Dacia Traiană, singura provincie despărţită de restul imperiului printr-o frontieră păzită de cinci legiuni!

Din punct de vedere militar, Dacia nu avea o mare importanţă strategică, dimpotrivă. Pe harta împărăţiei romanilor, provincia avea un „profil clasic de

vulnerabilitate”.[18]

Nu vom insista asupra motivelor pentru care Traian a renunţat la politica lui Augustus de aşezare a imperiului pe graniţe naturale. Indiferent de raţiunile care au condus la cucerirea acestei mici părţi a spaţiului dacic – insolenţa lui Decebal, formidabila alianţă anti-romană pusă pe picioare de regele dac, care ameninţa întreaga linie a Dunării, o demonstraţie de forţă pentru ceilalţi barbari sau, nu în ultimul rând, atingerea ţărmurilor nordice ale Oceanului[19] –, cert este faptul că, expusă din trei părţi, atacată mereu de dacii liberi, provincia Dacia a trebuit să fie apărată continuu de două legiuni şi numeroase trupe auxiliare, un efort militar nejustificat.

Imediat după moartea lui Traian, când provincia s-a confruntat cu prima răscoală a autohtonilor, combinată

---

[18] Susan P. Mattern, 1999, p. 61.

[19] În concepţia romanilor, lumea era mult mai mică, iar Oceanul care înconjura pământul se afla aproape de frontierele imperiului. Vipsanius Agrippa considera, bunăoară, că Oceanul se află la doar 637 de kilometri de Dunăre! În timpul lui Augustus, Germania a fost cucerită până la Elba, iar flota romană a navigat pe lângă ţărmurile de nord ale Oceanului, în încercarea de a-l înconjura. în sud, o altă expediţie a ajuns până la Meroë (în Nubia), care, conform tradiţiei, era ultima cetate înainte de ţărmurile sudice ale Oceanului. Această intenţie a fixării graniţelor romane pe ţărmurile Oceanului era încă de actualitate în secolul al III-lea, când împăratul Marcus plănuia să creeze două noi provincii, Sarmaţia şi Marcomania, atingând astfel Oceanul nordic; Herodian spune că getul Maximin urmărea, de asemenea, să pornească război împotriva sarmaţilor, pentru a aduce sub stăpânirea Romei toate regiunile nordice, până la Ocean.

cu atacurile dacilor liberi, roxolanilor şi bastarnilor, împăratul Hadrian s-a gândit serios să retragă trupele romane în sudul Dunării. Cu mare greutate, apropiaţii l-au convins să nu abandoneze provincia, lăsând cetăţenii romani pe mâinile barbarilor. Au fost părăsite sudul Moldovei şi Muntenia, teritorii incluse pe vremea lui Traian în provincia Moesia, iar podul ridicat de Apolodor peste Dunăre a fost parţial distrus.[20] Dacii liberi şi aliaţii lor au fost potoliţi prin renegocierea subsidiilor anuale: „Când regele roxolanilor s-a plâns de diminuarea subsidiilor, el [Hadrian, *n. n.*] a cercetat problema şi a făcut pace cu acesta”.[21]

Provincia Dacia fost păstrată, dar în jurul său a continuat întărirea *limesului* dacic şi a celui moesian, începute de pe vremea lui Traian. Marc Aureliu a petrecut pe Dunăre zece dintre ultimii doisprezece ani ai domniei sale, luptând împotriva cvazilor, marcomanilor, burilor, sarmaţilor iazigi şi dacilor liberi. În aceeaşi vreme, coborând prin Dacia, costobocii au devastat Moesia, Macedonia şi Grecia. În aceste împrejurări, Legio V Macedonica a fost mutată de la Troesmis la Potaissa. Centrul administrativ şi sediul

---

[20] Cassius Dio, 68, 13.6: „Hadrian, pe de altă parte, s-a temut că le va fi uşor barbarilor să treacă în Moesia, odată ce vor fi biruit paza podului, aşa că a dispus să fie îndepărtată suprastructura.”

[21] *Historia Augusta, Hadrian,* 6.8.

guvernatorului militar al întregii regiuni era fortăreaţa Sirmium, ridicată pe râul Sava, care supraveghea atât linia Dunării, cât şi *valul panonic* ridicat în calea sarmaţilor iazigi, de-a curmezişul Banatului, având capetele pe Dunăre şi pe Mureş. În Pannonia, la Sirmium şi în împrejurimile sale, s-au născut nu mai puţin de zece împăraţi ai Romei: Deciu (249–251), Herennius Etruscul (251), Hostilian (251), Claudiu Gotul (268–270), Quintillus (270), Aurelian (270–275), Probus (276–282), Maximian (285–310) Constanţiu II (337–361) şi Gratianus (367–383). Alţi şapte împăraţi şi-au avut originile în provincia vecină, Dacia Traiană: Ingenuus (259–260), Regalian (260–268), Aureol (268), Galeriu (293–311), Valerius Severus (306–307), Maximin Daia (308–313) şi Liciniu (308–324). Dacă îi adăugăm acestei liste pe Maximin Tracul (235–238), Constanţiu Chlorus (305–306) şi pe fiul său, Constantin cel Mare (309–337), nativi ai Moesiei, avem douăzeci de împăraţi ai Romei cu origini dacice în mai puţin de un secol!

O inovaţie a veacului al III-lea, în organizarea administrativă a imperiului, dar strâns legată de noua strategie de apărare, a fost constituirea unor districte inter-provinciale, aflate sub comanda unor generali, aşa-numitele „provincii de război”. Astfel, Moesia şi Pannonia au fost puse sub conducerea unică a unui

guvernator de Illiricum, titlu pe care l-au purtat, în diferite etape ale carierei lor, mulţi dintre împăraţii menţionaţi anterior. De aici, probabil, confuzia ce derivă din sintagma „împăraţi ilirici", nume nefericit ales, de vreme ce dă o conotaţie etnică unei realităţi geografice cu totul diferite.

Ilirii nu ajunseseră vreodată în preajma Dunării, aceste teritorii fiind ocupate, din cele mai vechi timpuri, de triburi traco-dacice. Cele mai cunoscute dintre acestea erau cel al *singilor*, care ocupase o zonă întinsă între Mureş, Tisa şi Dunăre, şi cel al *tribalilor*, teribilii războinici care îl bătuseră pe regele Filip al Macedoniei.[22] La sfârşitul secolului al IV-lea î. H., celţii scordisci s-au aşezat în, număr foarte mare la confluenta Dunării cu Sava, determinând retragerea singilor spre Pannonia şi a tribalilor spre Moesia. Cetatea Singidava, centrul politic şi militar al singilor, important punct de supraveghere a Dunării, a fost ocupată de celţi, care au numit-o *Singidunum*, „cetatea

---

[22] Dintre faptele de arme ale tribalilor, amintim victoria categorică împotriva regelui Sitalkes al tracilor odrisi, ucis în luptă în anul 424 î. H. (vezi Tucidide), dar mai ales conflictul cu regele Macedoniei, Filip al II-lea. În anul 339 î. H., când Filip se întorcea dintr-o expediţie împotriva sciţilor, tribalii i-au pretins o parte însemnată de pradă ca să-l lase să traverseze trecătorile Balcanilor. Filip a început bătălia. Tribalii şi-au arătat ferocitatea în luptă, macedonenii suferind pierderi însemnate. însuşi regele a fost rănit de o suliţă în coapsa dreaptă, rămânând toată viaţa cu un şchiopătat.

singilor”.

Timp de aproape două secole, scordiscii au dominat regiunea Dunării Mijlocii, dovedindu-se o adevărată pacoste pentru stăpânirea romană în Balcani. În cele din urmă, puterea scordiscilor a fost sfărâmată de Burebista, la jumătatea veacului I î. H., când, spune Strabon, „trecând cu îndrăzneală Dunărea şi jefuind Tracia – până în Macedonia şi Iliria –, a pustiit pe celţii care erau amestecaţi cu tracii şi cu ilirii”.[23] Motivul trebuie să fi fost nu atât ameninţarea pe care celţii o reprezentau pentru spaţiul dacic, de multe ori exagerată, cât subsidiile generoase pe care Roma le plătea pentru păstrarea liniştii în Balcani. Teritoriile de la Dunărea Mijlocie şi Pannonia reintrau astfel în stăpânirea dacilor, care deveneau principalii actori pe scena politicii regionale.

În timpul lui Octavian şi în cel al lui Tiberius, romanii au ocupat Pannonia, care a fost cuprinsă în provincia Illiricum, împreună cu Dalmaţia. Pe vremea împăratului Vespasian (69–79), Illiricum a fost împărţită în provinciile Pannonia şi Dalmaţia. Tradiţia a păstrat însă numele de Illiricum pentru întreaga coastă dalmată şi Pannonia Superioară, astfel că titulatura guvernatorului reflecta mai degrabă tradiţia

---

[23] Strabon, VII. 3.11.

decât realitatea geografică. Cu atât mai mult cu cât sediul guvernatorului se afla la Sirmium, pe graniţa dintre Moesia şi Pannonia, regiune care nu făcuse vreodată parte din provincia Illiricum.

Povestind împrejurările în care Galeriu, ai cărui părinţi erau nativi din Dacia Traiană, a ocupat tronul Romei, Lactanţiu spune: „Că, în cazul în care Diocleţian ar fi refuzat să cedeze, el va lua hotărâri [doar în favoarea intereselor sale], ca să nu mai fie inferior şi cel din urmă. Căci trecuseră deja 15 ani de când, relegat în *Illiricum*, *adică pe malul Dunării* [*subl. ns.*], luptase cu neamurile barbare, în timp ce alţii conduceau comod provincii mai întinse şi mai liniştite”.[24]

La sfârşitul veacului al III-lea, când Diocleţian a simplificat organizarea administrativă a imperiului, Illiricum, cu capitala la Sirmium, a devenit una dintre cele patru prefecturi[25], cuprinzând Pannonia şi întreaga Peninsulă Balcanică, inclusiv Grecia.

Maximin – getul care a îngrozit Roma

Pe frontiera Dunării, unde staţionau mai mult de jumătate dintre efectivele armatei romane, aproape toţi

---

[24] Lactanţiu, 18.6.

[25] Cele patru prefecturi erau: Galia şi Britannia; Italia, Spania şi Africa; Illiricum; Orient.

comandanţii de legiuni erau originari din ţinuturile pe care le apărau. Cei mai mulţi dintre aceştia au pornit de la o condiţie modestă şi au urcat în ierarhia militară numai datorită priceperii în treburile războiului. Din acest motiv, le erau apropiaţi soldaţilor, care îi considerau mai potriviţi să îmbrace purpura imperială decât cei ce îşi aveau obârşia în ţinuturile Apusului.

În anul 193, împăratul Pertinax era asasinat la Roma de soldaţii gărzii pretoriene, care au scos apoi tronul la licitaţie. În timp ce, în capitală, Didius Iulianus îşi cumpăra domnia cu 25.000 de sesterţi, comandanţii legiunilor din provincii s-au revoltat, refuzând să-i recunoască autoritatea.

În aceste împrejurări, soldaţii Legiunii a XIV-a Gemina, cantonaţi la Carnuntum, l-au proclamat împărat pe comandantul lor, Septimius Severus, guvernatorul Pannoniei. Născut în Libia, acesta provenea dintr-o familie care îşi avea rădăcinile în pământurile geţilor, sau cel puţin aşa se spune despre el, căci tatăl[26], fratele şi unul dintre fiii săi au purtat cu mândrie porecla Geta (*Getul*). Şi poate că nu întâmplător, Septimius şi fratele său, Geta, au primit guvernarea provinciilor Pannonia, respectiv Dacia

---

[26] Publius Septimius Geta provenea dintr-o familie modestă, ridicată la rangul ecvestru pe vremea lui Traian. Mama lui era descendenta unei ramuri a familiei romane Fulvia, relocată în Libia.

Porolissensis, cunoscută fiind aversiunea oştenilor de la Dunăre fată de comandanţii care nu erau din neamul lor. Septimius ştia limba geţilor, după cum a demonstrat-o atunci când l-a întâlnit pe Maximin, poveste pe care o vom înfăţişa mai departe.

Nu doar originea îi adusese lui Severus respectul soldaţilor săi, dar şi faptul că „împărţea cu aceştia greutăţile campaniilor, dormea într-un cort simplu, mânca şi bea asemenea lor şi cu nicio ocazie nu făcea uz de confortul sau plăcerile care s-ar fi cuvenit rangului său”.[27]

În drumul spre Roma i s-au alăturat şi restul legiunilor dunărene – a II-a Adiutrix, a IV-a Flavia Félix, a VII-a şi a XI-a Claudia, formate în cea mai mare parte din nativi ai Pannoniei şi Moesiei. Din Dacia, Geta i-a trimis în ajutor unităţile de cavalerie mobilă ale legiunilor a XIII-a Gemina şi a V-a Macedonica.

Deşi, la început, a fost declarat inamic public, în cele din urmă, de frica legiunilor dacice, Senatul l-a proclamat împărat. Didius Iulianus a fost ucis, chiar în palat, de gărzile sale sau, după spusele altora, ar fi luat otravă după ce Senatul a hotărât să îi ofere tronul lui Severus.

În echipament complet de luptă, oştenii de la Dunăre

---

[27] Herodian, *Historis* 2.11.2.

defilau pe străzile Romei, împodobite cu ghirlande de flori şi frunze de laur, în ovaţiile mulţimii adunate să-l vadă pe învingător. În fruntea legiunilor şuierau în vânt draconii coloraţi, spre marea mirare a romanilor, care nu cunoşteau teribilul stindard de luptă al dacilor decât din poveştile isprăvilor lui Traian. Atât de solemnă era atitudinea legionarilor de la graniţă, neobişnuiţi cu asemenea festivităţi, încât aveai impresia că participă nu la un triumf, ci la o ceremonie religioasă.

Severus i-a pedepsit cu asprime pe ucigaşii lui Pertinax, garda pretoriană a fost dezmembrată, iar membrii săi alungaţi din Roma, fără arme şi fără cai. Noul împărat a renunţat la tradiţia ca oştenii din gardă să fie doar nativi ai Italiei, Spaniei, Macedoniei sau Noricumului, ca până atunci, completând-o cu cei din regiunile locuite de daci. Pe de o parte, le răsplătea soldaţilor săi susţinerea, iar pe de alta, însărcina paza tronului Romei unor oameni cu „o înfăţişare mai respectabilă şi purtări mai simple", dar cu un mai pronunţat simţ al onoarei, căci dacii aveau un mai mare respect faţă de disciplina militară şi datoria de soldat.[28]

Începea, astfel, dacizarea structurilor militare ale Imperiului Roman, fenomen care va căpăta amploare

---

[28] Cassius Dio, 74, 2.4-5.

în timpul urmaşilor lui Severus. În acelaşi timp, legiunile dunărene, conştiente de puterea lor, vor încerca să îşi impună de acum încolo propriii comandanţi pe tronul Romei, oameni din neamul dacilor, căliţi în războaie, care aveau priceperea şi putinţa de a le apăra aşezările ameninţate de sarmaţi sau germani.

În anul 235, oştenii Legiunii a IV-a Italica, formată din nativi ai Pannoniei, l-au proclamat împărat pe Maximin, comandantul lor, în condiţiile în care Alexandru, ultimul dintre Severi, se arătase neputincios în faţa invaziei sarmaţilor la Dunăre şi a germanilor pe Rin.

Maximin se născuse în provincia Moesia, într-o familie sărmană de origine getă, şi în tinereţe fusese păstor. Numele tatălui său era Micca, iar al mamei sale, Ababa, după cum el însuşi lăsase a se înţelege, cu o anume ocazie. *Historia Augusta* spune că se născuse într-un sătuc al Traciei, într-o familie barbară, tatăl său fiind got, după spusele unora, iar mama sa alană, dar aceasta este o fabulaţie. Mai mult ca sigur, originea sa era getică, de vreme ce goţii aveau să îşi facă apariţia în preajma Dunării mai târziu de 180, anul aproximativ al naşterii lui Maximin. Aceeaşi *Historia Augusta* spune, de altfel, că „el era cu adevărat iubit de geţi, fiind unul

dintre aceştia”.[29]

Cât despre Tracia, istoricii romani numeau aşa jumătatea Moesiei dinspre mare sau chiar întreaga Moesie, în virtutea tradiţiei greceşti, care nu încadra această regiune în fruntarii precise. Pentru autorii greci timpurii, Tracia cuprindea toate teritoriile situate la nord de Tesalia, inclusiv Macedonia şi Sciţia Mică. Strabon spune că Tracia mărginea Macedonia şi se întindea „până pe ţărmurile Euxinului şi Propontidei”.[30] Termenii *Tracia, traci* (*Thracia, thraex*) erau folosiţi pentru a cuprinde laolaltă triburile traco-gete care locuiau la nord de Macedonia, până la Dunăre şi Pont.

Precizarea că Maximin se născuse „într-un sat al Traciei de la graniţă” şi că, adolescent fiind, făcuse parte dintr-un grup de tineri care luaseră armele pentru a-şi apăra casele de invadatorii goţi lasă să se înţeleagă faptul că locul său de obârşie trebuie să fi fost în preajma Dunării, de vreme ce provincia romană Tracia nu se afla pe frontieră. Faptul că mai târziu, în armata romană, a condus un detaşament de tribali pare să indice Tribalia ca fiind regiunea sa natală. De foarte tânăr a intrat în armată, unde statura şi puterea lui

---

[29] *Historia Augusta, Maximini Duo,* 1.5.

[30] Strabon, VII, 9. 1. Propontida era numele antic al Mării Marmara.

fizică au fost repede apreciate. Primit ca îngrijitor de cai în corpul ecvestru, Maximin a fost remarcat de Septimius Severus cu ocazia celebrării zilei de naştere a fiului său mai mic, Geta. În onoarea sărbătoritului, au fost organizate întreceri între soldaţi şi ofiţeri, fiind oferite ca premii diferite obiecte, printre care brăţări, gulere sau centuri din argint. Tânărul curajos i-a cerut împăratului să-i permită să se întreacă cu acei bărbaţi de rang mai înalt. Dar cum nu ştia încă bine latineşte, i s-a adresat împăratului în limba geţilor, făcându-se înţeles astfel. Deşi impresionat de statura sa, împăratul nu i-a permis să intre în competiţie cu legionarii, cunoscut fiind respectul lui Severus faţă de disciplina militară. Şi-a dat însă acordul ca tânărul get să lupte împotriva auxiliarilor din corpul de aprovizionare. Într-o singură zi, Maximin a câştigat 16 trofee, învingând tot atâţia adversari!

A doua zi, Maximin a primit permisiunea de a se întrece cu soldaţii şi i-a învins în luptă pe cei mai viguroşi şi mai bravi dintre aceştia. A câştigat toate obiectele din argint oferite ca premiu, iar atunci când i-a fost prezentat împăratului, acesta i-a dăruit un colan de aur. După aceste isprăvi, Severus l-a luat la Roma, însărcinându-l cu paza sa personală. „Micul trac”, cum era alintat de împărat, a devenit faimos printre oşteni, iubit de tribuni şi admirat de camarazi. Severus i-a fost

ca un părinte, ajutându-l să urce în ierarhia militară, deşi era încă foarte tânăr. Prin statura şi forţa sa, cu ochii săi mari şi pielea sa albă, Maximin părea hărăzit unui destin măreţ, în ciuda originii modeste.

În vremea lui Caracalla, urmaşul lui Severus, Maximin a primit comanda unei centurii, participând la războaiele din Orient ale împăratului-soldat. Sub Caracalla a învăţat ce înseamnă disciplina militară, căci numai prin exerciţii şi ascultarea ordinelor au fost obţinute marile succese ale acestui împărat, fie împotriva germanilor, fie împotriva parţilor.

După asasinarea lui Caracalla, Maximin s-a retras temporar din armată, întorcându-se în satul său din Moesia. A revenit la Roma după ce tronul imperiului a fost preluat de nevârstnicul Alexandru, nepotul lui Severus din partea soţiei sale. Alexandru l-a însărcinat pe Maximin cu pregătirea tinerilor recruţi din cadrul legiunilor dunărene.[31] Este vorba, cel mai probabil, de Legiunea a IV-a Italica, înfiinţată de Alexandru pentru a lua parte la războiul împotriva parţilor. Această legiune era formată, în cea mai mare parte, din nativi daci din Pannonia.

Îndeplinindu-şi cu sârguinţă îndatoririle, Maximin a

---

[31] Pregătirea recruţilor din toată armata romană, spune Herodian, sarcină aproape imposibilă, în condiţiile în care legiunile romane se întindeau din Britannia până în Mesopotamia.

câştigat afecţiunea soldaţilor săi, căci nu se mulţumea numai să dea ordine altora, ci ţinea să arate personal fiecărui recrut ceea ce trebuie făcut. Recruţii au luat drept pildă bravura sa, fiindu-i, în acelaşi timp, ucenici şi admiratori.

Historia Augusta spune că Alexandru l-a numit pe Maximin tribun al Legiunii a IV-a, iar la ceremonia de învestitură i-a adresat următoarele cuvinte: „Nu ţi-am încredinţat comanda unor veterani, dragul şi iubitul meu Maximin, pentru că m-am temut că nu vei putea scoate din aceştia greşelile care au prins rădăcini prea adânci sub alţi comandanţi. Ţi-am încredinţat tineri recruţi; după felul purtărilor tale, curajul şi perseverenţa ta, învaţă-i ce înseamnă serviciul militar, astfel încât, din tine, care eşti unul, să îmi faci mai mulţi Maximini, oameni de care Imperiul are atâta nevoie."[32]

Preluând comanda recruţilor, Maximin a început pe dată pregătirea militară. În fiecare a cincea zi, soldaţii mărşăluiau cu întregul echipament asupra lor şi simulau bătălii. Armele, coifurile, armurile, scuturile şi tunicile, întregul echipament cu alte cuvinte, erau inspectate zi de zi chiar de el, aşa cum se obişnuise în campaniile lui Caracalla. Se îngrijise personal ca oştenii să primească cizmele potrivite, fiindu-le acestora un

---

[32] *Historia Augusta, Maximini Duo,* 5.5-7.

adevărat părinte.

Atunci când un alt tribun l-a dojenit, spunându-i: „De ce munceşti atât de mult, acum că ai obţinut acest rang şi poţi deveni general?”, el i-a răspuns: „În ce mă priveşte, cu cât mai mult voi urca, cu atât mai mult voi munci.” Adeseori participa la exerciţiile fizice împreună cu soldaţii şi se lua la trântă cu ei, dar nu cu unul, ci cu cinci, şase sau chiar şapte deodată.

Acest comportament nu putea decât să stârnească nemulţumirea şi invidia celorlalţi tribuni şi, la un moment dat, unul dintre aceştia, mai obraznic decât ceilalţi, dar de altfel un om plin de curaj, i-a spus: „Nu arăţi nimic nemaipomenit biruindu-ţi propriii soldaţi, mai ales ca un tribun ce eşti.” Maximin l-a provocat atunci la luptă, iar când respectivul s-a apropiat, getul i-a pus o mână în piept şi l-a trântit pe spate. După care, s-a întors către ceilalţi, spunând: „Aduceţi-mi pe altul, dar de data aceasta un tribun adevărat!”

Maximin avea o înfăţişare impresionantă, măsurând peste doi metri şi jumătate! Soldaţii glumeau între ei că foloseşte brăţara soţiei sale ca inel, atât de mari îi erau degetele! Unii povesteau că a tras de unul singur un car încărcat cu provizii, alţii că lovise odată un cal cu pumnul atât de tare, încât calului îi săriseră dinţii din gură sau că îi rupsese altui animal piciorul cu o lovitură de călcâi. Putea sfărâma pietre în mâini şi despica

buştenii dintr-o lovitură.

Unii soldaţii îl porecliseră cu dragoste Milo din Croton[33], din pricina dibăciei sale în trânte, iar alţii îl numeau Hercule sau Anteu[34].

În lupte era feroce, aruncându-se acolo unde bătălia era mai aprigă, înspăimântându-şi duşmanii şi punându-i pe fugă. Întâmpina moartea cu linişstea specifică celor din neamul geţilor, care nu se temeau de nimic pe această lume. Trupul său masiv purta urmele nenumăratelor răni pe care le căpătase în luptă, iar din acest motiv era iubit şi admirat de soldaţi, tineri daci din familii sărmane ale Pannoniei, care vedeau în el un model şi se străduiau să-i fie pe plac. În aceeaşi măsură, soldaţii îl dispreţuiau pe Alexandru Severus, pe care îl acuzau că îşi conduce campaniile cu timiditate şi lipsă de pricepere, numindu-i în batjocură „băiatul mamei”[35]. Încă de la urcarea pe tron, la doar cincisprezece ani, Alexandru se aflase cu totul sub influenţa bunicii, iar apoi a mamei sale, fapt care le displăcea oştenilor.

Războiul purtat împotriva primului şah al Iranului,

---

[33] Atlet din Grecia antică, câştigător a numeroase întreceri sportive, despre care se povestea că a ridicat un taur pe umeri.

[34] Gigant din mitologia greacă, fiul lui Neptun şi al Geei. Nu putea fi învins de nimeni în luptă atâta vreme cât stătea cu picioarele pe pământ. Hercule l-a învins după ce l-a ridicat în aer şi l-a sugrumat.

[35] Herodian, 6.8.3.

Ardaşir I, a fost un total eşec, armata romană fiind înfrântă categoric şi suferind pierderi foarte mari. Lipsa de autoritate a împăratului, care nu avea spiritul unui războinic, a avut ca urmare pierderea disciplinei printre soldaţi. În anul 232, legiunile din Siria l-au proclamat împărat pe unul dintre comandanţii lor, Taurinus. Revoltă a fost înăbuşită cu mare greutate. La Roma, chiar în prezenţa împăratului, soldaţii din garda pretoriană şi-au omorât comandantul, după care au jefuit timp de trei zile oraşul şi au incendiat câteva cartiere. Şi oştenii legiunilor provinciale, la fel ca aceia din garda pretoriană, erau nemulţumiţi din pricina neprimirii darurilor în bani, aşa cum fuseseră obişnuiţi de Septimius Severus şi Caracalla. Acuzaţiile de lăcomie şi avariţie o vizau pe Iulia Mamaea, mama lui Alexandru.

În timp ce nemulţumirile creşteau în toate provinciile, Alexandru îşi desăvârşea la Roma educaţia religioasă, fiind familiarizat cu preceptele creştine de vestitul Origene, unul dintre Părinţii Bisericii, adus de la Antiohia de mama sa pentru a-i fi tutore.

În anul 234, germanii au trecut Rinul, ameninţând Italia, iar sarmaţii au invadat Pannonia. Neputincios, împăratul a încercat să-i oprească pe germani cu promisiunea unor generoase subsidii, în timp ce regiunile dunărene au fost lăsate fără apărare. În aceste

împrejurări, soldaţii Legiunii a IV-a Italica l-au proclamat împărat pe Maximin, numit între timp *praefectus legionis*, titlu acordat comandanţilor de legiuni care făceau parte din ordinul ecvestru.[36] Herodian spune că soldaţii plănuiau să îl ucidă pe Alexandru şi să îl proclame pe Maximin împărat şi Augustus, pentru că era din neamul lor şi erau convinşi că el, datorită experienţei şi curajului dovedit de atâtea ori, era omul potrivit pentru a face faţă acelui război.

Soldaţii s-au aşezat pe câmpul de instrucţie, după cum le era obiceiul, iar atunci când Maximin a început inspecţia trupelor, i-au pus pe umeri mantia de purpură şi l-au ridicat pe scut, aclamându-l ca împărat. Din respect pentru Severus, care îi fusese ca un părinte, Maximin a refuzat la început, dar, la insistenţele soldaţilor, a acceptat în cele din urmă *imperium*-ul. Le-a răspuns oamenilor săi că acceptă fără de voie, supunându-se doar voinţei lor.

Legiunea a IV-a a pornit spre Germania, unde se afla Alexandru Severus, planul fiind să ajungă acolo înaintea veştilor despre rebeliune, să-l surprindă pe împărat şi să îi convingă pe cei din jurul lui să treacă de partea lui Maximin. Pentru început, li s-au alăturat

---

[36] Spre deosebire de *legatus legionis*, titlu rezervat comandanţilor de legiuni care făceau parte din ordinul senatorial.

câteva cohorte ale legiunilor panonice, I şi a II-a Adiutrix.

Maximin şi-a trimis oamenii în Moesia şi Dacia, de unde a primit răspunsul aşteptat: încă o dată, soldaţii legiunilor dunărene se strângeau în jurul unuia din neamul lor, sprijinindu-l să ocupe tronul Romei. Legiunile dacice a XIII-a Gemina şi a V-a Macedonica trimiteau detaşamente care să-l sprijine pe getul Maximin. De la Singidunum şi Viminacium, legiunile a IV-a Flavia şi a VII-a Claudia jurau supunere *micului trac*. Aceleaşi legiuni care înlesniseră ridicarea dinastiei Severilor pe tronul Romei puneau acum umărul la înlăturarea acelui matriarhat al Iulio-Severilor sirieni, adepţi ai creştinismului, religie care nu îşi afla susţinători printre războinicii de la Dunăre, adoratori ai zeului-soare.

Vestea uzurpării lui Maximin a căzut cu totul pe neaşteptate în tabăra lui Alexandru de la Moguntiacum (Mainz). Unii spuneau că oştenii Legiunii a IV-a nu erau la mare distanţă, ba chiar că se vedea în depărtare un nor de praf, semn că se apropiau de tabăra imperială. Când Alexandru şi-a scos soldaţii în câmp, unii dintre aceştia au început să strige să fie trecuţi prin sabie comandantul general al armatei, precum şi sfătuitorii sirieni ai împăratului, care se făceau vinovaţi de toate nenorocirile. Alţii strigau împotriva Iuliei,

mama împăratului, care, din lăcomie, le tăiase darurile, şi îl acuzau şi pe Alexandru de meschinărie şi zgârcenie. În timp ce rebelii se apropiau, oştenii Legiunii a XXII-a rupeau rândurile. Ajungând la mică distanţă, oamenii lui Maximin au început să strige, cerându-le soldaţilor lui Alexandru să-l părăsească pe acel tânăr fricos, ţinut sub fustă de mama sa, şi să treacă de partea unui tovarăş de-al lor, care îşi petrecuse toată viaţa sub arme şi era cunoscător în treburile militare. Oştenii germanici au dezertat cu toţii, trecând în tabăra lui Maximin.

Nici măcar în ultimele sale clipe Alexandru nu a găsit curajul care îi lipsise toată viaţa. Agăţându-se de mama sa, plângând şi lamentându-se, şi-a aşteptat călăul fără să încerce să se împotrivească. Atunci când au pătruns în tabără, centurionii şi soldaţii trimişi de Maximin i-au ucis pe Alexandru, pe mama sa şi pe toţi cei care se bucuraseră de favorurile fostului împărat. Soldaţii i-au urmărit pe cei care îşi căutaseră scăparea prin fugă, ucigându-i pe toţi.

Legiunile reunite l-au proclamat împărat pe Maximin. Era primul împărat al Romei ridicat pe tron dintre soldaţi, deşi prin căsătoria sa cu Caecilia Paulina, aranjată de Severus, Maximin intrase în ordinul ecvestru. Alegerea sa a bucurat armata, dar a înspăimântat Senatul, căci amintirea cruntelor războaie

cu dacii era încă proaspătă la Roma. Numai groaza că-i va vedea pe daci năvălind asupra Romei a convins Senatul să-l recunoască împărat! Conştient de faptul că purtările simple şi firea sa milităroasă nu se potriveau manierelor din capitala imperiului, Maximin nu s-a grăbit spre Roma, luând imediat comanda războiului împotriva germanilor. În scurta sa domnie, el nu a mai avut vreodată ocazia de a revedea Roma, petrecându-şi tot timpul în campanie, printre soldaţi. S-a străduit ca, măcar prin scrisori şi mesaje, să întreţină o relaţie amicală cu Senatul şi cu poporul roman.

La Roma, nimeni nu s-a împăcat cu gândul că un get a urcat pe tronul lui Traian. Nu doar faptul că avea o origine umilă stârnea mânia romanilor, ci mai ales obârşia sa dunăreană. Traian îl învinsese pe Decebal fără a-i supune pe daci, o fărâmă din teritoriul dacic era păstrată numai prin plata unor generoase subsidii către carpi şi alte triburi ale dacilor liberi, iar ura dacilor faţă de romani, sălbăticia şi dorinţa lor de răzbunare stârneau la Roma nelinişti profunde. Era ca şi cum un cartaginez ar fi luat puterea la Roma pe vremea lui Cato cel Bătrân[37], lucru de neconceput după războaiele

---

[37] Marcus Porcius Cato cel Bătrân (234-149 î. H.), om politic şi scriitor din timpul Republicii romane, adversar neîmpăcat al cartaginezilor. Se spune că îşi încheia luările de cuvânt în Senat astfel: *ceterum censeo Carthaginem esse delendam* („în plus, sunt de părere că trebuie distrusă Cartagina").

cu Hannibal!

Furor Daciscorum, „furia dacilor”, de care pomenesc autorii latini, sau *paranoia geton*, cum o numeau grecii, cruzimea lor, curajul în faţa morţii, ura neîmpăcată faţă de romani şi înclinaţia lor naturală spre război, de vreme ce însuşi Marte se născuse printre ei[38], făceau ca dacii să fie temuţi la Roma. În timp ce romanii se moleşiseră, îşi pierduseră vigoarea şi disciplina, dacii formau cele mai puternice legiuni ale imperiului, iar menţinerea graniţei pe Dunăre se datora numai lor.

Din această teamă faţă de daci, din neputinţa de a le face faţă în eventualitatea unui război, din toată frustrarea pricinuită de urcarea unui get pe tronul imperiului, s-au scornit pe seama lui Maximin tot felul de poveşti, care de care mai fanteziste. Era numit de unii Ciclop, de alţii Busiris[39] sau Sciron[40], de câţiva Phalaris[41] şi de mulţi Typhon[42] sau Gyges[43].

Se spune că spânzura oameni pe cruci sau îi cosea în piei de animale proaspăt ucise, că îi arunca fiarelor, că le sfărâma capetele cu bâta, că era plin de cruzime şi

---

[38] Iordanes, 5.40.

[39] Rege mitic al Egiptului, care îi sacrifica pe străini lui Iupiter.

[40] Tâlhar din mitologia greacă, ucis de Tezeu.

[41] Tiran al cetăţii Agrigentum, din Sicilia, care îi ardea de vii pe condamnaţi într-un taur de bronz încins.

[42] Titan cu o sută de capete, ucis de Iupiter cu un fulger.

[43] Gigant cu o sută de braţe, fiul lui Caelus (Uranus) şi al Geei.

însetat de sânge asemenea tuturor celor din neamul său. Că era condus de un singur gând, să se răzbune pe romani pentru ceea ce le făcuseră dacilor în războaiele trecute! Maximin îi înspăimântase într-atât pe romani, încât erau înălţate rugăciuni, atât în templele publice, cât şi în cele private, chiar de către femei sau copii, ca acest tiran să nu apuce să vadă vreodată cetatea Romei. Când povesteşte despre împăratul Galeriu, originar din Dacia, că ura până şi numele de roman şi căuta să răzbune nenorocirile aduse dacilor de către romani, Lactanţiu exprimă o credinţă adânc înrădăcinată la Roma, aceea că dacii învinşi nutreau o ură neîmpăcată faţă de romani şi aşteptau doar momentul potrivit pentru a se răzbuna cu brutalitate!

Herodian spune că Maximin a încercat să-şi modereze pornirile în relaţia cu aristocraţia romană, conştient fiind de ostilitatea fată de persoana sa, din moment ce era primul împărat ridicat de jos până pe cea mai înaltă treaptă a puterii. „Caracterul său era barbar în mod natural, de vreme ce rasa lui era barbară. Moştenise firea brutală a celor din neamul său şi a înţeles să-şi apere tronul prin acte de cruzime, temându-se ca nu cumva să fie dispreţuit de Senat sau de poporul roman, mai degrabă ruşinat de originea sa umilă decât impresionat de onoarea pe care o dobândise. Toată lumea cunoştea şi făcea cunoscută

mai departe povestea vieţii sale, că fusese păstor în munţii Traciei, că fusese primit într-o cohortă auxiliară doar pentru statura uriaşă şi puterea sa, că devenise împărat al romanilor numai în urma unor împrejurări norocoase”.[44]

Conştient că aristocraţia nu îl va accepta vreodată, Maximin a încercat să-şi apropie poporul roman: „El i-a scris în acelaşi fel şi poporului, cu mare respect, iar aceasta din pricina urii pe care i-o purta Senatul, care, după cum el credea, îl dispreţuia profund”, spune *Historia Augusta.* Mesajele sale după victoriile împotriva germanilor au fost citite în public, din ordinul său au fost pictate scenele de luptă, pentru ca povestea isprăvilor sale să fie ştiută de toţi, iar picturile au fost expuse în forum, chiar în faţa clădirii Senatului.

În zadar însă. Încă din primele luni, domnia sa a fost marcată de o serie de trădări şi conspiraţii, pe care le-a pedepsit cu brutalitate, fapt ce a contribuit la îngroşarea trăsăturilor acelui portret deloc prietenos. Exagerând amploarea execuţiilor, *Historia Augusta* spune că „fără un judecător, fără procurori şi fără apărare, el i-a condamnat la moarte pe toţi şi le-a confiscat proprietăţile, însă, chiar şi după ce a ucis peste 4000 de oameni, tot nu era mulţumit”.

---

[44] Herodian, 7.1.2.

Un singur lucru nu i-au putut contesta nici cei mai vehemenţi critici ai săi, priceperea militară, iar prin aceasta Maximin a arătat că merita să poarte pe umeri purpura imperială. A fost ridicat pe tron de soldaţi, pentru că aceştia îl socoteau vrednic să îi conducă în războaie, iar el a ţinut să le arate că nu s-au înşelat.

Fără să piardă vremea, a poruncit de îndată construirea unui nou pod peste Rin, nerăbdător să mute războiul pe pământul germanilor. Iar când podul a fost gata, a aruncat asupra germanilor legiunile dunărene, împreună cu unităţile auxiliare, aduse din Orient, care fuseseră pregătite de Alexandru Severus pentru războiul cu împărăţia Iranului: mauri pricepuţi în aruncarea suliţei, arcaşi din Siria şi Armenia, ba chiar şi persani, care formau unităţi aparte, constituite din mercenari şi prizonierii de război aşezaţi în provinciile romane.

În fruntea acestei armate, a înaintat cu repeziciune în teritoriul de peste Rin, distrugând totul în calea sa: sate şi cetăţi au fost prădate şi arse din temelii, regiuni întregi au fost devastate, germanii fiind nevoiţi să caute scăpare în păduri şi în mlaştini. Maximin i-a urmărit chiar şi acolo, fiind pentru soldaţii săi un exemplu de curaj şi de bărbăţie.

Când germanii au intrat într-o mlaştină, încercând cu disperare să scape de urmăritori, iar soldaţii romani

dădeau semne de ezitare, împăratul şi-a împins calul în apă, tăindu-i cu mâna sa pe cei care încercau să fugă.[45] Ruşinaţi de faptul că împăratul duce războiul în locul lor, soldaţii s-au aruncat pe urma sa, ucigându-i pe toţi cei care îşi căutau scăparea. Au căzut şi mulţi dintre romani, astfel încât mlaştina se umpluse de cadavre, iar apa se înroşise de sânge. Văzută de cineva care nu participase la luptă, ar fi putut părea scena unui război naval. În această bătălie, la fel ca în multe altele, Maximin şi-a arătat ferocitatea, ucigând cu mâna sa o mulţime de duşmani.

După ce a pârjolit o mare parte din Germania, Maximin s-a întors învingător, luându-şi titlul de *Germanicus Maximus*, titlu pe care l-a primit şi fiul său. De asemenea, au fost bătuţi antonini cu legenda *Victoria Germanica.* Evitând să meargă la Roma, s-a stabilit la Sirmium, aproape de pământul său natal, în mijlocul războinicilor daci, care îl iubeau şi îl admirau. Doar a trimis o scrisoare Senatului şi poporului roman, care suna aşa: *„Patres conscripti,* abia de vă putem povesti toate pe care le-am făcut. Într-o arie de peste 40–50 de mile am ars toate satele germanilor, le-am capturat turmele, am luat prizonieri, am omorât războinici şi am

---

[45] Lupta împotriva alamanilor s-a purtat la Agri Decumates, în regiunea Pădurea Neagră, sudul Germaniei. Vezi P. Southern, 2001; vezi şi M. Meckler, 1997.

purtat o mare bătălie într-o mlaştină. Şi am fi forţat şi mai departe, spre pădure, dacă adâncimea mlaştinii nu ne-ar fi împiedicat trecerea."[46]

Şi multe alte lupte au fost purtate de Maximin, iar din toate s-a întors învingător, aducând o pradă uriaşă şi mulţime de captivi. Într-o oraţie trimisă Senatului, el spunea: „În foarte puţin timp, *patres conscripti*, am purtat mai multe războaie decât toţi cei din vechime. Am adus mai multă pradă decât ar fi putut un om spera şi atât de mulţi captivi, încât pământurile Romei abia îi pot cuprinde."[47]

Spera ca prin aceste isprăvi să-şi câştige preţuirea în ochii romanilor, dar socotelile sale au fost greşite. Cu cât faima sa devenea mai mare, cu atât creşteau frica şi ura romanilor. Gândul că după încheierea luptelor de la graniţă va porni asupra Romei cu oştile sale dacice nu-i dădea pace Senatului, iar din acest motiv erau ţesute cele mai complicate intrigi pentru înlăturarea sa de pe tron.

Doar că Maximin nu avea de gând să încheie luptele. După victoriile împotriva germanilor, fără a pierde vremea, a început să pregătească războiul împotriva sarmaţilor iazigi. Herodian spune că ţelul său era de a

---

[46] *Historia Augusta, Maximini Duo,* 12.6.

[47] *Historia Augusta, Maximini Duo,* 12.7.

aduce sub stăpânirea Romei toate regiunile până la Oceanul nordic, şi ar fi reuşit aceasta dacă ar fi trăit îndeajuns!

Doi ani a purtat Maximin războiul dincolo de Dunăre, în teritoriile locuite de iazigi şi de dacii liberi. S-a întors la Sirmium învingător, luându-şi titlurile de *Sarmaticus Maximus* şi *Dacicus Maximus,* titlu care nu mai aparţinuse vreunui alt împărat de la Traian până la el!

Numai că Roma înţelegea cu totul altfel să preţuiască efortul său. Abia întors din campanie, a primit vestea nefericită a uzurpării din partea lui Gordian cel Bătrân, guvernatorului Africii, care îl asociase împărat pe fiul său, Gordian cel Tânăr. Senatul, care se afla în spatele acestei uzurpări, le-a acordat celor doi titlul de *Augusti,* declarându-l pe Maximin duşman public.

Furios, Maximin a pornit spre Roma în fruntea legiunilor sale panonice. Pentru a-şi îmbărbăta soldaţii, le-a adresat cuvintele potrivite: „Prieteni oşteni, vă facem cunoscut ceea ce, probabil, aţi aflat deja. Africanii şi-au încălcat jurămintele. Dar când şi le-au ţinut ei vreodată? Gordian, om nevolnic, aflat în pragul morţii, a uzurpat puterea imperială. Sacrii noştri părinţi senatori, care i-au ucis pe Romulus şi Cezar, m-au declarat pe mine duşman public, pe mine, care am luptat pentru ei, care am cucerit pentru ei; şi nu

doar pe mine, ci şi pe voi, care staţi alături de mine. Gordienii, tată şi fiu, au fost proclamaţi *Augusti,* Dacă sunteţi bărbaţi, dacă este cu adevărat măreţie în voi, să pornim atunci în marş împotriva Senatului şi a africanilor şi veţi putea avea toate bunurile lor".[48]

Aventura celor doi Gordieni s-a terminat, însă, înainte ca Maximin să pună piciorul în Italia. Guvernatorul provinciei africane Numidia, pe nume Capellianus, care avea o socoteală personală cu cei doi, a ocupat Cartagina. Gordian cel Tânăr a fost ucis în luptă, iar tatăl, răpus de durere, s-a spânzurat.

Senatul se afla într-o poziţie primejdioasă. După ce îşi arătase făţiş sprijinul faţă de cei doi Gordieni, nu se putea aştepta la clemenţă din partea lui Maximin. Cum acesta pornise cu oşti spre Italia, Senatul i-a numit împăraţi pe Pupienus, supranumit Maximus, prefectul Romei, şi pe Balbinus, unul dintre senatori. Pentru a mulţumi şi populaţia capitalei, care contesta numirea celor doi, a fost numit cezar şi nepotul de numai treisprezece ani al lui Gordian cel Bătrân, numit tot Gordian.[49]

Trei împăraţi ridica Roma împotriva getului Maximin! Cea mai mare temere a romanilor, că dacii

---

[48] *Historia Augusta, Maximini Duo,* 18.1-4.

[49] Viitorul împărat Gordian al III-lea (238-244), cel mai tânăr împărat urcat până atunci pe tronul Romei, la numai treisprezece ani.

vor năvăli asupra Romei, se adeverea. Pe măsură ce legiunile dunărene se apropiau de graniţa Italiei, populaţia a început să fugă din calea celui pe care îl socoteau tiran şi fiară însetată de sânge. Cum nu avusese timp pentru pregătirea campaniei, Maximin spera că, odată intrat în Italia, va găsi destulă hrană pentru oameni şi cai. Spre surprinderea sa, a găsit satele părăsite, pământurile pârjolite, podurile distruse, proviziile ascunse. De la Hannibal încoace, romanii nu mai trăiseră o asemenea spaimă!

Emona[50] a găsit-o părăsită de locuitorii săi, care fugiseră în grabă, dând foc templelor şi caselor. Cum totul era scrum, nu a găsit provizii pentru oameni şi animale. Iar situaţia a devenit şi mai grea după ce au sosit în tabăra imperială şi legiunile din Italia.

Aquileia, cea mai importantă cetate din apropierea graniţei, a refuzat să-şi deschidă porţile. Considerând că cetatea va cădea uşor, Maximin a hotărât să o ia cu asalt. Cetatea era însă bine întărită, avea destule provizii, iar locuitorii erau hotărâţi să reziste. Ei şi-au închis casele şi templele, luptând pe ziduri cu toţii, bărbaţi, femei, copii şi bătrâni.

Toate eforturile legiunilor dunărene au fost zadarnice. Luptători feroce în câmp deschis, dacii nu

---

[50] Emona (sau Hema la Herodian), Ljubijana de azi.

posedau cunoştinţe despre asediul cetăţilor. Văzând că nu poate lua oraşul cu forţa, Maximin a încercat să negocieze cu fruntaşii săi. Aquileienii au respins propunerile de pace, spunându-i că zeul Belanos le-a prezis că va fi înfrânt.[51] Soldaţii puteau chiar să jure că acel zeu îşi arătase de câteva ori chipul pe cer, părând să dea de înţeles că lupta de partea asediaţilor. Era semn de rău augur. Unii soldaţi începuseră să crâcnească, mai ales că proviziile erau pe terminate.

Senatul a trimis scrisori în regiunile vecine, cerându-le tuturor să împiedice aprovizionarea lui Maximin. Pretori şi chestori au fost trimişi în cetăţi pentru ca toate porţile să rămână închise. Râul care curgea prin faţa Aquileei a fost infestat de cei asediaţi, care au aruncat în apă corpurile morţilor.

Cel care îi nimicise pe germani şi pe sarmaţi nu reuşea să facă progrese în acel asediu nefericit. Acuzându-şi comandanţii că nu depun toate eforturile, i-a omorât pe unii dintre ei. Starea de spirit în tabăra lui Maximin era foarte proastă. El însuşi înţelesese că toţi ajunseseră să-l urască şi se uniseră împotriva lui, dar tocmai această nedreaptă reputaţie de căpcăun îl oprea să se poarte mai crunt cu asediaţii.

---

[51] Herodian spune că acest Belanos, sau Belis, era o divinitate locală, adorată de localnici sub chipul lui Apollo.

În aceste împrejurări nenorocite s-a pus la cale complotul care avea să îi aducă sfârşitul. Soldaţii Legiunii a II-a Parthica, ce-şi aveau originile în Italia, veniseră la chemarea lui Maximin, dar se temeau pentru soarta familiilor lor, care ar fi avut de suferit dacă acesta ar fi ocupat Roma. Asemenea celorlalţi romani, îl considerau un barbar plin de cruzime şi, din acest motiv, s-au gândit să pună capăt războiului, ucigându-l.

La începutul lunii mai a anului 238, conspiratorii au considerat că a venit momentul să acţioneze. Pe la amiază, în timp ce Maximin se odihnea în cortul său, s-a auzit afară zarvă mare. I s-a adus la cunoştinţă faptul că soldaţii Legiunii a II-a doresc să îi vorbească. Lipsit de precauţie, Maximin a ieşit în faţa cortului, fără armură. Atunci, soldaţii s-au repezit asupra sa, ucigându-l cu lovituri de sabie. Au fost ucişi, de asemenea, fiul lui Maximin, un tânăr vestit pentru frumuseţea sa, dar şi principalii săi generali.

În haosul care a urmat, soldaţii s-au omorât între ei, unii luptând pentru a-l apăra pe Maximin, neştiind că a fost asasinat, alţii pentru a rupe lanţurile tiraniei gete. Legiunile din Pannonia şi Moesia au primit cu mare durere vestea, în timp ce altele au sărbătorit uciderea împăratului. Cadavrele celor doi Maximini au fost mutilate, iar capetele lor, înfipte în suliţe, au fost

trimise la Roma.

Venit în grabă de la Ravenna, unde adunase oşti pentru a-l opri pe Maximin, Pupienus a dat ordin ca tabăra să fie ridicată, legiunile fiind trimise înapoi, în provinciile unde staţionau. Se evita astfel o posibilă revoltă a soldaţilor. Pupienus i-a păstrat alături numai pe mercenarii germani, aduşi de Maximin din războaiele trecute.

Acesta a fost sfârşitul primului împărat al Romei ridicat din neamul geţilor. Senatul a votat *damnatio memoriae*, condamnarea la uitare: numele său a fost şters din înregistrările oficiale şi din inscripţii[52], chipul său a fost mutilat, statuile sale, distruse, monedele sale, topite.

Atâta spaimă le insuflase romanilor, încât moartea sa a fost celebrată la Roma cu mare fast. Oameni de toate vârstele au alergat spre altare şi temple pentru a le mulţumi zeilor. O mulţime s-a strâns în Circus Maximus, acolo unde Balbinus a plătit o *hecatombă.*[53] Magistraţii şi membrii Senatului au sărbătorit împreună cu poporul, simţind că scăpaseră de securea care le atârnase deasupra capetelor. În timp ce Pupienus era primit în triumf la Roma, soldaţii de

---

[52] *Abolitio nominis.*

[53] Sacrificiu public, obicei preluat de la greci. În mod tradiţional, trebuiau jertfiţi 100 de boi (*hekaton* = 100).

pretutindeni îl jeleau pe cel ce le fusese conducător, ales împărat dintre ei şi ucis de Senat, care conducea acum prin împăraţi-marionetă, numiţi prin decret.

Scăpat de ameninţarea furiei gete, Senatul a considerat că e momentul să rezolve cumva şi problema celor trei împăraţi. Lucru pe care Pupienus îl anticipase, de vreme ce, temându-se să nu fie asasinat de pretorieni, îi adusese la palat pe mercenarii săi germani. Pupienus şi Balbinus se ponegreau reciproc, primul fiind dispreţuit pentru originea sa modestă, iar cel de-al doilea pentru moliciunea şi relele sale moravuri.

Considerând că tânărul Gordian putea fi condus mai uşor decât cei doi certăreţi, Senatul a pus la cale să-l trimită pe Pupienus împotriva iranienilor, iar pe Balbinus împotriva germanilor. Nu s-a mai ajuns acolo, iar aceasta din pricina furiei pretorienilor, care îşi vedeau ameninţate privilegiile de către mercenarii germani.

La nicio lună după uciderea lui Maximin, Pupienus şi Balbinus erau măcelăriţi în palatul imperial de garda pretoriană şi aveau parte, la rândul lor, de *damnatio memoriae.* Gordian al III-lea urca pe tron, încredinţând Senatului conducerea efectivă a împărăţiei romanilor.

Nefericita soartă a împăratului Valerian

La scurtă vreme după moartea şahului Ardaşir, în anul 243, tânărul Gordian al III-lea a invadat Mesopotamia, încercând să recupereze cetăţile pierdute în războiul trecut. În fruntea unei armate formate în mare parte din „goţi şi germani”[54], Gordian l-a înfruntat pe Şapur în apropierea Eufratului, într-o sângeroasă bătălie, din care iranienii au ieşit învingători. Pe drumul de retragere, împăratul-copil a fost ucis de mercenarii săi, nemulţumiţi că nu obţinuseră prăzile generoase care le fuseseră promise.[55] Urmaşul lui Gordian, Filip Arabul, a încheiat primul tratat de pace dintre cele două împărăţii: romanii le cedau iranienilor nordul Mesopotamiei şi Armenia, angajându-se să plătească 500.000 de denari ca despăgubire de război.

Moartea lui Filip Arabul şi urcarea pe tron a lui Valerian au redeschis conflictul dintre cele două imperii. Şapur a invadat încă o dată Mesopotamia, în anul 252. O puternică armată romană, numărând peste

---

[54] T. Daryaee, 2009, p. 7.

[55] *Oracula Sibyllina,* XIII, 13—20. Alte surse latine spun că împăratul Gordian ar fi căzut victimă intrigilor prefectului pretoriului, Filip Arabul (Aurelius Victor, 27,7-8), sau soldaţilor săi plătiţi cu aur de Filip Arabul, cel ce avea să-i succeadă pe tronul Romei. Vezi Festus, 22.

60.000 de oameni, a fost învinsă categoric de iranieni în bătălia de la Barbalissos, pe malurile Eufratului.

Victoria i-a permis lui Şapur să ocupe nordul Mesopotamiei şi Siria, cucerind nu mai puţin de patruzeci de cetăţi romane, printre care şi cea mai importantă fortăreaţă din regiune, Antiohia. După această ispravă, persanii au invadat Armenia, silindu-l pe Chosroe al II-lea să recunoască stăpânirea Marelui Rege. Însă, neavând încredere în Chosroe, Şapur a pus la cale pieirea acestuia.

Anak Partul, un prinţ din neamul arsacizilor, înrudit cu familia conducătoare a Armeniei, a fost îndemnat de Şapur să îl ucidă pe Chosroe şi să-i ia tronul, urmând să primească înapoi, ca răsplată, domeniile familiei sale, confiscate în Iran. Anak a mers în Armenia, prezentându-se la curtea lui Chosroe ca un prinţ fugar care a pătimit de pe urma sasanizilor şi care căuta protecţia şi bunăvoinţa rudei sale. A putut, astfel, să câştige încrederea regelui şi să-şi pună în aplicare planul ticălos. Anak Partul i-a ucis pe regele Chosroe şi pe soţia acestuia, chiar în palatul regal, dar a pierit înecându-se în râul Aras, în timp ce încerca să scape de soldaţii care îl urmăreau. Nobilii armeni s-au răzbunat pe familia şi neamurile sale, rămase în capitală, ucigându-i aproape pe toţi.

Moartea regelui Chosroe al Armeniei a fost

momentul aşteptat de Şapur pentru a-şi trece oştile în Caucaz. Incapabili să opună rezistenţă, nobilii armeni au fost nevoiţi să accepte stăpânirea Iranului. Fiul lui Chosroe, Tiridate, vânat de persani, a reuşit să fugă din ţară, cerând protecţia Romei.

Unul dintre fiii lui Anak, Grigore, a fost salvat de cei care îl aveau în grijă, scos pe ascuns din Armenia şi dus în Cezareea Capadociei. Acolo, Grigore a fost crescut în smerenie şi credinţă de un călugăr creştin. Întors în Armenia pe vremea regelui Tiridate al III-lea, Grigore va ispăşi păcatul tatălui său, pătimind şi suferind ca un martir pentru noua sa religie. Legenda spune că Tiridate a fost vindecat de nebunie de Grigore, după care regele, convins de puterile miraculoase ale sfântului, s-a convertit şi a proclamat creştinismul religie oficială. Era prima ţară care recunoştea oficial creştinismul ca religie de stat, iar Grigore *Luminatorul* a fost canonizat ca sfânt.

Căderea în captivitate a cetăţilor Siriei, dar mai ales pierderea Antiohiei, a determinat riposta Romei. Cum iranienii nu puteau stăpâni efectiv un teritoriu atât de vast, împăratului Valerian, care s-a deplasat personal în Orient, nu i-a fost greu să mături firavele garnizoane lăsate în cetăţile Siriei. Până la sfârşitul anului 257, întreaga Sirie fusese eliberată, cetatea Antiohiei recucerită, iar graniţa mutată pe malul Eufratului, la fel

ca înainte.

Însă Valerian nu s-a oprit aici. Încrezător în succesele anterioare şi sigur de faptul că iranienii s-au împrăştiat de frica legiunilor romane, a trecut Eufratul, cucerind cetatea Edessei. Însă ciuma, care răvăşea de aproape zece ani Imperiul Roman, a urmat armata romană la Edessa, ucigând un mare număr de oşteni. Înainte ca Valerian să aibă inspiraţia de a ordona retragerea, trupele lui Şapur au înconjurat cetatea. Lipsiţi de apă şi provizii, asediaţii au acceptat înfrângerea, cerându-i lui Şapur să spună ce condiţii le va impune.

Planul lui Şapur era însă altul. Prefăcându-se dornic să semneze înţelegerea cu împăratul romanilor, l-a invitat pe acesta în tabăra sa. Prea încrezător, Valerian a mers în tabăra duşmană însoţit doar de o mică suită. Şapur l-a declarat prizonierul său.

Dezorientaţi, cei rămaşi în Edessa s-au predat iranienilor. Mulţime de legionari, cei mai mulţi dintre ei oşteni ai Legiunii a VI-a Ferrata[56], alături de goţi, slavi şi alţi mercenari aflaţi în solda romanilor, au fost duşi în captivitate.

---

[56] Legio VI Ferrata era celebră pentru luptele purtate sub conducerea lui Iulius Caesar, atât în Galia, cât şi în Orient. Pe vremea lui Octavian a fost mutată în provincia Siria-Palestina (Siria şi Iudeea), unde va rămâne în următoarele două secole. După ce mare parte a membrilor săi au pierit sau au fost făcuţi prizonieri în războiul lui Valerian cu iranienii, Legio VI a fost desfiinţată.

Profitând de starea de haos pe care au produs-o în Imperiul Roman înfrângerea şi captivitatea lui Valerian, Şapur a invadat Siria, Cappadocia, Cilicia şi a prădat încă o dată Antiohia, deportând în provinciile Fars şi Kuzistan o mulţime de artizani romani.

Cronica şahilor povesteşte faptul că prizonierii romani au construit oraşele Şapur Gird (*Gund-i Shapur*), Fortăreaţa lui Şapur, în regiunea Susiana[57], devenită o importantă garnizoană militară, cu rol de apărare a trecătorilor Kuzistanului[58], precum şi Bişapur, Oraşul lui Şapur, în Fars, nu departe de Persepolis, capitala regilor ahemenizi.

Ştim, de asemenea, că inginerii romani au fost folosiţi la construirea unor poduri şi baraje pe râul Karun, precum şi a unor canale de irigaţii în arida regiune Şuştar. Dintre acestea, cel mai cunoscut este *Band-e Kaisar*, „Podul împăratului", ale cărui ruine se văd şi azi.

Împăratul Valerian a promis o sumă enormă pentru răscumpărare, însă Şapur a refuzat. Nu se mai auzise până atunci ca cineva să ia în captivitate un împărat roman, iar Şapur era conştient de impactul psihologic al succesului său.

---

[57] Regiune din jurul cetăţii Susa, fosta capitală de vară a regilor ahemenizi.

[58] Provincie din sud-vestul Iranului, mărginind Mesopotamia şi Golful Persie.

Poveştile despre soarta lui Valerian în captivitate diferă. Lactanţiu, unul dintre primii scriitori creştini, spune că împăratul Valerian a fost ţinta batjocurii persanilor, fiind folosit de Şapur I pe post de înălţător, atunci când acesta urca pe cal: „Căzut în mâinile perşilor, Valerian şi-a pierdut nu numai puterea, de care se folosise cu neruşinare, ci şi libertatea pe care le-o răpise altora şi a trăit în cea mai ruşinoasă sclavie. Căci Şapur, regele perşilor, cel care îl prinsese, ori de câte ori dorea să se urce în car sau pe cal, îi poruncea romanului să se aplece şi să-şi ofere spinarea: punând piciorul pe spatele lui, îi spunea în batjocură că «acesta e adevărul, nu ceea ce pictaseră romanii în tablouri şi pe pereţi».”[59]

În cele din urmă, împăratul şi-ar fi găsit sfârşitul într-un mod tragic, iranienii turnându-i pe gât aur topit. Lactanţiu spune că a fost jupuit de viu, iar pielea sa, umplută cu paie, a fost păstrată ca trofeu, într-un templu: „De fapt, după ce şi-a sfârşit viaţa atât de ruşinoasă în aşa dezonoare, i-a fost jupuită pielea şi, golită de organe, i-a fost vopsită cu roşu pentru a fi aşezată în templul zeilor barbari ca să amintească un triumf atât de strălucit şi ca să stea întotdeauna înaintea ochilor ambasadorilor noştri, aşa încât romanii să nu se

---

[59] Lactanţiu, 5.2-3.

mai încreadă în forţele lor atunci când vor zări aşezate lângă zeii perşilor pielea împăratului captiv.[60]

Cunoscute fiind resentimentele primilor Părinţi ai Bisericii faţă de Valerian, unul dintre persecutorii creştinilor, este greu să dăm crezare întru totul acestor poveşti.

Istoricii moderni susţin o altă variantă, mai lipsită de culoare, dar mai raţională şi mai de bun-simţ. Sculpturile în stâncă de la Bişapur îl arată pe Valerian îngenunchind în faţa lui Şapur, în semn de supunere; şi tot la Bişapur, printre ruinele vechii cetăţi, se află un loc numit *Zendan-e Valerian*, „închisoarea lui Valerian". Aceste indicii i-au făcut pe istorici să considere că Valerian şi suita sa au fost trimişi în cetatea Bişapur, unde au trăit până la sfârşitul vieţii.

Chiar şi *Historia Augusta* susţine că Valerian era trecut de şaizeci de ani când a fost luat captiv şi a rămas în împărăţia Iranului până la sfârşitul vieţii: „În timp ce Valerian îmbătrânea în Persia, Odaenathus din Palmira a adunat o armată şi a restaurat puterea romanilor la forma sa de mai înainte."[61]

Sursa face referire la campania lui Odaenathus, conducătorul Palmirei, aliat al romanilor, care, în anul

---

[60] Lactanţiu, 5.6.

[61] *Historia Augusta,* IV.2.

262, a recucerit o parte din cetăţile Mesopotamiei, purtându-şi armatele victorioase până sub zidurile Ctesifonului.[62]

Cronica şahilor, care îl numeşte *Bazanuş* pe împăratul Valerian, spune că Şapur i-a cerut să îl ajute la construirea unui pod şi a unui baraj în regiunea Şuştar. Iar dacă împăratul, folosind priceperea inginerilor romani, ar fi reuşit să ridice podul dorit, atunci putea rămâne oaspetele său, „trăind în veselie şi în siguranţă, ferit de rău şi de umbra lui Ahriman".[63] „Bravul Bazanuş s-a pus pe treabă şi a ridicat/ Podul în trei ani, apoi lăsând Şuştarul, / Spre casă s-a grăbit să plece."

Cronica şahilor nu face lumină în ceea ce priveşte soarta împăratului Valerian, dar lasă să se înţeleagă faptul că acesta a fost tratat cu destulă înţelegere, iar el, la rândul său, s-a purtat cu bravură şi demnitate, aşa cum se cuvenea să se comporte om care îmbrăcase mantia de purpură a cezarilor Romei.

După încheierea lucrărilor de inginerie de pe râul Karun, se pare că Valerian a rămas la Bişapur, oraşul

---

[62] Curajoasa campanie a regelui Odaenathus l-a forţat pe Şapur să caute refugiu în provinciile de dincolo de Tigru. Ctesifonul a avut mult de suferit în urma luptelor feroce care s-au purtat în preajma zidurilor sale. Asediul a fost ridicat după ce iranienii au acceptat retrocedarea teritoriilor cucerite şi revenirea la graniţele din 252. Probabil, la acea dată, Valerian nu mai era în viaţă, de vreme ce nu s-a pus nicio clipă problema eliberării sale.

[63] *Shāhnāmah*, vol. 6, p. 299.

ridicat de prizonierii romani în cinstea lui Şapur[64], iar această cetate, şi nu împărăţia Romei, ar fi „casa" despre care vorbeşte *Cronica şahilor.*

Ruinele Bişapurului amintesc şi azi de prezenţa romanilor în acest loc din Fars, patria monarhilor ahemenizi şi sasanizi: tehnica de construcţie, mozaicurile, ceramica, dar, înainte de toate, planul hippodamic al oraşului – cu străzi paralele, care se întretaie în unghi drept şi care converg spre un punct central, forumul, flancat de palatul lui Şapur şi templul zeiţei Anahid –, toate acestea poartă amprenta inconfundabilă a inginerilor romani.

Pe dealurile stâncoase din imediata vecinătate a oraşului, meşterii romani au săpat în stâncă, semicircular, scene de război care amintesc de cele de pe Columna lui Traian. Trei reliefuri comemorează victoriile lui Şapur şi luarea în captivitate a lui Valerian. Scena centrală a reliefului III îl înfăţişează pe Şapur călare, primind supunerea a doi împăraţi romani, Filip Arabul şi Valerian, în timp ce Gordian al III-lea, mort în urma unei înfrângeri în faţa iranienilor, este înfăţişat sub picioarele calului lui Şapur.[65]

---

[64] *Bay-Šāpūr* - Stăpânul Şapur, numit aşa în onoarea întemeietorului său, Şapur I.

[65] http://www.livius.org/pictures/iran/bishapur/bishapur-relief-2/bishapur-relief-2-gordian-iii/.

Aceeaşi scenă o regăsim la Naqsh-e Rustam, nu departe de Persepolis, vechea capitală a Persiei, şi în imediata vecinătate a mormântului lui Darius I cel Mare, unde Şapur a ţinut să-şi comemoreze victoria împotriva Romei printr-o impresionantă sculptură în stâncă. Filip Arabul şi Valerian, unul în picioare, celălalt în genunchi, îşi arată supunerea în faţa marelui rege, înfăţişat călare.

Este apogeul domniei lui Şapur, moment care marchează, în acelaşi timp, repoziţionarea polilor de putere în lume. Marele şah îşi exploata cu abilitate victoria, contestând dominaţia militară şi pretenţiile universaliste ale Romei. Dacă Ardaşir I a acordat o mai mică importanţă semnificaţiei ideologice a victoriilor împotriva romanilor, fiind preocupat mai mult de consolidarea puterii sasanizilor în dauna parţilor, Şapur se autointitula *šāhān šāh ī Ērān ud Anērān*, „Rege al Regilor Iranului şi Ne-Iranului”, proclamând oficial pretenţiile monarhiei sasanide de primă putere a lumii.

Dezastrul campaniei lui Valerian a produs o undă de şoc în toată împărăţia romană. Absorbit de războaiele cu germanii şi carpii, răvăşit de la un capăt la celălalt de o cumplită epidemie de ciumă, Imperiul Roman devenea conştient de existenţa unui alt adversar, care nu se sfia să îi conteste stăpânirea în Orient. Captivitatea împăratului Valerian, pierderea

Mesopotamiei şi Armeniei arătau faptul că jocurile strategice în Orient nu se mai puteau face fără a lua în calcul împărăţia Iranului.

Moartea lui Şapur I, care domnise treizeci de ani, a fost urmată de o perioadă de tulburări, conflicte interne şi slăbirea autorităţii centrale. Moştenirea marelui Şapur a fost o povară prea grea pentru urmaşii săi, Hormizd şi Wahrām, care nu au avut nici răgazul şi nici resursele pentru a reimpune autoritatea Iranului în provinciile romane orientale. Hormizd cel Curajos a domnit numai un an şi zece zile. Masiv, neînfricat în luptă, el îi semăna la chip bunicului său Ardaşir. Din nefericire, nu a moştenit de la acesta nici judecata dreaptă, nici priceperea de a conduce.

Wahrām, numit aşa după zeul avestan al victoriei, Verethraghna, a avut o domnie de numai trei ani, timp în care s-a aflat cu totul sub influenţa marii preoţimi a lui Zoroastru. Fire molatică şi îngăduitoare, Wahrām a fost întâmpinat cu bucurie de către popor atunci când a urcat pe tron. A condus împărăţia Iranului cu blândeţe şi cu respect faţă de vechile credinţe. În timpul său, a fost ucis profetul Mani, despre care vom vorbi mai încolo.

Nici romanii nu au putut profita de moartea lui Şapur pentru a-şi consolida controlul asupra regiunilor de graniţă. Înfrângerea şi capturarea lui Valerian,

bărbat de neam nobil şi împărat plin de vrednicie, au fost punctul de pornire al unor evenimente dintre cele mai nefericite, nu doar pentru acesta, care şi-a aflat sfârşitul printre străini, ci pentru întreaga împărăţie a romanilor, de vreme ce urmaşii săi s-au dovedit nedemni de purpura imperială. Imperiul intra în „epoca celor treizeci de tirani", perioadă în care, din toate provinciile, s-au ridicat pretendenţi la tronul şubred al lui Gallien, fiul şi urmaşul lui Valerian. *Triginta Tyranni* aminteşte de cei treizeci de oligarhi pro-spartani impuşi la conducerea cetăţii Atena după înfrângerea în Războiul Peloponesiac.

Dinastia Aurelilor, împăraţii daci ai Romei

Vestea înfrângerii şi captivităţii lui Valerian a stârnit un val de îngrijorare în provinciile dunărene, graniţa cea mai vulnerabilă a imperiului. De multă vreme, de când împărăţia romanilor începuse să dea semne de slăbiciune, apărarea frontierei Dunării de atacurile necontenite ale germanilor şi sarmaţilor căzuse pe seama dacilor din Moesia şi Pannonia. Nicăieri în imperiu nu se găseau oameni mai pricepuţi în treburile războiului, atâta vreme cât la hotarele provinciei Dacia războaiele nu conteniseră vreodată.

La jumătatea secolului al III-lea, uniunea tribală

condusă de carpi a devenit cea mai mare ameninţare pentru hotarele de răsărit ale imperiului. Încă de pe vremea războaielor împotriva lui Decebal, carpii primiseră subsidii generoase pentru a păstra liniştea pe frontiera Dunării. În afara unor incursiuni sporadice în Dacia Traiană, pe vremea împăraţilor Hadrian şi Antoninus Pius, carpii păstraseră o neutralitate amicală.

Primul atac serios dincolo de fluviu a avut loc în anul 238, la puţină vreme după uciderea împăratului Maximin, când carpii au fost cu mare greutate respinşi din Moesia. Se pare că pricina războiului a reprezentat-o neplata subsidiilor anuale, în condiţiile tulburărilor interne din Imperiul Roman. Zece ani mai târziu, pe vremea lui Filip Arabul, din aceeaşi pricină a neplăţii subsidiilor, carpii au invadat încă o dată Moesia, fiind nevoie ca însuşi împăratul să se deplaseze în regiune pentru a pune capăt ameninţării. De fiecare dată, însă, lucrurile s-au liniştit după renegocierea tributului.

Situaţia s-a schimbat după aşezarea goţilor în imediata vecinătate a carpilor. Aceştia din urmă au înţeles că noua conjunctură geopolitică le poate aduce avantaje mult mai mari decât subsidiile primite până atunci. Printr-un abil joc diplomatic, carpii au reuşit să refacă vechile alianţe anti-romane de pe vremea lui

Decebal, aducându-i laolaltă, sub acelaşi stindard de luptă, pe goţi, pe bastarni, pe roxolani, pe iazigi, pe cvazi şi pe marcomani. Această formidabilă alianţă, capabilă să mobilizeze în jur de 300.000 de războinici, a schimbat radical raporturile de forţă din regiunea Dunării.

La fel ca pe vremea lui Decebal, dacii de la Dunăre şi geţii din teritoriile răsăritene nu au găsit un limbaj comun în ceea ce priveşte politica faţă de Roma. Numai că acum lucrurile se inversaseră: spre deosebire de carpi, a căror uniune tribală îşi asumase un rol hegemonie în spaţiul dacic, contestând tot mai vehement stăpânirea romană în regiune, dacii din Moesia, Pannonia şi Dacia Traiană, deveniţi supuşi ai Romei, au înţeles faptul că existenţa lor paşnică depindea de cea a imperiului, iar prăbuşirea *limesului* dunărean ar fi aruncat în haos întreaga regiune.

Nu întâmplător, în timp ce provinciile apusene încercau să se desprindă de imperiu, împăraţii daco-moesi sau daco-panoni ai Romei au devenit cei mai vajnici apărători ai integrităţii imperiului. Un imperiu condus de daci, căruia împăratul Galeriu a voit să-i schimbe până şi numele, în *Imperiul Dacic.* Un imperiu care ar fi proclamat păstrarea vechilor tradiţii şi credinţe, atât de apropiate celor două popoare, pentru că, nu întâmplător, cele mai mari persecuţii

împotriva creştinilor au avut loc sub domnia împăraţilor daci.

Prima invazie a carpilor şi goţilor a avut loc în anii 250–251, în timpul împăratului Deciu. Interesant este faptul că Deciu însuşi era originar din Pannonia, fiind născut lângă cetatea Sirmium. Originea sa dacică este confirmată de monedele bătute în timpul scurtei sale domnii, care înfăţişează, pe revers, o femeie purtând *draconul*, stindardul de luptă al dacilor, alături de legenda *Dacia.*

Spre deosebire de Maximin, Deciu intrase, prin căsătorie, în ordinul senatorial, fusese consul, guvernator al Germaniei şi Hispaniei, prefect al Romei şi guvernator de Illiricum în timpul domniei lui Filip Arabul. Legiunile dunărene îl proclamaseră împărat, iar la urcarea pe tron îşi luase supranumele Traian[66]. O încercare de a-i împăca pe romani cu dacii, care formau în acele timpuri cele mai puternice legiuni ale imperiului. Din păcate, alegerea acestui nume nu a fost cu noroc!

Invazia a avut două direcţii diferite: în timp ce goţii şi aliaţii lor vandali, roxolani şi bastarni au pătruns în Moesia, carpii au atacat Dacia Traiană, reuşind să ocupe întreaga provincie. Diversiunea carpică a avut

---

[66] Caesar Gaius Messius Quintus Traianus Decius Augustus.

un succes deplin. În ciuda faptului că a reuşit iniţial să-i oprească şi să-i împrăştie pe goţi, armata romană a fost surprinsă într-o regiune mlăştinoasă, în preajma Dunării, şi învinsă categoric.[67] Deciu şi fiul acestuia, Herennius Etruscul, asociat împărat în 251, au pierit de mâna goţilor.[68] Deciu Traian intra în istorie ca primul împărat roman ucis pe câmpul de luptă!

Adorator al vechilor zei, Deciu a fost şi unul dintre marii persecutori ai creştinilor. Din acest motiv, Lactanţiu îl asemuieşte cu o fiară însetată de sânge, iar moartea sa violentă o consideră o binemeritată pedeapsă de la Dumnezeu: „Căci, după foarte mulţi ani, a apărut ca să rănească Biserica Deciu, o fiară dezgustătoare. Fiindcă cine altcineva, dacă nu un ticălos, ar [putea] persecuta dreptatea? Şi, ca şi cum pentru aceasta ar fi fost ridicat pe culmile puterii, a început numaidecât să se dezlănţuie cu turbare împotriva lui Dumnezeu, pentru ca imediat după aceea să se prăbuşească. Căci pornind împotriva carpilor, care ocupaseră pe atunci Dacia şi Moesia, şi fiind

---

[67] Bătălia de la Abritus (lângă Razgradul modern, în Bulgaria), iunie 251.

[68] Aurelius Victor, 29. 3-5: „Deciii (Deciu şi fiul său, Herennius Etruscul), în timp ce îi urmăreau pe barbari dincolo de Dunăre, au pierit prin trădare, la Abritus, după o domnie de doi ani. Cele mai multe relatări spun că fiul a căzut în bătălie aruncându-se într-un atac prea îndrăzneţ; şi că tatăl ar fi afirmat cu tărie că moartea unui singur soldat nu e o chestiune de mare importanţă pentru el. Şi aşa a continuat războiul, pierind în acelaşi fel, pe când lupta cu mare vitejie.”

înconjurat de îndată de barbari şi nimicit împreună cu o mare parte a armatei, nu a putut avea nici măcar onoarea unui mormânt, ci, despuiat de haine, a rămas gol, aşa cum se cuvenea unui duşman al lui Dumnezeu, ca hrană fiarelor şi păsărilor."[69]

Guvernatorul Moesiei Inferior, Trebonianus Gallus, proclamat în grabă împărat de legiunile dunărene, a negociat pacea, permiţându-le goţilor să se întoarcă dincolo de fluviu, cu toate prăzile obţinute. Temporar, Dacia Traiană rămânea sub controlul carpilor. Pentru a evita un război civil, Trebonian l-a înfiat pe Hostilian, fiul mai mic al lui Deciu, recunoscut ca împărat la Roma. Din păcate, în acelaşi an, Hostilian, tânărul împărat născut la Sirmium, a căzut victimă Ciumei lui Ciprian, o cruntă epidemie care a durat aproape douăzeci de ani şi a devastat întreaga împărăţie a Romei.

Succesul împotriva lui Deciu i-a determinat pe carpi să plănuiască un nou atac. Anul următor, goţii au invadat Moesia şi Tracia, iar carpii, împreună cu sarmaţii iazigi, au atacat Pannonia. Invazia a fost oprită de Emilian, comandantul legiunilor din Pannonia, care a reuşit să-i învingă decisiv, în apropierea Dunării, pe carpi şi pe sarmaţi. Legiunile romane au intrat apoi în

---

[69] Lactanţiu, 4.1-3.

Dacia Traiană, alungându-i pe carpi şi reinstaurând, pentru scurtă vreme, autoritatea romană în această provincie.

Odată urcat pe tron, Valerian a luat primele măsuri pentru întărirea liniei Dunării, reorganizând provinciile şi promovând în funcţii-cheie nativi daci. După cum aminteam anterior, Moesia şi Pannonia au fost puse sub o comandă militară unică, eforturile pentru apărarea fluviului urmând să fie coordonate mai lesne. Conducătorul legiunilor din Moesia, Ingenuus, nativ din Dacia Traiană, care se remarcase în timpul invaziei goţilor, a primit titlul de guvernator al Illiricumului – comandant militar al Moesiei şi Pannoniei. Alţi doi nativi daci, Regalian şi Aureol, au primit comanda legiunilor din Moesia, respectiv a cavaleriei imperiale în Italia. Un al treilea general, cu origini daco-panonice, Claudiu, a fost numit comandant al cavaleriei dalmate. Cu excepţia lui Postumus, originar din Germania, cei mai de încredere generali ai lui Valerian aveau origini dacice!

Comandant militar de valoare, iubit de soldaţi, Ingenuus s-a bucurat de încrederea deplină a împăratului Valerian, care l-a numit protector al nepotului său, Publius Valerianus[70]. În ciuda vârstei

---

[70] Fiul mai mare al lui Gallien, urmaşul la tron al lui Valerian.

sale fragede, cezarul a fost trimis la Sirmium, pentru a-şi desăvârşi pregătirea militară în cea mai primejdioasă regiune de graniţă a imperiului.

Plecarea lui Valerian în campania împotriva Iranului a dat semnalul unei alte invazii a carpilor şi goţilor (256–257). Ţintele goţilor au fost Macedonia şi Tracia, de unde au pătruns în Grecia, în timp ce carpii au reocupat Dacia Traiană şi, împreună cu sarmaţii, au invadat Pannonia. Cum Ingenuus nu a putut părăsi linia Dunării, comanda războiului din Balcani a preluat-o Aureol, care a reuşit să-i împrăştie şi să-i împingă pe goţi dincolo de Dunăre.

Nici Ingenuus, nici Aureol nu au trecut însă Dunărea, Dacia Traiană rămânând definitiv sub controlul carpilor. Fiind ambii nativi ai acestei provincii, au înţeles că stăpânirea romană la nord de fluviu trebuia să se sfârşească pentru ca frontiera să fie păstrată pe Dunăre. Pierderea efectivă a provinciei Dacia încă din anul 257, chiar dacă nerecunoscută oficial, este confirmată de sursele romane: „[Gallien] împreună cu fiul său Salonius, căruia îi dăduse titlul de Cezar, aduse statul roman pe marginea prăpastiei, astfel încât goţii care înaintaseră nestingheriţi prin Tracia au ocupat Macedonia, Ahaia şi ţinuturile învecinate cu Asia [...] şi fiind pierdute teritoriile de dincolo de Dunăre pe care

le câştigase Traian".[71] „Dacia pe care Traian o alipise imperiului dincolo de Dunăre a fost pierdută. Grecia, Macedonia, Pontul, Asia au fost devastate de goţi. Pannonia a fost pustiită de sarmaţi şi cvazi."[72] „Traian i-a învins pe dacii lui Decebal şi a transformat în provincie romană teritoriul Daciei de dincolo de Dunăre; aceasta are de jur-împrejur un milion de paşi, dar în timpul împăratului Gallien ea a fost pierdută..."[73]

Aflat în Germania, unde încerca să respingă atacul alamanilor, Gallien a primit nefericita veste că fiul său, Publius Valerianus, a pierit la Dunăre, în timpul luptelor împotriva carpilor şi sarmaţilor. Ingenuus a fost făcut răspunzător de aceasta, Gallien asmuţindu-l împotriva acestuia pe un alt general dac, Aureol, comandantul cavaleriei imperiale. Acest corp de oaste făcea parte din noua strategie de apărare a romanilor, implementată de Valerian. Dacă până atunci corpurile ecvestre erau asociate legiunilor, corpul de cavalerie mobilă era organizat ca o unitate militară autonomă, care avea baza principală la Mediolanum, dar se putea deplasa cu uşurinţă oriunde apărea vreun pericol.

Vestea nefericitului sfârşit al campaniei lui Valerian a fost primită cu înfrigurare pe linia Dunării, cunoscută

---

[71] Aurelius Victor, 8.33.3.

[72] Eutropius, IX.8.

[73] Festus, 8.2.

fiind animozitatea lui Gallien faţă de Ingenuus. Însă, nemulţumiri erau în toate provinciile, de vreme ce Gallien era bine-cunoscut pentru moliciunea, nepăsarea şi depravarea sa.

Cu repeziciune, printr-o vastă reţea de informatori, vestea nenorocirii lui Valerian a trecut Dunărea şi Rinul, ajungând la urechile tuturor duşmanilor Romei. Posturile de pază cele mai avansate au intrat în alertă, căci dinspre Germania se aştepta un atac al alamanilor, spre Pannonia se mişcau cvazii, marcomanii şi sarmaţii, iar dinspre Dacia se pregătea o nouă invazie a carpilor şi goţilor.

Stăpâni peste Dacia Traiană, carpii pregăteau eliberarea Moesiei şi Pannoniei, străvechi pământuri dacice. Întreaga stăpânire a imperiului pe Rin şi Dunăre era serios contestată de o puternică alianţă anti-romană, care încerca să-şi coordoneze cât mai eficient atacurile.

Vestea dezastrului din Orient l-a găsit pe Gallien la Roma, unde petrecea cu proxeneţi şi prostituate, înconjurat de actori şi de bufoni. Iar când toată lumea se aştepta să îmbrace hainele cernite şi să cinstească prin pioşenie şi reculegere memoria părintelui său, Gallien a procedat întocmai pe dos. Spectacole de teatru şi de acrobaţii, cu gimnaşti aduşi din marile oraşe, vânători şi lupte de gladiatori au fost oferite cu

generozitate populaţiei Romei, care nu pricepea dacă se sărbătoreşte un triumf sau se plânge o nenorocire. Şi, în timp ce unii îl jeleau pe cel dispărut, Gallien petrecea, sub pretext că îi aduce astfel un omagiu viteazului său părinte. Gurile rele spuneau că moştenitorul tronului sărbătorea astfel eliberarea de sub tutela lui Valerian, a cărui autoritate şi stricteţe le suportase cu greu.

Gallien a lăsat treburile Orientului în seama lui Odaenathus, regele Palmirei, cel care se repezise asupra Ctesifonului, încercând să-l salveze pe nefericitul Valerian. În acelaşi timp, apărarea provinciilor europene a fost încredinţată generalilor săi. Veştile îngrijorătoare de pe frontiera Dunării, unde se aştepta atacul carpilor, goţilor şi sarmaţilor, au rămas fără ecou la Roma. Se zvonea că împăratul pune la cale pieirea lui Ingenuus, căruia nu îi putuse ierta moartea tânărului Publius Valerianus şi pe care îl lăsa acum fără sprijin în calea năvălitorilor. În aceste împrejurări, legiunile din Pannonia, trecute prin experienţa invaziilor trecute, l-au proclamat împărat pe Ingenuus. Imediat, legiunile din Moesia, aflate sub comanda lui Regalian, şi-au anunţat sprijinul pentru noul împărat.

„În timpul consulatului lui Tuscus şi Bassus, Ingenuus, care conducea pe atunci provinciile din Pannonia, a fost proclamat împărat de către legiunile

din Moesia, dându-şi asentimentul şi cele din Pannonia. Şi, în fapt, se părea că niciodată nu se îngrijiseră soldaţii mai bine de treburile împărăţiei decât atunci când, în faţa iminentei invazii a sarmaţilor, au ales ca împărat pe unul care, prin valoarea sa, ar fi putut să aducă însănătoşire statului sleit de puteri", spune *Historia Augusta.*[74]

Numai antipatia faţă de Ingenuus l-a determinat pe Gallien să renunţe la plăcerile vieţii în capitala imperiului. *Historia Augusta*, care îl prezintă pe Gallien într-o lumină destul de proastă, recunoaşte faptul că, atunci când voia, acesta putea să acţioneze cu rapiditate, dând dovadă de curaj, vigoare, dar, de multe ori, şi de o exagerată cruzime. Corpul mobil de cavalerie condus de Aureol s-a pus în mişcare imediat, înainte ca Ingenuus să-şi întărească poziţia în Pannonia. Aureol l-a surprins pe Ingenuus la Mursa, aproape de *valul panonic,* unde acesta se pregătea să respingă atacul sarmaţilor. Atacul cavaleriei lui Aureol a fost atât de surprinzător, încât legiunile panonice au fost date cu totul peste cap. Ingenuus şi cei mai mulţi dintre comandanţii săi au fost ucişi în luptă.

După alte surse, Ingenuus s-ar fi înecat în Drava, încercând să scape de măcel. *Historia Augusta* spune că

---

[74] *Historia Augusta, Tyranni Triginta,* 9.1.

Ingenuus s-a retras la Sirmium după înfrângerea de la Mursa şi, după ce oraşul a căzut în mâinile lui Gallien, s-a aruncat în râul Sava, pentru a nu încăpea pe mâinile tiranului.

Versiunea lui Zonaras despre moartea lui Ingenuus diferă întru câtva de cele prezentate anterior: „Când soldaţii din Mysia s-au revoltat şi l-au proclamat împărat pe Ingenuus, iar Gallien a mers să îl înfrunte în apropiere de Sirmium, aducându-i pe mauri[75], despre care se spune că sunt descendenţi ai mezilor, Aureol s-a purtat cu bravură în calitate de comandant al cavaleriei, luptând împreună cu oamenii săi şi omorând un mare număr dintre susţinătorii lui Ingenuus, iar pe alţii punându-i pe fugă, astfel că Ingenuus însuşi a hotărât să fugă şi a fost ucis în timp ce fugea, de către gărzile sale."[76]

Resturile armatei lui Ingenuus au fost învinse de Gallien la Sirmium (260), iar supravieţuitorii au fugit în Moesia, alăturându-se lui Regalian. Vestea că Ingenuus şi oamenii săi au fost măcelăriţi chiar de romani, pe când se pregăteau să apere imperiul de sarmaţi, a declanşat revolta în toată Moesia. Intrarea tiranului Gallien cu legiuni străine pe pământurile tribalilor a

---

[75] Corpul de cavalerie condus de Aureol era format din detaşamente maure şi dalmate.

[76] Zonaras, XII.24.

fost întâmpinată cu ostilitate.

La rândul său, Gallien a ţinut să le dea o lecţie moesilor, purtându-se faţă de ei cu o cruzime nejustificată. *Historia Augusta* spune că împăratul „şi-a vărsat furia în cel mai crunt mod pe toţi moesii, atât soldaţi, cât şi civili. Pentru că nu a făcut nicio excepţie de la acest comportament crud, şi atât de sălbatic şi de brutal a fost, încât, în unele aşezări, nu a rămas în viaţă nici măcar un bărbat".[77]

Cum era de aşteptat, campania lui Gallien în Moesia a fost urmată de riposta imediată a carpilor. Carpii coordonau o complexă reţea de informatori, care se întindea din Mesopotamia până în Raetia şi Germania. Astfel, vestea campaniei lui Gallien în Moesia a fost transmisă cu repeziciune de la Dunăre spre Rin. În acelaşi timp, se aştepta un atac al lui Şapur asupra teritoriilor romane din Răsărit. Aşa cum Decebal, pe vremea războaielor cu Traian, încercase să-şi asigure sprijinul regelui part Pacorus[78], pentru a produce o

---

[77] *Historia Augusta, Tyranni Triginta,* 9.4.

[78] Episodul soliei trimise de regele Decebal la curtea regelui part Pacorus este consemnat de Plinius cel Tânăr într-una dintre scrisorile sale către Traian: „74.1 Stăpâne, ostaşul Appuleius din garnizoana de la Nicomedia mi-a scris că un anume Callidromus, fiind retinut cu forţa de brutarii Maximus si Dionysius, cărora le închiriase munca sa, s-a refugiat la statuia ta şi, după ce a fost dus în faţa autorităţilor, a arătat că a fost cândva sclavul lui Laberius Maximus, că a fost luat prizonier în Moesia de către Susagus şi că a fost trimis în dar de către

diversiune în teritoriile răsăritene ale împărăţiei romanilor, la fel şi acum, după neaşteptata înfrângere a lui Valerian, carpii încercau să-i aducă laolaltă, în aceeaşi tabără, pe toţi duşmanii Romei.

În timp ce Şapur, regele Iranului, jefuia posesiunile romane din Siria, alamanii au forţat *limesul* de pe Rin, au pătruns în Raetia, iar de acolo, peste Alpi, au invadat, într-un număr uriaş, Italia. La rândul lor, francii au pătruns în Galia, devastând întreaga provincie, după care s-au năpustit în Hispania, iar cvazii, marcomanii şi sarmaţii iazigi au atacat Pannonia. Gallien s-a grăbit să se întoarcă în Italia, trimiţând înainte cavaleria lui Aureol, în încercarea de a-i opri pe alamani înainte să ajungă la Roma.

Imediat, goţii au invadat Moesia, Tracia şi Grecia. Avem de-a face cu cel mai coordonat atac al coaliţiei anti-romane, la toate graniţele imperiului, operaţiune în cadrul căreia carpii, deşi nu au participat direct, au

---

Decebal lui Pacorus, regele parţilor, că a fost mai mulţi ani în slujba acestuia, de unde mai târziu a fugit şi că astfel a ajuns în Nicomedia. El a fost adus în faţa mea şi după ce mi-a istorisit acelaşi lucru, am socotit că trebuie să-l trimit la tine. Am făcut aceasta cu oarecare întârziere, deoarece am căutat o gemă (având pe ea chipul lui Pacorus cu semnele puterii regale), despre care pretindea că i-ar fi fost sustrasă. 3. Aş fi vrut să ţi-o trimit şi pe aceasta, dacă s-ar fi putut găsi, precum ţi-am trimis şi bulgăraşul despre care spunea că l-a adus dintr-o mină din ţara parţilor. Acesta a fost sigilat cu inelul meu, care are ca pecete o cvadrigă. " Citat în *Izvoare privind istoria Romîniei,* Editura Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1964.

avut cea mai însemnată contribuţie.

Înainte de a părăsi regiunea Dunării, Gallien l-a numit pe Regalian, comandantul legiunilor din Moesia, guvernator de Illiricum. Ceea ce ne face să credem că fie implicarea lui Regalian în revolta lui Ingenuus nu fusese dovedită, fie împăratul Gallien a ales, în cele din urmă, calea raţiunii, numind într-un post atât de însemnat pe omul potrivit, în ciuda incertitudinilor care planau asupra sa.

Regalian a reuşit să-i învingă pe sarmaţi, după care legiunile sale i-au respins dincolo de frontiera Pannoniei pe marcomani şi cvazi. Graniţa dunăreană era încă o dată salvată, dar brutalitatea lui Gallien nu fusese uitată. În timp ce se afla la Carnuntum, pe frontiera dintre Pannonia şi Germania, Regalian a fost proclamat împărat nu de soldaţi, ci de populaţia Moesiei, care nu mai voia să-l urmeze pe tiranul de la Roma (260).

Înainte ca Aureol să ajungă în Italia, alamanii s-au mişcat cu repeziciune, ajungând în împrejurimile Romei. Oraşul nu avea ziduri şi nici legiuni care să îl apere, de vreme ce, de mai bine de cinci sute de ani, războaiele se purtaseră pe graniţe.

Senatul a reuşit să încropească în grabă o armată, din plebei, care i-a oprit pe invadatori înainte să pătrundă în oraş. Numai vestea că Aureol intrase în Italia i-a

determinat pe alamani să se retragă în grabă spre nord. La Mediolanum, cel mai cunoscut general al imperiului a întâmpinat grosul armatei invadatoare. Atacul de cavalerie a fost nimicitor, alamanii suferind pierderi uriaşe. Zonaras vorbeşte despre 300.000 de morţi, cifră cu mult exagerată. Cert este faptul că victoria lui Aureol a zdrobit puterea alamanilor, care, mai bine de zece ani, s-au ferit de o altă aventură dincolo de Rin.

Revenind la Dunăre, proclamarea lui Regalian ca împărat nu a avut aceleaşi urmări ca în cazul lui Ingenuus. Gallien nu a avut vreme să pregătească o expediţie împotriva sa pentru că, în acelaşi timp, în Galia, s-a proclamat împărat generalul Postumus (septembrie 260). Acesta a rupt oficial relaţiile cu Roma, ucigându-l pe cezarul Saloniu, fiul şi moştenitorul lui Gallien. Proclamarea Imperiului Galic, care oficializa pierderea provinciilor Britannia, Galia şi Hispania, l-a determinat pe împărat să pornească numaidecât împotriva lui Postumus.

Revolta din Galia i-a dat un scurt răgaz lui Regalian să-şi organizeze propriul teritoriu. Soţia sa, Sulpicia Dryantilla, fiica unui senator roman, a primit titlul de *Augusta.* Regalian a bătut monede cu chipul său, dar şi al soţiei sale, ceea ce i-a făcut pe unii istorici să creadă că, prin căsătorie, Regalian ar fi intrat în ordinul senatorial.

Se spune despre acest Regalian că ar fi avut o origine nobilă, regală, de unde şi numele său, ba chiar că ar fi fost un descendent al regelui Decebal![79] Era un comandant de oşti priceput şi viteaz, iubit de soldaţi, pentru că nu se sfia să se arunce în luptă acolo unde încleştarea era mai aprigă, după cum o dovedeşte o scrisoare a lui Claudiu, în care viitorul împărat îl felicita pe Regalian pentru alungarea sarmaţilor: „De la Claudiu către Regalian, multe salutări. Fericit este imperiul pentru că a meritat a avea un om ca tine drept conducător militar şi norocos este Gallien, deşi nimeni nu îi spune adevărul adevărat despre cei buni şi despre cei răi. Mi-au fost aduse veşti de către Bonitus şi Celsus, companionii împăratului, despre felul în care te-ai comportat în bătălia de la Scupi şi câte lupte ai dat într-o singură zi şi cu câtă repezeală te-ai mişcat. Ai fi meritat un triumf, aşa cum se făcea în vremurile de odinioară. Dar ce pot spune mai mult? Ţi-aş putea dori să fii mai cu băgare de seamă faţă de propria-ţi persoană şi mai precaut atunci când obţii victoriile. Te-aş ruga să îmi trimiţi câteva arcuri sarmatice şi două mantale militare, din cele care se prind în catarame, pentru că şi eu îţi voi trimite câteva din ale mele”.[80]

---

[79] *Historia Augusta, Tyranni Tiriginta,* 10.8.

[80] *Historia Augusta, Tyranni Tiriginta,* 10.10-11.

Domnia lui Regalian s-a sfârşit brusc, la începutul anului 261, acesta fiind ucis, se pare, în timpul unei invazii a sarmaţilor iazigi. *Historia Augusta* spune că împăratul Gallien ar fi conspirat cu roxolanii să fie ucis Regalian, iar uciderea s-ar fi făcut cu asentimentul soldaţilor săi, care se temeau ca nu cumva să cadă victime mâniei împăratului. Trecând peste faptul că cele două triburi sarmatice, roxolanii şi iazigii, unii trăitori la gurile Dunării, iar ceilalţi în Banat, sunt adeseori confundate, este puţin probabil ca lucrurile să se fi întâmplat întocmai.

Ştim că invazia iazigilor, care a dus la uciderea lui Regalian, a produs daune însemnate aşezărilor din Pannonia şi a fost nevoie de legiunile din Italia (după unii istorici, conduse chiar de Gallien), pentru a restabili ordinea la Dunăre. Cert este faptul că, în primăvara anului 261, când armatele altui pretendent la purpura imperială, Macrianus, intrau în Moesia, o parte a oştenilor din legiunile Pannoniei şi Moesiei s-au alăturat rebelilor. Ceea ce înseamnă că, la acea dată, Regalian nu mai era în viaţă.

Aureol a trebuit să potolească o nouă revoltă izbucnită în Moesia, împotriva lui Gallien, şi să clarifice situaţia din Pannonia, acolo unde moartea lui Regalian crease un vid de putere. Comandantul cavaleriei imperiale se bucura de o uriaşă popularitate în

regiunea Dunării, dată fiind originea sa dacă.

„Aureol era din ţara Geţia, mai târziu numită Dacia, descendent al unei familii neînsemnate, fiind păstor înainte ca Fortuna să dorească a-l ridica atât de sus, căci mergând el în campanii, a devenit foarte experimentat [în aşa fel] încât a fost desemnat să conducă cavaleria imperială", spune Zonaras.[81]

Asemenea atâtor alţi comandanţi de origine dacă ajunşi în poziţii importante, iar unii chiar pe tronul Romei, Aureol îmbrăţişase de tânăr cariera militară, remarcându-se prin bravura şi priceperea sa. El a dovedit o ştiinţă a războiului superioară contemporanilor săi, distingându-se prin inovaţiile pe care le-a adus în conducerea campaniilor. Împreună cu împăratul Valerian a pus pe picioare proiectul acelei unităţi autonome de cavalerie, formată din detaşamente maure şi dalmate, cunoscute pentru ştiinţa luptei călare, care se puteau deplasa cu rapiditate oriunde era nevoie, procurându-şi proviziile în teritoriu. Acest proiect inovator va constitui cheia succeselor romane în toate confruntările, la toate graniţele, timp de aproape zece ani!

Profesionist desăvârşit, Aureol a luptat cu aceeaşi îndârjire împotriva invadatorilor germani, împotriva

---

[81] Zonaras, XII, 24.

dacilor revoltaţi sau a legiunilor romane care încercau să răstoarne ordinea de drept. I-a rămas credincios lui Gallien într-o vreme în care toată lumea i se ridicase împotrivă, neuitând vreodată că datora întreaga sa carieră familiei imperiale.

După ce Regalian a fost înfrânt şi ucis de sarmaţi, Aureol a sprijinit numirea lui Claudiu în funcţia de guvernator al Illiricumului. La rândul său, Claudiu i-a încredinţat comanda cavaleriei sale lui Aurelian, nativ din Pannonia. Se perpetua, astfel, tradiţia generalilor daci care luptau pentru apărarea provinciilor dunărene şi a unităţii imperiului. Ceea ce a făcut şi Aureol, până la sfârşitul vieţii sale.

După 261, Aureol a luptat în Galia, împotriva lui Postumus, fără ca sorţii războiului să se schimbe în favoarea romanilor. Rănit de o săgeată, în timp ce asedia o cetate, în preajma anului 265, împăratul Gallien s-a întors la Roma, lăsând războiul pe seama celor doi veterani Postumus şi Aureol. Incapacitatea împăratului a fost imediat speculată pe frontiera dunăreană, acolo unde carpii şi goţii au invadat încă o dată provinciile balcanice.

În ultimii ani ai domniei sale, sătul de războaiele care păreau fără sfârşit, Gallien şi-a reluat mai vechile îndeletniciri. Sub patronajul său, au fost organizate festivităţi religioase de amploare, cu scopul invocării

zeilor protectori ai Romei, care să izbăvească lumea de barbari, dar şi de ciuma care nu contenea să bântuie provinciile imperiului. Au fost organizate spectacole de circ şi lupte de gladiatori, pentru ca populaţia Romei să uite de primejdiile care pândeau din toate părţile.

Atitudinea lui Gallien, pe de o parte, nemulţumirile din provinciile dunărene, pe de alta, au pecetluit, se pare, apropierea dintre Postumus şi Aureol, în condiţiile în care războiul din Galia nu părea să folosească nimănui.

Proclamarea Imperiului Galic pornise de la nevoia apărării mai eficiente a provinciei, şi nu din raţiuni sau ambiţii personale, de vreme ce Postumus nu a avut nici măcar o clipă intenţia de a se încorona împărat la Roma. Rupând relaţiile cu Roma, Postumus şi-a asumat misiunea de a apăra frontiera Rinului de atacurile germanilor, la fel cum făcuseră Ingenuus sau Regalian la Dunăre.

Postumus s-a dovedit un conducător capabil şi un comandant militar de valoare, pe timpul domniei sale Galia fiind ferită de jafurile francilor. În anii 262 şi 263, Postumus a respins cu vigoare atacurile francilor şi alamanilor, luându-şi titlul de *Germanicus Maximus.* Cronicarii epocii vorbesc cu admiraţie despre vitejia şi hotărârea sa, recunoscând faptul că, sub conducerea sa, Galia a cunoscut o perioadă de linişte şi prosperitate, ca

în vremurile bune ale imperiului.

Gallien l-a acuzat pe Aureol că nu a purtat războiul împotriva lui Postumus cu mai multă hotărâre; la rândul său, Postumus a fost acuzat de gali că nu a pornit lupta pentru a-l răsturna pe Gallien atunci când s-a ivit ocazia. În cele din urmă, ultimii generali ai lui Valerian au ajuns la o înţelegere prin care Aureol urma să-l sprijine pe Postumus să ocupe tronul Romei în schimbul refacerii unităţii imperiului. Sau cel puţin aşa a lăsat Aureol să se creadă.

De această înţelegere nu au fost străini generalii daci din provinciile dunărene, Claudiu, guvernatorul Illiricumului, Aurelian, comandantul cavaleriei lui Claudiu, Marcian, comandantul legiunilor din Moesia, şi Heraclian, prefect al pretoriului şi comandant al pretorienilor. Nemulţumirile comandanţilor din Moesia şi Pannonia faţă de politica lui Gallien erau mai vechi şi aveau ca principală cauză mutarea unor trupe în Galia, pentru a lupta împotriva lui Postumus, sau în Raetia şi Italia, pentru a-i ţine departe pe alamani, în condiţiile în care frontiera dunăreană era supusă unei presiuni constante din partea goţilor şi sarmaţilor.

Dar, spre deosebire de Aureol, care susţinea necesitatea alegerii ca împărat a lui Postumus, ca o garanţie a reunificării imperiului, generalii daci îşi aveau propriile socoteli. Pentru ei, regiunea Dunării

avea o mai mare importanţă, iar efortul militar trebuia să fie concentrat în această parte a imperiului. Gallien fusese acuzat că a mutat legiunile de pe Dunăre; era de aşteptat ca Postumus, nativ din Germania, să procedeze întocmai. Din acest motiv, generalii daci au susţinut ideea înlăturării lui Gallien, dar nu şi a proclamării ca împărat a lui Postumus.

Planul conspiratorilor a fost grăbit de retragerea lui Aureol din Galia, probabil în anul 267, când a fost numit *dux vexillationum per Raetias* [82] , fiindu-i încredinţată comanda unităţilor mobile de cavalerie, din cadrul legiunilor care aveau ca misiune apărarea graniţei de nord, în eventualitatea unui atac al alamanilor. Această numire i-a determinat pe unii istorici să creadă că lui Aureol i-a fost retrasă comanda corpului de elită al cavaleriei imperiale.

Avea Gallien bănuieli privind o eventuală înţelegere între Aureol şi Postumus? Posibil, ţinând cont de nemulţumirile exprimate anterior faţă de tergiversarea conflictului din Galia. Aştepta împăratul o eventuală invazie a alamanilor? Puţin probabil. Zosimus spune că

---

[82] *Vexillatio* reprezenta un detaşament format temporar, parte a unei legiuni. Numele provine de la stindardul, *vexillum*, pe care erau brodate numărul şi numele legiunii. Pe vremea lui Gallien, aceste *vexillationis*, detaşamente mobile de cavalerie, ataşate legiunilor, puteau acţiona independent, au devenit permanente, dată fiind mobilitatea lor mult mai mare decât a legiunilor propriu-zise.

Aureol a fost chemat la Mediolanum, baza unităţilor de cavalerie, pentru că se aştepta un atac al lui Postumus dincoace de Alpi! Această informaţie confirmă ipoteza neîncrederii lui Gallien în loialitatea generalului său, de vreme ce, în loc să fie trimis în întâmpinarea primejdiei, Aureol era retras din calea lui Postumus.

În primăvara anului 268, la Mediolanum, Aureol proclama făţiş revolta împotriva lui Gallien, declarându-şi public susţinerea pentru Postumus. Zosimus spune că, la momentul revoltei, Gallien se afla în Moesia, unde încerca să oprească atacul goţilor asupra provinciilor balcanice. Aflând de trădarea celui mai cunoscut general al său, Gallien a lăsat comanda războiului lui Marcian, întorcându-se în Italia împreună cu Heraclian, prefectul pretoriului, un alt general de origine dacă.

După o primă înfrângere în faţa trupelor imperiale, lângă un pod care a păstrat amintirea numelui său (Pontiroli – de la *Pons Aureoli*, „Podul lui Aureol"), Aureol s-a retras în Mediolanum, declarând că aşteaptă sprijinul lui Postumus. Acest lucru l-a făcut pe Gallien, probabil sfătuit şi de Heraclian, să cheme în sprijin legiunile din Pannonia şi Dalmaţia.

Un atac din partea lui Postumus nu a avut loc, ceea ce ne face să credem că acest zvon a fost doar o diversiune folosită pentru a le înlesni conspiratorilor planul

uciderii împăratului. Cine erau, aşadar, oamenii care l-au răsturnat pe Gallien, facilitând ascensiunea la tronul Romei a unei elite militare cu origini dacice, care s-a menţinut la putere timp de aproape un secol? Aureol, *dux equitum* (comandant al cavaleriei) şi *dux* (comandant al legiunilor) în Raetia, originar din Dacia Traiană; Claudiu, guvernator al Illiricumului şi protejatul său, Aurelian, *dux equitum*, originari din Pannonia; Heraclian, prefectul pretoriului şi comandant al pretorienilor, originar din Moesia; Cecropius, *dux* (*equitum*) *Dalmatarum* (comandant al cavaleriei din Dalmaţia), probabil tot originar din Moesia, apropiat al conspiratorilor.

Zonaras lasă să se înţeleagă că actorii principali ai conspiraţiei au fost Aurelian, viitorul împărat, şi Heraclian: „În timp ce împăratul asedia Mediolanum, a venit la el Aurelian cu nişte călăreţi, complotând să îl ucidă, dar au ţinut acest lucru ascuns, până când ar fi căzut cetatea Mediolanum. Aflând însă că planul lor a fost deconspirat, ei au grăbit complotul trădător”.[83]

Există două versiuni ale uciderii lui Gallien.[84] *Historia Augusta* şi Zosimus relatează că, la vremea

---

[83] Zonaras, 12.5.

[84] Despre ultimii ani ai domniei lui Gallien şi complotul care a pus capăt domniei şi vieţii sale, vezi I. Mennen, 2011, pp. 216-240.

cinei, Gallien a fost înştiinţat că Aureol a pornit atacul.[85] Împăratul s-a grăbit să iasă din cort pentru a-şi aduna oamenii, iar atunci Cecropius l-a lovit mortal cu o suliţă.

Aurelius Victor şi Zonaras spun că Aureol ar fi falsificat o scrisoare din care reieşea că împăratul Gallien ar fi complotat împotriva generalilor săi de la Dunăre, plănuind să-i dea pierzării; astfel, Aureol a reuşit să obţină suportul conaţionalilor săi, care au plănuit complotul.

Conspiratorii au trimis un om care să îl anunţe pe împărat că inamicul a pornit atacul, pe timp de noapte, iar împăratul, temându-se ca soldaţii să nu fie luaţi prin surprindere, a plecat în goană, însoţit numai de o parte a suitei. Pe drum, a întâlnit un grup de călăreţi care nu s-au dat la o parte din calea sa, aşa cum se obişnuia la vederea steagurilor împărăteşti. Când i-a întrebat pe cei din jur ce doresc acei călăreţi, a primit răspunsul: „Să pună capăt domniei tale!" Cuprins de spaimă, Gallien a întors calul, încercând să scape cu fuga. Şi ar fi scăpat, dar calul său, dând peste un curs de apă, s-a temut să îl treacă. Unul dintre cei care îl urmăreau a aruncat o

---

[85] *Historia Augusta*, *Gallieni duo,* 14.7-9, spune că iniţiatorii asasinatului ar fi fost Marcian şi Cecropius, care l-ar fi anunţat pe Gallien despre atacul lui Aureol după căderea întunericului. Ştim, însă, că Marcian nu se afla la Milano în acel moment, ci în Balcani, unde lupta împotriva invadatorilor goţi şi heruli.

suliţă spre el, lovindu-l foarte rău. Prăbuşit de pe cal, împăratul a murit în scurtă vreme, din cauza hemoragiei.[86]

După uciderea lui Gallien, prefectul pretoriului, Heraclian, a propus alegerea ca împărat a lui Claudiu, alegere primită cu mare bucurie de soldaţi, căci, spune *Historia Augusta*, acesta era un om „venerat şi respectat, drag tuturor, un prieten al ţinutului său natal şi un apărător al legilor, pe placul Senatului şi cu un bun renume printre oamenii de rând".[87]

La Roma, Senatul a recunoscut alegerea lui Claudiu, condamnându-i la moarte pe fiul şi pe fratele lui Gallien. Pentru a fi pe placul noului împărat, Senatul a propus chiar o *damnatio* a numelui împăratului defunct, însă Claudiu a dispus ca Gallien să fie deificat, asemenea împăraţilor de dinaintea sa. Imediat, generalii daci şi-au consolidat puterea, îndepărtându-i pe toţi cei în care nu aveau încredere. Astfel, a fost asasinat la Roma prefectul oraşului, Volusian, unul dintre apropiaţii lui Gallien. Ucigaşul lui Gallien, Cecropius, a fost ucis, la rândul său, de vreme ce nimeni nu putea avea încredere în omul care îşi omorâse împăratul. Comanda cavaleriei dalmate i-a

---

[86] Zonaras, 12.25-26.

[87] *Historia Augusta, Gallieni duo,* 15-3.

fost încredinţată temporar lui Aurelian.

În ceea ce îl priveşte pe Aureolus, acesta a acceptat propunerea de a încheia pace, recunoscând alegerea lui Claudiu. Ştiută fiind apropierea sa de Postumus, Heraclian a avut grijă ca şi această posibilă ameninţare să fie îndepărtată. Înainte ca împăratul Claudiu să-i decidă soarta, cel mai cunoscut general al imperiului era ucis de pretorieni în tabăra de lângă Mediolanum. Se pare că de acest complot nu a fost străin nici Aurelian, viitorul împărat. Faima i-a adus lui Aureolus sfârşitul, pentru că noua domnie nu se putea consolida în umbra acestui încăpăţânat războinic din neamul dacilor. Chiar şi cei mai vehemenţi critici ai săi i-au recunoscut lui Aureolus înaltele calităţi morale, virtuţile sale războinice, acest om dovedindu-se demn de numele pe care îl purta, „cel făurit din aur", nume popular printre gladiatori, căci aşa erau numiţi cei mai viteji şi mai iubiţi dintre luptători.

Revenind la Claudiu, el s-a dovedit a fi un împărat vrednic, care a lăsat o frumoasă amintire, în ciuda puţinului timp pe care i l-au hărăzit zeii pe acest pământ. El a avut, spune *Historia Augusta*, toate calităţile marilor împăraţi din trecut, vrednicia lui Traian, justeţea lui Antoninus şi modestia lui Augustus, fiind un exemplu pentru toţi cei care au venit pe tron în urma sa. Cumpătat şi modest,

întotdeauna de partea dreptăţii, Claudiu era mai mult decât potrivit pentru a conduce împărăţia romanilor.

Născut în apropierea cetăţii Sirmium, într-o familie sărmană de origine daco-panonică, Claudiu intrase de tânăr în armată, pe vremea lui Alexandru Severus. Îşi făcuse ucenicia sub getul Maximin şi era adesea comparat cu acesta. Avea o constituţie robustă şi o forţă fizică impresionantă. La fel ca despre Maximin, se povestea despre el că scosese dinţii unui cal cu o singură lovitură de pumn. Îi plăceau luptele şi obişnuia să se ia la întrecere cu soldaţii. Claudiu obţinuse cetăţenia romană graţie Edictului lui Caracalla şi, asemenea tuturor celor care nu aveau un nume gentilic, luase numele de Marcus Aurelius.[88] A fost primul dintr-un şir de împăraţi care vor purta cu cinste acest nume, o dinastie a Aurelilor, împăraţii-soldaţi cu origini dacice!

Odată urcat pe tron, Claudiu a luat toate măsurile pentru ca forţele militare ale imperiului să fie concentrate pe linia Dunării, lucru pe care toţi locuitorii din Moesia şi Pannonia îl aşteptau de la el. *Limesul*

---

[88] *Constitutio Antoniana*, edict emis de împăratul Caracalla în anul 212, prin care toţi cetăţenii liberi ai imperiului primeau cetăţenie romană. Cei care nu aveau nume gentilic puteau adopta numele Aurelius, după numele împăratului Marcus Aurelius. În consecinţă, numele Aurelius a devenit foarte răspândit în toate provinciile, inclusiv în cele dunărene. Vezi şi J.G. Keenan, 1974, pp. 283–304.

dunărean era oficial recunoscut drept cea mai importantă pavăză a lumii civilizate în calea barbarilor, iar apărarea sa, condiţia *sine qua non* a supravieţuirii imperiului.

Atunci când Senatul părea să ezite între a continua războiul împotriva lui Postumus şi a muta trupele pe Dunăre, Claudiu a tranşat chestiunea spunând: „Războiul împotriva unui uzurpator este doar o chestiune de interes particular, în timp ce războiul împotriva barbarilor este o chestiune care priveşte statul, iar aceasta trebuie să primeze”.[89]

Problema lui Postumus s-a rezolvat de la sine: la începutul anului 269, legiunile din Germania au proclamat un alt împărat al Imperiului Galic, pe unul dintre generalii de origine galică, Lelianus. Postumus a reuşit să pună capăt revoltei, ucigându-l pe uzurpator, dar a fost el însuşi omorât, la scurtă vreme după aceea, chiar de soldaţii săi.

Între timp, uriaşa invazie a goţilor şi herulilor asupra provinciilor balcanice a fost oprită în urma categoricei victorii obţinute de împăratul Claudiu la Naissus (268). Câteva luni mai târziu, în nordul Italiei, armatele romane îi zdrobeau pe alamanii care trecuseră Alpii, după care Claudiu intra în Galia, învingând trupele

---

[89] Zonaras, 12.25-26.

autoproclamatului Imperiu Galic. Controlul roman era reinstaurat în sudul Galiei şi în Hispania. Militar destoinic, împăratul Claudiu, supranumit *Goticus* şi *Germanicus Maximus*, a trezit, o vreme, speranţa în reunificarea Imperiului Roman.

Din nefericire, la începutul anului 270, în timp ce pregătea războiul împotriva vandalilor care jefuiau Pannonia, Claudiu a căzut victimă epidemiei care răvăşea de ani buni împărăţia romanilor, Ciuma lui Ciprian. Moartea sa atât de neaşteptată a umplut de tristeţe sufletele tuturor romanilor.

În onoarea sa, un scut de aur a fost agăţat în clădirea Senatului, iar o statuie a sa din aur a fost ridicată pe Capitoliu, în templul lui Iupiter. O columnă a fost ridicată în Rostra[90], iar pe aceasta a fost ridicată o statuie din argint, care îl înfăţişă pe Claudiu într-o tunică împodobită cu frunze de palmier. Era omagiul adus celui căruia, deşi învingător în toate războaiele, soarta nu-i dăduse răgaz să-şi sărbătorească triumful, aşa cum ar fi meritat.[91]

Abia Aurelian, succesorul său, va reuşi să pună capăt tulburărilor din provincii, readucându-le sub ascultare

---

[90] Rostra era tribuna oratorilor din forumul Romei.

[91] Generalii care îşi sărbătoreau triumful purtau o tunică împodobită cu frunze de palmier, *tunica palmata,* după imaginea lui Iupiter (*tunica Jovis*), înfăţişată de statuia sa din Capitoliu. Vezi Th. Swinburne Carr, 1836, p. 309.

pe unele (Galia) sau renunţând oficial la altele (Dacia). Aurelian plănuia chiar o campanie împotriva împărăţiei Iranului, dar a trebuit să înfrunte mai întâi ambiţiosul Imperiu al Palmirei, ridicat în Orient pe ruinele stăpânirii romane.

Povestea lui Odaenathus din Palmira şi a reginei Zenobia

După victoria surprinzătoare împotriva marelui Şapur, puterea şi prestigiul lui Odaenathus au crescut, regele Palmirei reuşind să aducă sub ascultare nordul Mesopotamiei, Siria şi o parte a Asiei Mici. Împăratul Gallien i-a oferit titlul de consul roman şi guvernarea Feniciei. Credinţa pe care Odaenathus i-a păstrat-o lui Gallien i-a adus alte onoruri şi titluri, printre care *dux Romanorum* (comandant al trupelor romane din Orient) şi *corrector totius Orientis* (guvernator al întregului Orient).

În culmea puterii sale, la Antiohia, în capitala Siriei, Odaenathus se autointitula „Rege al Regilor din Orient", în vechea tradiţie a şahilor Persiei, contestând astfel dreptul legitim al sasanizilor. Fiul său, Hairan, a fost încoronat ca rege partener, fiind reprezentat pe monede purtând pe cap o coroană după modelul regilor parţi ai Iranului, al căror moştenitor legitim

Odaenathus se considera.

Atâta vreme cât Odaenathus reuşea să îi ţină pe iranieni dincolo de Eufrat şi, mai ales, atâta vreme cât acesta recunoştea autoritatea lui Gallien, pretenţiile sale regale erau tolerate la Roma. Măcinat de conflicte în regiunile sale apusene, imperiul nu avea resursele necesare pentru a controla provinciile asiatice, care erau lăsate în grija regelui din Palmira. În ciuda puterii sale, a faptului că nimeni nu îi contesta autoritatea în Orient, Odaenathus nu a căzut în patima uzurpării, purtându-se nu doar ca un rege, ci şi ca un veritabil guvernator roman.

Odaenathus a condus şi o a doua campanie dincolo de Eufrat, în ultimii ani ai vieţii lui Şapur, asediind încă o dată Ctesifonul. Nici de data aceasta nu a avut sorţi de izbândă. Invazia goţilor în Asia Mică l-a determinat să ridice asediul.

Despre acest exotic personaj se povesteşte că era năprasnic în luptă şi în stare să îndure toate greutăţile campaniilor militare. Erau bine-cunoscute pasiunea sa pentru vânătoare şi faptul că obişnuia să înfrunte de unul singur urşi, tigri, pantere şi alte fiare, petrecând săptămâni întregi în sălbăticie, îndurând căldura sau ploaia. Astfel, şi-a întărit trupul şi mintea, reuşind să iasă învingător împotriva celui care îi bătuse pe împăraţii Romei, şahul Iranului, Şapur.

Se spune că Odaenathus s-a întors de la Ctesifon încărcat de prăzi şi de prizonieri, printre care concubinele din haremul lui Şapur I, lăsate în urmă de regele fugar. Dar cea mai preţioasă comoară a Palmirei era regina Zenobia, care le întrecea în frumuseţe şi nobleţe pe toate femeile Orientului. Însă frumuseţea exotică şi spiritul războinic, o combinaţie atât de rar întâlnită printre femeile din Orient, erau umbrite de o ambiţie fără margini, iar această ambiţie avea să ducă, în cele din urmă, la prăbuşirea frumosului vis al Palmirei.

Tânăra regină era nemulţumită de faptul că Odaenathus accepta tutela romană, în ciuda faptului că puterea sa o întrecea pe cea a împăraţilor Romei. Faptul că soţul său acceptase modestul titlu de consul roman, după ce îl învinsese de două ori pe şahul Iranului, era văzut de Zenobia ca o dovadă a lipsei de ambiţie. Iar atunci când vremurile i-au fost prielnice, Zenobia nu a ezitat să se ridice împotriva lui Odaenathus, care îi umbrea visurile de purpură.

În anul 267, lunga absenţă a lui Odaenathus din Palmira i-a oferit reginei prilejul de a pune la cale un complot. Pe drumul de întoarcere din Asia Mică, vrednicul conducător al provinciilor romane orientale a fost asasinat, împreună cu fiul şi moştenitorul său legitim. *Historia Augusta* lasă să se înţeleagă faptul că

Zenobia a conspirat cu ucigaşul, nimeni altul decât nepotul lui Odaenathus, un anume Meonius.

După moartea lui Odaenathus, tronul Palmirei i-a revenit lui Vaballathus, fiul său minor, din căsătoria cu Zenobia. Pentru că la cei opt ani ai săi, Vaballathus nu putea administra treburile regatului, Zenobia şi-a asumat rolul de regent, conducând, de fapt, ca o regină. Zenobia era hotărâtă să înlăture autoritatea Romei, iar pentru aceasta a intrat în tratative cu Armenia şi împărăţia Iranului.

Moartea împăratului Claudiu şi tulburările de la Roma au determinat-o pe Zenobia să-şi pună în aplicare planul. În primăvara anului 270, oştile Palmirei intrau în Arabia Petraea, cea mai îndepărtată provincie romană din Orient. Guvernatorul roman a fost ucis în luptă, iar capitala provinciei, Petra, cucerită fără prea mare efort. La fel de uşor a fost ocupată şi provincia vecină, Iudeea.

În toamna aceluiaşi an, o armată de 70 000 de oameni a invadat Egiptul, iar câteva luni mai târziu palmirienii intrau în Asia Mică, ocupând părţile răsăritene ale acestei provincii. Imperiul Palmirei atingea apogeul puterii şi întinderii sale, iar Zenobia îşi vedea, în sfârşit, visul împlinit. La Antiohia, ea se intitula „Regină a Egiptului”, titlu pe care îl revendica în virtutea înrudirii cu Cleopatra Selene. În mesajul pe care

Vaballathus îl transmitea supuşilor săi egipteni, cetatea Alexandriei era numită „oraşul strămoşilor mei”.

Regina Zenobia nu s-a deplasat efectiv în Egipt, conducând Imperiul Palmirei de la Antiohia, capitala Siriei. *Historia Augusta* spune că Zenobia trăia „cu pompă regală”, primind adulaţii şi benchetuind după tradiţia regilor Iranului. Pe de altă parte, participa la adunările publice după tradiţia romană, purtând coif şi mantie de purpură brodată cu pietre scumpe, închisă pe un umăr cu o *cochlis*[92], aşa cum purtau bărbaţii, şi nu cu o broşă, aşa cum purtau de obicei femeile.

Frumuseţea reginei a produs o impresie deosebită în epocă. Cronica spune că faţa îi era măslinie, de o strălucire închisă, ochii negri şi plini de forţă, iar dinţii atât de albi, încât părea că are în gură mici perle. Vocea îi era clară şi puternică, la fel ca a unui bărbat. Fermitatea sa, atunci când necesitatea o cerea, era a unui tiran, dar clemenţa, atunci când trebuia să arate simţul dreptăţii, era a unui împărat. Generoasă, dar prudentă, se ferea să-şi risipească averea pentru satisfacerea plăcerilor frivole. Se folosea mai degrabă de un atelaj cu cai decât de lectică, mijlocul de transport preferat de femei. Se spune că, nu o dată, a mers în marş, împreună cu soldaţii ei, pe distanţe de kilometri

---

92 Cataramă de forma unei scoici.

întregi. Mergea deseori la vânătoare, pasiune pe care o împărtăşise cu Odaenathus, şi, adesea, participa la petrecerile generalilor săi. Benchetuia şi cu persanii, şi cu armenii, atunci când avea de câştigat de pe urma acestora.

La petreceri folosea vase şi cupe de aur, ornate cu bijuterii, despre care se povestea că ar fi fost ale Cleopatrei. Ca servitori, avea eunuci în vârstă şi foarte puţine fecioare. Vorbea persana, dar şi greaca, ce-i drept, nu prea bine. În schimb, învăţase foarte bine egipteana, pentru a fi pe placul supuşilor săi. Fiul său a învăţat şi latina, dar cei doi obişnuiau să-şi vorbească în greacă. Cunoştea foarte bine istoria Alexandriei şi a Orientului, în schimb, istoria Romei prefera să o citească în greacă. Kallinikos din Petra i-a dedicat lucrarea *Istoria Alexandrei*, numind-o Cleopatra, pentru a-i flata orgoliul.

Din păcate, gloria Zenobiei a fost de scurtă durată. Consolidându-şi tronul la Roma, împăratul Aurelian a jurat că va recupera teritoriile pierdute în Asia.

Aurelian, „restauratorul lumii”

În anul 270, legiunile staţionate la Sirmium îl aclamau împărat pe Aurelian, cel căruia Claudiu Gotul îi încredinţase, pe patul de moarte, moştenirea sa. Între

timp, la Roma, Senatul îi recunoştea dreptul la succesiune lui Quintillus, fratele împăratului Claudiu. Nedorit de soldaţi, bătut de Aurelian pe câmpul de luptă, Quintillus şi-a luat viaţa câteva luni mai târziu.[93]

Asemenea lui Claudiu, sub comanda căruia luptase încă de tânăr, Aurelian îşi avea originile în preajma Dunării, în Pannonia, teritoriu locuit de daci. Tatăl său era un simplu ţăran care luase, odată cu cetăţenia romană, numele gentilic de Aurelius.

Despre mama acestuia, Callicrates din Tyr spunea că ar fi fost preoteasă într-un templu dacic al zeului-soare, chiar în satul său natal.[94] Femeia avea darul profeţiei şi se povesteşte că, în toiul unei certe cu soţul său, i-ar fi reproşat acestuia originea umilă şi stupiditatea strigându-i: „Priviţi-l pe tatăl unui împărat!"

Acelaşi Callicrates aminteşte mai multe semne care au prevestit celor cunoscători într-ale prezicerilor faptul că micul Lucius Aurelianus avea să se bucure de favorurile sorţii mai mult decât oricare alt muritor. Pe când era prunc, un şarpe s-a încolăcit în jurul scăldătoarei sale şi, în ciuda eforturilor celor din jur, nu

---

[93] *Historia Augusta, Divus Claudius,* 12.5, susţine faptul că acesta a fost ucis de soldaţii săi în timpul conflictului cu Aurelian. In schimb, Ioan de Antiohia şi Zonaras susţin varianta sinuciderii. Quintillus şi-ar fi tăiat venele în reşedinţa sa din Aquileia, după înfrângerea trupelor sale de către Aurelian. Vezi Zonaras, 12. 26, şi Ioan de Antiohia, fr. 154 FHG IV, p. 599.

[94] *Historia Augusta, Divus Avrelianus,* 4.1.

a putut fi alungat. Mama sa a cerut ca şarpele să nu fie ucis, numindu-i *membru al familiei,* de vreme ce, în credinţele romane, şarpele era asociat cu *geniul* casei şi cu zeii lari[95], iar la daci era mesagerul strămoşilor.

Apoi, preoteasa a croit veşminte pentru prunc din mantia de purpură pe care un împărat al acelor timpuri o lăsase ofrandă zeului-soare. Pe când se afla în scutece, a fost ridicat în văzduh de un vultur, care, fără a-l vătăma, l-a lăsat pe un altar în care nu ardea focul. Şi multe alte semne şi întâmplări miraculoase au fost consemnate, atât din copilăria sa, cât şi din vremea în care îşi făcea serviciul militar.

A rămas întreaga sa viaţă un adorator al soarelui, cult atât de apropiat dacilor, ridicând temple şi sanctuare în onoarea acestui zeu. Cel mai cunoscut dintre acestea a fost Templul Soarelui ridicat la Roma. Originea sa dacă l-a apropiat de generalul Claudiu, el însuşi originar din regiunea Sirmium. În calitate de comandant al cavaleriei lui Claudiu, a luat parte la luptele împotriva triburilor germanice, care invadaseră provinciile balcanice. Alături de Claudiu, l-a însoţit pe Gallien în Italia, acolo unde un alt celebru comandant de origine dacă, Aureol, se răzvrătise împotriva împăratului. A

---

[95] Nume dat în mitologia romană unor divinităţi considerate ocrotitoarele casei şi familiei. In reprezentările artistice, zeii lari sunt adesea reprezentaţi flancând *geniul* casei şi având la picioare un şarpe.

fost martor la uciderea tiranului Gallien, sub zidurile cetăţii Mediolanum şi a negociat pacea dintre Claudiu şi Aureol.

Înainte de a porni războiul împotriva Palmirei, Aurelian a avut grijă să pună capăt ameninţării goţilor la Dunăre. În anul 271, armatele romane treceau pentru ultima dată în provincia Dacia, urmărindu-i pe goţii care se retrăgeau din Balcani. Într-o bătălie, goţii au suferit o înfrângere decisivă, pierzând peste 5000 de luptători. Însuşi conducătorul lor, Cannabaudes, a fost ucis pe câmpul de luptă.

După victoria împotriva goţilor, care i-a adus titlul de *Goticus Maximus,* Aurelian a decis să ducă la bun sfârşit şi negocierile pentru părăsirea Daciei. În timp ce transferul de putere către carpi se făcea fără tulburări, la sud de Dunăre, în Moesia Superior, Aurelian trasa graniţele noii provincii Dacia[96], pe teritoriul căreia au fost relocate familiile romane din Dacia Traiană.

Un an mai târziu, legiunile romane erau pregătite pentru campania împotriva imperiului de Palmira. Conştientă de faptul că soarta sa urma să fie decisă de acest război, Zenobia a renunţat la precauţiile anterioare, proclamând oficial ruptura de Roma. De pe

---

[96] Dacia Aureliană cuprindea nord-vestul Bulgariei şi estul Serbiei şi era condusă de un guvernator cu sediul la Serdica (Sofia).

monedele emise la Antiohia şi Alexandria lipseşte chipul împăratului Aurelian, în schimb Vaballathus şi Zenobia sunt numiţi *Augustus*, respectiv *Augusta.* Declaraţia de independenţă a Palmirei avea rolul de a mobiliza resursele provinciilor romane orientale şi de a o asigura pe regină de fidelitatea supuşilor săi.

Trecerea Bosforului de către Aurelian, în primăvara anului 272, a determinat retragerea grăbită a trupelor lăsate de palmirieni în cetăţile Asiei Mici. În acelaşi timp, au fost retrase şi trupele din Egipt, ceea ce le-a permis romanilor reocuparea acestei provincii fără prea mare bătaie de cap. Zenobia îşi concentra toate forţele în Siria, acolo unde urma să se hotărască soarta războiului.

Aurelian a înaintat cu repeziciune spre munţii Taurus, de la Ancira la Tiana toate cetăţile Asiei deschizându-şi porţile fără luptă. Tiana a fost ocupată după o scurtă rezistenţă, însă oraşul a fost cruţat, dată fiind admiraţia lui Aurelian faţă de filosoful Apollonios originar din această mică cetate a Cappadociei.[97]

Se povesteşte că, ajungând la Tiana şi găsind porţile cetăţii închise, Aurelian şi-a ieşit din fire, strigând: „În această cetate nu voi lăsa nici măcar un câine în viaţă!”

---

[97] Apollonios din Tyana, filosof neopitagorician, contemporan cu Iisus, cunoscut pentru „miracolele" sale.

Un anume Heraclammon, temându-se că va fi ucis împreună cu ceilalţi apărători ai Tianei, a trădat, uşurând cucerirea cetăţii.

Aurelian s-a arătat demn de un împărat, acordându-le locuitorilor iertarea. În schimb, Heraclammon a fost condamnat la moarte. „Un om care şi-a trădat oraşul natal nu ar putea să-mi fie mie credincios", ar fi spus împăratul.[98]

Soldaţilor care îi cereau să îşi respecte cuvântul dat, Aurelian le-a răspuns: „Adevărat, am declarat că nu voi lăsa măcar un câine în viaţă în acest oraş; ei bine, omorâţi toţi câinii."[99] Se mai spune că împăratul avea de gând să-i dea Tianei o lecţie dură, care să servească drept exemplu şi altora şi numai Apollonios l-a făcut să se răzgândească: „Când Aurelian s-a retras în cortul său, dintr-odată [Apollonios] i-a apărut în forma în care era pictat de obicei şi i-a vorbit după cum urmează, folosind latina cu speranţa că va fi înţeles de cineva originar din Pannonia: «Aurelian, dacă voieşti să cucereşti, niciun motiv nu te poate face să plănuieşti moartea concetăţenilor mei. Aurelian, dacă voieşti să domneşti, abţine-te de la a vărsa sângele celor inocenţi. Aurelian, dacă voieşti să trăieşti mult, atunci arată

---

[98] *Historia Augusta, Divus Avrelianus,* 23.

[99] *Ibidem,* 22.

milă.»” [100] Recunoscându-l pe Apollonios după portretele acestuia pe care le văzuse prin temple, împăratul a jurat că va cruţa oraşul. Iar filosofului i-a promis că în cinstea lui va ridica un templu şi îl va împodobi cu statui.

La Immae, în apropierea Antiohiei, capitala neoficială a Imperiului Palmirei, Aurelian a înfruntat oştile reginei Zenobia. *Clibanarii*, nucleul armatei Palmirei, organizaţi şi echipaţi după modelul cavaleriei Iranului, au fost atraşi în capcană de romani, care s-au prefăcut că se retrag chiar după prima ciocnire. Rupţi de restul trupelor, hărţuiţi continuu de cavaleria romană, îngreunaţi de armuri şi moleşiţi de soare, clibanarii au încercat să se întoarcă, dar retragerea s-a transformat într-un adevărat măcel. Cronica spune că o mulţime de palmirieni au pierit de sabie, iar mulţi alţii au fost călcaţi în picioarele cailor după ce au căzut din şa.

Generalul Zabdas, văzându-l pe Aurelian în fruntea soldaţilor, în uniformă de luptă, a înţeles că acesta era un războinic iscusit şi a încercat să evite o altă confruntare. În acelaşi timp, temându-se că locuitorii Antiohiei, auzind despre clemenţa împăratului, vor fi tentaţi să le predea cetatea romanilor, a trimis vorbă

---

[100] *Ibidem,* 24.

Zenobiei să se pregătească de fugă. Pentru a abate atenţia de la aceste planuri, Zabdas şi-a pregătit *triumful*, înfăţişându-se locuitorilor ca învingător al romanilor. De calul său era legat un bărbat în haine romane, care aducea la înfăţişare cu împăratul Aurelian. Cum romanii nu s-au apropiat de cetate, pregătind asaltul de a doua zi, şiretlicul le-a oferit palmirienilor ocazia de a fugi peste noapte.

A doua zi, în timp ce trupele de infanterie se pregăteau pentru asalt, Aurelian a primit vestea că armata Zenobiei a fugit. Antiohia şi-a deschis porţile, iar împăratul a fost primit cu ovaţii de locuitori. Pentru a nu-i da răgaz duşmanului să se regrupeze, dar şi pentru a feri cetatea de jafuri, Aurelian a dat repede semnalul plecării spre Emesa. Ariergarda palmiriană a fost cu totul anihilată la Dafne, după care romanii s-au apropiat de Emesa. Acolo, în faţa cetăţii, sub privirile Zenobiei, s-a purtat bătălia decisivă, care a hotărât soarta Palmirei.

Armata Zenobiei număra în jur de 70.000 de oameni, în timp ce Aurelian avea la dispoziţie aproape 60.000. Încă o dată avantajul a fost de partea palmirienilor, a căror formidabilă cavalerie a rupt rândurile romanilor încă de la prima şarjă. În iureşul bătăliei, nici cavaleria dalmată ori cea mauretană, nici legiunile dacice din Moesia şi Pannonia nu au avut rolul decisiv, ci oştenii

pedeştri din Iudeea, înarmaţi cu lăncii scurte şi bâte cu ghimpi metalici, singurele arme care au putut distruge armurile palmirienilor.

La fel ca la Antiohia, cavaleria palmiriană s-a precipitat la contraatacul romanilor şi a rupt rândurile, retrăgându-se în derută spre Emesa. Pierderile au fost uriaşe, întregul câmp din faţa cetăţii fiind acoperit de oameni şi de cai morţi.

Zenobia a trăit cu intensitate umilinţa înfrângerii. Dezastrul din faţa Emesei punea definitiv capăt visurilor sale de mărire. În consiliul care a urmat luptei, regina a acceptat sfatul apropiaţilor săi de a căuta refugiu între zidurile Palmirei, ultimul bastion al efemerului său imperiu.

După fuga Zenobiei, Aurelian a intrat în Emesa doar pentru a primi aclamaţiile mulţimii şi pentru a lua în posesie uriaşul tezaur, pe care regina nu îl putuse lua cu sine. Mişcându-se cu repeziciune, armata romană a înconjurat Palmira, tăind imediat toate căile de aprovizionare. Negocierile pentru predarea cetăţii au eşuat, la fel cum a rămas fără ecou cererea de ajutor a celor asediaţi către şahul Iranului.

Ceea ce nu se ştia la Palmira era faptul că, încă înainte de luptele din Siria, şahul Wahrām îi ceruse împăratului Aurelian pacea, temându-se ca nu cumva armata romană să atace teritoriile iraniene. Aurelian

acceptase darurile generoase ale şahului, confirmând Eufratul ca frontieră între cele două împărăţii. Teritoriile vremelnic stăpânite de Şapur I, încorporate pentru scurt timp în Imperiul Palmirei, reintrau sub ascultarea Romei.

Aurelian a încercat să pună capăt războiului, înainte ca mai multe vieţi să fie irosite, trimiţându-i Zenobiei această scrisoare: „De la Aurelian, împăratul lumii romane şi salvatorul Răsăritului, către Zenobia şi toţi cei care sunt legaţi de ea prin jurăminte de război. Trebuia să fi făcut cu voia voastră ce vă îndemn eu acum să faceţi, prin scrisoarea mea. Vă cer să vă predaţi de bunăvoie şi vă promit că vieţile voastre vor fi cruţate, cu singura condiţie ca tu, Zenobia, împreună cu copiii tăi, să vă stabiliţi în acel loc pe care eu, în acord cu nobilul Senat al Romei, îl voi desemna. Podoabele tale, aurul şi argintul tău, mătăsurile, caii, cămilele tale le vei dărui tezaurului Romei. Cât despre cetăţenii Palmirei, drepturile lor vor fi respectate ca şi până acum".[101]

Încrezătoare încă în soarta sa, Zenobia i-a răspuns împăratului cu îndrăzneală: „De la Zenobia, regina Orientului, către Aurelian Augustus. Nimeni nu a mai cerut până acum astfel de lucruri, printr-o scrisoare, aşa

---

[101] *Historia Augusta, Divus Avrelianus,* 26.7.

cum faci tu. Tot ce se face pe timp de război se face cu onoare. Tu îmi ceri mie să mă predau? Uiţi oare că regina Cleopatra a preferat mai degrabă moartea decât o viaţă lipsită de onoare? Nu avem nevoie de oameni, căci aşteptăm întăriri din Persia. De partea noastră sunt sarazinii şi tot de partea noastră armenii. Bandele de jefuitori din Siria ţi-au înfrânt armata, Aurelian. Ce mai poate fi spus? Când acele forţe pe care le aşteptăm din toate părţile vor sosi, cu siguranţă vei lăsa deoparte aroganţa aceasta cu care îmi ceri acum să mă predau".[102]

Speranţele Zenobiei erau însă firave şi, pe măsură ce asediul se prelungea, şansele palmirienilor se împuţinau. Ajutor nu a venit nici de la armeni, nici dinspre arabi, şi unii, şi ceilalţi preferând să se ţină departe de acest război care nu le-ar fi adus decât nenorociri. Departe s-a ţinut şi Wahrām, şahul Iranului.

Cum nicio veste nu a venit dinspre împărăţia Iranului, apropiaţii au convins-o pe regină să meargă personal la Ctesifon pentru a-l îndupleca pe şahul Wahrām. În luna august a anului 272, Zenobia a părăsit Palmira pe spatele unui dromader, un animal despre care se spunea că poate alerga mai repede decât un cal. Spera ca măcar farmecele-i feminine să poată schimba

---

[102] *Ibidem,* 27.2.

în bine cursul războiului.

Aurelian, care îşi avea propriii informatori printre asediaţi, a aflat la timp de fuga reginei şi a trimis un detaşament de cavalerie s-o oprească. Regina a fost prinsă pe când încerca să treacă Eufratul într-o barcă şi adusă în faţa împăratului. Aurelian i-a cerut să îngenuncheze, vorbindu-i astfel: „Cum se face că tu, Zenobia, ai îndrăznit să arăţi insolenţă în faţa împăratului Romei?" Iar ea a răspuns: „Despre tine pot spune că eşti într-adevăr un împărat, pentru că ai câştigat războaie. Cât despre Gallien, Aureol sau alţii nu pot spune că au fost vreodată împăraţi. Am văzut mai degrabă în Victoria[103] o regină ca mine şi am voit a împărţi puterea regală."

La aflarea veştii că regina a fost capturată de romani, mulţi dintre palmirieni au urcat pe ziduri, cerându-i clemenţă împăratului. Aurelian le-a permis să iasă din cetate pentru a-şi arăta supunerea. Şi atunci, a pornit spre tabăra imperială o întreagă procesiune, o mulţime

---

[103] Victoria, sora şi soţia lui Postumus, guvernatorul roman al Galici care, în anul 258, profitând de criza Imperiului Roman, a proclamat Imperiul Galic sub conducerea sa. Victoria, văduva sa, s-a proclamat împărăteasă în anul 268, după moartea fiului său, Victor. A adoptat titlurile imperiale *Augusta*, *Imperatrix* şi a domnit ca „împărăteasă a Apusului" pentru cinci ani, între 268 şi 273. S-a sinucis, se pare, în timpul asediului împăratului Aurelian asupra capitalei aşa-numitului Imperiu Galic (pe locul oraşului Trier de azi). Vezi David Hughes, 2007, pp. 113-115.

de bărbaţi care lăsaseră armele pentru a îmbrăca haina smereniei, aducându-i daruri şi ofrande învingătorului. Această ceremonie a jurămintelor de supunere a durat o zi întreagă, sub privirile nefericitei regine.

Mărinimos, împăratul a cruţat oraşul care îi adusese atâtea necazuri Romei şi s-a întors la Emesa, ducând cu sine toate comorile Palmirei, iar printre acestea, cea mai de preţ, pe frumoasa Zenobia. Procesul reginei a avut loc în cetatea Emesei.

Conştientă de faptul că împăratul Aurelian, încununat cu laurii victoriei, prefera să-i cruţe viaţa, regina şi-a jucat rolul cu măiestrie. În faţa curţii, a pledat nevinovată, aruncând întreaga vină pe bărbaţii din jurul său, care, profitând de slăbiciunea-i femeiască, au îndemnat-o să se ridice împotriva Romei. Printre cei acuzaţi se afla filosoful Caius Longinus, sfetnicul de taină al reginei, originar chiar din Emesa.

Toţi cei acuzaţi au primit pedeapsa cu moartea. Caius Longinus s-a comportat ca un adevărat Socrate, acceptând moartea cu seninătate şi încercând, astfel, să-şi liniştească apropiaţii, care căutau prin toate mijloacele să-l înduplece pe Aurelian să-l lase în viaţă.

Zenobia şi copiii săi au fost duşi ca ostatici la Roma. Dar aveau să mai treacă doi ani până când împăratul a putut să îşi organizeze *triumful*. Mai întâi, Aurelian şi-a câştigat pe câmpul de luptă titlul de *restitutor orbis*,

punând capăt existenţei aşa-numitului Imperiu Galic. Astfel, în primăvara anului 274, pe Câmpiile Catalaunice, armata autoproclamatului împărat galic Tetricus I a fost zdrobită de legiunile dacice ale lui Aurelian. Tetricus şi fiul acestuia s-au predat, iar împăratul le-a cruţat viaţa. Învingător şi în Apus, şi în Răsărit, *restauratorul Imperiului Roman* îşi putea face, în sfârşit, intrarea triumfală în Roma.

Triumful lui Aurelian a avut o măreţie şi opulenţă cum poporul roman nu mai văzuse de multă vreme. Procesiunea era deschisă de trei care regale, ornate cu aur, argint şi pietre scumpe, dintre care unul îi aparţinuse regelui Odaenathus, al doilea îi fusese dăruit lui Aurelian de şahul Persiei, iar al treilea fusese făcut la dorinţa Zenobiei, pentru când va veni în vizită la Roma; o dorinţă care nu se putuse împlini, iar acum, Zenobia intra în Roma nu triumfal, ci legată în lanţuri. În spatele acestor trei care venea un altul, mai modest, despre care se spune că îi aparţinuse regelui goţilor. Urmau apoi douăzeci de elefanţi, aduşi din Orient, iar în urma acestora, peste două sute de animale sălbatice aduse din Libia şi Abisinia, printre care tigri, girafe şi antilope. Urmau opt sute de perechi de gladiatori, captivi proveniţi din triburile barbare înfrânte de Aurelian, printre care nubieni, abisinieni, arabi, indieni, bactrieni, sarazini, dar şi persani, soli ai şahului

Wahrām, încărcaţi cu daruri bogate. Apoi, mulţime de germani, învinşi în Apus – goţi, alani, roxolani, sarmaţi, franci, suebi sau vandali toţi cu mâinile încătuşate. Palmirienii şi egiptenii, care se revoltaseră, dar fuseseră iertaţi, nu se aflau în lanţuri. Printre învinşi se aflau zece femei îmbrăcate precum bărbaţii, despre care se spunea că erau amazoane şi fuseseră capturate în timpul războaielor cu goţii.

Deşi Aurelian îşi luase şi supranumele de *Carpicus*, lipseau din cortegiul său triumfal aprigii luptători din neamul geţilor, pe care nici măcar împăratul Traian nu îi putuse aduce la Roma în lanţuri. Încă o dată, în schimbul unor generoase subsidii, carpii acceptaseră statutul de federaţi ai Romei şi se legaseră cu jurământ să apere frontiera Dunării.

După această procesiune plină de culoare veneau Tetricus, îmbrăcat în pantaloni galici şi tunică galbenă, şi fiul acestuia, Cezar Tetricus, care fusese proclamat, la rândul său, împărat al Imperiului Galic. În urma acestora, punctul de atracţie al întregii parade, legată în lanţuri de aur, împodobită cu aur şi pietre scumpe din cap până în picioare, se afla fosta regină a Palmirei şi Egiptului, frumoasa şi mândra Zenobia. Pentru amuzamentul mulţimii, fusese împodobită cu nestemate atât de grele, încât reuşea cu mare greutate să păstreze o ţinută demnă. Picioarele îi erau încătuşate

cu lanţuri de aur, braţele îi erau împodobite cu pene aurite, iar la gât purta un colier cu zale mari de aur, despre care se spune că fusese purtat de un bufon al şahului Iranului.[104]

Aurelian a arătat clemenţă, cruţându-i viaţa, şi se spune că, împreună cu copiii săi (mai puţin Vaballathus, care murise pe lungul drum al exilului), Zenobia a rămas în împărăţia romanilor, trăindu-şi restul vieţii ca matroană romană. A primit o proprietate la Roma, în vecinătatea Tibrului, nu departe de palatul lui Hadrian, un loc numit Concha.

Cât despre Aurelian, acest minunat bărbat din neamul dacilor, a avut soarta omului a cărui moarte o pusese la cale, Aureol, pierzându-şi viaţa nu pe câmpul de luptă, aşa cum li se cuvine războinicilor, ci de mâna apropiaţilor săi, în preajma războiului pe care îl pregătea împotriva împărăţiei Iranului.[105]

Mani, apostolul luminii

Pe vremea marelui rege Şapur, s-a ridicat pe pământurile arienilor un profet care a început să agite mulţimile. Unii spuneau despre el că ar fi apostolul lui

---

[104] *Historia Augusta, Tyranni Tiriginta*, 30.26.

[105] Aurelian a căzut victimă unui complot pus la cale de unii dintre ofiţerii săi şi comandanţii gărzii pretoriene, în septembrie 275, la Cenofrurium, în Tracia.

Hristos, iar alţii că ar fi chiar Mesia. Se povestea că el s-ar fi prezentat adepţilor săi drept *Paraclet* [106], *Mângâietorul*, pe care Iisus îl anunţase apostolilor la Cina cea de Taină: „Dar Mângâietorul, adică Duhul Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăţa toate lucrurile şi vă va aduce aminte de tot ce v-am spus Eu."[107]

Crescut în preajma capitalei Ctesifon, în secta elchasaiţilor, cel numit Mani, „apostolul luminii", a început să propovăduiască o evanghelie a păcii şi înţelegerii, încercând să unifice mesajul lui Adam, cel al lui Zoroastru, cel al lui Buddha şi cel al Iisus, răstălmăcite şi transmise trunchiat de predecesorii săi.

Conform tradiţiei, întemeietorul sectei elchasaiţilor ar fi fost un iudeo-creştin pe nume Elchasai, un profet care şi-ar fi răspândit învăţăturile printre parţi, în Mesopotamia veacului al II-lea după Hristos. Acestui Elchasai îi era atribuită o *carte a revelaţiilor*, care ar fi ajuns la Roma prin intermediul lui Alcibiade din Apamea, amintit în scrierile lui Hipolit Romanul, unul dintre primii teologi creştini. Alcibiade susţinea că acea carte fusese scrisă sub inspiraţie divină de partul Elchasai şi transmisă unui anume Sobiai, „cel botezat

---

[106] „Cel pe care-l chemi în ajutor" (*parakletos,* în greaca veche).

[107] *Ioan,* 14: 26.

cu apă", de unde ar fi ajuns la el. Cei care ascultau şi pricepeau mesajul cărţii primeau mântuirea de toate păcatele. Bineînţeles, mesajul nu putea fi înţeles decât de cei convertiţi, discipolii lui Alcibiade.

Cartea lui Elchasai nu face referire la numele autorului, ci la protagonistul acestei scrieri. Elchasai, personajul principal al unei revelaţii care deschide cartea, era un înger de dimensiuni cosmice. Numele său provine din aramaică, limba în care a fost scris textul original, şi se traduce prin *Puterea Ascunsă.* Al doilea personaj, tot un înger uriaş, era de gen feminin şi purta numele de *Sfântul Duh.*

Revelaţia lasă a se înţelege faptul că cei doi îngeri vor lupta de partea Binelui în războiul final împotriva îngerilor răului. Războiul sfârşitului lumii se va purta atât în cer, cât şi pe pământ, îngerii blestemaţi urmând a fi învinşi şi pedepsiţi, iar împreună cu ei şi regatele pământene care le-au urmat învăţăturile mincinoase.

Cartea lui Elchasai a fost scrisă în cercurile evreieşti din Mesopotamia, pe vremea împăratului Traian, după cum ne arată revelaţia războiului împotriva îngerilor răului: „Când se vor împlini trei ani de când împăratul Traian a adus sub ascultare pe parţi." Este vorba despre războiul lui Traian împotriva parţilor (114–117), în urma căruia întreaga Mesopotamie a intrat sub ascultarea Romei.

Înaintarea armatei romane dincolo de Eufrat a fost însoţită de masacre în rândul populaţiei evreieşti, care îşi găsise refugiul în Imperiul Part după distrugerea Ierusalimului. Evreii au fost acuzaţi de instigare la nesupunere, pe seama lor fiind puse revoltele izbucnite împotriva romanilor în cetăţile Mesopotamiei. Revoltele au fost înăbuşite brutal, iar repercusiunile sângeroase au lăsat impresia unui adevărat sfârşit de lume.

Apocalipsa lui Elchasai avea rolul de a linişti fricile comunităţii evreieşti din Mesopotamia, pregătind-o pentru evenimente escatologice iminente, în urma cărora duşmanii lui Dumnezeu, îngerii întunericului şi regatele pământeşti ale răului, precum împărăţia romanilor, vor fi distruse de îngerii luminii.

Nu ştim dacă apocalipsa lui Elchasai mai era cunoscută la mai bine de 150 de ani de la apariţia ei în aramaică. Cert este faptul că, nu departe de Ctesifon, capitala împărăţiei Iranului, exista în secolul al III-lea o sectă iudeo-creştină care pretindea că urmează învăţăturile lui Elchasai.

La fel ca alte mişcări gnostice ale Răsăritului, secta elchasaiţilor propovăduia o doctrină care amesteca dualismul iranian cu elemente ale iudaismului târziu şi fragmente răstălmăcite ale revelaţiei creştine. Secta susţinea existenţa a două principii, unul feminin

(Duhul Sfânt) şi unul masculin (Iisus Hristos, profet care s-ar fi reîntrupat de mai multe ori). Elchasaiţii practicau circumcizia, abluţiunile şi botezul, care putea fi primit de mai multe ori, în semn de curăţire interioară.

În această sectă şi-a petrecut tinereţea Mani. Tatăl său, Patek, era originar din Hamadan (Ecbatana din Biblie). Într-o bună zi, în templul în care se ruga de obicei, a auzit o voce care îl îndemna să renunţe la vin, la carne şi la împreunarea cu femei. Patek a părăsit Hamadanul, mutându-se în împrejurimile Ctesifonului, unde a intrat în secta elchasaiţilor.

Acolo, în Babilonia, s-a născut Mani, după cum el însuşi o spune: „Sunt un discipol recunoscător,/Ridicat din pământul lui Babel./Ridicat din pământul lui Babel sunt,/Iar acum stau în faţa porţilor Adevărului."[108]

Despre mama sa, Mariam, se spune că ar fi fost înrudită cu familia regală a arsacizilor parţi. La vârsta de patru ani, a fost adus de tatăl său să trăiască în secta elchasaiţilor.

Încă de la naştere, copilul a fost călăuzit şi protejat de spirite şi puteri spirituale angelice, cel mai apropiat fiind Spiritul său Geamăn, Sinele Divin, numit *Syzygos* (Geamănul). La vârsta de doisprezece ani, Geamănul

---

[108] *Manichean Hymns,* HR2, p. 51, Davidson, 2004, p. 206.

i-a revelat secretul cunoaşterii divine – lupta dintre Lumină şi întuneric, dintre bine şi rău, dintre spirit şi materie, idei care vor constitui fundamentul maniheismului. Aceasta se întâmpla, cel mai probabil, pe vremea şahului Ardaşir, cel care îi alungase pe regii parţi, proclamând împărăţia Iranului.

Geamănul i-a apărut încă o dată, după ce a împlinit douăzeci şi patru de ani, când la îndemnat să meargă în lume pentru a-şi propovădui învăţăturile. Mai întâi, Mani a împărtăşit revelaţia cu tatăl său şi bătrânii sectei. Apoi, şi-a proclamat evanghelia în public, cu ocazia încoronării lui Şapur ca rege asociat, într-o duminică din luna martie a anului 240, ocazie cu care s-a adunat o mulţime de oameni la Ctesifon.

Era începutul unei noi ere, un început cum nu se poate mai potrivit pentru o nouă religie. „Aşa cum Buddha a venit cândva în India, Zoroastru în Persia, iar Iisus pe tărâmurile din Apus, aşa a venit în zilele noastre această profeţie către mine, Mani, în ţinutul Babiloniei", suna proclamaţia celui care se autointitula „Mani, apostolul luminii".

Nu a fost aşa cum sperase. Preoţii lui Zoroastru au început să-l ocărască, să-l ponegrească şi să-l ameninţe. Nimeni nu e profet în ţara lui, spune o vorbă din vechime. Mani a fost nevoit să părăsească împărăţia Iranului, făcându-şi cunoscută revelaţia în ţinuturile

Indiei. A predicat pe valea Indusului, în provinciile Turan şi Makran. Se spune că a reuşit să-l convertească la noua credinţă pe regele Turanului, împreună cu un mare număr dintre supuşii acestuia.

În jurul anului 242, după moartea lui Ardaşir, Mani s-a întors în Iran pe mare şi a umblat dintr-un loc în altul, propovăduind. Mai peste tot a fost primit cu ostilitate. Fără să ia în seamă uneltirile vrăjmaşilor, Mani a străbătut pe jos Persia şi Media, după care a intrat în Babilonia.

Aici, spune legenda, a reuşit să îl convertească pe tânărul prinţ Pēroz, fratele lui Şapur. Acesta i-a facilitat intrarea în anturajul marelui şah. Conform relatărilor din *Kephalaia*[109], Şapur l-ar fi alungat pe Mani din Ctesifon de trei ori, însă, în cele din urmă, l-a acceptat în anturajul său.

Mani era văzut de discipolii săi ca un adevărat *Mesiah*: se spune că putea vorbi cu păsările şi animalele, că putea călători doar cu sufletul, se putea înălţa la cer, mergea pe apă, reda vederea celor orbi, vindeca bolnavi. Că ar fi fost înzestrat cu darul clarviziunii şi cel al ubicuităţii.

Misiunea cea mai de succes a lui Mani a fost cea în

---

[109] Cea mai mare colecţie de învăţături despre care se presupune că i-ar fi aparţinut lui Mani.

care l-a convins pe regele Şapur să-i permită să-şi facă cunoscute învăţăturile în părţile apusene ale împărăţiei Iranului. Misiune deloc uşoară, ţinând cont de legăturile strânse dintre primii monarhi sasanizi şi religia mazdeeană. Fascinat de acest personaj exotic, care avea puteri miraculoase, marele rege i-a acordat protecţia sa. Mani a reuşit să-l convertească pe un frate al regelui, Mihrşah, şi însuşi marele Şapur ar fi promis că se va boteza.

Conform spuselor lui Alexandru din Licopolis, Mani l-a însoţit pe Şapur în campaniile sale împotriva romanilor, împotriva lui Gordian şi a lui Valerian. Având protecţia şahului, Mani a propovăduit în Persia, Parţia şi Mesopotamia, la graniţa cu teritoriile romane.

Între 244 şi 261, pe când se afla la Ctesifon, Mani a primit încuviinţarea de a-şi duce învăţăturile şi mai departe, pe pământurile romanilor. Se spune că a ajuns până la Alexandria, convertind o mulţime de creştini. O altă misiune, condusă de discipolul său, Mar Ammo, a străbătut Parţia, Khorasan, Merv şi Sogdiana, atingând fruntariile răsăritene ale împărăţiei Iranului. Un alt discipol, Mār Addā, a primit misiunea cuceririi Apusului.

Se spune că Mani simţea când discipolii săi aveau nevoie de ajutor şi putea apărea în locul în care se aflau. Astfel, apostolul său pe pământurile Apusului, Mār

Addā, aflat la curtea din Palmira, a fost ajutat de Mani, care şi-a făcut apariţia pe neaşteptate, reuşind să o vindece pe Nafšā, sora reginei, care suferea de o maladie necunoscută. Acelaşi Mār Addā a primit vizita profetului, care i-a tălmăcit un vis.

La fel s-a întâmplat şi cu Mār Ammō, cel mai apropiat discipol al său, căruia Mani i-a apărut la graniţa răsăriteană a imperiului, în Khorasan, ajutându-l să-şi ducă la capăt misiunea. Regele din Waruzān, în faţa căruia Mani şi-a făcut apariţia, s-a convertit la noua religie.

Această nouă religie avea un mesaj pe înţelesul tuturor, pretinzând că nu doreşte altceva decât să unifice toate credinţele propovăduite de la începuturile lumii de profeţii Vechiului Testament, de Buddha, de Zoroastru sau de Iisus, credinţe prost înţelese sau răstălmăcite de credincioşi din toate colturile lumii.

Spre deosebire de alţi întemeietori de secte, Mani s-a străduit să creeze o religie universală, accesibilă tuturor, şi nu limitată la un învăţământ rezervat iniţialilor. Recunoştea importanţa religiilor anterioare, dar le considera incomplete. Susţinea că a surprins în învăţătura sa esenţa tuturor scripturilor şi a întregii înţelepciuni: „Aşa cum un fluviu se uneşte cu altul ca să formeze un curent puternic, la fel s-au adăugat Scripturile mele vechilor cărţi; şi ele au format o mare

înţelepciune, aşa cum nu a existat în timpul generaţiilor trecute”.[110]

Iar dacă Iisus sau Buddha au greşit nelăsând nimic scris şi făcând astfel loc ereziilor şi neînţelegerilor printre credincioşi, maniheismul a fost încă de la început o religie a cărţii. Mani însuşi a redactat cele şapte tratate care constituie *Canonul*, scrise în persană, siriacă şi aramaica.[111]

Maniheismul propunea o cale de mântuire prin cunoaştere (*gnosis*). Prin simplul fapt că trăieşte pe acest pământ şi are o existenţă întrupată, omul suferă, adică este pradă Răului. Starea de nefericire în care se află omenirea are drept cauză ignoranţa, iar aceasta provine din amestecul spiritului cu materia, de la începuturile lumii. Pentru a găsi mântuirea, credincioşii trebuie să atingă iluminarea prin cunoaştere, să înţeleagă împrejurările în care a început lupta dintre Lumină şi întuneric, originea Universului şi apariţia omului.

Cosmogonia creată de Mani este structurată simplu, având ca punct central lupta dintre două forţe aflate în

---

[110] *Kephalaia,* CLIV, citat în H.-Ch. Puech, 1979, p. 69; M. Eliade, 1981, vol. 2, p. 500.

[111] *Evanghelia vie, Comoara vieţii, Cartea tainelor, Pragmateia* (tratat conţinând cosmogonia sectei), *Cartea uriaşilor* (legende despre origini, inspirate din apocrifele gnostice), *Cartea psalmilor şi rugăciunilor* şi *Epistolele.*

opoziţie: Dumnezeu, sau Lumina, şi Materia, sau întunericul. La începuturile Universului, Lumina şi întunericul coexistau, fiind despărţite de o frontieră invizibilă. La nord se întindea „împărăţia Părintelui Măreţiei", Dumnezeu/ Lumina, iar la sud „împărăţia Prinţului întunericului/ Materia.

„Mişcarea dezordonată* a Materiei a împins întunericul la graniţa de nord a împărăţiei sale, iar splendoarea Luminii a trezit dorinţa întunericului de a o cuceri. Pentru a respinge agresiunea întunericului, Dumnezeu a proiectat-o afară din sine pe „Mama Vieţii", care a dat naştere „Omului Primordial". Sufletul acestuia era apărat de o „armură* formată din cinci straturi de lumină care erau, de fapt, fiii săi. Omul Primordial s-a ridicat împotriva întunericului, dar a fost învins, iar cei cinci fii ai săi au fost devoraţi de demoni. Astfel, întunericul a înghiţit o fărâmă de Lumină, un atom din Sufletul Divin. Aşa a început amestecul cosmic al spiritului cu materia. Omul a rămas în puterea întunericului, înmulţindu-se şi vieţuind în ignoranţă.

Sufletul, fărâmă de lumină divină, rătăceşte de la o reîncarnare la alta. El nu se poate elibera decât prin renunţare la orice plăcere lumească, prin mortificarea trupului. Doar cei aleşi (*saddiquri*), numiţi şi „cei desăvârşiţi", sau „sfinţi", care au renunţat complet la

lume şi care nu mai trăiesc decât pentru a predica cunoaşterea, vor fi eliberaţi prin moarte şi se vor întoarce în Lumină.

Există însă speranţa mântuirii şi pentru ceilalţi, căci la sfârşitul timpului va începe „Războiul cel Mare", Apocalipsa. Lumea va fi distrusă şi purificată de un incendiu care va dura 1468 de ani. Particulele de lumină se vor întoarce la Dumnezeu, în timp ce Materia va fi întemniţată într-o sferă şi azvârlită într-o groapă. Separarea celor două principii va fi definitivă, iar întunericul nu va mai putea invada vreodată Regatul Luminii.

Maniheismul s-a întins cu repeziciune, prinzând rădăcini în toate provinciile împărăţiei Iranului, graţie uimitoarei sale capacităţi de adaptare la toate conceptele şi ideile religioase ale vremii, mergând practic până la mimetism. Maniheismul amesteca idei preluate din mazdeism, creştinism, hinduism sau budism, predicând un mesaj universalist, „Biserica adevărului".

Pretenţia de universalism a maniheismului a fost abil speculată de Şapur, care a încercat să-l folosească pe Mani ca unificator al multelor religii din împărăţia sa. Dacă Ardaşir unificase politic întregul Iran, Şapur îşi asuma misiunea de unificare spirituală a împărăţiei. Dar viziunea lui Şapur nu se potrivea cu aspiraţiile

magilor iranieni, care sperau într-o unificare religioasă sub tutela zoroastrismului.

Chiar dacă maniheismul se camuflase destul de bine sub masca zoroastrismului, influenţa lui Mani nu putea trezi decât invidie în sufletul preoţilor magi. Atâta vreme cât a trăit Şapur, maniheismul s-a răspândit până la cele mai îndepărtate graniţe ale împărăţiei şi chiar dincolo de ele. Moartea lui Şapur avea să schimbe dramatic destinul lui Mani şi al discipolilor săi.

În vremea lui Hormizd, fiul şi urmaşul lui Şapur, Mani propovăduia încă în Babilonia. Dar, odată cu urcarea pe tron a şahului Wahrām, libertatea de mişcare a lui Mani a fost serios limitată.

Se spune că Mani avea puteri tămăduitoare, vindecând o mulţime de oameni, unii aflaţi chiar în pragul morţii. Datorită acestor puteri, era supranumit „vraciul din Babel", fiind foarte apreciat la curtea regală. Dar, se povesteşte, sfârşitul i s-a tras tocmai din cauza neputinţei de a salva o rudă apropiată a şahului Wahrām.

Socrate Scolasticul povesteşte întâmplarea astfel: „Fiul său fiind lovit de boală, regele Persiei a început a căuta tămăduitori în toate părţile imperiului. Auzind el de minunile săvârşite de Maniheu şi crezând că aceste miracole erau reale, a trimis după el ca după un apostol, crezând că prin puterea acestuia fiul său va fi

vindecat. El s-a prezentat la curte şi a preluat îngrijirea tânărului prinţ. Dar, văzând regele că fiul său s-a stins în mâinile acestuia, l-a închis pe acest amăgitor în temniţă, cu intenţia de a-l da pierzării. Nu se ştie cum, el a reuşit să scape, fugind în Mesopotamia. Dar regele, aflând unde se ascundea, a trimis de a fost adus înapoi cu forţa."[112]

Că a fost sau nu aşa, cert este că situaţia lui Mani s-a înrăutăţit vizibil, în condiţiile în care preoţii magi au înaintat regelui mai multe plângeri împotriva acestuia. Marele preot Kerdīr, care îşi dorea renaşterea credinţei mazdeene, a cerut sprijinul şahului Wahrām în războiul împotriva „falşilor idoli", cel vizat fiind, evident, Mani.

Convertirea „regelui" Bāt, unul dintre cei mai importanţi guvernatori ai Mesopotamiei, a fost picătura care a umplut paharul. Plecând urechea la preoţii magi, şahul l-a chemat la curtea sa pe Bāt, pentru a răspunde acuzaţiilor de răzvrătire. Bāt a preferat să ignore ordinul. În schimb, Mani, prea încrezător în charisma sa şi hotărât să-i schimbe şahului părerea, a luat drumul Persiei, spre Bēlābād (Gund-i Shapur), unde era găzduită curtea regală.

---

[112] Socrates Scholasticus, XXIII. In *Manichäische Homilien,* H.J., Polotsky (ed.), 1934, p. 46, se spune că ar fi fost vorba despre sora şahului.

Actul a fost interpretat de preoţii magi ca o sfidare.

Drumul lui Mani spre Bēlābād este o călătorie de rămas-bun, „supremul său turneu pastoral", „vizita de adio a apostolului în locurile tinereţii sale şi în bisericile cărora le dăduse naştere".[113] El a vizitat bisericile pe care le-a fondat, comunităţile de credincioşi. Potrivit tradiţiei, Mani s-a adresat însoţitorilor săi: „Priviţi-mă şi săturaţi-vă de mine, copiii mei, căci, cât priveşte trupul, mă voi depărta de voi."[114]

Dintre adepţii săi, mulţi l-au urmat pe ultimul său drum. Nu a fost o Intrare în Ierusalim, ca a lui Hristos, Mani fiind întâmpinat la Bēlābād cu răceală şi ostilitate. Nu a fost primit în audienţă, dar i s-a permis să aştepte lângă un post de pază, pe lângă care şahul urma să treacă în drum spre vânătoare. Când Mani a încercat să-i vorbească, şahul a refuzat să-l asculte, acoperindu-l cu ocări. A fost acuzat că a venit la Bēlābād fără încuviinţare, că îndeamnă la neascultare, că el şi discipolii săi sunt supuşi nevrednici, lipsiţi de orice urmă de respect.

Charisma, efectul pe care extraordinara personalitate a lui Mani îl avea asupra celorlalţi, minunatele-i daruri, puterile sale magice nu i-au folosit la nimic.

---

[113] H.-Ch. Puech, *op. cit.,* p. 50.

[114] François Decret, 1974, p. 67; M. Eliade, *op. cit.,* p. 499.

„De ce ţi-ar fi relevat ţie Dumnezeu toate acestea, şi nu Nouă, care suntem stăpânul întregii ţări?” ar fi întrebat şahul, enervat de-a binelea. „Aşa a vrut Dumnezeu”, a replicat Mani resemnat.

Şahul a poruncit să fie pe dată aruncat în temniţă. Tradiţia maniheană spune că a rămas în captivitate, legat cu lanţuri de mâini, de picioare şi de gât timp de douăzeci şi şase de zile. Numai lanţul de la gât cântărea treizeci de kilograme. În vârstă de şaizeci de ani, slăbit din pricina ascetismului, Mani nu a suportat regimul aspru de detenţie. Abia spre sfârşit, când starea sa fizică s-a înrăutăţit, paznicul i-a scos lanţul de la gât.

În temniţă, nu i s-a refuzat dreptul la vizite. Discipolii săi favoriţi, Mār Ammō şi Mār Uzzī, au fost alături de el în suferinţă. Mani şi-a anticipat moartea, a anunţat-o şi apropiaţilor săi, pe care a încercat să-i mângâie şi să îi consoleze până în ultima clipă. Se spune că, dintre discipolii săi, trei femei i-au fost aproape până şi-a dat sufletul, ele fiind cele care i-au închis ochii, după ce sufletul i-a părăsit trupul: Banak, Dinak şi Nušak. Evidentă analogie cu cele trei Marii aflate în preajma lui Iisus la momentul răstignirii: Fecioara Maria, Maria Magdalena şi Maria, mama lui Iacov.

Chiar dacă moartea profetului nu a survenit prin execuţie, discipolii săi au vorbit despre „crucificare” fiindcă trupul i-a fost decapitat, iar capul i-a fost bătut

în cuie pe una dintre porţile Bēlābādului. Trupul mutilat al profetului a fost ascuns de Athimar, unul dintre discipoli, iar mai târziu a fost dus la Ctesifon.

Tradiţia creştină, ostilă maniheismului, considerat multă vreme o erezie creştină, spune că Mani a fost jupuit de viu, din porunca şahului Wahrām, pielea i-a fost apoi umplută cu paie şi spânzurată de zidurile cetăţii, capul i-a fost bătut în cuie de poartă, iar trupul i-a fost tăiat în bucăţi şi aruncat câinilor.

Tabari confirmă această variantă a poveştii despre moartea lui Mani, spunând că trupul celui pe care şahul îl considera trimisul Satanei a fost jupuit, iar pielea umplută cu paie şi atârnată pe una dintre porţile cetăţii Gund-i Şapur, care de atunci s-a numit Poarta lui Mani.

Faptele şahului Wahrām nu au rămas nepedepsite. La scurtă vreme după moartea lui Mani, o boală necunoscută a început să-l mistuie pe tăcute, precum pe regele Irod. Cum nimeni nu a putut afla cauza suferinţei sale, şahul Wahrām s-a stins din viaţă în chinuri, după o domnie de fix trei ani, trei luni şi trei zile.

Urmaşul său, Wahrām al II-lea, a fost un fervent credincios mazdeean, aflat cu totul sub influenţa Marelui Preot Kerdīr, pe care l-a preţuit ca pe un mentor şi căruia i-a acordat titlul de „Salvator al

sufletului lui Wahrām". Kerdīr apare în cele mai importante basoreliefuri sculptate la Naqsh-e Rustam, din ordinul şahului.

Triumful său împotriva lui Mani şi încrederea de care se bucura la curtea regală i-au oferit lui Kerdīr libertatea de a lupta împotriva tuturor duşmanilor credinţei mazdeene. În această vreme au avut loc persecuţii de mare amploare împotriva maniheenilor, dar şi a evreilor, nazarinenilor (creştinii persani), a creştinilor veniţi din împărăţia romană (*kristiyān*) sau a budiştilor, după cum se poate citi în inscripţia lui Kerdīr, săpată în stâncă la Naqsh-e Rustam.

Mirajul Ctesifonului

Aproape treizeci de ani trecuseră de la nefericita campanie a lui Valerian împotriva Iranului, iar romanii nu uitaseră încă umilitoarea înfrângere în faţa lui Şapur cel Mare şi lungul şir de nenorociri care i-au urmat. Campania pregătită de Aurelian fusese oprită în ultimul moment, din pricina asasinării împăratului. Urmaşii săi, Tacit şi Florian, nu au mai avut timpul necesar pentru a porni războiul împotriva sasanizilor. Abia odată cu urcarea pe tron a lui Probus au renăscut speranţele unei campanii decisive în Răsărit.

Născut pe pământurile dacilor, la Sirmium, cetatea

care a dat Romei nu mai puţin de zece împăraţi, Probus se călise la cea mai dură şcoală de război a imperiului, cea de la graniţa sarmatică. Provenind dintr-o familie modestă de origine daco-panonică, luase numele de Marcus Aurelius, odată cu cetăţenia romană, în tradiţia înaintaşilor săi, împăraţii daci din dinastia, nerecunoscută oficial, a Aurelilor. Încă de foarte tânăr, Probus intrase în armată, arătându-şi iscusinţa pe câmpul de luptă, motiv pentru care împăratul Valerian l-a numit tribun militar.

Luptase ani la rând sub comanda celor mai destoinici generali de origine dacă, Ingenuus, Regalian, Claudiu şi Aurelian, remarcându-se în timpul războaielor cu sarmaţii. Aurelian îi încredinţase comanda Legiunii a X-a, cunoscută pentru isprăvile soldaţilor săi, spunându-i: „Pentru ca să ştii cât de mult eşti în gândul meu, îţi încredinţez comanda Legiunii a X-a, pe care Claudiu mi-a încredinţat-o mie. Pentru că aceştia sunt soldaţi care nu-i recunosc drept comandanţi decât pe cei sortiţi să fie împăraţi, o asigurare aşadar că vei avea o soartă norocoasă".[115]

Ridicat pe tron de Senat[116], după asasinarea lui Aurelian, Marcus Claudius Tacitus, unul dintre cei mai

---

[115] *Historia Augusta, Probus,* 6.6.

[116] Ultimul împărat roman ales de Senat, în anul 275.

de vază oameni ai Romei, s-a grăbit să-l numească pe Probus consul şi să îi încredinţeze comanda Răsăritului, temându-se de o posibilă răzmeriţă a legiunilor dunărene. Căci tronul Romei părea sortit generalilor daci din Moesia sau Pannonia, care îi aveau în subordine pe cei mai bravi soldaţi din tot imperiul. Încercând să câştige sprijinul lui Probus, pe care armata îl considera urmaşul legitim al lui Aurelian, Tacitus se oferea să împartă puterea imperială, scriindu-i de la Roma: „Noi am aflat cu toţii cât de mare e puterea ta, şi Senatul o ştie. De aceea, te rugăm să ne sprijini în nevoile noastre şi să priveşti republica romană ca pe propria ta posesiune. Am votat să îţi încredinţăm comanda întregului Răsărit [...] şi te-am numit consul pentru anul ce vine, coleg cu noi. Cunoscute fiindu-ţi virtuţile, tunica brodată cu frunze de palmier te aşteaptă în Capitoliu."[117]

Tacitus şi Probus şi-au unit forţele pentru a pune capăt rebeliunii mercenarilor germani, pe care Aurelian îi adusese în Asia Mică pentru campania împotriva Iranului. Neprimindu-şi soldele, aceştia se răzleţiseră, jefuind cetăţile Cappadociei. Armatele romane au pus capăt revoltei, dar Tacitus s-a îmbolnăvit de febră, stingându-se din viaţă la Tiana, în vara anului 276.

---

[117] *Historia Augusta, Probus,* 7.3.

Senatul Romei, căruia Tacitus se străduise să-i redea autoritatea de altădată, l-a proclamat împărat pe fratele său vitreg, Florianus. Legiunile răsăritene au refuzat să recunoască noua alegere, proclamându-l împărat pe Probus. Florianus şi-a asigurat sprijinul legiunilor din Italia, Galia, Spania, Britannia, Africa şi Mauretania, în timp ce Probus îşi punea toate speranţele în legiunile sale dacice.

Lupta decisivă s-a dat în Asia Mică, acolo unde dacii şi-au arătat, încă o dată, superioritatea în treburile războiului. În ciuda numărului mai mare de oameni pe care îi avea sub comandă, Florianus a fost învins, iar după luptă, asasinat chiar de soldaţii săi, în apropiere de Tars. Legiunile reunite îl aclamau împărat pe Marcus Aurelius Probus, în anul 276.

În ciuda celor care îi cereau să pornească numaidecât împotriva Iranului, Probus a preferat să rezolve mai întâi problemele interne ale imperiului. Regiuni întregi din Galia, Raetia şi Pannonia erau devastate fie de atacurile germanilor şi sarmaţilor, fie de epidemia de ciumă care, timp de douăzeci de ani, îşi luase fără contenire tributul în vieţi. Probus a dispus aşezarea primilor colonişti germani în interiorul imperiului, încercând să revigoreze cele mai năpăstuite regiuni.

I-a învins pe francii care invadaseră Galia, pe vandalii care ameninţau Raetia şi Pannonia, pe nubienii

care atacau Egiptul. A readus sub controlul Romei regiunile asiatice, ajungând până în Mesopotamia, acolo unde l-au întâmpinat solii persanilor cu mesaje de pace. Nu era încă vremea unei campanii împotriva împărăţiei Iranului.

Tot acest efort de reorganizare a imperiului i-a secătuit de putere tocmai pe cei care îl ridicaseră pe tron. Aflat la Sirmium, în ţinuturile sale natale, unde încerca să dreneze nişte mlaştini, plănuind construirea unui canal care să preia apele Savei, Probus a fost asasinat de câţiva soldaţi, nemulţumiţi de faptul că fuseseră transformaţi în salahori. Eutropius spune că, după ce Probus adusese pacea în tot imperiul, soldaţii începuseră să se teamă că nu va mai fi nevoie de ei.

Legiunile dunărene i-au ridicat în apropiere de Sirmium un mausoleu grandios, pe care au inscripţionat aceste cuvinte: „Aici se odihneşte Probus împărat, un om cu adevărat integru, învingătorul tuturor naţiilor barbare”.[118]

Historia Augusta îi dedică acestui împărat din neamul dacilor cuvinte cu adevărat mişcătoare, comparându-l cu marii împăraţi ai Romei de altădată: „Cât despre mine, când îl compar pe Probus cu alţi conducători, în oricare fel aceştia s-au arătat, curajoşi sau iertători,

---

[118] *Historia Augusta, Probus,* 21.4.

înţelepţi ori demni de admirat, el a fost egal cu oricare dintre aceştia, şi, dacă invidia nu-mi va sta împotrivă, pot spune că a fost mai bun decât toţi la un loc! Pentru că, în numai cinci ani, el a purtat atâtea războaie, de la un capăt la celălalt al pământului, toate câştigate, astfel că ne putem doar minuna cum a făcut faţă tuturor acestor bătălii. [...] Fără nicio îndoială îi putem compara faptele cu cele ale lui Traian sau Hadrian, care au domnit însă douăzeci de ani, sau cu cele ale altor Antonini, care au domnit tot cam atât. Sau de ce nu, îl putem compara cu Augustus, ai cărui ani de domnie au depăşit anii de viaţă ai unui om."[119]

După nedreapta moarte a lui Probus, tronul Romei i-a revenit lui Carus, comandantul gărzii imperiale, un senator roman cu origini galice, care a luat numele dinastic de Marcus Aurelius, asemenea înaintaşilor săi, împăraţii-soldaţi care înlocuiseră dinastia Severilor cu cea a Aurelilor.

Încercând să pună capăt tulburărilor din provincii, Carus a decretat mobilizarea împotriva Iranului, pe care toată lumea o aştepta de atâta vreme. În vremea aceasta, împărăţia Iranului era de câţiva ani sfâşiată de lupte civile, între şahul Wahrām al II-lea şi fratele său, Hormizd, care refuza să-i recunoască autoritatea.

---

[119] *Historia Augusta, Probus,* 22.1-4.

Revolta lui Hormizd avea ca centru regiunile de la graniţa răsăriteană a imperiului, Sakastan şi Turan.

În timp ce Wahrām se afla cu oştile în Sakastan, armata romană a invadat Mesopotamia (283), ajungând în scurt timp pe malul Eufratului. Fără să întâmpine o rezistenţă serioasă, Carus şi-a trecut oştile peste marele fluviu, în Babilonia, ameninţând Ctesifonul, capitala sasanizilor.

Aproape o sută de ani trecuseră de când Septimius Severus luase cu asalt Ctesifonul, pe atunci capitala regilor parţi, şi, după lupte grele, reuşise să-l cucerească. El le-a permis oştenilor să jefuiască în voie, astfel că au fost ucişi foarte mulţi locuitori, iar multe alte mii au fost făcuţi prizonieri. Era, însă, pentru întâia oară când sasanizii trăiau nenorocirile unui asediu.

De pe vremea parţilor, Ctesifonul se schimbase mult, devenind o adevărată metropolă, formată din mici oraşe şi suburbii care se întindeau pe ambele maluri ale Tigrului. Şahul Ardaşir I revitalizase vechea capitală, construind un oraş cu totul nou, pe malul stâng al Tigrului, numit Weh-Ardaşir. Acolo se afla impunătorul palat al regilor sasanizi, numit Ayvān-e Kesrā, Palatul lui Chosroe, deşi construcţia începuse în timpul marelui Şapur.

Soarta a vrut ca Marcus Carus să calce pe urmele marilor împăraţi ai Romei, care intraseră învingători în

Ctesifon, Traian (116) şi Septimius Severus (198). Şi tot asemenea acestora, care adăugaseră numelui lor titlul de *Parthicus,* Carus şi-a luat titlul de *Persicus Maximus,* cuceritorul Persiei. Dar soarta, care ne înalţă câteodată prea sus, ne poate şi doborî, amintindu-ne că toţi suntem muritori.

Îmbătat de glorie, Carus a dat ordin de trecere a Tigrului, dar tocmai atunci a fost lovit de o boală necunoscută. Pe când agoniza în cortul său, a început o furtună cumplită care a băgat groaza în sufletele romanilor. Se părea că însuşi Ahriman, în fruntea cohortelor sale de demoni, se năpustise asupra invadatorilor şi tot pe seama acestuia cei superstiţioşi puneau boala lui Carus. Se povesteşte că împăratul şi-a dat sufletul în clipa în care un fulger a lovit tabăra imperială, ceea ce i-a făcut pe unii să creadă că aceasta ar fi fost cauza morţii sale.[120]

Iulius Calpurnius, care consemna oficial întâmplările din campanie, i-a trimis prefectului Romei această scrisoare, în care povesteşte împrejurările morţii împăratului: „Pe când Carus, principele nostru iubit, zăcea bolnav, pe neaşteptate a izbucnit o furtună atât de violentă, încât totul s-a întunecat pe dată, astfel că

---

[120] Povestea îi aparţine lui Zonaras, însă acesta prezintă şi alte variante ale mortii împăratului.

nimeni nu mai putea recunoaşte pe nimeni. Apoi, o mulţime de fulgere luminoase şi tunete asurzitoare ne-au lipsit de puterea de a înţelege ce se întâmplă cu adevărat. Şi, dintr-odată, după o violentă lovitură de fulger, care ne-a îngrozit pe toţi, cineva a strigat că împăratul şi-a dat ultima suflare. Din greşeală, cei care vegheau asupra împăratului au aprins cortul care adăpostea corpul acestuia; iar atunci s-a răspândit zvonul că el a fost ucis de fulger, pe când, din ceea ce ştim, adevărul este că a murit din pricina bolii sale."[121]

Se povestea că împăratul fusese avertizat de un oracol să nu treacă dincolo de Tigru, căci acela era hotarul pe care soarta îl hărăzise vieţii sale. Atât de neaşteptată a fost moartea sa, încât cei superstiţioşi s-au pierdut cu firea, spunând că zeii Babilonului îi avertizaseră astfel pe romani să nu treacă fluviul.

După cum hotărâse Carus încă dinainte de plecarea în această nefericită campanie, fiul său Numerian a fost imediat proclamat împărat, chiar în tabăra de pe malul Tigrului; al doilea său fiu, Carinus, se afla în acel moment la Roma.

Nenorocirile romanilor nu s-au oprit acolo. În ciuda faptului că iranienii nu păreau să ameninţe în vreun fel prezenţa romană în Ctesifon, soldaţii au refuzat să

---

[121] *Historia Augusta, Carus et Carinus et Numerianus,* 8.5-7.

meargă mai departe, cerându-i lui Numerian să ordone grabnic întoarcerea. Pe drumul de întoarcere, din pricina prafului, vântului şi a fierbinţelii deşertului, ochii lui Numerian s-au inflamat, el fiind cărat pe targă o mare parte din timp. Prinşii persani spuneau că e mâna lui Ahriman, căci zeul întunericului obişnuia, în arşiţa verii, să arunce boli asupra celor care străbăteau deşertul, lipsindu-i de lumina ochilor.

Starea de spirit era destul de proastă în armata romană, iar când tabăra a fost aşezată dincolo de Eufrat şi toţi au răsuflat uşuraţi, s-a răspândit zvonul că tânărul împărat murise, dar gărzile sale păstraseră taina, pentru a nu-i înspăimânta şi mai mult pe oameni. Pentru că împăratul nu mai fusese văzut de câteva zile, soldaţii le-au cerut socoteală celor care îi purtau de grijă. S-a aflat, astfel, că Numerian, care îşi pierduse cu totul vederea, a căzut victimă socrului său, Aper, comandantul taberei imperiale, care l-ar fi ucis în cortul său, pentru că visa el însuşi să pună pe umeri mantia de purpură.

O asemenea faptă mârşavă nu se mai auzise, iar soldaţii au căutat şi în această întâmplare explicaţii supranaturale, blestemând acel deşert al demonilor. Aper a fost aruncat în lanţuri, iar soldaţii l-au ales ca împărat pe Diocleţian, comandantul gărzii imperiale, unul dintre generalii provinciali ridicaţi pe timpul lui

Probus.

Aurelius Victor spune că Diocleţian s-ar fi născut în Dalmaţia, într-o familie de origine traco-dacă, iar numele său, până la urcarea pe tron, ar fi fost Diocles.[122] A intrat de foarte tânăr în armată şi, odată cu cetăţenia romană, a luat şi numele gentilic Aurelius. După Zonaras, Diocleţian ar fi deţinut comanda legiunilor din Moesia, în timpul împăratului Probus, fapt ce îi confirmă originea, atâta vreme cât comanda legiunilor dunărene era încredinţată generalilor daci.

Ucigaşul lui Numerian a fost judecat de un tribunal militar, iar Diocleţian însuşi a înfăptuit dreptatea, spălându-şi sabia în sângele trădătorului. După aceasta, armata a pornit spre Apus, lăsând în urmă bucuria cuceririi Ctesifonului.

Au fost voci care au susţinut că Numerian şi-a găsit sfârşitul de mâna persanilor, fiind jupuit de viu, după ce a fost luat prizonier în luptă. Dar acestea sunt simple poveşti, de vreme ce armata şahului Wahrām a ajuns la Ctesifon după retragerea romanilor.

În ceea ce îl priveşte pe Carinus, fiul mai mare al lui Carus, acesta petrecea la Roma în desfrâu, împreunându-se cu femei şi cu bărbaţi deopotrivă. Se

---

[122] Aurelius Victor, 39.1. În Eutropius, *Breviarium,* se spune că avea o origine umilă, fiind, după unii, fiul unui preot, iar după alţii, un sclav eliberat al senatorului Anullinus.

spune că a avut mai mult de nouă neveste şi îngrozise întreaga curte cu depravarea sa, coruperea de tineri, luxul şi petrecerile deocheate pe care le organiza. Se arăta în public în tunică de consul, deşi nu fusese vreodată ales, iar în Senat se purta cu aroganţă şi neobrăzare, ba chiar ameninţase că va împărţi plebeilor averile senatorilor. Umpluse palatul cu actori şi mimi, cântăreţi, circari, proxeneţi şi prostituate. Avea o asemenea repulsie faţă de treburile publice, încât lăsa pe unul dintre tovarăşii săi de petrecere să semneze actele în locul său, amuzându-se de cât de bine îi imita acesta scrisul.[123]

Când Diocleţian a intrat în Moesia cu oştile Răsăritului, Carinus i-a ieşit în întâmpinare, nu pentru că dorea cu tot dinadinsul mantia de purpură, ci mai mult împins de cei din jurul său, care se temeau că îşi vor pierde privilegiile. În consecinţă, a fost învins de Diocleţian şi apoi ucis de soldaţii săi, ruşinaţi de comportamentul său lipsit de bărbăţie. Gurile rele spun că a fost omorât de unul dintre ofiţerii lui, căruia îi sedusese nevasta.[124]

Cum Diocleţian era prins de problemele interne ale Romei, iar şahul Wahrām nu îşi încheiase socotelile cu

---

[123] *Historia Augusta, Carus et Carinus et Numerianus,* 16.

[124] Eutropius spune că a fost trădat de oştenii săi.

Hormizd, s-a făcut pace între cele două împărăţii. Tratatul recunoştea frontiera Eufratului, la fel ca până atunci, iar suzeranitatea Armeniei era împărţită: protejatul romanilor, Tiridate al IV-lea, primea stăpânirea părţii de vest, iar Narseh, unchiul lui Wahrām, păstra părţile răsăritene, aşa-numita Persarmenia.

Învingător asupra lui Hormizd, Wahrām al II-lea şi-a imortalizat faptele punând să-i fie reprezentat triumful împotriva romanilor în basoreliefuri la Bişapur şi Naqsh-e Rustam. În prima scenă este prezentat triumful lui Wahrām împotriva împăratului Carus, în ciuda faptului că cei doi nu s-au întâlnit în luptă, iar în cea de a doua scenă este înfăţişată victoria împotriva fratelui său, Hormizd.

În anul 293, s-a stins şahul Wahrām, iar pe tron a urcat fiul său, Wahrām al III-lea, sprijinit de marea preoţime a lui Ahura Mazda. La aflarea acestor veşti, Narseh a părăsit Armenia, proclamându-şi dreptul legitim la tronul Iranului. A fost sprijinit de toţi cei care nu mai suportau regimul teocratic impus de marele preot Kerdīr, în mâinile căruia tânărul Wahrām era doar o marionetă.

Victoria lui Narseh a pus capăt influenţei preoţimii mazdeene. Kerdīr a dispărut cu totul din documente, privilegiile preoţimii au fost restrânse, iar Narseh şi-a

proclamat stăpânirea asupra împărăţiei arienilor „în numele lui Ohrmazd, al tuturor zeilor şi al zeiţei Anahid”, protectoarea primilor regi sasanizi.[125]

În ciuda faptului că la urcarea pe tron se anunţa un om al păcii, în inscripţia săpată în piatră la Paikuli fiind scris că „cezarul şi romanii îşi arătaseră supunerea, pace şi prietenie fiind între noi”[126], în anul 296 Narseh a invadat Armenia, aflată sub protecţia Romei. Regele Tiridate al IV-lea era nu doar protejatul romanilor, dar şi un urmaş al arsacizilor parţi, duşmanii familiei regale a sasanizilor.

Sub ameninţarea invaziei persane, armenii s-au întâlnit într-o mare adunare, la care au participat reprezentanţii celor mai importante case nobiliare, guvernatori de provincii şi stăpânitori ai pământurilor, comandanţi militari, prinţi şi generali. Aceştia s-au sfătuit, spunând: „Ce facem noi, de ce bocim? Duşmanul ne va cuceri în acest fel. Foarte curând ne va invada pământurile. Să ne consolăm, să ne salvăm pământurile şi pe noi, să cerem răzbunare stăpânului nostru de drept. Şi aşa, toţi oamenii pământului s-au adunat şi s-au sfătuit să ceară ajutor şi sprijin pentru ei. Ei au trimis o delegaţie formată din cei mai cunoscuţi

---

[125] P. Pourshariati, 2008, p. 333.

[126] Citat în M. Canepa, 2009, p. 84.

nobili armeni, împreună cu daruri multe, la împăratul romanilor, încredinţându-l pe acesta de supunerea lor şi cerându-i să-i ajute să se răzbune pe duşmanul lor. Ei i-au trimis pe Andovk, *nahapet* de Siwnik', şi pe Arshawir Kamsarakan, *nahapet* de Arsharunik'."[127]

Solia care purta mesajul şi darurile armenilor a ajuns la Nicomedia, unde a fost primită de împăratul Diocleţian. Auzind cele întâmplate, împăratul a dispus numaidecât să se facă toate pregătirile necesare pentru ca ajutorul să poată ajunge la timp în Armenia.

Imperiul dacic al lui Galeriu

Odată urcat pe tronul Romei, Diocleţian l-a numit *cezar* şi împărat asociat pe Maximian, un vechi tovarăş al său cu origini daco-panonice, alături de care luptase ani buni, sub Aurelian şi Probus. Născut în apropiere de Sirmium, într-o modestă familie daco-panonică, Maximian intrase în armată încă de tânăr, asemenea tuturor marilor comandanţi daci din Moesia sau Pannonia.

Puternic la trup şi înfiorător la chip, încăpăţânat, plin de dorinţe şi iute la mânie, la fel ca mulţi din neamul său, Maximian era totodată un luptător neînfricat. Îi

---

[127] Faust de Bizanţ, III.70.

lipsea până şi educaţia cea mai elementară, dar era „un prieten de încredere şi un mare talent militar”.[128]

Cârcotaşii spuneau că Diocleţian l-a înfiat pe Maximian pentru a-i purta războaiele, iar alţii că, simţindu-şi umerii încovoiaţi de greutatea mantiei imperiale, Diocleţian l-a luat ajutor pe Maximian, încă din al doilea an al domniei, înţelegând faptul că singur nu avea puterea de a conduce întreaga împărăţie şi temându-se să nu aibă soarta lui Aurelian sau a lui Probus.

Chiar dacă nu avem informaţii despre această afiliere, cert este faptul că Maximian a luat numele lui Diocleţian, Valerius, dar şi numele dinastic Aurelius, la fel ca înaintaşii săi. Asemenea tuturor dacilor crescuţi în taberele militare din preajma Dunării, Maximian nu respira decât războaie, de aceea a lăsat treburile publice pe mâna lui Diocleţian, petrecând cea mai mare parte a timpului în campanii.

Timp de douăzeci de ani, acest războinic de temut a purtat o serie neîntreruptă de războaie împotriva galilor revoltaţi, împotriva burgunzilor, alamanilor şi herulilor care invadaseră Galia, împotriva saxonilor şi francilor care ameninţau Britannia sau împotriva triburilor de berberi din îndepărtata Mauretanie.

---

[128] Aurelius Victor, 39.

Draconul dacic a fluturat victorios de la un capăt la celălalt al împărăţiei romanilor.

În anul 286, Maximian a fost numit co-împărat. Pentru a-şi afirma întâietatea în acest parteneriat, Diocleţian şi-a luat supranumele de Iupiter (Iovis), în timp ce Maximian l-a primit pe cel de Hercule. Un zeu şi un semizeu!

Câţiva ani mai târziu, Maximian şi-a oferit fiica, pe Teodora, lui Constanţiu Chlorus (Albinosul), nepot de frate al lui Claudiu al II-lea Gotul. Constanţiu îşi începuse cariera militară sub Aurelian şi urcase în ierarhia militară în timpul lui Probus. Nu cu multă vreme înainte, Maximian îl promovase prefect al pretoriului, comandant al gărzii imperiale.

Patru ani mai târziu, Constanţiu a fost numit oficial *cezar* al lui Maximian în Occident. În acelaşi timp, Diocleţian l-a numit *cezar* în Orient pe Galeriu, un alt general de origine dacă pentru a întări legătura dintre cei doi, Galeriu a preluat numele gentilic Valerius, dar şi prenumele Maximian. La fel cum a făcut şi Constanţiu Chlorus, Galeriu a fost nevoit să se despartă de soţia sa, luând-o în căsătorie pe Valeria, fiica lui Diocleţian.

Era, astfel, instituită oficial ca sistem de guvernământ *tetrarhia*, guvernarea în patru, cele două jumătăţi ale imperiului fiind conduse de câte un *august*, ajutat de un

cezar.

Eutropius spune că Galeriu era un nativ din Dacia Mediterranea[129], fiind născut în apropiere de Serdica, şi îl numeşte „un om cu un excelent caracter moral şi priceput în treburile războiului”.[130]

Aurelius Victor confirmă originea modestă a lui Galeriu, care ar fi fost păstor în prima parte a tinereţii, iar de aici i s-ar fi tras porecla de Armentarius. Altfel, era frumos la chip şi s-a dovedit a fi un războinic priceput şi plin de noroc, de multe ori arătându-se înţelept şi drept, deşi avea o educaţie precară. Se născuse în Dacia Ripensis[131], într-un sat numit mai târziu Romulianum, în onoarea mamei sale, Romula, o adoratoare a zeului focului. Galeriu povestea că naşterea sa ar fi fost rodul împreunării Romulei cu un şarpe, pe vremea când aceasta slujea în templu, poveste ce aminteşte de cea a Olimpiei, mama lui Alexandru cel Mare.[132]

Lactanţiu spune că originile sale ar fi fost la nord de Dunăre, în fosta provincie romană Dacia, de unde mama sa ar fi fugit din pricina invaziei carpilor.

---

[129] Partea sudică a fostei provincii Dacia Aureliana, având capitala la Serdica/ Sofia, după împărţirea acesteia de către Diocleţian.

[130] Eutropius, X. 2.

[131] Dacia Ripensis, partea nordică a fostei provincii Dacia Aureliana, în preajma Dunării, având capitala la Ratiaria.

[132] Aurelius Victor, 40.15-19.

Vorbitor în numele creştinilor persecutaţi pe vremea lui Diocleţian şi Galeriu, Lactanţiu îi face un portret deloc prietenos: „Cât despre celălalt Maximian [Galeriu], pe care Diocleţian şi-l făcuse ginere, a fost mai rău nu doar decât cei doi [tirani] pe care timpurile noastre i-au cunoscut, ci decât toţi ticăloşii care au existat [vreodată]. Colcăiau în el cruzimea naturală a unei fiare şi o sălbăticie străină sângelui roman. Nu-i de mirare, căci mama sa, o femeie de dincolo de Dunăre, fugise, trecând fluviul, după ce carpii au năvălit în Noua Dacie. Chiar şi fizicul lui era pe măsura caracterului: statura înaltă, o masă uriaşă de carne tumefiată şi răspândită pe imensul său corp dezgustător. Pe scurt, băga spaima în toţi şi prin vorbe, şi prin fapte, sau numai din priviri."[133]

Tinereţea şi-o petrecuse pe Dunăre, luptând împotriva goţilor, sarmaţilor şi carpilor. De aici asprimea firii sale şi pornirile violente. De patru ori trecuse Dunărea şi îi bătuse pe carpi, cei mai temuţi dintre geţi, chiar pe pământurile lor, câştigându-şi o binemeritată faimă printre ai săi. Îi înspăimânta, într-adevăr, pe toţi cei din jurul său prin statură şi căutătura ochilor. Exagerând sălbăticia purtărilor sale, Lactanţiu povesteşte că „avea nişte urşi, care-i semănau

---

[133] Lactanţiu, 9. 1-4.

foarte mult în ferocitate şi talie, pe care îi alesese de-a lungul domniei sale. De câte ori îi venea cheful să se distreze, poruncea să-i fie aduşi dintre aceştia câte unul, chemându-i pe nume. Acestora le erau aruncaţi oameni [vii], nu pentru a fi mâncaţi [dintr-odată], ci mestecaţi pe îndelete: în timp ce mădularele oamenilor dispăreau, el râdea foarte vesel şi nu cina niciodată fără [să vadă] sânge omenesc."[134]

Între timp, Narseh, marele şah al Iranului, a venit dinspre Răsărit în fruntea oştilor sale, aducând distrugerea pe tot pământul Armeniei, pe care o considera acum provincie a sa. Armata era însoţită de un convoi uriaş de bagaje, după obiceiul şahilor când porneau la război, mulţime de elefanţi, nenumărate provizii, puzderie de corturi, toate soţiile şi concubinele regale. Nobilii armeni şi-au luat familiile, căutând scăpare în împărăţia romanilor.

Venind aceste veşti despre invazia lui Narseh, Diocleţian l-a trimis pe Galeriu împotriva sa, pentru că era mai priceput în treburile războiului, dar şi pentru că nefericita soartă a împăratului Valerian încă le trezea romanilor amintiri dureroase: „Narseus, regele perşilor, urmând exemplul familiei sale şi al bunicului său, Şapur, dorea să ocupe Orientul cu o numeroasă

---

134 Lactanţiu, 21.5-6.

armată. Atunci, Diocleţian, care în orice confruntare era şovăielnic şi lipsit de curaj, temându-se în acelaşi timp şi de soarta avută de Valerian, nu a îndrăznit să i se împotrivească regelui Narseus, ci l-a trimis pe ginerele său prin Armenia ca să-l atace, el rămânând în Orient şi aşteptând sfârşitul evenimentelor".[135]

Trecându-şi o parte a armatei în Mesopotamia, Narseh l-a surprins pe Galeriu, obţinând o victorie clară undeva între Callinicus şi Carrae.[136] Galeriu a fost nevoit să caute scăpare în Siria, în timp ce Narseh rămânea stăpân peste Armenia şi întreaga Mesopotamie.

Eutropius spune că Diocleţian l-a întâmpinat pe Galeriu înainte de intrarea în Antiohia şi, acuzându-l de usturătorul eşec, s-a purtat faţă de el cu mare răceală, obligându-l să meargă la distanţă de o milă înaintea anturajului său, pe jos, prin praful deşertului, îmbrăcat cu mantia imperială.

Adevăr sau nu, cert este faptul că înfrângerea a fost greu suportată de Galeriu. Pentru a-şi spăla păcatele, Diocleţian l-a trimis în Egipt, unde izbucnise o revoltă împotriva romanilor. În timp ce Galeriu reuşea să pacifice Tebaida, bastionul răsculaţilor, Diocleţian era,

---

[135] Lactanţiu, 9.5-6.

[136] Callinicus/Callinicum, azi Raqqa, în Siria; Carrae, azi Harran, în Turcia.

la rândul său, învins de Narseh în Siria.

Reconfirmat în fruntea oştilor Răsăritului, Galeriu a început imediat pregătirile pentru o nouă campanie. Dornic de revanşă, a adus de la graniţa dunăreană oştile cele mai încercate ale imperiului, legiunile a XIII-a Gemina şi a V-a Macedonica, formate din nativi daci ai Moesiei şi Pannoniei, călite în cele mai dure războaie şi conduse de comandanţi destoinici, formaţi la şcoala de război sarmatică. Acestora li se alăturau mai vechii duşmani, acum aliati ai romanilor, carpii de dincolo de Dunăre şi fioroşii sarmaţi, învinşi de Galeriu în războaiele trecute.

Având în frunte draconii şuierători care băgau spaima în sufletele duşmanilor, legiunile dunărene au călcat în picioare oştile persane la Satala (298), în Armenia, într-una dintre cele mai sângeroase bătălii purtate până atunci între cele două împărăţii: „[Armata iraniană] îşi aşezase tabăra în regiunea Basean, lângă satul numit Osxai. Romanii s-au infiltrat printre oştenii regelui Iranului, observând şi notând numărul trupelor sale. Apoi ei s-au întors în tabăra lor, pregătindu-şi strategia. [Romanii] au venit şi au atacat armata regelui Iranului care îşi făcuse tabără în acel loc [Osxai], găsindu-i pe aceştia odihnindu-se lipsiţi de prevedere, fără a se îngrijora şi fără a suspecta nimic. Atacând în plină zi, ei au căzut asupra regelui Iranului şi i-au

trecut pe toţi prin sabie, necruţând pe niciunul. Au luat apoi ca pradă tezaurul regal [*banak*], iar pe femeile regelui, printre care se afla şi regina reginelor [*bambish*], le-au dus în captivitate împreună cu toate bunurile lor, iar toate proviziile şi carele au căzut în mâna lor. Regele abia a reuşit să scape, îndepărtându-se ca un fugar, numai datorită agerimii poneiului său. Şi cu mare greutate a ajuns pe pământurile sale. Apoi, împăratul, înconjurat cu mare pompă, s-a arătat în mijlocul armatei sale. Ei au omorât pe toţi bărbaţii luaţi prizonieri, iar pe restul prinşilor i-au dus captivi pe pământurile romanilor".[137]

Dezastrul iranienilor a fost uriaş, iar Narseh abia a reuşit să scape cu viaţă, în „cele mai îndepărtate pustiuri ale împărăţiei sale".[138] Întregul tezaur regal, nevestele, surorile şi copiii lui Narseh au căzut pe mâinile romanilor, împreună cu un mare număr de nobili persani, pe care dacii lui Galeriu i-au legat cu fonii, ducându-i în robie. Restul prizonierilor au fost ucişi chiar acolo, pe câmpul de luptă, o demonstraţie de cruzime care să le servească drept lecţie iranienilor.

Pe urmele lui Narseh, armatele romane au pătruns în Asiria, eliberând fortăreaţa Nisibis, care fusese

---

[137] Faust de Bizanţ, III.73.

[138] Eutropius, IX. 25.

pierdută în războiul cu Şapur. Galeriu şi-a trecut apoi legiunile peste Eufrat, pustiind întreaga Babilonie. Iranienii nu au putut opune o rezistenţă serioasă, legiunile dunărene ocupând, fără prea mari eforturi, Ctesifonul. Draconul dacic flutura în capitala marilor regi ai Iranului. Luând aminte la păţania lui Carus, Galeriu nu a trecut Tigrul, preferând să se întoarcă în teritoriile romane.

Diocleţian, care îşi aşezase tabăra în Mesopotamia, l-a primit pe Galeriu cu cele mai mari onoruri. În acelaşi timp, prezenţa legiunilor dunărene, dar şi a unui atât de mare număr de carpi, aprigi şi întunecaţi la privire, amestecaţi cu sălbaticii sarmaţi, l-a umplut de spaimă pe împărat: „Galeriu, organizând ambuscade, i-a învins foarte uşor pe barbari, care se mişcau greu din cauza mulţimii lor şi erau împovăraţi de bagaje – căci au obiceiul să plece la război cu tot ce au – şi, punându-l pe fugă pe regele Narseus, s-a întors plin de trufie cu pradă şi cu foarte mulţi bani obţinuţi din vânzarea părţii din pradă ce-i revenise, băgând spaima în Diocleţian”.[139]

Lactanţiu spune că victoria categorică, puterea militară a carpilor pe care îi avea acum sub comandă şi prăzile uriaşe aduse din Asiria şi Babilonia l-au făcut

---

[139] Lactanţiu, 9.7.

pe Galeriu trufaş, acesta nemaifiind mulţumit doar cu titlul de *cezar.* „După această victorie, trufia sa a crescut până acolo încât dispreţuia [până] şi titlul de *Caesar.* Când a auzit acest titlu, într-o scrisoare adresată lui, a strigat cu un aer furios şi cu o voce înspăimântătoare: «Până când [voi fi numit tot] Caesar?» Apoi a început să se poarte foarte arogant şi dorea să treacă drept un al doilea Romulus şi să fie numit fiul lui Marte, preferând să întineze reputaţia Romulei, mama sa, numai ca să apară drept coborâtor din zeii Romei”.[140]

Victoria lui Galeriu a fost un succes de răsunet pentru împărăţia romanilor, care suferise destule umilinţe pe vremea marelui Şapur. Fără a-i mai da socoteală lui Diocleţian, cu ajutorul bogăţiilor uriaşe adunate ca pradă de război, Galeriu a ridicat la Salonic un complex de clădiri impunătoare, cunoscut sub numele de *Palatul imperial.* Intrarea în acest complex, dinspre Via Egnatia, se făcea printr-un arc de triumf, care comemora, prin sculpturile sale în marmură, victoriile împotriva lui Narseh.

Scenele de luptă de pe Arcul lui Galeriu erau egale în măiestrie cu reliefurile de la Naqsh-e Rustam şi Bişapur, sculptate în amintirea victoriilor lui Şapur. În postura lui Filip Arabul, care plecase genunchiul în faţa

---

140 Lactanţiu, 9.9.

marelui şah, era reprezentat, de această dată, Narseh, învinsul lui Galeriu. Îmbrăcat în haine iraniene, cu trupul înclinat, genunchiul îndoit în semn de supunere şi mâinile împreunate, Narseh cerea iertarea lui Galeriu, înfăţişat în armură, cizme de campanie şi mantia pe umăr, înconjurat de gărzile sale. În plan secund sunt reprezentate femeile din harem, îmbrăcate în veşminte lungi şi acoperite de văluri. Peste tot apar chipuri de daci, asemănători celor de pe Columna lui Traian, iar deasupra lor, fluturând în vânt, *draconul*, înfiorătorul stindard de luptă al războinicilor de la Dunăre. Opt statui de daci, măsurând trei metri fiecare, străjuiau cele două faţade ale arcului. Învinşii de pe Columnă erau răzbunaţi pe arcul de la Salonic, căci lor li se datorau şi victoria răsunătoare împotriva Iranului, şi ridicarea lui Galeriu pe tronul Imperiului Roman.

Pe unul dintre piloni, în plan central, avem o scenă de luptă unu la unu, între Galeriu şi Narseh, nemaiîntâlnită până atunci în reprezentările romane, dar foarte apropiată celor persane, o imagine în oglindă a lui Şapur, învingător într-un duel cu Valentinian. Ceea ce arată nu doar o cunoaştere de către romani a artei comemorative iraniene, ci şi o încercare de a da un răspuns pe măsură infatuării persanilor.

Este un moment interesant al relaţiilor dintre cele două împărăţii, care devin tot mai conştiente una de

existenta celeilalte şi, în ciuda tensiunilor, încep un schimb de imagini, idei şi concepte. După un început destul de violent, odată cu veacul al III-lea se simte o apropiere, o încercare de normalizare a relaţiilor dintre ele, un schimb de mesaje, un timid început de relaţii diplomatice.

Înainte de a părăsi scena politică, urmând să-şi trăiască restul zilelor ca cetăţeni de rând ai imperiului, Diocleţian şi Maximian au sărbătorit la Roma, cu mare fast, triumful împotriva persanilor. În primele rânduri au defilat legiunile dacice, strânse „în jurul draconilor, legaţi cu vârfurile aurite şi ferecate în pietre strălucitoare ale suliţelor, umflaţi de un vânt mare şi astfel şuierând ca şi stârniţi de mânie, lăsând să fluture în vânt cozile ample”.[141]

Printre alţi învinşi în ultimele războaie, precum bastarnii, sarmaţii sau goţii, în procesiunea triumfală un rol de prim-plan l-au avut nevestele, surorile şi copiii lui Narseh, care mergeau înaintea carelor aurite.

Mare trebuie să fi fost tulburarea în inimile romanilor văzând mulţimea de oşti a dacilor mărşăluind pe străzile Romei, acum când un urmaş al regelui Decebal ocupa tronul lui Traian, stăpânind o jumătate din împărăţie (Maximian), în timp ce altul, stăpân peste

---

[141] Ammianus, X. 7, despre triumful lui Constantin cel Mare.

cealaltă jumătate (Galeriu), „se proclamase duşman al numelui de roman, dorind ca titulatura imperiului să fie modificată în aşa fel încât acesta să nu se mai numească Imperiul Roman, ci să fie denumit Imperiul Dacic”.[142]

În această vreme, din împărăţia Iranului, au venit la Salonic soli de neam mare, trimişi de şahul Narseh să caute pacea. Aceştia au cerut eliberarea prinşilor şi întoarcerea femeilor din captivitate. Ambasadorul lui Narseh, pe nume Aphraban, i-a transmis lui Galeriu cuvintele stăpânului său: „Întreaga rasă umană ştie că împărăţia romanilor şi cea a persanilor sunt ca două iluminării şi că, asemenea celor doi ochi ai unui om, trebuie să se admire reciproc [...], iar nu să caute distrugerea celeilalte, în pragul mâniei lor.

A acţiona nu înseamnă întotdeauna a proceda bărbăteşte, ba câteodată este nevoie şi de lejeritate şi slăbiciune; pentru că este de înţeles că inferiorii noştri nu ne aduc niciun avantaj, şi că este mai bine să scăpăm de ei. Dar nu ar trebui să îl consideri pe Narseh un prinţ inferior altor conducători persani; tu l-ai învins, este adevărat, dar tu ai depăşit în măreţie pe alţi împăraţi; iar pentru că Narseh a fost supus de tine, nu înseamnă că Narseh este cu ceva inferior înaintaşilor săi.

---

142 Lactanţiu, 27. 8.

Ordinele pe care mi le-a dat stăpânul meu sunt de a încredinţa toate drepturile Persiei clemenţei Romei; şi, prin urmare, nu aduc cu mine condiţii de pace, deoarece împăratul este cel care va decide totul. Trebuie doar să mă rog, în numele stăpânului meu, pentru înapoierea nevestelor sale şi a copiilor de sex masculin; dacă le primeşte din mâinile voastre, el vă va fi întru totul îndatorat şi mult mai mulţumit decât dacă ar încerca să le recupereze prin forţa armelor.

Chiar şi în aceste condiţii, stăpânul meu nu vă poate mulţumi suficient pentru felul în care i-aţi tratat pe cei prinşi, pentru că nu i-aţi dezonorat, ci v-aţi purtat cu ei ca şi cum aţi fi avut intenţia de a-i înapoia întregi cunoscuţilor şi rudelor lor.

Stăpânul meu vede astfel că înţelegeţi pe deplin cât de schimbătoare poate fi soarta şi cât de nestatornice treburile oamenilor pe pământ."

Galeriu i-a trimis lui Narseh acest răspuns: „Dă drumul mai întâi prinşilor pe care i-ai luat din ţara Armeniei şi în primul rând prinţului Tiran [Tiridate al IV-lea] şi întoarce tot ce ai luat de acolo. Când vei face acestea, atunci îţi voi întoarce şi eu ce ţi-a fost luat. Dar mai întâi întoarce tu toată prada şi o voi întoarce şi eu."
„Iar şahul, imediat ce a auzit aceste porunci, a procedat întocmai. El l-a eliberat pe captivul Tiran din lanţurile temniţei în care îl aruncase şi, vorbindu-i cu afecţiune,

i-a spus că îl trimite înapoi cu onoare, reîntronându-l pe pământurile sale. Atunci, Tiran i-a răspuns: «În orbirea mea, este fără folos, nepotrivit şi de-a dreptul imposibil să preiau tronul. Dar fă-l pe fiul meu, Arşak, rege în locul meu.»"[143]

Iar după ce s-a îngrijit el însuşi ca toate lucrurile să se întâmple întocmai, întronându-l pe Arşak ca rege al Armeniei, Narseh a înapoiat toţi prinşii, împreună cu toate prăzile luate în timpul războiului. După aceea, a trimis o solie împăratului romanilor, prin care îl anunţa că a făcut tot ceea ce i se ceruse. Atunci, Galeriu a eliberat femeile şi toţi prizonierii, trimiţându-i cu mare alai în împărăţia Iranului.

Tratatul de pace s-a încheiat în termeni destul de duri pentru iranieni: graniţa dintre cele două împărăţii era fixată pe Tigru, Mesopotamia intra în stăpânirea Romei, iar Armenia sub protecţia acesteia. Regele Iberiei Caucaziene urma să fie numit, de acum înainte, de împăratul Romei. De asemenea, treceau în administrarea romanilor teritoriile cuprinse între fluviul Tigru şi Armenia, formau o zonă tampon între cele două împărăţii. Prezenţa romanilor la mică distanţă de capitala Ctesifon constituia o presiune prin care trebuia ţinută sub ascultare împărăţia arienilor.

---

[143] Faust de Bizanţ, III.74.

Începutul veacului al III-lea găsea împărăţia romanilor divizată între generalii cu origini dacice: în Apus, Maximian împărţea puterea cu ginerele său, Constanţiu Chlorus, nepotul fostului împărat Claudiu Gotul; în părţile răsăritene, Galeriu îşi câştigase pe câmpul de luptă întâietatea în faţa molaticului său socru. În aceste împrejurări, izolat la Nicomedia, Diocleţian nu a avut de ales şi a acceptat să-i transfere lui Galeriu titlul de *august.* Lactanţiu spune că transferul de putere s-a făcut mai mult cu forţa decât de bunăvoie, atâta vreme cât Galeriu avea de partea sa legiunile dunărene şi o mulţime de războinici din neamul dacilor.

În ziua de 1 mai 305, Diocleţian (la Nicomedia) şi Maximian (la Mediolanum) au abdicat, trecând titlul de *august* lui Galeriu, respectiv lui Constanţiu Chlorus. În mod normal, demnitatea de *cezar* ar fi trebuit să le revină lui Constantin (fiul lui Constanţiu) şi lui Maxentius (fiul lui Maximian). În locul acestora, Galeriu i-a impus în răsărit pe Maximin Daia, fiul surorii sale, iar în apus pe Flavius Severus, un vechi tovarăş al său de lupte, amândoi originari din preajma Dunării.

Galeriu îl dispreţuia pe Constanţiu Chlorus, care era dezavantajat de starea sa de sănătate şi avea o fire prea blândă. Iar atunci când Diocleţian şi Maximian au dat

semnalul marilor persecuţii împotriva creştinilor, incitaţi fiind de Galeriu, a cărui mamă, Romula, era o „adoratoare a zeilor munţilor şi femeie foarte superstiţioasă", Constanţiu arătase slăbiciune şi nehotărâre. Galeriu nu i-a iertat această înţelegere faţă de creştini.

În ceea ce-l priveşte pe Maxentius, deşi o luase în căsătorie pe fiica lui Galeriu, Valeria Maximilla, acest tânăr trufaş nu arăta respect nici tatălui, nici socrului său. Din acest motiv, Galeriu l-a convins pe Diocleţian să nu îi acorde demnitatea de *cezar.*

Despre Maximin Daia, dacul numit *cezar* în părţile asiatice, Lactanţiu spune că, asemenea lui Galeriu, fusese în tinereţe păstor, iar apoi, protejat de unchiul său, îşi începuse cariera militară, urcând foarte repede în ierarhie: „În ceea ce-l priveşte pe Daia, luat de curând dintre vite şi păduri, devenit foarte repede scutier, apoi imediat gardă de corp, apoi tribun, iar a doua zi *cezar*, a primit spre administrare Orientul pentru a-l călca în picioare şi zdrobi, ca unul care, în calitate de păstor nu peste turme de vite, ci peste trupe de soldaţi, nu cunoştea nici arta războiului şi nici pe cea a guvernării."[144]

Conform spuselor lui Aurelius Victor, Maximin Daia,

---

[144] Lactanţiu, 19.6.

pe numele său adevărat Dacă, fiul surorii lui Galeriu, în ciuda originii sale modeste şi a tinereţii petrecute ca păstor, obişnuia să se înconjoare de învăţaţi şi iubitori ai literaturii. Tăcut din fire, avea o slăbiciune cam mare pentru vin, iar atunci când se îmbăta, împărţea pedepse cu mare severitate. Dar, amintindu-şi de aceste fapte în stare de trezie, încerca să repare răul făcut.

Cu puţină vreme înainte de moartea sa, Galeriu l-a numit *august* în provinciile apusene pe Liciniu, prefectul de Illiricum, în condiţiile în care Maxentius, ginerele său, uzurpase tronul Romei, îl luase prizonier şi îl omorâse pe Flavius Severus. Liciniu era un general nativ din Dacia, pe care Galeriu îl cunoştea de multă vreme şi care se remarcase în timpul războiului cu persanii, în care comandase legiunile dacice.

Liciniu nu s-a implicat în intrigile politice de la Roma, rămânând, cel puţin până la moartea lui Galeriu, la Sirmium, centrul militar al prefecturii Illiricum. În anul 310, a condus legiunile dacice în războiul împotriva sarmaţilor, care, împreună cu triburile germanice, invadaseră Pannonia. După victorie, şi-a luat titlurile de *Sarmaticus* şi *Germanicus Maximus.*

Om aspru şi nestăpânit la mânie, ostil literaturii, pe care, din ignoranţă, o considera otravă şi molimă publică, Liciniu a fost în schimb un apropiat al păstorilor şi agricultorilor, el însuşi avându-şi originile

în zona rurală a Daciei. De asemenea, cunoştea bine meseria armelor şi era adept al disciplinei militare, în care se formase.

La moartea lui Galeriu, în anul 311, Liciniu şi Maximin Daia s-au întâlnit în cetatea Bosphorus, înţelegându-se să împartă între ei imperiul. Liciniu spera în ajutorul lui Daia pentru a obţine tronul Romei, ocupat de uzurpatorul Maxentius.

În acel moment, nu mai puţin de trei generali, toţi cu origini dacice, îşi disputau stăpânirea Apusului: Constantin (viitorul împărat Constantin cel Mare), fiul lui Constanţiu Chlorus, proclamat împărat de legiunile sale, în Galia; Maxentius, fiul lui Maximian Hercule, care ocupase tronul Romei cu ajutorul „plebeilor şi pretorienilor”[145]; Liciniu, prefectul de Illiricum, care fusese proclamat *august* de Galeriu. Provinciile răsăritene erau conduse de Maximin Daia, care acceptase să-l ajute pe Liciniu, dar, în acelaşi timp, încheiase în secret o alianţă şi cu Maxentius.

Războiul civil care a urmat morţii lui Galeriu a fost o chestiune care i-a privit exclusiv pe aceşti patru generali. Asigurându-şi prietenia lui Liciniu, căruia i-a dăruit mâna fiicei sale, Constantin l-a atacat pe Maxentius, pe care l-a învins în celebra bătălie de la

---

[145] Michael DiMaio Jr., 1997.

Podul Milvius (312), în care armatele sale au luptat sub semnul crucii.

După înfrângere, în haosul care a urmat retragerii peste Tibru, calul lui Maxentius a alunecat, iar acesta a căzut de pe podul de vase ridicat în grabă şi, îngreunat de armură, s-a înecat.

În Răsărit, Maximin Daia a atacat provinciile Helespont şi Bospor, pe care, în urma înţelegerii cu Liciniu, le recunoscuse ca posesiuni ale acestuia. În ciuda primelor succese, Daia a fost bătut categoric de Liciniu şi forţat să caute scăpare la Nicomedia. Liciniu, care acceptase să ia în stăpânire Răsăritul, recunoscând drepturile lui Constantin asupra Apusului, a trecut cu oştile în Asia Mică. Nereuşind să-l oprească în trecătorile munţilor Taurus, Daia s-a refugiat la Tars, în Cilicia. Atacat pe mare şi pe uscat, şi-a luat viaţa, se pare, în vara anului 313.

În anul 324, după o serie de încăierări, Constantin l-a înfrânt decisiv pe Liciniu, la Nicomedia, rămânând singurul conducător al Imperiului Roman. În ciuda faptului că învingătorul promisese că îi va cruţa viaţa, Liciniu a fost ucis, la Salonic, în primăvara anului următor.

Victoria deplină a lui Constantin punea capăt unei epoci de cumplite frământări şi războaie civile, care aduseseră imperiul la marginea prăpastiei. Rupt în

bucăţi şi împărţit între generalii săi, Imperiul Roman îşi recăpăta unitatea şi tăria de altădată.

Se sfârşea, odată cu urcarea pe tron a lui Constantin, şi dinastia Aurelilor, împăraţii-soldaţi de la Dunăre. Constantin este ultimul împărat care a purtat numele dinastic Aurelius, urmaşii săi preferând să-şi asocieze gentilicul Flavius[146]. La fel cum vor proceda, de acum încolo, toţi provincialii care obţineau cetăţenia romană: la mai bine de un secol de la *Constituţia* lui Caracalla, numele de Aurelius, purtat cu mândrie de toţi împăraţii daci ai Romei, era înlocuit cu cel de Flavius.

În acest timp, la fruntariile răsăritene, în împărăţia Iranului, Hormizd al II-lea i-a urmat pe tron lui Narseh, dar nu a fost un om al armelor. Mai mult, în timpul său a fost pierdută cu totul influenţa persanilor în Armenia şi Iberia Caucaziană.

În timpul regelui Tiridate al III-lea, Armenia adopta creştinismul, fapt ce va contribui decisiv la consolidarea identităţii armene. De aici înainte, credincioşii mazdeeni care îl venerau pe Ohrmazd vor fi asimilaţi păgânilor şi idolatrilor, fiind persecutaţi ca

---

[146] Flavius era numele de familie al lui Constanţiu, tatăl lui Constantin cel Mare, care luase şi numele de Valerius, după adoptarea sa de către Maximian. La rândul său, Maximian luase numele de Valerius. Odată cu domnia lui Constantin cel Mare, Flavius a devenit numele noilor cetăţeni romani. Vezi J.G. Keenan, 1974, pp. 283-304.

slujitori ai Antihristului. La fel se va întâmpla şi în Iberia Caucaziană, acolo unde regele Mirian al III-lea s-a convertit la creştinism, proclamându-l religie oficială.

La moartea lui Hormizd, a urcat pe tron fiul său mai mare, Adhar Narseh, însă domnia acestuia a fost foarte scurtă. Marile case nobiliare de origine parţă, care formau clanul Pahlav şi care acceptaseră de nevoie supremaţia sasanizilor, au considerat că este momentul pentru a-şi impune tutela asupra regelui. S-a pecetluit, astfel, alianţa marii nobilimi cu preoţimea zoroastriană, nemulţumită de pierderea privilegiilor dobândite odată cu domnia autoritară a lui Narseh. Adhar Narseh părea să-i calce pe urme bunicului său, însă era încă prea tânăr şi vulnerabil.

În aceste împrejurări, s-a urzit complotul care a dus la uciderea sa brutală şi ridicarea pe tronul Iranului a minorului Şapur al II-lea, al patrulea fiu al lui Hormizd al II-lea. Tabari spune că Şapur fusese născut la patruzeci de zile după moartea tatălui său, în consecinţă nu avea nicio şansă la coroană în faţa celor trei fraţi mai mari. Complotiştii au născocit însă povestea alegerii lui Şapur ca succesor de către Hormizd încă de când se afla în pântecul mamei sale: „Apoi el [Hormizd] a murit fără să lase un fiu. Oamenii erau îngânduraţi din această pricină, din marea

dragoste pe care i-o purtau şi, întrebând despre nevestele sale, li s-a spus că una dintre ele ar fi însărcinată. Iar alţii au întărit faptul că Hormizd îi încredinţase puterea regală acestui copil nenăscut încă de când era în pântecul mamei, iar femeia cu pricina a dat naştere lui Şapur *Dhu al-Aktaf".*[147]

Pentru ca Şapur să ajungă pe tron, un frate al său mai mare a fost orbit, iar altul, pe nume Hormizd, a fost întemniţat. În jurul anului 324, acesta a reuşit să evadeze, căutând refugiu în împărăţia romanilor. Zosimus povesteşte împrejurările în care Hormizd a evadat: „După ce a trecut ceva timp, soţia sa i-a înlesnit scăparea în acest fel: ea a făcut rost de un peşte mare, căruia i-a desfăcut burta, punând înăuntru o pilă. Cosându-l la loc, a trimis peştele lui Hormizd printr-un eunuc, sfătuindu-l să îl mănânce atunci când va fi singur şi să folosească ceea ce va găsi în burtă pentru a evada. Născocind acest plan, ea a trimis şi câţiva dromaderi încărcaţi cu vin şi o grămadă de carne pentru paznicii închisorii.

În timp ce aceştia se ospătau, Hormizd şi-a tăiat lanţurile de la picioare, a îmbrăcat haina eunucului şi a trecut printre paznicii săi, care erau deja ameţiţi. Luând

---

147 Tabari, V.836. Porecla de *Dhu al-Aktaf*, „cel care străpunge umerii ar fi primit-o mai târziu, spune Tabari, când a dispus să se străpungă umerii prizonierilor arabi, pentru a-i lega cu un inel, doi câte doi.

cu sine pe unul dintre eunuci, el a fugit la regele Armeniei, care îi era prieten. Cu sprijinul aceluia, a ajuns în siguranţă la Constantin, care i-a arătat toată bunătatea şi respectul său."[148]

Fuga lui Hormizd în împărăţia romanilor arată o schimbare în evoluţia relaţiilor dintre cele două împărăţii. Cucerirea Ctesifonului de către Carus, dar mai ales categorica victorie a lui Galeriu împotriva lui Narseh, urmată de a doua ocupare a capitalei Iranului, pierderea întregii Mesopotamii şi a Armeniei schimbaseră raportul de forţe în favoarea romanilor. Se echilibra, astfel, balanţa puterii în Răsărit, fapt vizibil şi prin renunţarea de către Narseh la formula *ud Anērān* (ne-Iranului) din titulatura de „rege al Iranului şi ne-Iranului".

Faptul că Hormizd a căutat în împărăţia romanilor sprijin pentru ocuparea tronului care i se cuvenea vine ca o confirmare în plus a faptului că, la Ctesifon, pretenţiile de dominaţie universală se domoliseră, iar împărăţia romanilor era privită, după cum spusese Narseh, ca un al doilea far ce luminează tenebrele.

Şapur *Pirosen*, „regele regilor"

---

[148] Zosimus, 2. 27. 2-4.

Şapur al II-lea a fost şah al Iranului de la naştere şi până la moarte, dacă e să dăm crezare poveştii că i-a fost promisă puterea regală încă de când se afla în pântecul mamei sale. A domnit şaptezeci de ani (309–379), fiind contemporan cu nu mai puţin de zece împăraţi romani! O domnie atât de lungă nu putea fi lipsită de fapte măreţe şi, nu întâmplător, Şapur al II-lea este considerat unul dintre cei mai mari regi ai Iranului.

Moartea împăratului Constantin cel Mare, în anul 337, a constituit momentul aşteptat de iranieni pentru a şterge ruşinea păcii încheiate cu Galeriu. Profitând de luptele interne pentru putere din împărăţia romanilor, Şapur a invadat Mesopotamia. Constanţiu al II-lea şi-a mutat reşedinţa la Antiohia, lăsând teritoriile apusene în grija fraţilor săi.

Mai bine de doisprezece ani a ţinut războiul dintre cele două împărăţii, fără ca Şapur să reuşească să împingă graniţa dincolo de Eufrat. Un război greu, de uzură, în care apărarea romană a rezistat unei invazii cum nu se mai văzuse de pe vremea primului Şapur.

În 348, în bătălia de la Singara, cea mai mare confruntare militară din acest război, romanii au obţinut o victorie *à la Pirus.* Niciunul dintre adversari nu reuşise să încline decisiv balanţa în favoarea sa.

Odată cu anul 350, războiul s-a liniştit, mai ales că cei

doi protagonişti erau preocupaţi de problemele dintre graniţele proprii. Şapur şi-a lăsat generalii în Mesopotamia şi a plecat să apere frontierele răsăritene ale împărăţiei sale, atacate de huni. La rândul său, Constanţiu s-a întors pentru a pacifica Apusul, tulburat după uciderea, de către uzurpatorul Magnentius, a lui Constans, unul dintre fraţii săi.

În 357, cu sprijinul legiunilor dunărene, Constanţiu l-a învins decisiv pe Magnentius. Cu ocazia celei de-a doua *vicennalia* (sărbătoare ţinută o dată la fiecare zece ani de domnie), Constanţiu şi-a organizat un triumf plin de fast, pentru care a fost aspru criticat de contemporani: „Constanţiu, gândind că templul lui Ianus a fost închis[149] şi toţi duşmanii îngenuncheaţi, ardea de nerăbdare să viziteze Roma şi, după moartea lui Magnentius, să organizeze un triumf, fără să fi obţinut vreo victorie de seamă şi după ce vărsase sângele romanilor. Pentru că el personal nu învinsese nicio naţie războinică şi nici nu aflase că vreuna fusese

[149] „Ianus are, de asemenea, un templu în Roma, cu porţi pe amândouă părţile, care sunt numite porţile războiului. Este obiceiul ca porţile templului să rămână deschise pe timp de război şi să fie închise pe timp de pace, pentru că templul stă întotdeauna deschis pe timp de război, dar este închis atunci când e pace." În Plutarh, *Viaţa regelui Numa*, XX.

învinsă prin curajul comandanţilor săi[150], nici nu făcuse mare lucru pentru imperiu, iar în situaţii primejdioase nu prea fusese văzut în fruntea armatei sau măcar în primele rânduri."[151]

Părând că vrea să sperie Eufratul sau Rinul numai cu vederea armelor sale, cum povesteşte foarte plastic Ammianus, cu steaguri în faţă şi pe fiecare dintre laturi, împăratul privea mulţimea dintr-un car de aur, care strălucea din pricina pietrelor scumpe care îl împodobeau, părând că răspândeşte scântei de lumină în jur. Era înconjurat de *draconii* cu trup de purpură, înfipţi în suliţe de aur ornate cu pietre scumpe, care şuierau năprasnic prin gurile deschise, în timp ce cozile descolăcite le fluturau în vânt.

Draconul devenise stindard militar al romanilor încă de pe vremea lui Marc Aureliu, care petrecuse nu mai puţin de zece ani pe pământurile dacilor, la Sirmium. Dar abia în timpul lui Claudiu, *draconul* fusese ridicat la rang de stindard imperial. Îmbrăcaţi în purpură şi cu capetele de bronz aurite, *draconii* îi însoţiseră pe Aurelian, Galeriu şi Constantin în fiecare dintre procesiunile triumfale pe care le văzuse cetatea Romei

---

150 Aluzie la războiul cu persanii, care dura de multă vreme, fără ca romanii să fi înregistrat vreun succes, fapt pentru care reputaţia lui Constanţiu se şubrezise vizibil.

151 Ammianus, XVI, 10.1.

în anii săi din urmă.

Triumful lui Constanţiu încercase să le egaleze în măreţie pe cele de mai înainte. Împăratul hotărâse chiar să ridice un obelisc la Roma, o dorinţă a lui Constantin cel Mare, părintele său, rămasă neîmplinită. Dar nimic din toate acestea nu putea alunga sâcâitorul gând al războiului pe care romanii îl purtau, fără succes, împotriva împărăţiei Iranului.

Timp de aproape şapte ani, războiul se rezumase la încleştări în regiunile de graniţă. Dar această linişte aparentă era pe sfârşite, pentru că, învingător împotriva hunilor, Şapur îşi pregătea revenirea în Mesopotamia. Ba mai mult, îi aducea cu el pe huni, cei mai fioroşi dintre toţi războinicii, căci făcuse pace cu regele lor, Grumbates, care îi devenise tovarăş de luptă.

Ammianus Marcelinus, istoricul care a fost martor al acestor evenimente, spune că, atunci când se pregătea să se întoarcă pe pământurile sale, Şapur a primit o ambasadă romană, prin intermediul unuia dintre generalii săi, Tamsapor, care îi aducea propuneri de pace.

Iniţiativa negocierilor nu îi aparţinea lui Constanţiu, care la acea vreme se afla în apus, luptând împotriva lui Magnentius, ci oamenilor de sub comanda lui

Gallus[152], cel căruia Constanţiu îi încredinţase comanda armatei din Orient pe durata absenţei sale.

Ammianus spune că negocierile s-au făcut prin intermediul lui Musonian, prefectul pretoriului, un om cu un caracter slab, uşor de mituit, şi al lui Cassian, ducele Mesopotamiei. Aceştia au aflat, prin spionii lor, că Şapur, aflat la cea mai îndepărtată frontieră a regatului său, lupta cu mare greutate şi cu mare vărsare de sânge împotriva unor triburi ostile.

În aceste împrejurări, prin intermediul unor simpli soldaţi, ei au intrat în discuţii cu Tamsapor, unul dintre comandanţii persani. I-au dat de înţeles că ar fi în interesul şahului să facă pace cu romanii, pentru a-şi securiza frontiera apuseană, putând să îşi concentreze apoi forţele împotriva duşmanilor din răsărit. Tamsapor a fost de acord să intermedieze această înţelegere, raportându-i lui Şapur că împăratul Constanţiu, fiind implicat în războaie interne, ar fi

---

[152] Fiul din prima căsătorie a lui Iulius Constantius, fratele vitreg al împăratului Constantin cel Mare. Gallus şi fratele său vitreg, Iulian, viitorul împărat, au scăpat numai datorită vârstei foarte fragede măcelului ce a urmat morţii lui Constantin cel Mare, condus de Constanţiu al II-lea, în urma căruia au fost ucişi o mare parte a celor care puteau reprezenta o ameninţare pentru cei trei fii ai lui Constantin. Forţat să părăsească Orientul pentru a-l înfrunta pe uzurpatorul Magnentius, Constanţiu l-a numit pe Gallus cezar, l-a căsătorit cu sora sa, Constantina, cu aproape cincisprezece ani mai în vârstă, şi i-a încredinţat temporar comanda legiunilor din răsărit. Acuzat de trădare, Gallus a fost ucis în anul 354, din ordinul lui Constanţiu.

cerut pacea.

Înţelegând că o asemenea cerere nu ar fi fost făcută decât în cazul în care Imperiul Roman s-ar fi aflat în mare necaz, Şapur i-a răspuns lui Constanţiu cu multă trufie, impunând cedarea Mesopotamiei şi Armeniei pentru semnarea păcii. Împreună cu ambasadorii romanilor, el a trimis pe un om al său, numit Narseh, să-i ducă împăratului următorul mesaj: „Eu, Şapur, Rege al Regilor, cel deopotrivă cu Stelele, frate al Soarelui şi al Lunii, îi trimit fratelui meu, Constanţiu Cezar, cele mai bune urări.

Mă bucură şi îmi face plăcere faptul că te-ai întors pe drumul cel drept şi ai recunoscut sancţiunea inviolabilă a justiţiei, învăţând din experienţa prezentă ce nenorociri a provocat în trecut lăcomia încăpăţânată faţă de ceea ce aparţinea altora.

Din moment ce consideraţia adevărului ar trebui să fie liberă şi neatinsă şi se cuvine ca aceia aflaţi sus să vorbească aşa cum simt, îmi voi prezenta propunerea pe scurt, amintindu-ţi că ceea ce am de gând să spun am repetat adesea.

Că imperiul strămoşilor mei a ajuns până la râul Strimon şi la graniţele Macedoniei, aşa cum mărturisesc chiar scrierile voastre antice; aceste pământuri reprezintă întocmai ceea ce ar trebui să îţi pretind, deoarece (şi fie ca ceea ce spun să nu pară o

aroganţă) eu i-am întrecut pe regii din vechime în măreţie şi în toate virtuţile care se pot arăta. Dar întotdeauna cauza cea dreaptă mi-a fost dragă, pentru că aşa m-am format din cea mai fragedă copilărie şi nu mi-am permis niciodată să fac ceva pentru care ar fi trebuit mai târziu să mă căiesc.

Prin urmare, este de datoria mea să recuperez Armenia, împreună cu Mesopotamia, pământuri care i-au fost luate prin înşelătorie bunicului meu. Principiul acesta, că în război nu trebuie să se facă distincţie între virtute şi înşelăciune, pe care voi îl susţineţi cu încântare, nu-şi va afla vreodată locul în inimile noastre.

Aşadar, dacă doreşti să urmezi sfatul meu cel bun, mai bine renunţă la aceste mici posesiuni, care au fost mereu o cauză a durerii şi vărsării de sânge, ca să poţi domni pe mai departe în siguranţă, amintindu-ţi cu înţelepciune că uneori chiar şi medicii cauterizează, taie cu totul unele părţi vătămate, pentru a păstra în bune condiţii restul; chiar şi fiarele sălbatice procedează întocmai; căci atunci când observă pentru ce parte a trupului sunt vânate neîncetat, ele o cedează de bunăvoie, pentru a trăi apoi fără frică.

Îţi declar aceasta şi te asigur că, în cazul în care trimisul meu se va întoarce fără succes, după perioada iernii mă voi arăta privirii tale cu toată puterea şi cu

avuţia mea şi cu toată justeţea care îmi dă speranţa într-o rezolvare favorabilă mie, şi nu mă voi opri să vin atâta vreme cât voi avea un motiv să cred în dreptatea mea”.[153]

După ce scrisoarea lui Şapur a fost citită, împăratul s-a sfătuit cu sfetnicii săi şi i-a răspuns şahului astfel: „Eu, Constanţiu, învingător pe pământ şi pe mare, de-a pururea August, către fratele meu regele Şapur, cu cele mai bune urări.

Mă rog pentru sănătatea ta, iar dacă tu pofteşti, îţi voi fi prieten de acum înainte; dar această lăcomie a ta, adânc înrădăcinată şi mereu neclintită, eu o condamn cu vehemenţă.

Tu pretinzi Mesopotamia ca fiind a ta, la fel şi Armenia, şi recomanzi ca unele membre ale unui trup bolnav să fie mai degrabă înlăturate, pentru ca sănătatea să primeze – un sfat care trebuie mai degrabă respins decât confirmat printr-un acord. Ascultă, aşadar, adevărul gol-goluţ, nu umbrit de înşelătorii şi nici intimidat de ameninţări fără miez.

Prefectul pretoriului, gândindu-se că întreprinde ceva în slujba binelui public, a intrat în discuţii cu unul dintre generalii voştri, prin intermediul unor oameni lipsiţi de valoare şi fără să mă consulte în chestiunea

---

153 Ammianus, XVII, 5.2-8.

păcii. Lucru pe care noi nu îl respingem şi nici nu-l refuzăm, dacă se face cu demnitate şi onoare, fără a prejudicia în vreun fel respectul faţă de sine şi măreţia noastră.

Căci în aceste vremi, când succesiunea evenimentelor (fie ca adierea invidiei să nu ne atingă) ne-a fost favorabilă, când după ce uzurpatorii au fost răsturnaţi şi întreaga împărăţie a romanilor ne aparţine, este absurd şi prosteşte să renunţăm de bunăvoie la ceea ce am apărat atunci când ne aflam la frontiera Orientului".[154]

Cum trimisul şahului Şapur făcuse cale întoarsă fără niciun răspuns, el a fost urmat de o ambasadă a lui Constanţiu, din care făceau parte contele Prosper, Spectatus, tribun şi secretar, dar şi filosoful Eustathius din Cappadocia, discipol al lui Iamblichos[155], un maestru în arta persuasiunii. Această ambasadă ducea scrisorile împăratului şi răspunsul pentru regele Şapur.

Ammianus spune că Spectatus a călătorit prin toată împărăţia Iranului, că a văzut multe pământuri, râuri şi munţi, că a observat modul de viaţă al persanilor, obiceiurile lor, legile după care îşi conduceau viaţa, ba chiar l-ar fi văzut şi pe rege, în toată măreţia lui. De la

---

[154] Ammianus, XVII, 5.10-13.

[155] Filosof neoplatonician originar din Siria.

Spectatus ar fi aflat Ammianus o mulţime de lucruri interesante despre persani, pe care le-a povestit mai departe.

Şapur s-a ţinut de cuvânt şi, în anul 359, o armată uriaşă a trecut Eufratul, derutând apărarea romană. În faţa Amidei, cea mai importantă fortăreaţă romană de pe malul drept al Tigrului, Şapur s-a înfăţişat în fruntea armatei, purtând pe cap, în loc de diademă, un cap de berbec, făurit din aur şi incrustat cu pietre scumpe. Alături de el se aflau Grumbates, regele hunilor, un războinic vestit printre cei din neamul său, regele albanilor şi mulţi alţi conducători ai popoarelor care juraseră supunere Iranului. Aproape 100.000 de oameni număra armata persană, doar 20.000 cea romană.

A doua zi, vrând să vadă mai bine zidurile, hunul Grumbates s-a apropiat prea mult de cetate, astfel că apărătorii, prinzând de veste, au început să tragă cu toate armele. O săgeată a străpuns armura fiului regelui, care abia împlinise vârsta maturităţii, ucigându-l pe loc.

Ammianus, martor al asediului, spune că uciderea tânărului hun, pe care o aseamănă cu moartea lui Patrocle sub zidurile Troiei, a fost motivul pentru care Şapur a început asediul Amidei, o fortăreaţă pe care iniţial hotărâse s-o ocolească.

După ce trupul fiului său a fost ars, iar cenuşa,

adunată într-o urnă pentru a fi trimisă înapoi în Asia, regele Grumbates a pretins aliatului său răzbunare, cerându-i ca Amida să fie arsă şi distrusă din temelii. Cetatea a fost repede înconjurată de iranieni şi de aliaţii acestora, gelanii [156], segestanii [157], albanii şi hunii chioniţi, care au ocupat porţiuni diferite ale zidurilor. Cei din Şistan aduceau cu ei înspăimântătorii elefanţi de luptă, adevărate imagini ale terorii, conform lui Ammianus. Iranienii au scos în câmp turnuri de luptă, în vârful cărora erau montate baliste şi mangonele, pe care le luaseră ca pradă de la romani în războiul trecut.

Grumbates a dat semnalul luptei aruncând o suliţă spre duşmani, după obiceiul hunilor, iar asediul a început imediat, lupte grele purtându-se, în fiecare zi, până la căderea întunericului. Noaptea, din amândouă taberele se auzeau strigăte, romanii slăvindu-l pe Constanţiu ca stăpân al lumii şi al universului, persanii numindu-i pe Şapur *saansaan* şi *pirosen*, adică „rege al regilor" şi „învingător în războaie".

Mai bine de două luni a durat asediul Amidei, timp în care asediaţii au trebuit să suporte lipsa proviziilor, a apei, dar şi o epidemie de ciumă, cauzată de numărul mare al cadavrelor rămase neîngropate. Împăratul

---

[156] Locuitori ai provinciei Gelan, la Marea Caspică.

[157] Locuitori ai provinciei Şistan, la frontiera răsăriteană a împărăţiei Iranului.

Constanţiu nu a putut veni în sprijinul asediaţilor, fiind prins în regiunea Dunării de un atac nimicitor al sarmaţilor.

Cetatea a căzut, în cele din urmă, dar lupte grele s-au dat pentru fiecare stradă în parte. În ultimele clipe, o parte a apărătorilor, printre care şi cel mai preţios martor al evenimentelor, istoricul Ammianus, au reuşit să fugă, găsind refugiu în Antiohia. Amida a fost jefuită, iar o parte dintre apărătorii săi ucişi. Restul populaţiei a fost mutată forţat în Kuzistan, iar cetatea a rămas pustie.

Victoria i-a costat pe iranieni aproape 30 000 de oameni, fapt care l-a umplut de mânie pe Şapur. Pierderile foarte mari, dar şi vremea neprielnică[158], alături de previziunile nefaste ale astrologilor, l-au determinat pe marele rege să oprească războiul. Încărcată de prăzi şi ducând cu ea un mare număr de prizonieri, armata iraniană a trecut Tigrul, lăsând întreaga regiune distrusă şi lipsită de provizii pentru iarnă.

Abia în anul următor, Constanţiu s-a deplasat în Orient, preluând conducerea operaţiunilor. A fost cu neputinţă ca cetăţile pierdute să fie recuperate, împăratul începând pregătirile pentru o campanie de

---

[158] Era deja luna octombrie, în anotimpul vânturilor reci ale deşertului.

pedepsire dincolo de Eufrat. Atunci a primit vestea uzurpării vărului său, Iulian. Pe drumul de întoarcere, Constanţiu s-a îmbolnăvit, iar la Mopsuestia, în Cilicia, şi-a aflat sfârşitul, nu înainte de a-l recunoaşte pe Iulian ca succesor (3 noiembrie 361).

Campania blestemată a împăratului Iulian

Tulburările de la graniţele răsăritene ale imperiului său, acolo unde hunii încălcaseră vechile înţelegeri, l-au determinat pe Şapur să trimită o nouă ambasadă la Roma, care să negocieze pacea cu împăratul Iulian. Chiar dacă printre romani au fost unii care au salutat iniţiativa şahului, considerând că era vremea să se pună capăt războiului, împăratul a respins propunerile de pace, spunând că este o neruşinare din partea acelui om să îndrăznească să propună pacea, când ar fi trebuit să îşi primească pedeapsa pentru faptele sale din trecut.[159]

Iulian a început pregătirile pentru campania împotriva împărăţiei Iranului, strângând mulţime de soldaţi şi un mare număr de corăbii. În acelaşi timp, i-a trimis poruncă şi regelui Armeniei, Arsaces al II-lea, să îşi pregătească oştile pentru a porni asupra Mediei,

---

[159] Libanius, XII, 76-77.

atunci când i-o va cere.

La începutul anului 363, Iulian părăsea Antiohia în fruntea unei armate care număra aproape 60.000 de oameni. Alţi 30.000 de oameni, sub comanda vărului său Procopius şi a generalului Sebastianus, erau trimişi spre Armenia, pentru ca, împreună cu forţele regelui Arsaces, să atace dinspre nord. Cele două armate urmau să îşi unească forţele în Asiria, în apropiere de Ctesifon.

Alături de Iulian se afla renegatul prinţ Hormizd, fratele vitreg al lui Şapur, fugit de foarte tânăr în împărăţia romanilor. Hormizd conducea un detaşament de cavalerie format din persani. El era omul pe care Iulian voia să-l impună pe tronul împărăţiei Iranului, după ce Şapur ar fi fost înlăturat.

Şaptezeci şi opt de ani trecuseră de când împăratul Carus ocupase Ctesifonul, pentru a-şi găsi apoi tragicul sfârşit, departe de casă, în Babilonia. Soartă împărtăşită şi de fiul său, Numerian, care a fost ucis de propriul socru, pe drumul de întoarcere, într-un deşert bântuit de spiritele tenebrelor.

Participant la expediţie, Ammianus spune că multe semne şi prevestiri i s-au arătat lui Iulian pe lungul său drum către Ctesifon, însă el a preferat să le ignore pe toate, împlinindu-şi astfel tragicul destin.

Aflat pe punctul de a părăsi Antiohia, împăratul a

fost însoţit până la porţile cetăţii de o mulţime de oameni, care au ţinut să îi ureze drum bun şi noroc în război. Printre aceştia se aflau şiunii care, ascunşi în mulţime, i-au strigat că, poate, la întoarcere va fi mai blând şi mai temperat. Enervat, le-a răspuns că oricum nu îl vor mai vedea la întoarcere, referindu-se la faptul că alesese un drum mai scurt, prin Tarsul Ciliciei. Dar cât de rău prevestitoare au fost aceste vorbe, de vreme ce Iulian nu a mai apucat să revadă Antiohia, dar nici Tarsul!

Apoi, când a intrat în Hierapolis, în fruntea armatei, o colonadă s-a prăbuşit ucigând cincizeci de oşteni care se odihneau la umbra sa şi rănindu-i pe mulţi alţii. La Batnae, dincolo de Eufrat, unde armata a făcut popas, s-a prăbuşit o grămadă imensă de baloţi, ucigând alţi cincizeci de oameni. La Carrhae, locul morţii violente a lui Crassus[160], mergând la templul zeiţei Selene pentru a duce ofrande, Iulian a poruncit ca mantia de purpură să-i fie trimisă lui Procopius, vărul şi locotenentul său, cerându-i să-i conducă pe romani dacă el nu va mai fi. Un semn de rău augur!

Şi tot la Carrhae, împăratul a fost chinuit de vise

---

[160] Triumvirul Marcus Crassus şi fiul său Publius au fost ucişi la Carrhae de către parţi, în anul 53 î. H. Se spune că, după moarte, parţii i-au turnat pe gât aur topit, luând în batjocură pofta sa de avuţii. în cele din urmă, capul lui Crassus a fost înapoiat romanilor de regele parţilor, Orodes al II-lea.

sumbre şi s-a trezit cu acel sentiment straniu că ceva rău urmează să se întâmple. Interpretul de vise l-a liniştit, spunându-i că, date fiind circumstanţele, visele grele erau fireşti. S-a dat poruncă totuşi ca toată lumea să aibă grijă şi să privească fiecare de două ori în jurul său. Dar dacă la Carrhae nu s-a întâmplat nimic rău, în schimb la Roma, în următoarea noapte, a ars templul lui Apollo, zeul oracolelor. Odată cu templul au ars şi *Cărţile sibiline,* care conţineau profeţiile celebrei sibile de la Cumae.

Aproape de trecerea peste Eufrat, i-a fost adus un armăsar nărăvaş, pe nume Babilonian, dar înainte ca împăratul să se apropie de el, calul a fost lovit de o săgeată şi s-a prăbuşit, smulgându-şi, din pricina durerii, harnaşamentul brodat cu aur şi incrustat cu pietre scumpe. Iulian a interpretat acest semn ca pe unul favorabil, spunându-le celor din jur că tocmai s-a revelat faptul că mândra cetate a Babilonului va pieri şi va fi golită de toate bogăţiile ei. Alţii au interpretat tocmai pe dos, dar au preferat să tacă.

Trecând Eufratul pe un pod de vase, un alt semn rău i s-a arătat: trupul umflat de apă al unuia dintre însoţitori, ucis în aval de călău pentru că nu îşi îndeplinise cum trebuie sarcinile. Ajungând pe celălalt mal, Iulian a ordonat ca podul să fie distrus, astfel ca niciun soldat să nu fie tentat să fugă, o alegere

considerată de unii prevestitoare de nenorociri.

Pe drumul spre Dura, Iulian s-a oprit pentru a aduce ofrande la mormântul nevârstnicului Gordian al III-lea, ucis mişeleşte, chiar de oştenii săi, după o nefericită campanie împotriva persanilor.[161] Acolo, văzând în zare un grup de soldaţi, care păreau a căra ceva, a dat ordin să fie cercetaţi. Soldaţii duceau un leu uriaş, care fusese ucis după ce îi atacase. Prezicătorii etrusci din jurul său au interpretat semnul ca pe unul nefast, mai ales pentru un conducător care pleacă la război.

Iulian era însă convins că destinul nu poate fi schimbat, drept care a mers mai departe, spre Ctesifon. După trecerea Eufratului, le-a ţinut oştenilor un discurs, îmbărbătându-i şi promiţându-le prăzi generoase. S-a comparat cu Scipio, care distrusese din temelii Cartagina, duşmanul de moarte al Republicii romane.

Cetatea Anatha, pe malurile Eufratului, a fost cucerită, dar populaţia a fost cruţată, Iulian ţinând să îşi arate mărinimia faţă de noii săi supuşi. Printre iranienii care au fost evacuaţi, urmând a fi aşezaţi pe pământurile Siriei, se afla un bătrân de aproape o sută

---

[161] Campania din 244, dincolo de Eufrat, încheiată cu înfrângerea categorică a romanilor şi moartea tragică a tânărului împărat, care nu împlinise încă douăzeci de ani. Zosimus spune că mormântul lui Gordian se afla chiar la Dura, un oraş părăsit din pricina deselor războaie dintre cele două împărăţii.

de ani, care le-a povestit romanilor, în limba lor, că luptase sub comanda lui Galeriu pe când era încă un băieţandru, dar, îmbolnăvindu-se, fusese lăsat în urmă şi îşi trăise de atunci viaţa printre persani. Avea mai multe neveste şi o mulţime de copii, căci trăise după legea persanilor, dar cea mai mare fericire a sa era faptul că îşi va afla de acum mormântul pe pământurile romanilor, aşa cum nu încetase să spere.[162]

Apropiindu-se de Tigru, înaintarea romanilor s-a îngreunat din pricina faptului că iranienii dărâmaseră digurile, lăsând apa să inunde câmpurile. Încercarea de a-l folosi pe Hormizd pentru a-i dezbina pe adversari a fost un eşec. La Pirisabora, aproape de Ctesifon, persanii l-au cerut în câteva rânduri pe Hormizd, pretextând că vor să negocieze, însă, de fiecare dată când prinţul a ajuns în apropierea zidurilor, l-au umplut de ocări, numindu-i dezertor şi trădător.

În cele din urmă, romanii au spart zidurile cetăţii, dar când au intrat în oraş, acesta era pustiu. Ultimii apărători se refugiaseră în citadela oraşului, refuzând să îşi negocieze predarea. După două zile de lupte, comandantul garnizoanei s-a predat şi i-a fost cruţată viaţa. Cetatea, în schimb, a fost prădată, iar apoi distrusă prin foc, o răzbunare pentru Amida, distrusă

---

[162] Ammianus, XXIV, 1.10.

de Şapur în războiul trecut.

Ajungând în apropierea Ctesifonului, unii dintre generali au început să ezite, fiindcă oraşul era bine apărat, romanii nu aveau maşinile de asediu şi se zvonea că însuşi regele Şapur se apropie în fruntea unei mari armate. Acuzându-i de laşitate, Iulian a reuşit să îşi impună punctul de vedere, astfel încât a început asediul.

După ce a trecut Tigrul, intrând pe pământul Asiriei, Iulian a luat o altă hotărâre controversată. Pentru ca oamenii săi să nu dea înapoi, împăratul a decis să îşi ardă corăbiile, spre nemulţumirea soldaţilor, care au considerat acest act semnul unei apropiate nenorociri.

Decizia lui Iulian avea însă considerente de ordin tactic, de vreme ce joncţiunea cu cei 30 000 de oameni ai lui Procopius şi cu armata regelui Armeniei nu se făcuse, iar veştile despre campania din Media lipseau cu desăvârşire. Hotărârea de a renunţa la flotă a adus un plus de 20.000 de oameni, după spusele lui Ammianus, oameni care trebuiau să suplinească lipsa celor trimişi în Armenia.

Fără îndoială, trecerea Tigrului s-a făcut înainte ca Şapur să îşi mobilizeze armata, pentru că, după acest moment, nu ar mai fi fost posibilă. Iranienii au încercat să oprească trecerea, dar romanii au câştigat

confruntarea.[163] O altă luptă s-a dat la periferiile Ctesifonului, acolo unde auxiliarii arabi ai lui Iulian[164], care cunoşteau foarte bine armata iraniană, au avut o contribuţie însemnată.

Tabari spune că „trupele arabe din armata lui Lulyanus i-au cerut permisiunea să pornească la atac împotriva lui Şapur, iar el le-a acceptat cererea. Astfel, ei au mers împotriva lui Şapur, au luptat cu el, i-au pus trupele pe fugă şi au făcut un mare măcel între aceştia. Şapur a fugit cu ce mai rămăsese din armata lui, iar Lulyanus a luat în stăpânire Ctesifonul, jefuind proviziile şi bogăţiile care se aflau acolo."[165]

În urma bătăliei purtate, iranienii a fost nevoiţi să se retragă. Romanii au ocupat periferiile capitalei, pe care le-au jefuit, dar nu au putut pătrunde în cetatea propriu-zisă, lipsindu-le, aşa cum am spus, maşinile de asediu.

De ce nu a fost în stare Şapur, în prima parte a acestui război, să dea o replică viguroasă romanilor? Cel mai probabil, din cauza încetinelii cu care s-au strâns oştile trimise de marile familii nobiliare, informaţie

---

[163] Ammianus, XXIV, 6.4-6; Zosimus, 3.25.

[164] Gassanizii, arabi creştini de la graniţa Levantului, aliaţi tradiţionali ai romanilor. De partea persanilor au luptat în acest război lahmizii, arabi creştini aşezaţi pe malurile Eufratului, la graniţa cu împărăţia Iranului.

[165] Tabari, V. 842.

confirmată de sursele persane: „Un sol prudent el a trimis să spună/ Căpitanului oştirilor: «Voia şahului Şapur/A fost auzită. Adună trupe/ Din toate părţile.»”[166] „Când noaptea şi-a ridicat vălul negru/ Şi stele-au început a licări pe lângă lună, / Trupe au început a se-aduna de pretutindeni, iar toţi/ Conducătorii de unde ar fi fost au pornit la drum, câte unul, câte doi, / Spre oraş şi plini de voioşie-au poposit/ La uşa primitorului grădinar.”[167]

Iar Tabari spune că Şapur „a trimis scrisori către toate corpurile sale de armată, din regiuni îndepărtate, povestindu-le cât a suferit de mâna lui Lulyanus şi a contingentelor sale arabe şi a ordonat comandanţilor din acele părţi să se grăbească spre el cu trupele aflate sub comanda lor. Foarte curând, armate din toate părţile pământului s-au adunat în jurul său. El a pornit în marş atunci, l-a atacat pe Lulyanus şi a recuperat de la acesta oraşul Ctesifon”.[168]

Spre deosebire de împăratul Romei, care avea la dispoziţie soldaţi de profesie, mereu sub arme, şahul Iranului depindea cu totul de bunăvoinţa marilor familii aristocrate. Mare parte din campaniile militare ale lui Şapur au fost sprijinite de puternica familie

---

166 *Shāhnāmah*, vol. 6, p. 345.

167 *Shāhnāmah*, vol. 6, p. 345.

168 Tabari, V. 842.

Mihrān, de origine parţă. Campania împotriva lui Iulian a fost condusă de un general care făcea parte din aceeaşi familie. Mihrānizii se intitulau „comandanţi militari ai nordului”, dintr-o regiune din preajma Mării Caspice, care cuprindea provinciile Khorasan, Gilan, Tabaristan şi Adurbadagan.[169]

În aceste condiţii, oştile nordului au ajuns la Ctesifon abia spre sfârşitul lunii mai, când romanii ocupaseră deja suburbiile capitalei.

Conducerea războiului de către casa Mihrān explică şi absenţa, pe câmpul de luptă, a regelui Arsaces al Armeniei, înrudit cu această familie parţă. Chiar dacă Ammianus îl numeşte „prieten statornic şi credincios”[170], încetineala lui Arsaces, dar şi a celor 30.000 de soldaţi care îi fuseseră încredinţaţi lui Procopius, a compromis cu totul campania lui Iulian.

Neavând, aşadar, o oaste care să se poată măsura cu romanii, Şapur a fost nevoit să ducă un război al pământului pârjolit. Încercând să oprească înaintarea duşmanului, iranienii au dat foc câmpurilor din jur. Din cauza flăcărilor şi a fumului, romanii au fost nevoiţi să rămână în tabără, hărţuiţi în permanenţă de

---

[169] P. Pourshariati, 2008, p. 129. Adurbadagan nu avea graniţe precise, cuprinzând teritorii care se întindeau din preajma cetăţii Ray până în Azerbaidjan, în vecinătatea Georgiei şi Armeniei.

[170] Ammianus, XXV, 7.9-13.

atacurile cavaleriei inamice. „Spioni vor fi trimişi în cele patru zări, / Iar zi şi noapte treji vom sta în avanposturi. / De-acuma nicio clipă romanii nu vor dormi/ în pace şi nici armura nu-şi vor mai pune-n lături."[171]

Cum apele Tigrului se umflaseră şi toate câmpurile din jur musteau de apă, armata era prinsă dincolo de fluviu, neputând nici să înainteze, dar nici să se întoarcă, din moment ce corăbiile fuseseră arse, iar lemnul pentru poduri lipsea. Vara îşi intrase în drepturi, căldura devenise de nesuportat, aerul roia de muşte pe timpul zilei, iar noaptea, de ţânţari.

Coordonarea atacurilor şi curajul, care le lipsiseră iranienilor până atunci, erau semne că Şapur se pregătea să pornească la război. Trupele romane trimise în nord întârziau şi, cu fiecare zi, speranţa că vor ajunge la timp era din ce în ce mai slabă. Acest lucru a făcut ca moralul armatei să scadă dramatic. Tot mai multe voci cereau întoarcerea pe pământurile romanilor, înainte ca duşmanul să le taie cu totul retragerea, spre nenorocirea tuturor.

După îndelungi dezbateri, consiliul de război a hotărât retragerea armatei, însă generalii nu au reuşit să se pună de acord asupra drumului ce trebuia urmat.

---

171 *Shāhnāmah*, vol. 6, p. 346.

Unii erau de părere că drumul cel mai scurt era cel pe care veniseră, în timp ce alţii spuneau că nu era deloc bine ca armata să se retragă trecând prin zonele pustiite. Iar împăratul voia să evite câmpurile deschise, unde puteau fi surprinşi de cavaleria grea persană, temuţii clibanari.

Cum nici divinaţia în organele animalelor sacrificate cu acest scop nu a fost concludentă în alegerea drumului de întoarcere, s-a decis, în cele din urmă, ca direcţia să fie nordul, spre Corduene, în amonte, pe malul stâng al fluviului. Iulian a sperat până în ultima clipă că va face joncţiunea cu Procopius şi Arsaces, lucru care nu s-a întâmplat.

Această rută, mai lungă şi mai anevoioasă, prin teritoriul inamic, prin locuri necunoscute şi primejdioase, avea avantajul unui flanc apărat de fluviu. În acelaşi timp, le asigura trupelor măcar apa, cunoscută fiind nefericita retragere a lui Numerian, când o mulţime de oameni pieriseră de arşiţă şi sete.

Imediat ce romanii s-au pus în mişcare, iranienii i-au urmărit îndeaproape, hărţuindu-i continuu, atacându-le unităţile din ariergardă sau convoaiele cu provizii. În apropierea Samarrei, pe o căldură insuportabilă, s-a purtat ultima mare bătălie din acest război. La revărsatul zorilor, a apărut în faţa taberei temuta cavalerie iraniană, condusă de generalul

Merena, alături de care se aflau doi fii ai lui Şapur şi mulţi alţi comandanţi.

Clibanarii erau îmbrăcaţi în fier, de la coifuri şi până în tălpi. Armurile se potriveau perfect cu formele lor, încât aveai impresia că au fost turnate direct pe trupuri. Nu se vedea nicio figură, coifurile acoperindu-le capetele, cu excepţia a două mici tăieturi în dreptul ochilor. Cei înarmaţi cu suliţe stăteau atât de nemişcaţi, încât păreau statui. Lângă ei se aflau la fel de faimoşii arcaşi persani, nemişcaţi, cu arcurile încordate, iar în spatele acestora, elefanţii de luptă, acoperiţi cu plăcuţe de metal strălucitor pe care erau gravate figuri sălbatice şi înfiorătoare, cu aspectul şi mirosul lor ciudat, care îi speria pe cai şi pe oameni deopotrivă.

Încleştarea a fost sângeroasă, cu mari pierderi şi de o parte şi de cealaltă. În cele din urmă, iranienii s-au retras, amânând deznodământul fatal. Trei zile au avut romanii răgaz să îşi îngrijească răniţii. În a patra zi, armata şi-a reluat marşul istovitor spre nord. Soldaţii şi caii sufereau de foame, căci toate câmpurile erau arse.

În timpul nopţii, împăratul a avut un somn agitat şi plin de vise stranii, motiv pentru care s-a ridicat din pat şi a început să se roage vechilor zei (fiindcă abandonase creştinismul la douăzeci de ani), după obiceiul său. Iar atunci, după spusele sale, a văzut o stea în flăcări care cădea din cer. Acesta a fost ultimul semn care i s-a

arătat, căci steaua care cădea era chiar el, care urcase mai sus decât oricare alt contemporan, însă, prin toate acţiunile şi deciziile luate în acel război nenorocit, îşi pregătise căderea şi pieirea.

Pentru că pierderile suferite în ultima luptă fuseseră destul de mari, iranienii s-au mulţumit să hărţuiască armata romană, plănuind tot felul de ambuscade, urmărind continuu trupele în marş, astfel încât soldaţii, suspicioşi la orice mişcare, nu aveau vreme nici să ridice palisadă, nici să se înconjoare cu ţepuşe. Şapur aştepta momentul cel mai bun pentru a le da romanilor lovitura finală.

Cum flancurile erau puternic apărate, căci armata se mişca în careuri, iranienii au atacat ariergarda romană. Aflând asta, împins parcă de fatalitate, împăratul, care îşi scosese armura din cauza căldurii, s-a repezit spre liniile din urmă, apucând în grabă numai un scut. În timp ce atacul împotriva ariergărzii era respins, cavaleria iraniană a atacat în forţă centrul liniilor romane. Epuizaţi, soldaţii nu au putut rezista în faţa elefanţilor şi a mulţimii de suliţe şi săgeţi aruncate de cei aflaţi pe spatele acelor bestii.

Dar, între timp, împăratul s-a întors, iar romanii, îndemnându-se unii pe alţii, au reuşit cu un eroic efort să-i pună pe fugă pe duşmani. Cuprins de fierbinţeala încleştării, Iulian s-a repezit pe urmele iranienilor, în

ciuda strigătelor celor din jurul său, care încercau să-l oprească.

Atunci s-a întâmplat nenorocirea, căci o suliţă i s-a înfipt în coaste. Încercând să smulgă suliţa, Iulian a simţit cum metalul ascuţit îi taie degetele. A căzut de pe cal, iar oamenii săi l-au cărat pe braţe până în tabără. Medicul său, Oribasius, i-a acordat repede primele îngrijiri şi, pentru o vreme, durerea s-a potolit. Suliţa, care aparţinuse unui arab lahmid[172], după spusele celor din jurul său, îi străpunsese ficatul şi intestinul. Medicul i-a cusut intestinul, dar împăratul pierduse foarte mult sânge. Din nefericire, şi starea sa de spirit, destul de bună până atunci, s-a înrăutăţit în clipa în care a aflat că locul în apropierea căruia se aflau se numea Frigia. Căci într-un vis i se arătase că va pieri în Frigia, iar sfârşitul îi părea acum mai aproape ca niciodată.

În timp ce Iulian suferea în cortul său, oştenii, cuprinşi de furie şi durere, s-au aruncat pe urmele duşmanului, dorind să-şi răzbune împăratul. Iranienii au tras asupra lor o mulţime de săgeţi, iar elefanţii au reuşit, încă o dată, să sperie caii romanilor. A fost o bătălie îngrozitoare, care s-a sfârşit abia la căderea nopţii, când cele două armate s-au retras în taberele lor.

---

[172] Informaţie transmisă de Philostorgius; vezi D. S. Potter, 2004, p. 518.

Au căzut în această oarbă încleştare generalii Merena şi Nohodares, mulţi alţi nobili persani şi o mulţime de soldaţi. Şi romanii au suferit pierderi foarte mari, printre cei ucişi fiind mareşalul curţii, Anatolius.

Spre miezul nopţii, în ciuda tuturor îngrijirilor, starea împăratului s-a înrăutăţit. Cerând să fie chemat Anatolius, a aflat cu mare tristeţe că acel vrednic soldat îşi pierduse viaţa. Această ultimă veste i-a fost fatală, iar la foarte puţină vreme, în urma unei puternice hemoragii, împăratul Iulian şi-a aflat sfârşitul, spre disperarea apropiaţilor săi.

Era noaptea de 26 iunie, anul 363, al şaptelea al domniei şi al treizeci şi doilea al vieţii sale. Cel care se visase cuceritorul Asiei, asemenea lui Alexandru cel Mare, pierea în mod tragic, la aproape aceeaşi vârstă ca marele cuceritor! Până a doua zi, pentru a nu tulbura odihna soldaţilor, vestea morţii împăratului a fost tăinuită.[173]

Multe poveşti s-au scornit în jurul morţii tragice a împăratului Iulian. Libanius spune că ucigaşul ar fi fost unul dintre oştenii săi, un creştin[174], idee preluată mai

---

[173] Despre sfârşitul lui Iulian: Ammianus, XXV, 21–23; Zosimus, 3. 29. 1; Libanius, XVIII, 269–270.

[174] Libanius, XVIII, 124. Zvonul că moartea i s-a tras de la suliţa unui arab creştin a fost răstălmăcit de autorii creştini, astfel încât s-a ajuns la această poveste, a uciderii împăratului de către un oştean de-al său.

târziu de autorii creştini, adversari ai celui care a fost numit *Apostatul*, din pricina întoarcerii sale la credinţa în vechii zei. De aici s-a ajuns la povestea relatată de Sozomen, conform căreia, aflat în temniţă, la fel ca mulţi alţi creştini, Sfântul Vasile i-ar fi cerut ajutorul Sfântului Mercurie, care l-ar fi străpuns pe Iulian cu suliţa, provocându-i moartea.[175]

A doua zi, generalii adunaţi pentru a alege un nou împărat i-au oferit mantia de purpură lui Salutius, prefectul pretoriului. Acesta, pretextând vârsta înaintată şi sănătatea şubredă, a refuzat. Atunci, spune Ammianus, câţiva soldaţi din gardă, „cu mintea înfierbântată", l-au proclamat împărat pe Iovian comandantul lor!

Iovian se născuse la Singidunum şi era fiul unui ofiţer roman cu origini daco-panonice, fost tribun al Legiunii a V-a Jovia, formată de împăratul Diocleţian din nativi ai regiunii dunărene. Legiunea a V-a îşi avea cartierul la Bononia şi apăra cetatea Sirmium, unde, la acel moment, îşi stabilise reşedinţa Diocleţian. După mutarea lui Diocleţian la Nicomedia, din rândul Iovianilor erau aleşi membrii gărzii personale a împăratului[176], în condiţiile în care pretorienii se

---

[175] Sozomen, 6.2.

[176] La fel se va întâmpla cu soldaţii Legiunii a VI-a Herculia, care vor forma corpul de gardă a împăraţilor din apusul Europei.

discreditaseră din pricina uciderii de împăraţi.

Crescut de mic printre soldaţi, Iovian primise numele legiunii pe care o comandase tatăl său, alături de gentilicul Flavius, care, pe vremea lui Constantin cel Mare, îl înlocuise pe cel de Aurelius. Nu avem prea multe informaţii despre cariera sa înainte de domnia lui Iulian. Fusese, probabil, unul dintre Ioviani, iar la momentul campaniei lui Iulian deţinea comanda acestui corp de gardă.[177]

Între timp, vestea morţii lui Iulian a ajuns la urechile lui Şapur. Chiar când se pregătea îmbălsămarea trupului defunctului împărat, pentru a fi dus pe pământurile romanilor, aşa cum o ceruse Iulian, iranienii au pornit un atacat puternic. Năvala elefanţilor a dat peste cap careurile romane, dar Ioviani şi Herculianii, membrii gărzii personale a lui Iovian, au ţinut să îşi arate bravura în ochii celui pe care îl proclamaseră împărat. Ajutaţi şi de alte legiuni, au reuşit să ucidă doi elefanţi şi să-i pună pe fugă pe ceilalţi.

Înţelegând că nu vor putea face faţă altor atacuri rămânând în tabără, noul împărat a dat ordinul de plecare. Hărţuită continuu de iranieni, armata şi-a

---

[177] Informaţia este confirmată de doi participanţi la campania împotriva perşilor, Ammianus, XXV, 5.4-8, şi Eutropius, X.16.

continuat drumul de-a lungul Tigrului, încercând să facă economie de resurse. În faţa unei cetăţui cu metereze de lemn, iranienii le-au aruncat cuvinte grele, acuzându-i pe romani că şi-au ucis propriul împărat, un principe viteaz şi plin de virtuţi.

La începutul lunii iulie, cu totul epuizată, armata a ajuns la fortăreaţa Dura, unde a fost atacată de arabii lahmizi, aliati ai iranienilor. În acest moment, soldaţii au început să strige să fie lăsaţi să treacă fluviul, căci se răspândise printre ei zvonul că pământurile romane nu erau departe.

Încercările lui Iovian şi ale altor comandanţi de a-i linişti au eşuat. Cinci sute de soldaţi, originari din Galia şi Germania, obişnuiţi cu trecerea râurilor învolburate, au intrat în apă, ajungând teferi pe malul celălalt. Acolo s-au încăierat cu persanii, reuşind să-i pună pe fugă, după care au început să-şi fluture mantiile, semn că au ajuns cu bine.

Cu mare greutate au fost opriţi ceilalţi să se arunce în apă, constructorii promiţând că vor încerca să încropească un pod din piei de animale. În ciuda tuturor sforţărilor, din pricina curenţilor, nu a fost posibil acest lucru. După două zile de aşteptare, soldaţii erau într-o stare de furie vecină cu nebunia din cauza foamei şi a lipsurilor de tot felul.

Temându-se că îşi va pierde avantajul strategic,

Şapur a iniţiat negocieri de pace. Trimişii săi i-au prezentat lui Iovian condiţiile: şahul promitea libera trecere a armatei romane prin teritoriile sale şi deplina sa protecţie. În schimb, pretindea cedarea de către romani a celor cinci provincii de peste Tigru, luate lui Narseh de către Galeriu – Arzanene, Moxoëne, Zabdicene, Rehimene şi Corduene, împreună cu cincisprezece cetăţi. De asemenea, cedarea fortăreţelor Nisibis, Singara şi Castra Maurorum. Romanii trebuiau să renunţe la protecţia asupra Armeniei şi să înceteze să-l mai protejeze pe regele Arsaces.

Nehotărât, Iovian a acceptat termenii lui Şapur, convins fiind de cei din jurul său, care voiau să pună capăt războiului cât mai repede. Dacă ar mai avut puţină răbdare, spune Ammianus, armata romană ar fi ajuns în provincia Corduene, care nu se afla prea departe. Tratatul de pace a fost semnat, iar armata a trecut fluviul Tigru, întorcându-se resemnată în teritoriile romane.

Abia în Mesopotamia, armata în retragere a fost ajunsă din urmă de cei trimişi în Armenia sub comanda lui Procopius. Acesta aducea mantia de purpură care îi fusese încredinţată de Iulian, mantie pe care a dăruit-o noului împărat. Zosimus spune că Procopius i-ar fi cerut lui Iovian să-i permită retragerea în viaţa privată, permisiune acordată de noul împărat.

Ammianus, în schimb, spune că mantia i-a fost trimisă lui Iovian, dar Procopius nu a îndrăznit să se înfăţişeze împăratului. El s-ar fi ascuns o vreme, de teama Iovianilor, iar mai târziu, pe timpul lui Valens, a încercat chiar să uzurpe puterea imperială.

Legendele RESTITVOR REIPUBLICAE, VICTORIA AVGVSTI şi VICTORIA ROMANORVM de pe monedele lui Iovian confirmă spusele lui Ammianus, că, după întoarcerea în împărăţia romanilor, împăratul şi cei din jurul său au răspândit zvonul că războiul cu persanii se încheiase cu succes. O pace ruşinoasă, spune Eutropius, dar necesară, punct de vedere împărtăşit de majoritatea istoricilor romani. Deşi blamată de romanii de rând, pentru care pierderea provinciilor orientale era văzută ca un act de laşitate, pacea nu era chiar atât de rea. Până la urmă, Şapur se mulţumise să ceară doar provinciile de dincolo de Eufrat, romanii păstrând stăpânirea asupra unei părţi a Mesopotamiei.

De unde generozitatea lui Şapur? În ciuda poziţiei sale vulnerabile, armata romană nu fusese învinsă decisiv, iar pierderile romanilor nu erau mai mari decât ale iranienilor. Iulian reuşise să organizeze retragerea în ordine, iar romanii îşi arătaseră bravura în fiecare luptă. Ce îl frământa însă pe Şapur era prezenţa altei armate romane, la hotarele sale nordice, alături de care

se aflau şi ostile Armeniei. Şahul nu îşi permitea în niciun caz un război pe două fronturi. În cele din urmă, apropierea romanilor de Corduene şi posibilitatea reunirii celor două armate l-au determinat să propună o pace rezonabilă.

Nisibis, cetatea pe care Şapur o asediase de trei ori fără succes în războaiele trecute, cea mai avansată fortăreaţă romană de la graniţă, intra în stăpânirea împărăţiei Iranului. Şapur s-a învoit ca locuitorii cetăţii să aibă libertatea de a pleca, cu bunurile şi familiile lor, în teritoriile romane. În locul acestora, au fost aduşi aproape 12.000 de oameni din Istakhr (Fars), Ispahan şi alte provincii ale Iranului.

Cronica şahilor spune că locuitorii din Nisibis au refuzat să predea cetatea, iar Şapur a fost nevoit să o ia cu forţa. Timp de o săptămână, romanii au luptat cu iranienii, şi unii, şi alţii suferind pierderi însemnate. În cele din urmă, conştienţi că nu vor primi niciun ajutor de nicăieri, asediaţii au acceptat să predea cetatea în schimbul promisiunii că vor fi lăsaţi să plece.

La Antiohia, cetate aflată în apropierea graniţei, Iovian a fost primit cu răceală. S-a oprit pentru scurtă vreme la Tars, unde a participat la ceremonia funerară a împăratului Iulian, după care s-a grăbit spre Constantinopol. Nu a mai ajuns acolo. Dincolo de Niceea, a fost găsit mort în cortul său, fie din pricina

unei indigestii, după cum spuneau unii, fie intoxicat cu monoxid de carbon de la cărbunii arşi, după cum susţineau alţii. Ammianus lasă a se înţelege faptul că moartea sa a fost destul de dubioasă, dar, în ciuda incertitudinilor, nu s-a făcut nicio investigaţie serioasă.

Trupul împăratului Iulian, păzit cu străşnicie de romani pe drumul plin de primejdii al retragerii din Asiria, a fost îngropat în Tarsul Ciliciei, acolo unde el intenţiona să ajungă la întoarcerea din Iran. A fost aşezat într-un mormânt simplu, în afara oraşului, peste drum de cel al lui Maximin Daia, tânărul păstor dac urcat pe tron de Galeriu. Zonaras spune că, mai târziu, sarcofagul său a fost mutat în biserica Sfinţii Apostoli din Constantinopol, acolo unde odihneau şi alţi membrii ai familiei lui Constantin cel Mare.

Lipsită de protecţia Romei, Armenia a fost invadată de iranieni, iar regele Arsaces, care luase partea romanilor în război, a fost prins şi dus în lanţuri dincolo de Tigru. Închis în Temniţa Uitării din cetatea Andmas (Aniuš), în Khuzistan, Arsaces şi-a pus capăt zilelor. Armenia, la fel ca Georgia, reintrau în stăpânirea marelui şah.

Aproape de sfârşitul celei mai lungi domnii din istoria împărăţiei Iranului (70 de ani), Şapur I-a numit regent pe fratele său mai mare, Ardaşir. (Fiul său, pe care îl chema tot Şapur, a fost considerat încă

nepregătit pentru a-şi asuma povara domniei.) Alegerea lui Ardaşir, trecut şi el de 70 de ani, arată dorinţa lui Şapur de a ţine în frâu aristocraţia războinică de origine parţă, care îşi consolidase puterea în urma războiului cu romanii. În acelaşi timp, redusă pentru o vreme la tăcere, marea preoţime mazdeeană încerca să se consolideze în umbra tronului.

La Ţāq-e Bostān, o scenă săpată în stâncă aminteşte încoronarea lui Ardaşir al II-lea (379–383). În stânga imaginii, este înfăţişat Mithra, zeul luminii, care poartă pe cap o coroană cu raze. În centrul imaginii, Ardaşir îşi primeşte coroana din mâinile lui Şapur. Ultimul şah încoronat de zei, ultimul şah care a purtat titlul de „coborâtor din zei". Sub picioarele regelui Şapur se află împăratul Iulian, învins şi ucis în luptă.

Luptele dintre persani şi romani au continuat în timpul urmaşilor lui Şapur, în Armenia, acolo unde cele două împărăţii încercau să-şi impună autoritatea prin numirea unor regi-marionetă. În timpul lui Valens, romanii au fost aproape de a duce războiul dincolo de Eufrat, însă moartea neaşteptată a împăratului în războiul cu goţii a zădărnicit toate aceste planuri.

În ciuda faptului că a ucis „un mare număr dintre oamenii importanţi ai statului", în încercarea de a-şi consolida puterea, Ardaşir al II-lea a fost în cele din

urmă înlăturat de pe tron, tocmai când negocia un tratat de pace cu împăratul Teodosie.[178] Domnise numai patru ani, timp în care împărăţia Iranului fusese sfâşiată de lupte interne.

Urmaşul său, Şapur al III-lea (383–388), a avut o soartă asemănătoare, aflându-se în permanent conflict cu „oamenii de stat" şi „membrii caselor nobiliare".[179] A fost ucis, în cele din urmă, după cinci ani de domnie, chiar în curtea palatului său, acolo unde îşi ridicase un cort impunător. Ucigaşii săi au tăiat funiile care susţineau cortul, iar şahul a fost ucis înăuntru.

În anul 384, Şapur al III-lea şi Teodosie au semnat un tratat de pace definitiv între cele două împărăţii, prin care îşi împărţeau sferele de influenţă în Armenia. Acest tratat avea să aducă pacea între cele două împărăţii pentru aproape o sută de ani!

Invazia „bestiilor sălbatice ale nordului"

În ultimii ani ai domniei şahului Şapur al II-lea, pe când romanii şi iranienii se luptau pentru stăpânirea Armeniei, undeva, dincolo de hotarele lumii civilizate, în ţinuturile sălbatice de la miazănoapte, îşi făceau

---

[178] Tabari, V. 846.

[179] *Ibidem.*

intrarea pe scena istoriei „cele mai infame dintre progeniturile nordului”, poporul hunilor, cel „mai feroce decât însăşi ferocitatea”.[180]

În preajma anului 370, coborând prin mlaştinile meotice (Palus Maeotis, în latină), aflate la gura de vărsare a Tanaisului (Don), hunii au pătruns ca un vârtej de vânt în stepele scitice, unde au înghiţit de-a valma pământuri şi popoare. Chiar şi alanii, care le erau egali în ştiinţa războiului, dar mai civilizaţi şi mai umani ca înfăţişare şi purtări, sleiţi de atacurile lor feroce, au sfârşit prin a se supune. Priscus din Panion spune despre alani că „au fost puşi pe fugă de spaima înfăţişării acelora”, pentru că hunii „au înfăţişare umană, dar sălbăticia fiarelor”.[181]

Se povesteşte că o mulţime de popoare au fugit din calea lor, cuprinse de spaimă, căci „înfăţişarea lor era îngrozitoare, având pe umeri nu un cap, ci o umflătură respingătoare, iar în loc de ochi, două găuri întunecate”. [182] „Toţi au membrele compacte şi puternice, gâturile groase şi sunt atât de monstruos de urâţi şi lipsiţi de formă, încât cineva i-ar putea lua drept fiare bipede sau parapete ale podurilor. Dar, în ciuda faptului că au formă omenească, deşi groaznic de urâţi,

---

[180] Iordanes, 121.

[181] C.D. Gordon, 1960, p. 57.

[182] Iordanes, 127.

ei sunt atât de rezistenţi în modul lor de viaţă, încât nu au nevoie de foc sau de alimente bune la gust, ci mănâncă rădăcinile plantelor sălbatice şi carnea pe jumătate crudă a oricărui animal, pe care o pun între coapsele lor şi spatele cailor pentru a o încălzi puţin."[183]

Ammianus spune că hunii „şi-au croit drum cu violenţă, jefuind şi măcelărind popoarele vecine, până au ajuns la alani".[184] Odată intraţi pe pământurile alanilor, hunii „i-au ucis şi prădat şi pe aceştia, iar pe supravieţuitori i-au legat de ei printr-un tratat de alianţă; apoi, împreună, au atacat pe neaşteptate pământurile bogate stăpânite de regele Ermanaric"[185], cel care conducea neamul ostrogoţilor.[186]

Profitând de starea precară de sănătate a regelui Ermanaric, conducătorul hunilor, pe nume Balamber, şi-a trecut ordiile dincolo de Nipru, aducând dezastrul pe pământul ostrogoţilor. Ermanaric s-a opus o vreme invadatorilor, însă, copleşit de atacuri şi nemaiputând suporta ororile săvârşite pe pământurile sale, şi-a pus capăt zilelor.

---

[183] *Ibidem.*

[184] Ammianus, XXXI, 2.12.

[185] Ammianus, XXXI, 3.1.

[186] *Greutungi*, „rătăcitorii stepelor", erau numiţi ostrogoţii, care stăpâneau teritoriile nord-pontice, de la Nistru până la Nipru şi chiar Don; *tervingi*, „oamenii pădurilor", erau numiţi vizigoţii, aşezaţi în ţinuturile dintre Nistru, Prut şi Siret.

Succesorul său, Vitimir, a eşuat în încercarea de a-i opri pe huni, fiind ucis în luptă. Pentru că fiul său era încă minor, generalii Alatheus şi Saphrax, oameni încercaţi în războaie, au luat hotărârea de a părăsi pentru totdeauna pământurile stăpânite în Sarmaţia, trecându-şi oamenii dincolo de Nistru, pe pământurile geţilor, stăpânite acum de vizigoţi.[187]

Atanaric, regele vizigoţilor, luând aminte la păţania ostrogoţilor şi temându-se ca nu cumva să păţească la fel, şi-a mişcat oştile spre vadurile Nistrului, încercând să oprească trecerea hunilor: „Neaşteptându-se la acestea, conducătorul vizigoţilor, Atanaric, [...] făcea încercări să rămână pe loc, cu gândul de a se ridica cu toate puterile, dacă va fi şi el atacat ca ceilalţi.

Apoi, măsurând la timp potrivit loc de tabără lângă ţărmul lui Danastium [Nistru] şi valul greutungilor, a trimis pe Munderich, mai târziu comandant al frontierei din Arabia, împreună cu Lagariman şi alţi nobili până la miliarul al douăzecilea pentru a pândi sosirea duşmanilor, iar el însuşi, netulburat de nimeni, făcea în acest timp pregătiri de război.

Dar lucrurile s-au petrecut cu totul altfel decât socotea el. Căci hunii, cum sunt ei iscusiţi în presupuneri, având bănuiala că grosul oştirii se află

---

[187] Iordanes spune că Nistrul era graniţa dintre Sarmaţia şi Dacia.

ceva mai departe, s-au strecurat pe lângă cei din faţa lor şi adunându-se în linişte, deoarece nu li se împotrivea nimeni, pe când ieşea luna din nori, au trecut râul prin vad, în locul cel mai potrivit, de teamă ca vreo iscoadă trimisă înainte să nu-i înfricoşeze pe cei care se aflau în treabă mai încolo, apoi au izbit cu o lovitură năprasnică pe însuşi Atanaric.

Înspăimântându-l de la primul atac, deoarece câţiva dintre ai săi şi-au găsit moartea, l-au silit să se retragă în grabă în prăpăstiile munţilor. Silit de această împrejurare neaşteptată şi fiindu-i teamă de primejdia mai mare care se apropia, el a început să ridice ziduri înalte de la malurile râului Gerasus[188] până la Dunăre, spintecând în două ţinuturile taifalilor. Săvârşind la timp şi cu grijă această întăritură de pământ, el credea că-şi pune la adăpost linişte şi viaţa.

În timp ce dădea zor lucrării, hunii se apropiau cu paşi repezi şi i-ar fi zdrobit în mersul lor, dacă n-ar fi fost stingheriţi de greutatea prăzilor cu care erau încărcaţi".[189]

Aşadar, lovitura hunilor a fost atât de violentă, încât Atanaric a căutat refugiu în regiunile muntoase ale Carpaţilor. Acolo, cu sprijinul taifalilor şi al geţilor, a

---

[188] Gerasus este numele antic al Grisului. Ammianus îl confundă cu Şiretul. Vezi I. Ioniţă, 1982, pp. 54-55.

[189] Ammianus, XXXI, 3.4-8.

început ridicarea unui val de pământ, între Siret şi Dunăre, care să-i oprească pe huni.

*

Ce se întâmplase însă cu războinicii carpi, care în a doua jumătate a veacului al III-lea ameninţau întreaga stăpânire romană pe frontiera Dunării?

La vremea acestor întâmplări, se sfârşise stăpânirea carpilor în regiunile de la est de Carpaţi, acolo unde Atanaric încerca să oprească hoardele hunilor. Mulţi pieriseră în timpul războaielor cu romanii, alţii îşi găsiseră sfârşitul în luptele cu goţii, dar cei mai mulţi dintre carpi fuseseră strămutaţi în Pannonia şi Moesia.

Aurelian, unul dintre primii împăraţi romani care au luat titlul de *Carpicus Maximus*[190], inaugurase politica strămutării carpilor în interiorul imperiului, în încercarea de a le slăbi centrul de putere, dintre Carpaţi şi Nistru, şi de a pune la dispoziţia imperiului sleit formidabila lor putere militară. Primele câteva sute de familii au fost mutate în Pannonia după invazia din anul 272, oprită de împărat în Moesia.

În anul 297, după o victorie categorică împotriva

---

[190] Filip Arabul a fost primul împărat care şi-a luat titlul de *Carpicus Maximus*, în anul 248, după victoria împotriva carpilor, care trecuseră Dunărea, jefuind în Moesia. Vezi Robert Suski, 2013, pp. 139-159.

carpilor[191], Diocleţian a luat primul său titlu de *Carpicus Maximus.* Mii de familii au fost strămutate în Pannonia, pentru a le ţine piept sarmaţilor, precum şi în Sciţia Minor, pentru a-i opri pe goţi. Eutropius spune că „un număr uriaş" de carpi şi de bastarni au fost mutaţi în teritoriile romane de către Diocleţian, la fel cum se va întâmpla cu marcomanii şi cvazii, o strategie care îşi va arăta în cele din urmă roadele.

Cel care a reuşit să sfărâme definitiv puterea carpilor a fost dacul Galeriu, în urma unei serii neîntrerupte de războaie purtate la nord de Dunăre între 301 şi 311, războaie care i-au adus nu mai puţin de şase titluri de *Carpicus Maximus![192]* Pierderile carpilor au fost foarte mari, iar alte câteva zeci de mii de familii au fost relocate în Pannonia şi Moesia Superior.

Mulţi dintre carpii supuşi vor participa, sub comanda lui Galeriu, în războaiele din Egipt şi Iran, iar dintre aceştia, cei mai vajnici luptători vor forma garda personală a viitorului împărat. Se spune că, în timpul războiului cu Narseh, toţi comandanţii săi erau daci sau carpo-daci, fapt confirmat de chipurile falnice de pe arcul său de triumf de la Salonic!

---

[191] Un panegiric din anul 297 omagiază „recentul dezastru al carpilor" (*proxima illa ruina Carporum*).

[192] În numai patru ani, între 301 şi 304, Diocleţian şi Galeriu şi-au asumat patru titluri de *Carpicus Maximus*; vezi R. Suski, 2013, p. 151.c

Carpii au format şi garda personală a lui Maximin Daia, nepotul lui Galeriu, *cezar* (305–308) şi *august* (310–313) al Orientului, iar un mare număr dintre ei au participat la campania acestuia împotriva împărăţiei Iranului din anul 310.

Lactanţiu îi numeşte „barbari dintre cei alungaţi de pe pământurile lor de goţi în timpul *vicennaliei* lui Galeriu". Ceea ce ne facem să credem că, odată slăbită puterea carpilor, din cauza deselor războaie şi a relocărilor forţate, stăpânirea lor în teritoriile de la est de Carpaţi a început să fie contestată de goţi. Aceştia din urmă au încheiat o alianţă cu taifalii, de origine sarmatică, ce locuiau în regiunile din sudul Moldovei şi Câmpia Munteniei, „provincia de peste Dunăre care este locuită de taifali, victoali şi tervingi", după cum spune Eutropius.

Începând cu domnia lui Constantin cel Mare, carpii nu mai sunt amintiţi în izvoare, când vine vorba despre ţinuturile est-carpatice, în împrejurările în care romanii reocupă temporar câteva teritorii de la nord de Dunăre. Acum sunt refăcute şi întărite unele fortificaţii de pe malul stâng al Dunării, în contextul implementării unei noi concepţii defensive a imperiului, şi anume tactica de apărare „în adâncime".

În anul 328 a fost construit şi un pod peste Dunăre, între Oescus şi Sucidava, şi tot din această perioadă

datează „brazda lui Novac”, valul de pământ care intersecta vechiul *limes Transalutanus*, care avea rolul de a apăra dinspre nord teritoriul de peste fluviu, reintrat în stăpânirea imperiului.

În sudul Moldovei, sectorul dunărean de la confluenţa cu Siretul şi până la vărsarea în mare a fost supus aceloraşi activităţi de refacere a fortificaţiilor. Peste ruinele vechilor castre sau castele apar turnuri de pază, precum cel de la Barboşi, care aveau rolul de a alerta unităţile de la frontieră, inclusiv flota de pe Dunăre, în caz de primejdie.

Revenirea armatelor romane la nord de Dunăre a determinat, cum era şi normal, reacţia agresivă a populaţiei dacice. Înfruntările de peste fluviu, încheiate cu victoria armatelor romane, i-au adus lui Constantin titlul de *Dacicus Maximus,* ultimul titlu de acest fel purtat de un împărat roman.[193] De asemenea, ştim că împăratul „i-a supus pe sciţi”[194], nume sub care sunt cunoscuţi goţii, conflict de care pomeneşte şi Festus: „Căci, plin de glorie, după ce popoarele din lumea întreagă i s-au supus şi după victoria recentă asupra goţilor, el a mers asupra Persiei cu toate armatele

---

[193] Titlul apare într-o scrisoare trimisă senatorilor romani, datată februarie 337, şi într-o inscripţie, vezi R. Suski, 2013, p. 153.

[194] Eusebius, IV.5.

sale."[195] Nicio vorbă despre carpi, cei mai înverşunaţi duşmani ai imperiului, care, la acea vreme, nu mai reprezentau o ameninţare în teritoriile de peste Dunăre nesupuse Romei.

Aurelius Victor susţine că ultimii dintre carpi au fost relocaţi în interiorul imperiului, probabil în contextul conflictelor cu goţii, care au ocupat întreaga regiune cuprinsă între Nipru şi Carpaţi. Cel mai probabil, intrând în conflict cu goţii, care le-au ocupat pământurile, o parte a carpilor au trecut dincolo de Carpaţi, în regiunea muntoasă a fostei provincii Dacia, pe care reuşiseră s-o elibereze în trecut de sub stăpânirea romanilor. Cei care au rămas s-au supus goţilor.

Pe vremea împăratului Teodosie, carpii mutaţi printre daci se aflau sub ascultarea hunilor, care îşi stabiliseră centrul de putere în Pannonia. Zosimus îi aminteşte sub numele de „carpo-daci" (*karpodakai*), daci din neamul carpilor, cu ocazia unei expediţii dincolo de Dunăre, la care au participat, sub comanda hunilor, împreună cu scirii, fugiţi şi ei din calea goţilor: „În aceeaşi vreme, Teodosie a avut şi puţin noroc. El i-a respins pe scirii şi carpo-dacii care erau amestecaţi cu hunii, şi bătându-i, i-a forţat să treacă dincolo de Istru,

---

[195] Festus, 26.1.

întorcându-se pe pământurile lor."[196]

Slăbirea puterii carpilor în regiunile dintre Carpaţi şi Nistru a creat un vid de putere pe care goţii nu au putut să-l umple. Sleite de războaie şi lipsite de o conducere unitară, triburile getice, care acceptaseră de nevoie stăpânirea goţilor, nu au stat în calea hunilor. De acum înainte, vor proceda la fel şi în cazul celorlalte popoare războinice venite din pustiurile Asiei, înlesnind, astfel, deplasarea foarte rapidă a invadatorilor, de la Nipru până la Prut.

*

După înfrângerea de pe malul Nistrului şi retragerea spre regiunile muntoase, în tabăra vizigoţilor s-au produs neînţelegeri, în urma cărora o parte însemnată a acestora, având-l conducător pe Alavivus, de teama hunilor şi din pricina lipsei tot mai mare de alimente, au hotărât să se refugieze la sud de Dunăre.

„Când s-a răspândit printre goţi vestea că o rasă necunoscută de oameni se ridicase dintr-un colţ neştiut al pământului, şi ca o furtună de zăpadă din munţii înalţi acapara şi distrugea totul în calea sa, cea mai mare parte a oamenilor, care, cuprinşi de furie din pricina lipsei celor necesare traiului, îl părăsiseră pe Atanaric, au început a căuta o casă departe de

---

[196] Zosimus, 4.34.6.

cunoştinţa sălbaticilor; iar după o lungă deliberare, fiind puşi să aleagă, ei s-au gândit că Tracia le-ar oferi un refugiu convenabil, din două motive: unul, pentru că avea pământuri fertile, iar al doilea, pentru că era despărţită de apele învolburate ale Istrului de pământurile răvăşite deja de tunetele războiului; iar restul poporului şi-a arătat susţinerea pentru acest plan".[197]

Întrucât trecerea Dunării şi stabilirea în imperiu nu se puteau face fără permisiunea împăratului de la Constantinopol, ei au aşteptat un timp pe malul stâng al fluviului. Acolo au primit veşti despre mişcarea hunilor, care nu coborâseră spre Dunăre, aşa cum se temeau vizigoţii, ci atacaseră prin nord, producând un val de panică printre toate neamurile care locuiau pământurile dinspre Pannonia şi Germania: „În timp ce se petreceau aceste lucruri la hotare, s-au răspândit zvonuri înspăimântătoare despre noi primejdii, mai grozave decât cele obişnuite, anume că neamurile de la miazănoapte se află în mişcare şi că, pe întreaga întindere de la marcomani şi cvazi până la Pont, un mare număr de populaţii barbare necunoscute fiind izgonite din lăcaşurile lor de o putere neaşteptată, rătăcesc lângă fluviul Istru, răsfirate ici şi colo

---

[197] Ammianus, XXXI, 3.8.

împreună cu fiinţele lor scumpe”.[198]

În vara anului 376, zeci de mii de vizigoţi aşteptau permisiunea de a trece Dunărea; bătuţi de huni, înfometaţi, trăiau cu groaza că vor fi ajunşi de duşmani înainte ca această permisiune să le fie acordată. În cele din urmă, după ce au jurat împăratului Valens supunere şi ajutor în război, vizigoţii au primit permisiunea de a trece fluviul, pentru a se stabili în Tracia. Ei au fost transportaţi, timp de câteva zile şi nopţi, cu bărci şi plute, dar din cauză că erau foarte mulţi, unii au încercat să treacă şi în trunchiuri de copac scobite şi, pentru că apele fluviului erau învolburate din cauza ploilor, mulţi dintre aceştia s-au înecat.

În acelaşi timp, profitând de haosul creat, au trecut fluviul, cu plute, şi o parte dintre ostrogoţii regelui Videricus, fără a mai aştepta acordul autorităţilor romane. Au fost urmaţi de taifali şi alte neamuri, înspăimântate de apropierea hunilor, „mulţime de oameni, împinşi de furie războinică”[199], pe care romanii nu i-au putut opri cu niciun chip.

Cât despre Atanaric, gândindu-se că nu îi va fi bine printre romani, din pricina relaţiilor proaste din trecut

---

[198] Ammianus, XXXI, 1.2.

[199] Sf. Ambrozie, *Ep. XV,* 5; Zosimus IV. 25.1: „Şi alte triburi care se amestecaseră cu goţii şi taifalii. “

cu împăratul Valens[200], a trecut cu vizigoţii rămaşi loiali peste pământurile taifalilor, în locul numit Caucaland, o regiune inaccesibilă din pricina munţilor înalţi şi a pădurilor dese[201], de unde mai întâi i-a alungat pe sarmaţi. După ce au rezistat cu încăpăţânare goţilor, sarmaţii au fost nevoiţi, în cele din urmă, să forţeze *limesul* dacic, năvălind în Valeria, partea estică a Pannoniei. Chemaţi în ajutor de sarmaţi, hunii şi alanii au năvălit, la rândul lor, în Pannonia, lipsită de cele mai bune legiuni ale sale, de vreme ce Valens chemase legiunile de pe Dunăre în Tracia devastată de goţi.

În august 378, Valens îşi găsea sfârşitul în bătălia de la Adrianopol, acolo unde goţii reuşeau o victorie categorică împotriva armatei romane. Aflat la Sirmium, în preajma Dunării, împăratul din apus, Gratianus, a fost nevoit să-l cheme din Spania pe generalul Theodosius (care părăsise serviciul militar) pentru a respinge invazia sarmaţilor.

---

[200] Atanaric a fost de acord să semneze cu împăratul Valens un tratat de prietenie, dar nu acceptase invitaţia de a trece Dunărea, pretextând că nu îl lasă conştiinţa să pună piciorul pe pământ roman; vezi Ammianus, XXXI, 4.13. În consecinţă, împăratul Valens s-a văzut nevoit să semneze tratatul într-o barcă, în mijlocul apei. Atanaric era convins că Valens nu îi putuse ierta această umilinţă şi a preferat să rămână la nord de fluviu.

[201] Identificată de unii istorici cu Banatul (C. Patsch şi O.J. Maenchen-Helfen), iar de alţii, în primul rând de către istoricii români, cu părţile muntoase ale Moldovei (C.C. Giurescu, I. Nestor şi R. Vulpe). Vezi bibliografia.

Până ca Theodosius să ajungă în Pannonia, hunii şi alanii părăsiseră provincia, nu înainte de a distruge prin foc o mare parte din forturile şi castrele de pe *limes*, apărate de firave garnizoane romane. Cu mare greutate, sarmaţii au fost bătuţi şi alungaţi peste Dunăre, însă, Pannonia Valeria era în mare parte distrusă şi jefuită.

După aproape patru sute de ani de veghe neîntreruptă, se prăbuşea *Zidul Panonic*, pavăza lumii civilizate în calea barbarilor. În ciuda eforturilor de mai târziu, acea formidabilă reţea de fortificaţii care apăra linia Dunării nu a mai putut fi refăcută niciodată. În timp ce în Moesia încercările de trecere a fluviului erau respinse cu succes, Pannonia urma să devină centrul de comandă al hunilor. Căderea *limesului* dacic se va dovedi catastrofală pentru partea de apus a împărăţiei romanilor.

Abia în anul 383 s-a sfârşit războiul cu sarmaţii, însă firavele forţe romane din regiune nu au putut opri trecerea hunilor şi a alanilor peste Dunăre. În primăvara anului 384, hunii şi alanii îşi mutaseră deja baza de operaţiuni în Pannonia, iar de acolo au trecut în Raeţia, şi mai departe, în Galia, umplând de groază întreaga lumea occidentală.

În anul 388, în timpul războiului dintre Theodosius şi uzurpatorul Maxentius, Pannonia era definitiv

pierdută. Acolo se aşezaseră sarmaţii iazigi, alani, goţi şi alte triburi germanice, alături de daci, aliaţi cu toţii sau supuşi ai hunilor.

*

Dacă Apusul trăia de ani buni teroarea hunilor, partea de răsărit a împărăţiei romanilor fusese încă ferită de necazuri. În anul 395 însă, profitând de luptele interne din împărăţia Iranului, care avea în grijă Porţile Caspice, hunii au trecut dincolo de Caucaz, atacând cu ferocitate Mesopotamia, Siria şi Cappadocia.

Hunii au trecut prin Pasul Darial, „o trecătoare unde nu erau aşteptaţi”[202], pentru că, de obicei, barbarii care atacau împărăţia Iranului veneau prin Pasul Gorgan, numit şi Poarta Hircania.[203]

Într-un timp foarte scurt, regiuni întregi au fost devastate şi un număr uriaş de oameni au fost luati în robie. Înainte ca armata romană să se angajeze în primele lupte, hunii au fugit peste Eufrat încărcaţi de prăzi, distrugând toate podurile. Cei rămaşi în urmă au fost măcelăriţi până la ultimul de romani.

Un al doilea grup de huni a atacat teritoriile persane, iar un al treilea a coborât spre Siria, aducând peste tot

---

[202] Claudian, citat în O. Maenchen-Helfen, 1973, p. 57.

[203] Provincia Hircania, situată între Marea Caspică şi munţii Elburz, cunoscută în Iran sub numele de Gorgan, „Pământul lupilor", aluzie la expediţiile de jaf ale popoarelor nordice.

moarte şi distrugere. Lăsând în urmă cetăţile bine întărite, au pustiit zonele rurale de pe malurile Eufratului şi Tigrului. Fortăreaţa Ziatha, pe Tigru, una dintre puţinele cetăţi căzute în mâinile invadatorilor, a fost distrusă, o parte a locuitorilor, trecuţi sabie, iar cealaltă, mânată în robie. Profitând de avantajul surprizei, hunii au coborât până sub zidurile Ctesifonului, îngrozind populaţia capitalei Iranului.

Aflând însă că armata şahului Wahrām a trecut Tigrul şi ameninţa să le taie retragerea, hunii s-au retras în grabă spre Eufrat. În apropierea fluviului, o parte a hunilor au fost surprinşi de persani şi nimiciţi pe de-a-ntregul. Cronica spune că bogăţiile strânse din jafuri de huni, precum şi 18.000 de prizonieri romani au căzut în mâinile persanilor. Aceştia din urmă au fost duşi în cetăţile Selok şi Kaukaba, pe care persanii le numeau Ardaşir şi Ctesifon, unde au rămas timp de mai mulţi ani. Ei au fost trataţi cu blândeţe, primind, din porunca şahului, pâine, ulei şi vin.

Hunii s-au retras, în cele din urmă, prin Porţile Caspice, pentru ca peste doi şi peste trei ani să revină, îngrozind cele două împărăţii prin cruzimile lor.

Episodul este consemnat şi de Priscus: „Basich şi Kursich, care mai târziu au venit la Roma să încheie o alianţă, oameni de sânge regal şi conducători ai unei mari hoarde, au intrat pe pământul mezilor. Se spune

că ei au traversat o regiune deşertică, după care au trecut o mlaştină [...], au petrecut cincisprezece zile trecând munţii şi au coborât în Media. Un pâlc de oşteni persani au căzut asupra lor pe când jefuiau şi ruinau pământurile, şi, fiind pe un teren mai înalt, au umplut aerul cu săgeţi, aşa că, aflaţi în mare pericol, hunii au trebuit să se retragă, trecând dincolo de munţi cu o mulţime de prăzi, din care mare parte fusese jefuită de pe pământul mezilor".[204]

Invazia hunilor în regiunile răsăritene a produs o puternică impresie printre romani: „[...] Lupii nu din Arabia, dar din tărâmurile nordului, au fost scăpaţi din înălţimile Caucazului şi au devastat o mulţime de provincii într-un timp foarte scurt. Câte mănăstiri au fost prădate, câte râuri au fost înroşite de sânge omenesc! Au fost asediate Antiohia şi alte cetăţi aşezate pe malurile Halisului, Cidnusului, Orontesului şi Eufratului. Au fost luaţi mulţime de captivi; Arabia, Fenicia, Palestina şi Egiptul au fost paralizate de frică."[205]

Invazia hunilor a dus, în cele din urmă, la apropierea celor două împărăţii, ameninţate acum de un duşman comun. După un veac şi jumătate de conflicte la graniţa

---

[204] Priscus, citat de O. Maenchen-Helfen, 1973, p. 54.

[205] Sf. Ieronim, *Ep.* LX. 16, *apud*Geoffrey Greatrex, Samuel N.C. Lieu, 2002, p. 18.

Răsăritului, Roma şi Iranul încercau să stabilească relaţii mai trainice într-o lume ce părea a se nărui din temelii.

Înţeleptul şah Iazdgerd, *cel făurit de zei*

În anul 399, Wahrām al IV-lea a căzut victimă conspiratorilor, fiind răpus de o săgeată, iar pe tronul împărăţiei Iranului a urcat şahul Iazdgerd. El s-a dovedit un conducător înţelept, care şi-a condus supuşii cu dreptate şi blândeţe, făcând cinste numelui său (care înseamnă „cel făurit de zei").

Înţelegând primejdia pe care hunii o reprezentau pentru lumea civilizată, Iazdgerd s-a arătat prieten romanilor, domnia sa de peste douăzeci de ani fiind ferită de conflicte. Pentru a-şi dovedi bunele intenţii, Iazdgerd a dispus eliberarea prizonierilor romani capturaţi de la huni: „Pe vremea când domnea regele persan Iazdgerd, el a trimis 1 330 dintre captivi înapoi pe pământurile lor; dar aproape 800 de captivi au rămas în Persia, în timp ce alţii au murit de ciumă sau dizenterie, urmări ale chinului şi nenorocirii ce păţiseră de pe urma hunilor. Toate acestea ni le-au povestit captivii. Creştinii şi pustnicii au povestit aceleaşi lucruri; şi călugării ne-au adus la cunoştinţă spusele prinşilor despre mărinimia şi bunătatea regelui

Iazdgerd, un creştin şi un om binecuvântat printre regi. Binecuvântată fie amintirea lui, iar ultimele sale zile, mai fericite decât primele; pentru că, în zilele sale, el a făcut o mulţime de lucruri bune pentru cei aflaţi în nenorocire şi nevoie”.[206]

Atitudinea binevoitoare a lui Iazdgerd faţă de creştini i-a făcut pe unii contemporani să creadă că şahul cocheta în secret cu religia romanilor, ba chiar că ar fi trecut la creştinism. Agathias Scolasticul îl numeşte „prietenos şi pacifist”, un conducător care nu a purtat vreodată vreun război împotriva romanilor.

În anul 410 s-a ţinut la Seleucia primul sinod al Bisericii Nestoriene, sub conducerea *catholikos*-ului Mar Işak al Seleuciei şi Ctseifonului, dovadă a toleranţei religioase care cuprinsese Iranul în vremea şahului Iazdgerd. Marutha, episcopul creştin al Mesopotamiei, a avut, se pare, o mare influenţă asupra şahului şi, la insistenţele acestuia, Iazdgerd ar fi recunoscut, în anul 410, libertatea de credinţă a creştinilor. Un act asemuit de unii cu edictul de toleranţă al împăratului Constantin cel Mare în lumea Apusului!

Şahul Iazdgerd nu a arătat toleranţă doar faţă de creştini, ci şi faţă de evrei sau alte minorităţi religioase

---

[206] *Chronicon miscellaneum ud annum domini 724 pertinens,* pp. 31–32 (vezi bibliografia).

din imperiul său. Nu întâmplător, Iazdgerd şi-a luat titlul de *Ramšahr*, „cel ce menţine pacea pe domeniul său", în tradiţia legendarilor regi kaianizi.

Această toleranţă şi-a avut, normal, preţul său. Tradiţia persană îl înfăţişează ca pe un tiran lipsit de raţiune, care şi-ar fi irosit inteligenţa şi buna educaţie doar pentru a face lucruri rele, pentru a-i păcăli şi înşela pe cei din jurul său. Dar natura sa rea şi caracterul violent ar fi fost total eclipsate de moravurile stricate şi poftele sale depravate, motiv pentru care a fost poreclit de contemporanii săi *Bazehkar,* „Cel Păcătos".[207]

Prietenia arătată de Iazdgerd romanilor l-a determinat pe Arcadius, stăpân peste jumătatea de răsărit a împărăţiei romanilor, să-i încredinţeze soarta nevârstnicului său fiu, Theodosius.

Procopius spune că, în anul 408, aflat pe patul de moarte, împăratul Arcadius, al cărui fecior era încă un prunc, temându-se nu doar pentru el, dar şi pentru viitorul imperiului, l-a numit *gardian* al lui Theodosius pe regele Iranului, Iazdgerd, şi nu pe fratele său, Honorius, conducătorul imperiului de apus, aşa cum ar fi fost firesc.

Primind scrisoarea împăratului romanilor, şahul

---

[207] Tabari, V. 848.

Iazdgerd, care arătase şi până atunci nobleţe de caracter, s-a dovedit un om plin de uimitoare virtuţi. Căci adoptându-l pe nevârstnicul Theodosius, el a trimis o scrisoare Senatului Romei, amenințând cu război pe oricine ar îndrăzni să se ridice împotriva acestuia. Iazdgerd s-a străduit să păstreze pacea cu romanii pentru a nu pune în primejdie tronul protejatului său.

În acelaşi timp, Iazdgerd a făcut eforturi pentru a-i convinge pe romani de necesitatea fortificării Porţilor Caspice. Trimişii săi, care au negociat împărţirea cheltuielilor pentru ridicarea unei fortificaţii în Pasul Gorgan, care să apere lumea civilizată de atacurile popoarelor sălbatice ale nordului, s-au întors numai cu promisiuni. Împărăţia romanilor îşi avea necazurile sale, iar Porţile Caucazului nu păreau, în acel moment, o prioritate. A fost o alegere care avea să se dovedească, mai târziu, cum nu se poate mai păguboasă.

Cu forţe proprii, persanii au ridicat în Hircania o impunătoare cetate, Biraparakh, reuşind să oprească hoardele hunilor. Găsind închise Porţile Caucazului, hunii au luat drumul Pontului, împingându-i în năvala lor pe goţi şi toate neamurile ce locuiau în preajmă, în cea mai teribilă invazie pe care o văzuse lumea romană.

Cât despre Iazdgerd, el şi-a găsit sfârşitul în munţii Caucaz, acolo unde încerca să-i ţină pe huni dincolo de

zidul Gorganului.[208] Tradiţia persană spune că moartea i s-ar fi tras în urma vrăjilor făcute de magi, care nu mai sufereau răutăţile îndurate din partea acestui prieten al creştinilor.

În timp ce privea pe fereastră, din palatul său, şahul a văzut apropiindu-se de fortăreaţă un armăsar de o frumuseţe aparte. Primind vestea că animalul s-a oprit la poartă, şahul a ordonat să fie prins şi adus în cetate. Dar niciunul dintre slujitorii săi, nici măcar îngrijitorul grajdurilor regale, nu a reuşit să se apropie de nărăvaşul armăsar. Enervat, lazdgerd a venit el însuşi la poartă, i-a pus hăţul cu mâna sa, i-a aruncat pe spate o pătură, iar apoi i-a aşezat şaua, fără ca animalul să se împotrivească. Mergând în spate şi ridicându-i coada, pentru a fixa mai bine harnaşamentul, şahul a primit în piept o lovitură de copită. Lovitura a fost atât de puternică, încât acesta a murit pe loc.

Apoi, calul s-a îndepărtat în galop şi a dispărut, fără ca cineva să încerce să-l oprească. Toţi cei care au fost martori ai acestei întâmplări erau convinşi că a fost mâna zeilor, că şahul a fost pedepsit astfel pentru

---

[208] Marele Zid Gorgan, numit şi Şarpele Roşu (de la culoarea roşie a cărămizilor sale), a fost ridicat în nord-estul Iranului, între Marea Caspică şi munţii Pişkamar. Tradiţia spune că zidul a fost construit de Alexandru cel Mare pentru a ţine departe popoarele nordului, însă cercetările arheologice au arătat faptul că zidul a fost ridicat pe vremea parţilor şi restaurat în vremea sasanizilor.

impietatea sa.

Urmaşul lui Iazdgerd, Wahrām al V-lea, a invadat Siria şi Mesopotamia în anul 422, acuzându-i pe romani de nerespectarea promisiunilor de plată a sumelor cheltuite pentru fortificarea Porţilor Caspice. Războiul a fost mai mult o încercare de a pune presiune pe Theodosius, iar pacea s-a încheiat în scurtă vreme, fără modificări ale statu-quoului anterior.

Împăratul Léon şi semnele Apocalipsei

Moartea împăratului Libius Severus, în anul 465, a intensificat lupta pentru putere în împărăţia romană de apus, între germanul Ricimer, comandantul militar al Italiei, şi regele vandal Genseric, fiecare încercând să-şi impună pe tron propriul protejat. În aceste împrejurări, Ricimer i-a cerut basileului de la Constantinopol să numească un împărat al Romei.

Pe tronul Imperiului Roman de Răsărit se afla atunci Léon I, nativ din Dacia Aureliană.[209] Provenind dintr-o familie modestă, Flavius Valerius fusese păstor în tinereţe, asemenea multor alţi împăraţi cu origini dacice care urcaseră pe tronul Romei. Clevetitorii

---

[209] Candidus, *Historia,* în Photius, *Bibliotheca, 79:* „un nativ al Daciei din Illiricum"; *Cronica lui Mihail Şirul,* 83; Ioannes Malalas spune că era originar din Tracia, mai precis din neamul bessilor.

povesteau că, în copilărie, era trimis de ai săi să vândă la târg carnea animalelor, motiv pentru care a primit mai târziu porecla *Makelles*, Măcelarul.

Adevărul este că tânărul dac intrase foarte devreme în armată, iar bărbăţia şi priceperea pe câmpul de luptă i-au adus porecla *Leo* (Leul). A reuşit să-i capteze interesul lui Aspar, alanul care trăgea toate sforile politicii în împărăţia de răsărit, devenind unul dintre protejaţii acestuia. După moartea împăratului Marcian (450–457), Aspar a sprijinit urcarea pe tron a lui Léon, sperând că va putea să îl controleze uşor.

Fiindcă mulţi erau nemulţumiţi din cauza originii sale umile, coroana i-a fost aşezată pe cap de patriarhul Anatolius, cu toată pompa cuvenită unei asemenea ocazii. Léon devenea, astfel, primul împărat roman încoronat de conducătorul Bisericii, ritual devenit apoi obligatoriu în întreaga lume creştină.

Ambiţios şi mândru, Léon a reuşit să înlăture tutela lui Aspar, care a căzut victimă propriilor intrigi. Partizan al ideii reunificării imperiului, asemenea tuturor împăraţilor daci ai Romei, Léon s-a implicat decisiv în problema succesiunii romane, numindu-i împărat în apus pe Anthemius, un nepot al lui Procopius, acel văr al împăratului Iulian de care am amintit mai înainte. Astfel, în anul 467, Anthemius, „salvatorul din Răsărit”, intra în Italia, ocupând tronul

Romei. În scurta sa domnie, el s-a dovedit un conducător destoinic, făcând să renască speranţa că Răsăritul şi Apusul îşi vor uni forţele împotriva duşmanilor comuni.

Nu i-a fost dat lui Léon, acest împărat din neamul dacilor, să vadă reunite cele două jumătăţi ale împărăţiei romanilor. Vremurile nu i-au fost favorabile, căci domnia sa fost marcată de invazii neîntrerupte şi de tot fel de nenorociri, care au îngrozit până şi sufletele celor mai credincioşi dintre romani.

Mai întâi, un incendiu îngrozitor a cuprins Constantinopolul, mistuind totul, „de la un ţărm de mare până la celălalt”.[210] La o lună după stingerea focului, cenuşa încă îmbâcsea aerul, iar pământul era acoperit cu funingine de o palmă. Timp de jumătate de an, reşedinţa împăratului a fost instalată în afara oraşului.

Apoi, întreaga împărăţie romană a răsăritului a fost zguduită de cutremure, iar flăcări ieşite din adâncuri au început să mistuie cetăţile. Pe ţărmurile Asiei, Cizicul a fost distrus cu totul, iar multe alte aşezări, din Helespont şi până la Dunăre, au fost puse la pământ. Oamenii spuneau că Ziua Judecăţii trebuie să fie aproape, căci se împlineau semnele Apocalipsei.

---

[210] *Cronica lui Mihail Sirul,* 83.

Vesti funeste soseau şi din Asia, acolo unde mulţimi de oameni căutau scăpare în împărăţia romanilor. De şapte ani, seceta şi foametea bântuiau împărăţia Iranului, secaseră fântânile, iar apele Tigrului şi ale Eufratului se umpluseră de mâl. Ciuma şi foametea, dintre cei dintâi mesageri ai apocalipsei, bântuiau pământurile Răsăritului, iar războiul şi moartea băteau şi ele la porţile lumii.

Tragicul sfârşit al şahului Pēroz

Pe când romanii încă îşi plângeau morţii din războiul cu vandalii, au sosit la Constantinopol soli din partea şahului Peroz al Iranului. Acesta îi cerea împăratului Léon ajutor pentru a-i opri pe hunii heftaliţi[211], din regiunile nordului, care, precum o haită de lupi flămânzi, se năpustiseră asupra împărăţiei arienilor, aducând pretutindeni distrugerea şi moartea. „Ajutaţi-mă, ca să nu treacă hunii pe pământurile voastre”[212], spunea Peroz, iar amintirea invaziilor

---

[211] Hunii heftaliţi, sau hunii albi. Aceşti huni, spune Procopius, se numesc albi pentru că, spre deosebire de rudele lor mongole, au trupurile albe şi trăsături nu atât de urâte. Sursele armene îi numesc *kuşani.* Cronicile chineze spun că îşi aveau originea în Asia Centrală. Aparent, aceştia au început să pătrundă în Transoxiana, Bactria şi Khorasan în secolul al V-lea. În această perioadă, pentru a fi oprită invazia hunilor albi, a început şi construirea zidului Gorgan.

[212] *Cronica lui Pseudo-Iosif Stilitul,* 243.

cumplite ale hunilor a umplut de frică inimile romanilor.[213] Strâmtorat încă, în urma războiului cu vandalii, Léon i-a trimis totuşi bani lui Pēroz.

Peroz s-a dovedit demn de numele pe care îl purta[214], alungându-i pe heftaliţi dincolo de hotarele împărăţiei sale. Dar nu s-a oprit acolo, aşa cum poate ar fi fost mai înţelept, ci a intrat în Tukhāristān[215], unde heftaliţii îşi făcuseră adăpost. Hunii, conduşi de hanul Kuşnavaz, au reuşit să atragă armata iraniană într-o ambuscadă, luându-l prizonier pe însuşi Peroz.

Cum împărăţia Iranului încă suferea de pe urma secetei, recoltele erau compromise, iar taxele se strângeau cu mare greutate, uriaşa recompensă cerută de hanul Kuşnavaz nu a putut fi plătită. Solii lui Peroz au luat încă o dată drumul împărăţiei romanilor, cerându-i lui Léon ajutor pentru eliberarea şahului. Şi, încă o dată, împăratul romanilor şi-a arătat preţuirea faţă de şahul Iranului, trimiţând o mare parte din banii

---

[213] Unii cronicari pun pe seama heftaliţilor campania distrugătoare din 395, când au fost atacate Mesopotamia şi Siria.

[214] Pēroz/Fīrūz, „cel victorios în război“.

[215] Străvechiul teritoriu numit Bactria, adus sub ascultarea sasanizilor în timpul şahului Şapur al II-lea. în secolul al IV-lea, aici se aşezaseră „hunii roşii", kidariţii, care îşi întemeiaseră un regat propriu. Sasanizii au plătit tribut kidariţilor până în vremea lui Iazdgerd al II-lea. Pentru a-i supune pe kidariţi, Peroz a cerut ajutorul hunilor heftaliţi. După distrugerea regatului kidarit, Transoxiana şi Bactria au fost ocupate de heftaliţi, care vor deveni, de acum încolo, ameninţarea cea mai mare pentru împărăţia Iranului.

ceruţi ca recompensă.

Peroz a suportat cu mare greutate această umilinţă şi, în scurtă vreme, a pregătit o amplă campanie de pedepsire. Procopius spune că la această campanie a participat şi un ambasador trimis de la Constantinopol, pe nume Eusebius. Întărită cu trupele trimise de regele Iberiei Caucaziene, armata şahului i-a alungat cu uşurinţă pe heftaliţi din Khorasan şi i-a împins până departe, în munţii Hindului. Dar, încă o dată, Peroz avea să simtă gustul amar al înfrângerii şi al captivităţii, fiind luat pe nepregătite de huni în trecătorile munţilor: „Heftaliţii i-au lăsat pe duşmani să creadă că dau cu bir cu fugiţii, fiind înspăimântaţi de asaltul lor, astfel că s-au retras cu toată graba într-un loc înconjurat din toate părţile de munţi abrupţi, ascunşi cu totul vederii de o pădure deasă.

Şi înaintând ei [iranienii] printre aceşti munţi pe o distanţă destul de mare, le-a apărut înainte o vale largă, care părea a se întinde la nesfârşit, dar care, la capăt, nu avea ieşire, închisă fiind de cercul munţilor. Pēroz, fără să se gândească la o capcană şi uitând că se află pe un teritoriu ostil, a continuat marşul fără nicio precauţie.

Un mic număr de huni s-au prefăcut a fugi din calea sa, în timp ce partea cea mai însemnată a armatei lor, ascunzându-se prin această regiune muntoasă, le-a căzut în spate; dar nu s-au arătat, pentru că nu voiau a

fi văzuţi înainte ca ei [iranienii] să intre şi mai mult în această capcană şi, intrând cu totul printre acei munţi, să nu se mai poată întoarce.

Mezii au înţeles această manevră (şi au presimţit pericolul), dar se abţineau să vorbească despre aceasta de teama lui Peroz, aşa că l-au rugat cu toată seriozitatea pe Eusebius să îl îndemne pe rege, cu totul ignorant în privinţa primejdiei, să ia în considerare faptul că, decât să arate în continuare îndrăzneală, să caute mai degrabă o cale sigură de scăpare.

Eusebius a mers la Peroz, dar nu a îndrăznit să-i spună regelui despre nenorocirea în care se aflau; în schimb, i-a istorisit acestuia o fabulă despre un leu care, urmărind a se înfrupta dintr-o capră, s-a grăbit să o atace, căzând într-un şanţ foarte adânc, în care era săpată o cărare circulară, îngustă şi fără ieşire, pe care stăpânii caprei o săpaseră cu acest scop şi lăsaseră capra deasupra, ca momeală pentru leu.

Când Peroz a auzit aceasta, l-a cuprins teama că mezii şi-au atras asupra lor nenorocirea când au pornit în urmărirea duşmanului. A dat ordin să se oprească înaintarea, analizând situaţia. Atunci s-au arătat hunii care îi urmăriseră şi au închis intrarea în acea vale, astfel încât duşmanul să nu mai aibă vreo posibilitate de scăpare.

Atunci au înţeles iranienii situaţia disperată în care se

aflau; căci nu aveau vreo speranţă că vor putea cumva evita pieirea. Atunci hanul heftaliţilor i-a trimis pe unii dintre oamenii săi la Peroz. El l-a certat pe şah pentru încăpăţânarea sa prostească, prin care se distrusese nu doar pe sine, ci întregul popor persan. Dar chiar şi aşa, hunul declara că este gata să îi ofere iertarea, dacă Peroz consimţea să îngenuncheze şi să îl recunoască drept stăpân. După aceasta, făcând jurăminte, aşa cum obişnuiau hunii, el să promită că nu va mai ridica vreodată armele împotriva poporului heftalit.

Când Peroz a auzit acestea, a chemat preoţii magi să se consulte dacă să dea sau nu ascultare termenilor dictaţi de duşman. Magii au spus că, în privinţa jurământului, să facă aşa cum crede că este mai bine. Cât despre îngenuncheat, să încerce mai bine a-şi păcăli duşmanul. Ei au pomenit de obiceiul răspândit printre persani de a îngenunchea dimineaţa în faţa soarelui care răsare. Cum tabăra hunilor se afla la răsărit, el (şahul) trebuia să se întâlnească cu hanul în tabăra aceluia, în zorii zilei, iar atunci să îngenuncheze, închinându-se de fapt soarelui. Numai în aşa fel putea scăpa pe viitor de ruşinea pentru fapta sa.

Peroz a procedat întocmai, a făcut jurămintele de pace şi a îngenuncheat în faţa hanului, având dinaintea ochilor soarele care răsărea. Astfel, întreaga armată a mezilor s-a putut întoarce întreagă pe pământurile

natale”.[216]

Şahul a obţinut, într-adevăr, pacea, dar, până la plata unei alte despăgubiri uriaşe, marele preot, fiul său Kavad, fiica sa şi întregul harem au rămas în mâinile hunilor. În zadar s-a chinuit Peroz să strângă banii de răscumpărare. Ambasadorii săi au bătut fără folos la porţile împărăţiei romanilor. Atacat continuu de ostrogoţi şi de huni, învins categoric de vandali, ducând o costisitoare politică de menţinere sub control a Romei, acolo unde Anthemius păstra puterea doar cu mari sforţări, împăratul Léon era prea strâmtorat pentru a-i mai putea veni în ajutorul nefericitului şah.

Treizeci de catâri încărcaţi cu drahme de aur trebuia să le plătească Peroz hunilor, dar, cu toate sforţările, tezaurul fiind gol, iar împărăţia sleită de puteri, abia a putut trimite douăzeci. Doi ani a durat captivitatea prinţului Kavad, doi ani în care Peroz şi-a închis în sine mânia, lăsând pe mai târziu planurile de răzbunare. Seceta şi foametea continuau să tulbure împărăţia Iranului, iar Armenia s-a revoltat şi a fost supusă cu mare greutate. Mari persecuţii au fost purtate împotriva evreilor, bănuiţi că îşi ascund averile pentru a nu plăti taxele impuse de stăpânire. În ciuda tuturor greutăţilor, Peroz a reuşit, în cele din urmă, să-şi

---

[216] Procopius, *Hypèr,* I, iii. 2-19, iv. 5.

plătească datoria faţă de hanul Kuşnavaz.

În anul 484, în fruntea unei armate de aproape 100.000 de oameni, Peroz a intrat în Khorasan, căutând răzbunarea. Nesocotind jurămintele făcute, ardea de nerăbdare să-i pedepsească pe huni pentru umilinţele din trecut. Îl însoţeau şapte dintre fiii săi (avea nu mai puţin de treizeci de fii, crede Procopius), dar nu şi Kavad, cel mai tânăr dintre ei, care fusese lăsat acasă. Înţelegând că nu va putea face faţă într-o luptă deschisă, hanul Kuşnavaz s-a gândit să-i pregătească lui Peroz o nouă capcană, după cum povesteşte Procopius:

„În câmpia pe unde persanii urmau să intre pe pământul heftaliţilor, el a marcat o suprafaţă destul de mare, unde a pus să se sape un şanţ adânc; doar în centru a lăsat o porţiune de pământ intactă, pe unde puteau trece uşor zece cai. Deasupra şanţului el a pus papură, iar deasupra papurii a aşternut pământ, acoperind orice urmă de şanţ. Apoi, i-a instruit pe huni ca, atunci când va veni vremea, să se retragă dincolo de capcana pregătită, într-o coloană îngustă, având grijă să nu cadă în şanţ.

După aceasta, a pus să se lege, deasupra stindardului său regal, săculeţul cu sare pe care Peroz îşi pecetluise jurământul, încălcat acum, când ridicase armele împotriva hunilor. Atâta vreme cât duşmanul se afla în

teritoriile persanilor, hanul a rămas nemişcat. Dar, aflând de la iscoadele sale că ei ajunseseră la fortăreaţa Gorgo, aflată la frontiera cea mai îndepărtată a Persiei, şi întreaga armată se apropia, el a rămas cu o parte a trupelor sale în spatele şanţului, trimiţând înainte un mic detaşament, cu instrucţiunea de a se lăsa văzuţi de la distanţă de duşmani; odată ce erau văzuţi, trebuiau să fugă cu toată viteza dincolo de şanţ, având în minte avertismentul de a îngusta coloana la trecerea sa.

Ei au făcut întocmai cum le ceruse, iar atunci când s-au apropiat de şanţ, au format o coloană îngustă şi au trecut dincolo, unindu-se cu restul armatei. Atunci persanii, neavând idee despre acea capcană, au dat frâu liber cailor, străbătând în goană câmpia şi, cuprinşi de furie împotriva duşmanului, au căzut cu toţii în şanţ, nu doar cei din faţă, ci şi cei din ultimele rânduri, care nu şi-au mai putut opri avântul.

[...] Printre aceştia se afla şi Peroz, împreună cu fiii săi. Şi când era foarte aproape să se prăvălească în groapă, înţelegând pericolul, el a smuls şi a azvârlit departe perla pe care o purta în urechea dreaptă, o nestemată fără pereche prin frumuseţea şi mărimea sa, pentru ca nimeni să nu o mai poarte după el, aşa cum niciun rege nu o mai purtase până atunci.

Această poveste îmi pare de necrezut, pentru că un om aflat într-un asemenea pericol s-ar fi gândit la cu

totul altceva; dar, probabil, urechea şahului a fost zdrobită în acest dezastru, iar perla s-a pierdut, într-un fel sau altul. Se spune că însuşi împăratul romanilor ar fi făcut eforturi să răscumpere această perlă de la heftaliţi, însă, în ciuda căutărilor, ea a fost de negăsit.

Astfel a pierit Peroz, şi, odată cu el, întreaga sa armată, în anul 484. Cei care au avut şansa să nu piară în acel şanţ s-au trezit în mâinile inamicului. Ca urmare a acestei întâmplări, persanii au făcut o lege prin care se interzicea orice urmărire a adversarului dacă armata se deplasa prin teritoriul ostil, chiar dacă era sigur că duşmanul şi-a retras forţele.

Cei rămaşi în urmă, care nu îl însoţiseră pe şahul Peroz, l-au ales conducător pe Kavad, cel mai tânăr dintre fiii săi şi singurul care supravieţuise. De atunci, persanii au devenit supuşi ai heftaliţilor şi le-au plătit tribut, până când Kavad, întărindu-şi puterea, a considerat că nu mai este cazul să le plătească vreun ban. Iar timpul în care barbarii au condus peste persani a fost de doi ani".[217]

Împărăţia Iranului suferea o înfrângere cum nu se mai văzuse vreodată, iar Peroz intra în istorie ca primul şah ucis pe câmpul de luptă. Firdoùsi spune că şahul Peroz şi-a frânt gâtul şi coloana atunci când a căzut în

---

[217] Procopius, *Hypèr*, I, iv. 5-29.

şanţul săpat de huni. Fraţii şi fiii săi, mulţime de comandanţi persani, purtând „coifuri aurite”, au pierit în acea capcană a morţii. Întregul tezaur, bagajele, haremul şi funcţionarii care însoţiseră armata au căzut în mâinile hanului Kuşnavaz. A fost luată în captivitate şi una dintre fiicele lui Peroz, al cărei nume nu ne este cunoscut.

Tabari spune că hanul Kuşnavaz a ordonat ca trupul lui Peroz şi cele ale altor nobili persani să fie tratate cu tot respectul. Au fost trimise în împărăţia Iranului pentru a fi îngropate cu toate onorurile cuvenite.[218] Iosif Stilitul, în schimb, spune că „până azi nu se ştie ce s-a întâmplat cu el [cu Pēroz], dacă a pierit îngropat sub cadavre, sau s-a aruncat în mare, sau s-a ascuns într-o crăpătură a pământului pentru a pieri de foame, sau într-o pădure, pentru a fi devorat de fiarele sălbatice”.[219]

Despre fiica lui Pēroz se spune că hanul Kuşnavaz a luat-o în haremul său, iar ea a dat naştere unei fiice, care, mai târziu, a fost luată în căsătorie de propriul unchi, nimeni altul decât prinţul Kavad!

---

[218] Tabari, V. 879.

[219] *Cronica lui Pseudo-Iosif Stilitul,* 11.

476 – anul în care nu s-a întâmplat nimic

În această vreme, împărăţia romanilor îşi trăia propriile nenorociri. În anul 472, Anthemius a fost detronat de germanul Ricimer şi, prins în timp ce încerca să fugă din oraş, deghizat în cerşetor, a fost decapitat în grabă.

Aflând vestea nenorocirii, Léon l-a numit împărat în Apus pe Iulius Nepos, căsătorit cu una dintre nepoatele sale (de aici porecla de *Nepos*, Nepotul). Dar Nepos nu a putut trece Adriatica din cauza iernii. Léon nu a mai apucat să-l vadă pe Nepos împărat pentru că, în ianuarie 474, bolnav de dizenterie, s-a stins din viaţă.

Pe tronul de la Constantinopol a urcat nepotul acestuia[220], în vârstă de numai şapte ani, Léon al II-lea. Zenon, părintele tânărului împărat, a fost chemat la palat, pentru a-l proteja şi consilia pe noul conducător al romanilor din Răsărit.

Toate aceste evenimente au amânat până în vară intrarea lui Nepos în Italia. În iulie 474, Nepos a traversat Adriatica, ocupând tronul Romei fără a întâmpina o rezistenţă serioasă. Constantinopolul impunea, pentru ultima dată, un împărat pe tronul

---

[220] Fiul Ariadnei (fiica lui Leon I) şi al lui Zenon, comandant militar şi protejat al împăratului.

Imperiului Roman de Apus.

Între timp, la Constantinopol, Léon al II-lea se stingea din viaţă, după numai zece luni de domnie, iar Zenon Isaurianul urca pe tron, în ciuda opoziţiei armatei şi a poporului, nemulţumite de faptul că romanii deveniseră acum supuşi ai tâlharilor din Isauria[221]. „Ofiţerii palatului îl urau pe împăratul Zenon pentru că era din rasa isaurienilor", spune Iosif Stilitul.[222]

În ianuarie 475, în timp ce era plecat din capitală, Zenon a fost detronat de împărăteasa Verina, soţia defunctului Léon I, şi de fratele acesteia, Basiliscus. În lipsa unui consens privind succesiunea, a urcat pe tron mediocrul Basiliscus.

Evenimentele de la Constantinopol l-au lipsit pe Iulius Nepos de orice sprijin în Italia. Conştient de poziţia sa şubredă, el a încercat să îşi asigure sprijinul aristocraţiei romane. Patricianul Orestes, un personaj influent la curte, a primit funcţia de comandant militar al Imperiului Roman de Apus, o alegere care avea să-i

---

[221] Isauria intrase *de jure* sub administrarea Imperiului Roman încă din secolul I d. H., însă *de facto* regiunea a rămas independentă, neputând fi controlată efectiv din cauza ţinutului muntos. Isaurienii, consideraţi barbari de către romani, erau cunoscuţi pentru pofta lor de a prăda şi au întreprins nenumărate expediţii de jaf în provinciile vecine. împăratul Anastasius I avea să poarte împotriva lor un război în toată regula (Războiul Isaurian), între 492 şi 497, reuşind să supună provincia pentru o perioadă.

[222] Citat în E.W. Brooks, 1893, p. 216.

fie fatală lui Nepos.

Originar din Pannonia, de pe pământul dacilor, Orestes fusese secretar (*notarius*) al lui Attila Hunul, îndeplinind pentru acesta câteva misiuni diplomatice la Roma. Priscus spune că Orestes era roman din naştere (părintele său primise cetăţenia romană), fiind de origine de lângă râul Sava, regiune aflată în stăpânirea hunilor. Aşadar, se născuse în apropiere de Sirmium, pe pământul care a dat atâţia împăraţi ai Romei.

Părintele lui Orestes purta numele Tatulus, un nume răspândit în Pannonia. Numele de familie Flavius indică o origine ne-romană, pentru că acesta era numele luat de cei care deveneau cetăţeni romani fără a avea un nume gentilic. Priscus spune că Tatulus a făcut parte din ambasada trimisă de generalul roman Aetius la curtea lui Attila în 449.[223] Din aceeaşi ambasadă făcea parte şi contele Romulus, a cărui fiică va fi luată în căsătorie de Orestes. Din această căsătorie s-a născut tot un Romulus, numit aşa după bunicul său matern. Romulus va rămâne în istorie ca „ultimul împărat al Romei". Ultimul împărat al Romei, cu posibile rădăcini dacice!

---

[223] Ambasada trimisă de la Ravenna avea rolul de a-i domoli pretenţia lui Attila de a o lua în căsătorie pe Honoria, sora împăratului Valentinian al III-lea, o căsătorie care i-ar fi adus lui Attila dreptul de a pretinde tronul Romei.

Profitând de luptele interne de la Constantinopol, după detronarea împăratului Zenon, Orestes a pus la cale un complot pentru îndepărtarea lui Iulius Nepos. În ziua de 28 august 475, Nepos era alungat de la Ravenna de mercenarii germani ai lui Orestes. Fostul împărat al Romei a căutat refugiu în Dalmaţia, de unde i-a cerut ajutor lui Basiliscus pentru recuperarea tronului. Dar uzurpatorul de la Constantinopol nu voia să-şi primejduiască trupele într-o expediţie dincolo de Adriatica.

La Ravenna, Orestes l-a proclamat împărat pe Romulus, fiul său de numai paisprezece ani, conferindu-i titlul de *Augustus.* Din pricina vârstei sale fragede, a fost poreclit *Augustulus*, „micul Augustus”.

Nici după revenirea pe tron a lui Zenon, încercările lui Nepos de a-şi recupera tronul nu au avut succes. Destul de prudent, împăratul de la Constantinopol nu era dispus să rişte o expediţie în Italia. Pe de altă parte, nici timpul nu i-a permis acest lucru, pentru că în împărăţia de la apus lucrurile au luat repede o întorsătură dramatică.

În septembrie 476, o coaliţie de triburi germanice – heruli, sciri şi turcilingi – condusă de Odoacru, numit de Iordanes „regele turcilingilor”, i-a cerut împăratului să le fie distribuite pământuri în Italia. Refuzul lui Orestes de a le satisface pretenţiile i-a determinat pe

aceştia să se revolte împotriva autorităţii imperiale. În fruntea mercenarilor săi germani, Orestes a încercat să-i oprească, însă a fost învins, luat prizonier şi decapitat în apropiere de Piacenza. Rebelii au ocupat Ravenna, l-au ucis pe Paul, fratele lui Orestes, şi l-au luat prizonier pe nevârstnicul Augustulus.

Se povesteşte că Odoacru, care trecea cu alţi barbari prin Pannonia, îndreptându-se spre Italia, s-a oprit la chilia Sfântului Severin, care se bucura de mare popularitate prin acele părţi, iar acesta i-ar fi spus că soarta îi rezervase o poziţie de seamă. „Mergi în Italia acum îmbrăcat în straie sărmane, dar nu peste multă vreme vei putea oferi tu daruri multe altora", i-ar fi spus pustnicul. [224] Stăpân la Ravenna, barbarul Odoacru devenea cel mai puternic om din Imperiul Roman de Apus.

Contrar temerilor, Odoacru s-a comportat la Roma *asemenea romanilor.* Augustulus a fost tratat cu mai multă înţelegere decât sperase, tinereţea sa fiind motivul pentru care Odoacru l-a cruţat, după ce l-a lăsat fără însemnele puterii imperiale. Cronica spune că „intrând în Ravenna, Odoacru l-a deposedat pe Augustulus de putere, dar fiindu-i milă de tinereţea sa, i-a cruţat viaţa, pentru că era plăcut la înfăţişare, şi i-a

---

[224] *Anonymous Valesianus,* 10.47.

fixat o pensie de 6000 de solizi, trimiţându-l în Campania să trăiască liber împreună cu rudele sale”.[225]

Acelaşi episod este relatat şi de Iordanes, care spune că Odoacru i-a fixat lui Romulus ca reşedinţă castelul Lucullan, în Campania, aproape de Napoli.

Nu ştim cum şi-a petrecut Augustulus următorii ani ai vieţii. Referinţele istorice sunt aproape inexistente, anonimatul în care a trăit „ultimul împărat al Romei” a fost aproape total. În vâltoarea evenimentelor care s-au succedat, soarta tânărului care a purtat pentru scurt timp coroana împăraţilor Romei nu a mai interesat pe nimeni. Cert este faptul că viaţa sa depindea de capriciul lui Odoacru şi orice pretenţie la un tron care nu i se cuvenea şi pe care nu l-a dorit vreodată i-ar fi adus numai nenorociri. Se pare că Augustulus a înţeles că visul de purpură se plătea cu viaţa, iar exemplul înaintaşilor săi era elocvent: în ultimii douăzeci de ani, nu mai puţin de şapte împăraţi urcaseră pe tronul Romei, iar dintre aceştia, doar unul murise în patul său, după numai trei luni de domnie!

În anul 488, călugării de la mănăstirea Montefeltro, de lângă cetatea San Marino, unde fusese adus trupul Sfântului Severin, au primit scrisori din partea unei femei de neam nobil, pe nume Barbaria, care spunea că

---

[225] *Ibidem*, 8.38.

ea şi *ultimul său soţ* îl venerau pe sfânt cu pioşenie şi că îl cunoşteau atât din auzite, cât şi din corespondenţa pe care o purtaseră cu el. Auzind că trupul sfântului fusese adus în Italia, Barbaria îi cerea abatelui să-l aducă la castelul Lucullan, acolo unde ridicase un mic mausoleu. Cu autorizaţia pontifului Romei, Sf. Ghelasie, trupul sfântului a fost adus la castel, într-o procesiune la care au participat un mare număr de credincioşi napolitani.

Această poveste i-a făcut pe unii istorici să creadă că Barbaria, *femeie de neam nobil,* dar cu origini barbare, după cum îi arăta numele, nu era altcineva decât văduva patriciului Orestes şi mama lui Romulus Augustulus. Poreclită aşa din pricina originii sale ne-romane, pentru că şi tatăl Barbariei, asemenea lui Tatulus, era de origine panonică. De aici şi veneraţia femeii pentru Sf. Severin, originar din Pannonia.

Mai era în viaţă în anul 488 ultimul împărat al Romei? Nu putem şti. Cunoaştem doar faptul că, în 507, Cassiodorus, secretarul regelui Teodoric, îi scria o scrisoare unui anume Romulus, confirmându-i plata unei pensii anuale. În cazul în care este vorba de acelaşi Romulus, aşa cum cred unii istorici, atunci acesta şi-a trăit în pace restul vieţii, în Campania, alături de apropiaţi şi rude, departe de o lume care nu îşi putea găsi liniştea.

Revenind la Odoacru, înainte de a-l îndepărta pe Augustulus de la curte, i-a cerut să semneze o scrisoare „de renunţare”, care i-a fost trimisă împăratului Zenon, la Constantinopol, împreună cu mesajul senatorilor romani. Iată ce spune istoricul grec Malchus: „Când Augustus, fiul lui Orestes, a auzit că Zenon, alungându-l pe Basiliscus, a preluat puterea în împărăţia Răsăritului, el a cerut Senatului să trimită o ambasadă care să-i spună acestuia că ei nu mai voiau un imperiu separat, ci numai un singur împărat, care să conducă amândouă părţile, şi că Odoacru a fost găsit de ei potrivit să aibă în grijă treburile interne, din moment ce avea înţelegerea politică şi priceperea militară necesare; ei l-au rugat pe Zenon să-i acorde lui Odoacru onoarea de *patriciu* şi să-i recunoască guvernarea asupra Italiei. Oamenii au ajuns la Constantinopol purtând acest mesaj.”[226]

Odată cu scrisoarea, trimişii de la Ravenna au adus cu ei şi *insignia*, simbolurile puterii imperiale, pe care Odoacru, cu toate că îşi luase titlul de rege, a refuzat să le poarte, declarându-se, în schimb, supus al împăratului de la Constantinopol: coroana imperială a Romei, sceptrul, bijuteriile, papucii şi roba de purpură, hainele brodate cu aur.

---

[226] Malchus, citat în Gordon, 1960, pp. 127-128.

Cronicarul grec spune că împăratul Zeno le-ar fi răspuns trimişilor Senatului roman astfel: „Romanii din apus au primit doi oameni din răsăritul imperiului, şi pe unul l-au alungat, pe Nepos, iar pe celălalt l-au ucis, pe Anthemius. Acum ei ştiu ce trebuie făcut. Atâta vreme cât împăratul lor este în viaţă, ei nu ar trebui să aibă alt gând decât să îl primească pe acesta înapoi. [...] Barbarilor le-a transmis că ar fi bine ca Odoacru să primească rangul de patriciu de la împăratul Nepos şi că îi va recunoaşte acest titlu numai dacă Nepos i-l va oferi mai întâi. În ceea ce priveşte intenţia acestuia de a păstra ordinea şi bunul mers al lucrurilor, obişnuit romanilor, drept care aceştia aveau încredere în el, dacă voia într-adevăr să urmeze calea cea dreaptă, atunci să se grăbească a primi înapoi pe împărat”.[227]

În aceeaşi vreme cu solia romană, au ajuns în capitala imperială şi trimişii lui Iulius Nepos, care i-au cerut împăratului Zenon ajutor pentru recuperarea tronului Apusului. Solii se rugau împăratului pentru bani şi pentru tot sprijinul pe care acesta îl putea oferi.

Însă, pentru moment, Zenon nu se putea implica în tulburările de la Roma, atâta vreme cât prezenţa ostrogoţilor în Peninsula Balcanică rămânea o ameninţare constantă pentru Constantinopol.

---

[227] *Ibidem.*

În anul 480, Iulius Nepos a făcut o ultimă încercare de a trece Adriatica, însă a fost ucis de apropiaţii săi, care nu mai doreau şi nu mai puteau să împărtăşească o iluzie devenită de mult obsesie.

Anul 476 nu a avut, aşadar, o semnificaţie aparte la Constantinopol, nici măcar la Roma, acolo unde schimbările de conducători erau obişnuite. Faptul că instituţiile romane şi-au continuat existenţa şi după înlocuirea lui Romulus Augustulus, faptul că Senatul roman era condus de aceleaşi familii aristocratice pe care Odoacru a încercat să şi le apropie erau suficiente argumente pentru ca forma de guvernare a Apusului să fie numită în continuare *Imperiul*, sau *Republica Romana.* Iar conducerea lui Odoacru a fost văzută de mulţi ca o schimbare în bine, care a adus un plus de stabilitate şi linişte.

Atât timp cât a trăit Iulius Nepos, Răsăritul şi Apusul s-au lăsat amăgite de iluzia că Roma are încă un împărat legitim. Din partea sa, Zenon a preferat să ducă şi în chestiunea romană aceeaşi politică precaută, de neimplicare directă, cea mai înţeleaptă alegere în acele vremuri tulburi.

Spre deosebire de Léon I, Zenon a înţeles că o intervenţie directă în Apus era sortită eşecului, atâta vreme cât Răsăritul nu avea nici puterea, nici resursele pentru a controla în vreun fel lucrurile dincolo de

Adriatica. Cum vizigoţii ocupaseră în întregime Galia, vandalii controlau Mediterana occidentală şi insulele din sudul Italiei, iar ostrogoţii se uniseră în Balcani sub o singură conducere, orice aventură dincolo de Adriatica putea primejdui existenţa părţii de răsărit a imperiului, a ultimei autorităţi legitime care se păstra la Constantinopol.

O alianţă a popoarelor germanice în faţa unui duşman comun era un scenariu pe care Zenon nu l-a vrut împlinit. Iar istoria avea să-i dea dreptate: în momentul trecerii ostrogoţilor conduşi de Teodoric în Italia, vizigoţii din Galia au lăsat la o parte vechile ranchiune şi au oferit sprijin necondiţionat pentru înlăturarea lui Odoacru.

Zenon nu a renunţat niciodată la ideea unui control limitat în Italia, prin intermediari, însă a înţeles foarte bine că Iulius Nepos nu era omul potrivit pentru o astfel de sarcină. Din acest motiv, a evitat orice implicare într-o acţiune revendicativă care nu se putea termina decât foarte prost. Nu întâmplător, au existat voci care au pus pe seama lui Zenon complotul căruia i-a căzut victimă Nepos!

Zenon a înţeles că salvarea imperiului însemna salvarea Răsăritului, iar pentru a se salva, Constantinopolul trebuia să se rupă de Roma. Pentru a supravieţui, împărăţia romanilor trebuia să slăbească

legăturile cu Apusul, aşa cum o corabie aproape distrusă de furtună poate fi salvată dacă marinarii taie catargul şi îl aruncă.

Între salvarea ultimei fărâme de autoritate romană şi urmărirea unei himere care ar fi putut trage în adâncuri amândouă jumătăţile de împărăţie, Zenon a ales calea salvării, indiferent de preţul care trebuia plătit. Împărăţia romanilor îşi muta definitiv centrul de putere în Răsărit, lăsând la o parte zbaterile Apusului. Acolo, o lume nouă şi o nouă epocă urmau a se naşte, iar povestea Romei era pe sfârşite.

Strămutarea puterii Romei pe frontiera Asiei a pus capăt, aşa cum era şi firesc, celor o sută de ani de pace cu împărăţia Iranului. De acum încolo, împărăţiile Răsăritului vor căuta mai degrabă căi şi mijloace prin care să-şi facă rău decât un mod de a se înţelege. Astfel, dorind aliaţi, au deschis Porţile Caucazului, lăsând să se abată asupra lumii urgia popoarele sălbatice ale lui Gog şi Magog, prevestitorii Apocalipsei.

Capitolul II
Gog, Magog şi zidul lui Alexandru

Când se vor împlini cei o mie de ani, Satana va fi dezlegat şi va ieşi din temniţa lui ca să înşele neamurile care sunt în cele patru colţuri ale pământului, pe Gog şi pe Magog, ca să-i

adune pentru război. Numărul lor va fi ca nisipul mării. Şi ei s-au suit pe faţa pământului şi au înconjurat tabăra sfinţilor şi cetatea preaiubită.

Dar din cer s-a coborât un foc care i-a mistuit.

Apocalipsa, 20:7–9.

Dincolo de Porţile Caspice: o etnogeografie fantastică

Hărţile circulare antice şi medievale se desfăşoară în jurul unui punct central – *omphalos*, *centrum mundi* –, un vârf de compas care reprezintă centrul lumii civilizate. La marginile lumii se află tărâmul barbariei, al ereziilor şi păgânismului, al naturii în starea sa primitivă. Între centru şi margine se află un zid, care separă civilizaţia de sălbăticie, ordinea de haos. Iar dincolo de zid trăiesc *ceilalţi*, care diferă ca aspect fizic, limbă, alimentaţie, practici sexuale, înţelegere a lumii şi a rosturilor ei.

Marginile *oikoumenei*[228] sunt populate de rase umane monstruoase, aflate la limita animalităţii. Autorii antici au înfăţişat o întreagă galerie de astfel de fiinţe, cu trăsăturile lor particulare, iar Părinţii Bisericii au preluat acest „*panoptic* monstruos”.[229]

Care sunt rasele monstruoase? Bestiarul uman cel

---

[228] *Oikos* (gr.), casă, familie, popor, naţie; *oikoumene* (gr.), întreaga lume locuită.

[229] C. Braga, 2006, p. 60.

mai fascinant îl oferă Indiile şi nordul Africii. Omul antic îşi imaginează o serie de mutanţi, combinaţii între om şi bestie, precum: *kynokephali* (oameni cu cap de câine), *blemmyes* (oameni fără cap, cu ochii, nasul şi gura pe piept), *amyctyrae* (cu buze atât de mari, încât le servesc drept umbrelă), androgini, *antipozi* (merg cu capul în jos), *epiphagi* (cu ochii pe umeri), giganţi, *hippopodes* (cu picioare de cal), *ichtyofagi* (stau ore întregi sub apă şi se hrănesc cu peşte), *panoti* (cu urechi uriaşe, cu care se învelesc noaptea), pigmei, *sciapozi* (oameni cu un singur picior, uriaş, cu care îşi fac umbră vara), oameni cu şase mâini, cu coadă de câine, troglodiţi (care locuiesc sub pământ), oameni care se nasc bătrâni şi mor tineri etc.[230]

Dacă în părţile sudice ale lumii locuite monstruozitatea este de natură fizică, genetică, în nord ea este de natură comportamentală şi morală, atribuită barbariei, lipsei de civilizaţie. Diferite ca înfăţişare şi obiceiuri, popoarele sălbatice de la hotarul de miazănoapte al lumii au o singură trăsătură monstruoasă care le defineşte: antropofagia.

Toate scrierile pe tema expediţiei lui Alexandru cel Mare în Asia descriu practicile detestabile ale acestor seminţii barbare. Din regimul lor alimentar nu lipsesc

---

230 *Ibidem.*

carnea şi sângele de om, iar armele lor sunt invincibile, pentru că îşi botează săbiile în sângele fetuşilor umani, pe care îi obţin în circumstanţe abominabile.

Încercarea de a ţine departe de lumea civilizată aceste rase monstruoase îşi găseşte un corelativ în miticul *Zid al lui Alexandru*, în spatele căruia Alexandru ar fi închis triburile impure ale lui Gog şi Magog, identificate de-a lungul timpului cu diferite popoare: sciţii, hunii, alanii, chazarii, turcii sau mongolii.

Povestea lui Gog şi Magog îşi are originea în tradiţia iudaică, în care aceste triburi sălbatice de la marginea lumii simbolizau forţele răului, ostile lui Dumnezeu şi poporului ales. Habitatul lor se află în părţile nordice, în locuri întunecate, iar forţele lor sunt fără de număr.[231] *Profeţia lui Ezechiel* (secolul al VI-lea î. H.), scrisă în vremea captivităţii babiloniene a evreilor, îi înfăţişează pe Gog şi Magog ca simboluri escatologice ale mâniei divine[232]:

„Iată, am necaz pe tine, Gog, domnul Roşului, Meşecului şi Tubalului! Te voi târî şi-ţi voi pune un

---

[231] Pentru evrei, nordul era locul plin de pericole, de acolo au venit cele mai violente invazii. Vezi *Ieremia,* 1:13; 4:6, 5:15-17, 6:1-5; 6:22.

[232] Personajul Gog este menţionat pentru întâia oară în *Numeri*, 24:7, ca fiind un rege foarte puternic; la Ezechiel, dat fiind contextul istoric - distrugerea Ierusalimului şi robia babiloniană -, Gog devine simbol al puterii care se ridică împotriva lui Dumnezeu. Ca antemergători ai Zilei Judecăţii, Gog şi Magog apar în *Apocalipsa* Sfântului Evanghelist Ioan, 20: 7-9.

cârlig în fălci; te voi scoate, pe tine şi toată oastea ta, cai şi călăreţi, toţi îmbrăcaţi în chip strălucit, ceată mare de popor, care poartă scut şi pavăză şi care toţi mânuiesc sabia; împreună cu ei voi scoate pe cei din Persia, Etiopia şi Put, toţi cu scut şi coif, Gomerul cu toate oştile lui, ţara Togarmei, din fundul miazănoaptei, cu oştile sale, popoare multe împreună cu tine! Pregăteşte-te, dar, fii gata, tu şi toată mulţimea adunată în jurul tău! Fii căpetenia lor."[233]

Profeţia lui Ezechiel conţine câteva dintre cele mai importante caracteristici care vor fi preluate de tradiţia creştină şi cea islamică:

Gog şi Magog sunt instrumentele lui Dumnezeu, prin care se va împlini Judecata de Apoi; invazia lor este inevitabilă, pentru că aceasta este voia Domnului; puterea lor este fără măsură şi armatele lor sunt câtă frunză şi iarbă; chipul lor are înfăţişarea răului, iar purtările le sunt violente şi inumane; când va veni vremea Judecăţii, Dumnezeu îi va elibera din ţinuturile lor nordice şi niciun zid şi niciun obstacol nu îi va putea opri.

În *Apocalipsa* Sfântului Ioan, Gog şi Magog sunt popoarele satanice, numeroase ca firele de nisip ale

---

[233] *Ezechiel*, 38:3-7. Toate citatele biblice din acest volum provin de pe: https://biblia.resursecrestine.ro/.

mării, pe care Dumnezeu le va descătuşa şi care vor porni un război distrugător împotriva poporului ales. Dar Dumnezeu le va distruge cu foc şi pucioasă, după care va veni Ziua Judecăţii.

Tradiţia lui Gog şi Magog o găsim şi în *Oracolele Sibiline*, o colecţie, în limba greacă, de profeţii creştine şi iudaice. Ţinute în mare cinste la Roma, în Capitoliu, *Oracolele Sibiline* erau consultate ori de câte ori republica era în primejdie. Cartea a treia a *Oracolelor* conţine două referiri la Gog şi Magog, deşi localizarea geografică, consacrată în tradiţia iudaică ca fiind nordul întunecat, este aici oarecum ambiguă: „Vai, ţie, pământ al lui Gog şi Magog, care se întinde între râurile Etiopiei; ce valuri de sânge se vor revărsa asupra ta, iar tu te vei numi printre oameni tărâmul judecăţii, iar pământul însetat va bea sângele tău [...]. Vai, ţie, Gog şi Magog, şi tuturor celorlalte triburi, [...] câte rele soarta va abate asupra ta! [...] Dar de ce să plâng soarta fiecăruia? Căci asupra tuturor popoarelor care trăiesc pe pământ, Cel Prea Înalt va trimite un flagel nimicitor.[234]

Figura lui Alexandru cel Mare se regăseşte, de asemenea, în tradiţia iudaică, în *Talmud* şi în *Midraş.* El este portretizat ca un mare rege, care a fost un

---

[234] Citat în R.H. Charles, 1973, pp. 384–388.

judecător drept pentru evrei. Povestea Zidului lui Alexandru, care ţinea departe seminţiile lui Gog şi Magog, era necunoscută însă tradiţiei iudaice.

Legătura dintre Gog, Magog şi Alexandru cel Mare îşi are originea în cercurile elenistice evreieşti din Alexandria, de la începutul erei creştine. Flavius Josephus (cca 100 d. H.) este primul care leagă tradiţia biblică a lui Gog şi Magog de tradiţia elenistică, care îl avea ca personaj central pe Alexandru. În *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, Flavius spune că Alexandru a închis trecătorile munţilor, în sudul Mării Caspice, cu porţi de fier: „Dar poporul alanilor – nişte sciţi care locuiesc în ţinutul dintre fluviul Tanais [Don] şi lacul Meotic [Marea Azov], aşa cum am mai arătat altundeva – a plănuit în vremea aceea să întreprindă o expediţie de jaf înspre Media şi mult mai departe, pentru aceasta intrând în tratative cu regele Hircaniei[235]. El era pe atunci stăpânul trecătorilor pe care regele Alexandru le închisese cu *porţi de fier.* După ce regele le-a permis libera trecere, ei au năvălit în hoarde mari asupra mezilor luaţi prin surprindere; au prădat ţara dens populată şi bogată în turme de vite de tot felul, fără ca cineva să îndrăznească să li se

---

[235] Hircania era situată în partea sud-estică a Mării Caspice.

împotrivească”.[236]

Flavius Josephus este unul dintre primii autori care prezintă drept reală existenţa Porţilor de Fier Caspice, ridicate de Alexandru pentru a opri hoardele barbare ale nordului. Însă, pentru el, aceste porţi au doar o utilitate militară, aceea de a ţine departe popoarele stepei, urmaşii lui Gog şi Magog, pe care îi identifică cu sciţii[237], fără să considere că aceştia au vreo legătură cu profeţiile apocaliptice.

Avem de a face, aşadar, cu primul stadiu al unei fuziuni între două motive provenind din două tradiţii diferite: motivul biblic al lui Gog şi Magog, popoarele ostile ale nordului, şi motivul elenistic al porţilor ridicate de Alexandru pentru a apăra Media de invazia triburilor nordice.

Cei care vor combina cele două tradiţii vor fi Părinţii greci şi latini ai Bisericii. Sf. Ieronim, în comentariile la *Ezechiel*, consideră că Gog şi Magog, mesagerii Apocalipsei, închişi de Alexandru în spatele Porţilor de fier, sunt hunii care, în vremea sa, devastau Palestina, şi

---

[236] Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor*, VII:7, 4, trad. Ioan Acsan, Hasefer, Bucureşti, 1997.

[237] Flavius Josephus, *Antichităţi iudaice*, VI:24, trad. Ioan Acsan, Hasefer, Bucureşti, 1999: „Cei cărora grecii le zic acum galateeni s-au numit cândva gomarieni, fiindcă erau urmaşii lui Gomar; la fel, şi sciţii îşi trag numele de magogeni de la colonia întemeiată de Magog. “

pe care îi numeşte sciţi.[238]

Gog şi Magog încep să joace un rol important şi în literatura siriacă, odată cu răspândirea *Romanului lui Alexandru*, scris de Pseudo-Callistene.[239] Tradusă din greacă, povestea fantasticei călătorii a lui Alexandru s-a răspândit în tot Orientul, ecouri ale sale regăsindu-se până în China şi Asia de Sud-Est. Această admirabilă operă de ficţiune a lumii antice a fost decisivă în transformarea lui Alexandru, personajul real, cuceritorul, într-o fiinţă cu puteri supranaturale. Din punct de vedere istoric, *Romanul lui Alexandru* nu are nicio valoare, însă întâmplările sale fantastice au înflăcărat imaginaţia oamenilor, fiind cea mai citită carte de ficţiune a Antichităţii Târzii.

Episodul construirii zidului care trebuia să apere civilizaţia de triburile sălbatice ale lui Gog şi Magog nu se regăseşte în *Romanul* propriu-zis, în niciuna dintre variantele sale (grecească, latină, siriacă sau armeană), ci într-un *apendix* al ediţiei în siriacă, numit *Legenda lui Alexandru.*

---

[238] În anul 395, hunii au invadat şi au jefuit nordul Mesopotamiei, Siria şi Palestina.

[239] Legendele despre faptele lui Alexandru cel Mare datează de pe vremea dinastiei Ptolemaice (305 î. H. - 30 î. H.), scrierile aparţin mai multor autori şi au fost compilate de către Pseudo-Callistene, în primul secol al erei creştine. Adevăratul Callistene (Callistene din Olynth) a fost istoricul oficial al domniei lui Alexandru cel Mare.

Legenda lui Alexandru a fost scrisă în Mesopotamia, în preajma anilor 629–630, la puţină vreme după victoria împăratului Heraclius împotriva perşilor. Conform *Legendei*, Alexandru a început construirea porţilor de fier după plecarea sa din Egipt. Dumnezeu a făcut ca două coarne să îi crească în creştet[240], simbol al cuceririlor pe care tânărul rege avea să le facă, de la un capăt (corn) la celălalt al pământului.

Împăratul a părăsit Alexandria în fruntea trupelor sale, iar regele Egiptului a poruncit ca 7000 de fierari şi lucrători în bronz să-l urmeze. Mergând spre nord, Alexandru a străbătut Armenia, apropiindu-se de un munte înalt, numit Marele Musas, pe care l-a urcat, a ajuns apoi într-o câmpie numita Bahi-Lebda, după care şi-a stabilit tabăra la poalele unui alt munte, Caucazul, cel care, în credinţa anticilor, se întindea din Pont până în Persia şi India.[241] De cealaltă parte a muntelui trăiau Gog şi Magog, identificaţi în text cu hunii. Bătrânii locului i-au cerut marelui rege să ridice un zid între ei şi popoarele sălbatice de dincolo de munte, care le

---

[240] *Legenda lui Alexandru* este cel mai vechi text în care Alexandru este numit *cel cu două coarne*, simbolul puterii în Egiptul antic. Alexandru era considerat fiu al zeului Ammon, reprezentat cu două coarne de berbec, cel care, pentru a o seduce pe Olimpia, mama viitorului rege, s-a transformat într-un şarpe. Pe monedele din perioada elenistică, Alexandru este reprezentat din profil, ca Iupiter Ammon, cu un corn vizibil.

[241] Plinius, 98-99.

pricinuiau multe neajunsuri.

„ «Atunci, a spus Alexandru, să ridicăm o poartă de bronz şi să închidem această trecere.» Şi au ridicat o poartă a cărei lungime era de 12 cubiţi[242], iar lăţimea de 8 cubiţi. Şi au mai ridicat un zid, dintr-un munte într-altul, cu lungimea de 12 cubiţi. Şi a fost prins zidul cu fier şi alamă în pereţii de stâncă ai munţilor. Iar înălţimea cea mai mică a zidului era de 3 cubiţi. Şi au mai ridicat un zid mai sus, din munte în munte, în lungime de 12 cubiţi, şi l-au fixat în pereţii Stâncoşi cu două piroane de fier, iar fiecare piron era în lungime de 12 cubiţi. [...] Iar apoi au acoperit poarta şi zidurile cu fier şi cupru, frământate ca o pastă, de părea că cineva le-a uns cu clei”.[243]

Isprăvind această muncă, a poruncit Alexandru să se sape în acea poartă două profeţii: hunii vor pătrunde prin trecătoare peste 826 de ani, iar Gog şi Magog, conducători ai celor 24 de triburi, vor subjuga împărăţia persanilor şi pe cea a romanilor şi vor înrobi popoarele lumii. Iar după 940 de ani, ultimul împărat creştin se va ridica şi lumea se va apropia de sfârşit, căci aşa este voia Domnului. Iar Domnul va strânge pe regii pământului şi pe supuşii lor în faţa porţii, iar apoi

---

[242] Cubitul, unitate de măsură a lungimii, care a variat în Antichitate, în funcţie de regiune şi de perioada de timp, între 38 şi 59 cm.

[243] Citat în W.A.E. Budge, 1896, p. 267.

va deschide poarta. Hunii se vor lupta atunci cu popoarele civilizate, iar sângele lor va înroşi pământul. După care, Alexandru va întemeia imperiul său, care se va întinde de la un capăt la altul al lumii.[244]

Legenda lui Alexandru a fost sursa principală de inspiraţie pentru *Poemul lui Alexandru*, păstrat în trei variante, cea mai completă fiind *omilia3* în formă metrică (*memra*) „Poemul piosului rege Alexandru şi al porţii pe care a ridicat-o împotriva lui Gog şi Magog", atribuită lui Iacob din Sarug (cca 451–521).

Spre deosebire de *Roman* sau de *Legendă,* în *Poem,* Alexandru este prezentat într-o cu totul altă lumină. El nu mai este cuceritorul care a hotărât de la sine închiderea trecătorilor Caucazului, ci instrumentul divinităţii, construind zidul de la miazănoapte pentru că aşa a fost voia Domnului.[245]

Rege pios şi înţelept, lui Alexandru i s-a revelat faptul că imperiul creştin va sfârşi, asemenea altor împărăţii ale pământului, iar în zilele sale din urmă va fi invadat şi distrus de Gog şi Magog. După aceasta, va veni regatul ceresc al lui Dumnezeu. Poarta pe care Alexandru o va ridica în munţii nordului trebuie să ţină departe popoarele apocaliptice, până când Dumnezeu

---

[244] *Ibidem.*

[245] *Omilie* - predică.

va decide să le dea drumul, la sfârşitul veacurilor.

Motivul construirii Porţilor Caspice se îmbină aici cu profeţia lui Ezechiel şi Apocalipsa Sfântului Ioan. Închişi de Alexandru în spatele unui zid, până în preziua Judecăţii, Gog şi Magog vor deveni instrumentele mâniei divine. Eliberaţi din temniţa lor, ei vor fi aruncaţi asupra lumii pentru a o distruge, pregătind astfel domnia Antihristului.

Într-una dintre variantele *Poemului,* Alexandru ajunge la o mare cu ape rău mirositoare, urcă muntele Masis, după care porneşte spre nord, în căutarea „izvorului nemuririi", care se află pe „tărâmul întunecat". Nereuşind să găsească acel izvor, el ajunge la un munte înalt. Aici este informat că, în apropiere, sălăşluiesc popoarele impure ale lui Gog şi Magog. Prin inima muntelui trece o cărare îngustă, plină de sânge. Este drumul urmat de Gog şi Magog. Dezgustat, Alexandru decide să închidă trecătoarea cu o poartă.

Conştient de misiunea pe care Dumnezeu i-a încredinţat-o, Alexandru le porunceşte meşterilor fierari veniţi cu el din Egipt să ridice poarta şi supraveghează personal lucrările: „Plin de curaj, el a făcut eforturi să construiască o poartă împotriva lui Agog şi a neamului lui Magog, şi i-a închis pe-aceştia înăuntru. / El a strâns fier şi cupru, o mare cantitate, şi a pregătit-o pentru a face o poartă pe care s-o închidă în

faţa acestor popoare. / El a dat ordin celor 12.000 de lucrători pricepuţi, pe care Surik, regele Egiptului, îi dăruise lui, de pe pământurile sale. / El, omul înţelept, i-a chemat pe lucrători şi i-a povăţuit, cât să fie/ lungimea şi lăţimea acestei porţi solide. / El a măsurat pământul potecii înguste dintre munţi/ Ca să poată închide popoarele lui Magog până la sfârşit. / [...] El a ridicat poarta, / Şi mirare, şi tăcere, şi pace, şi linişte au coborât asupra popoarelor/ lui Magog, care nu au priceput rostul construcţiei. / Regele Alexandru a ridicat în grabă o poartă împotriva Nordului, şi/ împotriva jefuitorilor din seminţia lui Magog".[246]

După construirea zidului, Dumnezeu i-a promis lui Alexandru că îl va ridica mai sus decât pe toţi regii şi conducătorii lumii, făcându-i cunoscut planul Său în privinţa popoarelor nordului, care vor rămâne închise dincolo de munte până la sfârşitul veacurilor: „Dar când va veni anul 7000, / Se vor ridica zvonuri şi vor fi cutremure în toate părţile. / Păcatul şi slăbiciunea şi toate lucrurile rele se vor înmulţi în lume, / Invidia, viclenia, adulterul, uciderea şi toate cele detestabile. / Minciuna şi calomnia copiilor răului. / înşelăciunea şi mândria vor creşte pe pământ, / Trufia, lascivitatea şi infidelitatea/ Şi schisme şi dispute vor fi printre copiii

---

[246] Citat în W.A.E., Budge, 1889, pp. 182-185.

oamenilor. / Cerul se va întuneca şi pământul se va cutremura, / Şi din cauza înmulţirii fărădelegii, dragostea celor mulţi se va răci. / Şi războaiele şi captivitatea şi moartea vor creşte printre copiii oamenilor. / Şi vor fi foamete şi războaie crude în multe ţări. / Şi vor fi tulburări în insulele care sunt în mare. / Şi soarele şi luna vor fi negre la răsărit. / Iar pământul va fi devorat de boli şi de lăcuste."[247]

Când toate aceste semne se vor fi arătat, Gog şi popoarele lui Magog, cele mai sălbatice dintre toate creaturile, vor fi eliberate şi se vor arunca asupra pământului, acoperindu-l ca un nor de lăcuste. Ei vor îneca întregul pământ în sânge, dar nu vor putea intra în Ierusalim, fiind opriţi de Dumnezeu. Oameni se vor ridica împotriva oamenilor şi popoare împotriva popoarelor, pământul va fi pustiit, satele, oraşele şi cetăţile vor fi distruse.

„Iar măreaţa Romă din măreţia sa va fi aruncată în adâncuri, / Mările vor fierbe, pământul va plânge, munţii vor striga, / Văile vor tremura de spaimă, iar oraşele şi satele vor fi pustiite. / Şi doar mulţimea murdară a copiilor lui Magog va rămâne în picioare, / În timp ce întreaga creaţie va cădea în ruină. [...]/ Iar pământul întreg va striga: Te implor pe Tine, Doamne,

---

247 *Ibidem.*

în mila Ta/ Să mă izbăveşti pe mine, / Căci, iată, sunt bolnav şi sufăr plin de răni."[248]

Iar abia după toate acestea, Antihristul se va ridica şi va pune stăpânire pe întregul pământ. Şi împreună cu el vor sta toţi demonii şi spiritele necurate şi vor aduna laolaltă ce a mai rămas din lume, ca să asculte de stăpânul lor blestemat.

Traducerile în siriacă ale *Romanului* şi *Legendei lui Alexandru* au răspândit povestea fantastică a lui Alexandru în spaţiul persan şi arab, în veacul al VII-lea, constituind sursa de inspiraţie a scrierii persane *Iskandarnāmah* (*Povestea faptelor lui Alexandru*) şi a celei arabe *Qisas Dhul-Qarnayn (Poveştile celui cu doua coarne*).

Una dintre variantele *Romanului,* în care se regăsesc motive preluate mai târziu în *Coran*, este o scurtă povestire în siriacă, intitulată „O ispravă a lui Alexandru, fiul lui Filip al Macedoniei, cum a mers el până la capătul lumii şi a făcut o poartă de fier şi a închis-o înaintea vântului de nord, pentru ca hunii să nu treacă prin ea pentru a jefui pământurile". [249] Această povestire urmăreşte în mare parte structura *Romanului,* dar pare a fi o compoziţie originală siriacă, inspirată de *Romanul* propriu-zis, şi nu o traducere din

---

[248] *Ibidem.*

[249] *Ibidem*, p. 255.

greacă, deşi pretinde că informaţiile au fost luate „din scrierile arhivelor casei regale din Alexandria”.[250]

La fel ca în *Poem*, Alexandru este prezentat ca un rege pios, instrumentul lui Dumnezeu, care îi împărtăşeşte profeţia Sa. Câteva motive prezente în acest text le vom regăsi mai târziu în tradiţia coranică: faimoasele coarne, călătoria spre Apus, apoi spre Răsărit şi poarta care va fi deschisă la sfârşitul veacurilor, împlinindu-se voia lui Dumnezeu.

Alexandru şi Gog şi Magog în tradiţia persană şi arabă

Povestea faptelor reale sau fantastice ale lui Alexandru în siriacă ar proveni, după opinia unor specialişti, dintr-o variantă greacă tradusă în persană (*pahlavi*), din păcate pierdută. Ţinând cont de imaginea negativă pe care Alexandru o avea în tradiţia zoroastriană[251], autorul unei astfel de traduceri trebuie să fi fost, cel mai probabil, un creştin nestorian. Această

---

[250] St. Gero, 1993, p. 5

[251] Scrierile sfinte zoroastriene îl prezintă pe Alexandru într-o lumină nefavorabilă, ca „blestematul Alexandru Romanul", distrugătorul templelor şi ucigaşul magilor, distrugătorul textelor sfinte zoroastriene, pe care le-ar fi ars, după ce a dispus să fie traduse în greacă, iar traducerile au fost trimise în Grecia şi Macedonia. Vezi D.-T. Ionescu, 2014, p. 103.

variantă în *pahlavi*[252] sau o alta mai târzie (secolele IX-X) a constituit, probabil, un model de inspiraţie pentru poeţii persani Firdoùsi şi Nizāmī, de vreme ce în poveştile lor despre Alexandru (Iskandar/Sikandar) nu se regăsesc motive din tradiţia arabă.

Versiunea persană cea mai apropiată de povestea lui Pseudo-Callistene este cea din *Cronica şahilor,* epopeea lui Firdoùsi, scrisă în veacul al X-lea, în timpul Renaşterii Samanide.[253]

Cronica şahilor conţine câteva episoade care nu apar în niciuna dintre versiunile păstrate, în greacă sau siriacă, ale *Romanului lui Alexandru*, dar care este posibil să fi provenit din acea variantă pierdută, tradusă în *pahlavi.* Alexandru/Sikandar este înfăţişat ca fiul lui Dârā (Darius al II-lea), care a luat-o în căsătorie pe Nāhīd[254], fiica regelui Macedoniei, Filip al II-lea.

---

[252] Despre această variantă în *pahlavi*, vezi o ipoteză a lui W. A. E. Budge, 1889, susţinută de Th. Noldeke, 1890. Vezi şi argumentele aduse în sprijinul acestei ipoteze, în D.-T. Ionescu, 2014, p. 103.

[253] În secolul al IX-lea, profitând de criza internă şi disoluţia autorităţii călifatului arab, samanizii, care se pretindeau descendenţi ai generalului Wahrām Chobin, din puternica familie Mihrān, au întemeiat un stat independent în regiunile răsăritene ale Persiei (Khorasan şi Transoxania), cu capitala la Buhara. Samanizii au fost protectori ai culturii, au încurajat elitele locale şi au susţinut folosirea limbii persane în locul arabei. într-un faimos decret din secolul al IX-lea, samanizii declarau: „Aici, în această regiune, limba este persana, iar stăpânii regatului sunt regii Persiei. " Vezi D. Elton, 2001, p. 74.

253 În poezia persană, Nāhīd este numele planetei Venus.

[254] În poezia persană, Nāhīd este numele planetei Venus.

Adoptarea sa de către tradiţia persană îi legitimează lui Alexandru pretenţiile asupra tronului Persiei. Victorios împotriva fratelui său vitreg Dârâ (Darius al III-lea), Alexandru promite că va domni peste iranieni în locul acestuia şi le va oferi protecţie.

După ce cucereşte întreaga Persie, Alexandru pleacă în căutarea cunoaşterii şi a înţelepciunii, o călătorie iniţiatică, ce îl va purta printr-o mulţime de aventuri fantastice, în locuri reale sau legendare. Marele rege luptă şi îşi învinge duşmanii, învaţă lucruri noi din diferite culturi şi împarte dreptatea, acolo unde i se cere.

Călătorind spre Răsărit, după ce a cunoscut minunile Apusului, Alexandru ajunge în apropierea unui oraş nobil, care părea „neatins de vânt sau de praf".[255] Când tobele au bătut pe spinările elefanţilor, conducătorii oraşului au mers cale de două mile pentru a-l întâmpina. Regele i-a întrebat: „Ce minuni nemaivăzute aveţi în părţile acestea?" Iar ei atunci şi-au dezlegat limbile şi i-au făcut cunoscute amărăciunile vieţii lor: „Ne confruntăm cu o situaţie dureroasă/ Şi i-o vom spune şahului cuceritor. / Din pricina acelor munţi acoperiţi de nouri, / Inimile noastre sunt pline de chin, zbucium şi jale. / Să ne opunem, suntem fără de putere.

---

[255] *Shāhnāmah*, vol. 6, pp. 163-165.

/ Cei de acolo, Yajuj şi Majuj, nu ne lasă să dormim, / Căci atunci când o parte dintre ei ajung în oraşul nostru, / O parte dintre noi sunt în suferinţă şi în chin. / Feţele lor seamănă cu ale bestiilor, / Negre le sunt limbile, roşii ca sângele ochii, negre/ Le sunt feţele, iar dinţii ca ai mistreţilor! Cine îndrăzneşte/ Să le stea în preajmă? Trupurile le sunt acoperite/ Cu păr, de culoarea indigoului le sunt piepturile, / Sânii, iar urechile lor seamănă cu ale/ Elefanţilor. Ei dorm pe una dintre ele, / Şi se învelesc cu cealaltă.[256] / Femeile au fiecare câte o mie de copii, / Şi cine-i poate număra pe toţi? / Umblă în haită ca fiarele, / Merg repezit şi fug precum măgarii sălbatici. / [...] Iarna sunt palizi şi slabi, iar vocea/ Le este ascuţită precum a pescăruşilor; / Dar cum ajung în primăvară, aceşti monştri/ Sunt ca lupii şi urlă plini de poftă. / Iar acum, dacă marele şah va găsi un mijloc/ Să scape inimile noastre de această suferinţă, / El va primi toate rugăciunile noastre/ Şi lungă îi va fi călătoria pe acest pământ."[257]

Alexandru le-a promis că va apăra cetatea şi a dat ordin să se adune din toate colţurile împărăţiei zidari, fierari şi artizani, să fie strânse cupru, alamă, mortar, piatră şi lemn de foc. Şi a ridicat două ziduri care au

---

[256] *Panotii,* oamenii cu urechi care le acoperă trupul, amintiţi de Strabon şi de Plinius cel Bătrân.

[257] *Shāhnāmah,* vol. 6, pp. 163-164.

închis trecătoarea munţilor, de la poale şi până în vârf, două ziduri care să ţină departe de civilizaţie aceste creaturi ale răului.[258] Astfel, a fost scăpată lumea de Yajuj şi Majuj, devenind un tărâm al păcii şi al traiului plăcut. Zidul lui Alexandru a vindecat lumea de frică!

Faptele eroice ale lui Alexandru şi motivul construirii Porţilor Caspice se regăsesc şi în epopeea lui Nizāmī Ganjavi (1141–1209), *Iskandarnāmah*, „Povestea faptelor lui Alexandru". Numai că aici referinţele etnogeografice sunt mai precise, zidul fiind construit de Alexandru în pasul Darband, pentru a-i apăra pe khazari de turcii chipceac, fapt explicabil, atâta vreme cât *Iskandarnāmah* a fost scrisă în veacul al XII-lea, când Porţile Caspice erau deja în stăpânirea turcilor: „În timp ce Alexandru se afla în Darband, khazani, care sălăşluiau în vecinătatea munţilor [Alburz], i-au acuzat la curtea regelui pe chipceaci de tiranie şi l-au rugat pe Alexandru să construiască o poartă împotriva lor. Ei au ridicat o barieră în trecătoarea îngustă, folosind granit, oţel şi cositor. Iar regele i-a chemat atunci pe khazari laolaltă, pentru a închide trecătorile munţilor împotriva turcilor chipceac. Meşteri zidari şi vestiţi constructori de cetăţi au fost aduşi. Şi a chemat mulţime de oameni

---

[258] În versiunea ilustrată a *Cronicii şahilor* din secolul al XVI-lea, creaturile demonice îl ajută pe Alexandru să construiască zidul care le va ţine departe de civilizaţie.

şi le-a dat sarcina să închidă trecătorile munţilor."[259]

În „Šarafnāma", a doua parte a epopeii *Iskandarnāma*, Nizāmī specifică faptul că zidul construit de Alexandru în Darband nu este acelaşi cu cel ridicat împotriva lui Gog şi Magog, într-o altă trecătoare a munţilor Caucaz, în Pasul Darial.

După Tabari, Gog şi Magog sunt o mulţime de popoare, unele dintre acestea numărând şi 400.000 de indivizi, sau, într-un alt fragment: „Ei sunt de nouă ori mai mulţi decât oamenii."[260] Gog şi Magog îşi prevăd moartea şi niciun mascul nu moare înainte să aibă o mie de urmaşi, şi nicio femeie nu moare înainte să fi dat naştere unui număr similar de copii. Cât despre înfăţişare, Tabari spune că au doar jumătate din înălţimea unui om obişnuit, iar bărbaţii şi femeile sunt la fel de înalţi. În loc de unghii au gheare, dinţii ascuţiţi precum cei ai animalelor de pradă, gingiile puternice ca ale cămilelor, iar atunci când mestecă, scrâşnesc din dinţi. Hrana lor o constituie un monstru al mării, numit *tananin.* Primăvara, acest monstru cade din cer şi dacă nu îl mănâncă, ei rămân sterpi. Alte poveşti spun că Gog şi Magog ar fi canibali.

Tradiţia persană a fost preluată de scrierile arabe,

---

[259] Citat în H. Manteghi, 2018.

[260] Citat în E. van Donzel şi A. Schmidt, 2009, p. 71.

unde îi regăsim pe *Ya'jooj* şi *Ma'jooj*, popoarele demonice, pe care *Dhul-Qarnayn*, „Cel cu două coarne", le-a închis după un zid până în ziua Judecăţii de Apoi. Gog şi Magog sunt mici de statură, robuşti, au feţe late, cozi păroase şi două urechi mari, una acoperită cu păr la exterior, iar cealaltă în interior. Una e folosită pe post de saltea, iar cealaltă ca pătură. Au atât de mult păr, încât le acoperă întregul trup. Comunică prin ţipete ascuţite, asemenea pescăruşilor, sau prin mârâituri, precum cele ale câinilor. Se împerechează oriunde, ca animalele. Nu există deosebire la prima vedere între bărbaţi şi femei, iar femeile nu mor înainte de a da naştere la o mie de progenituri.

Despre hrana acestor monştri, al-Kazwini spune: „În fiecare an, marea aruncă afară doi peşti pentru ei; distanţa dintre capul şi coada fiecăruia dintre peşti este mai mare decât o călătorie de zece zile. Ei se hrănesc cu crocodili, şerpi şi monştri ai mării, numiţi *tananin*; în primăvară, ei se roagă pentru aceşti *tananin*, care cad din cer asemenea ploii. Dacă se înfruptă din aceştia, ei devin graşi şi fertili, iar dacă nu, rămân sterpi şi costelivi."[261]

În ceea ce îl priveşte pe Alexandru, acesta este pomenit în nu mai puţin de şaptesprezece versete din

---

[261] Al-Kazwini, citat în E. van Donzel şi A. Schimdt, 2009, p. 72.

Coran! Tradiţia arabă spune că un om numit *Dhul-Qarnayn*, „cel cu două coarne”[262], care fusese binecuvântat de Allah cu mari puteri, a călătorit de la răsărit până la apus, acolo unde a aflat soarele scufundându-se într-o mare care fierbe. La răsărit, între două şiruri înalte de munţi, a întâlnit un popor care abia înţelegea cuvintele sale. Aceştia i-au vorbit aşa: „ «Yagog şi Magog fac stricăciune în ţară! Putem noi să-ţi dăm ţie un tribut pentru ca tu să ridici o stavilă între noi şi între ei?» A zis el: «Cele cu care m-a înzestrat Domnul meu sunt mai bune [decât tributul vostru]! Aşadar, ajutaţi-mă cu puterea [voastră] şi eu voi înălţa o stavilă între voi şi între ei! Numai aduceţi-mi mie bucăţi de fier!» Apoi, când a umplut deschizătura dintre cei doi munţi, a zis: «Suflaţi!» Apoi, când s-a făcut văpaie, a zis: «Aduceţi-mi să torn peste el aramă topită!» Astfel n-au mai putut ei să se caţăre pe el, nici n-au mai putut să-l străpungă. [Apoi] a zis: «Aceasta este îndurare de la Domnul meu! Însă când va veni făgăduinţa Domnului meu, îl va face pe el una cu pământul, iar făgăduinţa Domnului meu este adevărată!»”

Conform tradiţiei consemnate de Tabari, Gog şi

---

[262] Tabari susţine faptul că Alexandru era numit „cel cu două coarne“ pentru că a călătorit de la o extremitate (corn) la alta a lumii.

Magog sapă în fiecare noapte sub zid, până când văd primele raze ale soarelui sau până când zgomotul topoarelor este auzit de oamenii de dincolo de zid. Însă, pe timpul zilei, zidul este reparat, şi tot aşa, în fiecare zi, până la vremea hotărâtă de Dumnezeu.

Şi al-Kazwini spune că Gog şi Magog sapă sub zid în fiecare noapte, până la primele raze ale soarelui. Atunci conducătorul lor spune: „Să mergem înapoi şi vom continua mâine ce am început." Apoi, ei se întorc pe pământurile lor, iar pe timpul zilei Dumnezeu reface zidul aşa cum a fost înainte. Şi noaptea următoare ei sapă din nou, şi tot sapă, în fiecare noapte, până în ziua hărăzită de Dumnezeu pentru eliberarea lor. Şi atunci conducătorul lor spune: „Să ne întoarcem şi vom continua mâine ce am început, cu voia lui Dumnezeu". Iar în noaptea următoare, înainte de *Yaum al-Qiyāmah* (Ziua Judecăţii), hoardele apocaliptice ale lui Gog şi Magog vor sparge zidul lui *Dhul-Qarnayn* şi îşi vor părăsi temniţa. Ei vor găsi zidul aşa cum l-au lăsat peste noapte, vor face o gaură în el şi vor porni împotriva omenirii. Vor sorbi în drumul lor toate apele pământului, până îl vor lăsa uscat. Oamenii îşi vor căuta scăparea închizându-se în cetăţi. Iar Gog şi Magog vor cuceri întregul pământ şi îi vor supune pe toţi cei pe care îi întâlnesc în calea lor. Iar atunci când nu va mai rămâne niciun om nesupus pe pământ, ei

vor trage cu săgeţi în cer. Şi când săgeţile se vor întoarce la ei înroşite de sânge, vor spune: „I-am învins pe toţi oamenii de pe pământ şi pe toţi cei din cer”.

Dar, atunci, Dumnezeu va trimite asupra lor viermele numit *al-naghaf.* Iar viermii vor intra în urechile şi în nasul lor, omorându-i pe toţi. Căci Profetul a spus că vietăţile pământului se vor îngrăşa mâncând carnea lor şi bând sângele lor. Al-Khudhri spune: „L-am auzit pe Profetul lui Dumnezeu spunând: zidul lui Gog şi Magog a fost sfărâmat, ei au pornit împotriva omenirii, aşa cum Domnul a prezis: «Ei se târâie de după fiecare ridicătură de pământ.» Oamenii se vor baricada în cetăţi împreună cu turmele lor. Gog şi Magog vor sorbi toate apele pământului. Avangarda lor va trece Eufratul, iar ei vor bea întreaga apă şi vor lăsa fluviul secat. Cei care vor veni după ei vor spune: «Aici a fost odată apă»”.[263]

„Dar Dumnezeu nu va permite ca întregul pământ să fie distrus, ci va trimite împotriva lui Gog şi Magog viermi care le vor intra în nas şi urechi, ucigându-i pe toţi. Iar când Isa [Iisus] profetul lui Dumnezeu va coborî, el nu va găsi măcar o fâşie de pământ care să nu fie infestată de mirosul răului şi putoarea trupurilor lui Gog şi Magog. Iar la rugăminţile sale, Domnul va

---

[263] E. van Donzel şi A. Schmidt, 2009, p. 73.

trimite păsări care seamănă cu gâtul cămilei şi care vor căra trupurile moarte acolo unde El va hotărî”.[264]

Fricile veacului al IV-lea

În vara anului 376, fugind din calea hunilor, goţii au forţat hotarul Dunării, într-un număr uriaş, cerând azil în Imperiul Roman. A fost începutul unei serii de nenorociri, care au culminat cu înfrângerea dezastruoasă a armatei romane şi uciderea împăratului Valens în bătălia de la Adrianopol (378). Prăbuşirea întregului *limes* dacic, pavăza imperiului dinspre lumea barbară, urmată de războaie fără sfârşit, distrugerea unor regiuni întinse, foametea şi ciuma au declanşat un val de viziuni escatologice care a cuprins întreaga parte apuseană a împărăţiei romanilor.

Temerile primare ale creştinismului, legate de sfârşitul iminent al lumii, abandonate în veacul al II-lea, renasc la sfârşitul celui de-al IV-lea, în contextul invaziei popoarelor nordului, identificate cu Gog şi Magog, prevestitorii Apocalipsei.

Sf. Grigore Teologul deplânge evenimentele nefericite care au urmat înfrângerii de la Adrianopol, comparând nenorocirile provocate de invazia hunilor

---

[264] Ibn Hadjar, citat în E. van Donzel şi A. Schmidt, 2003, p. 79.

şi goţilor cu distrugerea Ierusalimului şi răzleţirea poporului lui Israel: „Trist a fost şi când chivotul legământului a căzut pe mâini străine, cetatea Ierusalimului a fost distrusă şi călcată în picioare de alte naţii, iar fiii lui Zion, apreciaţi şi nepreţuiţi ca aurul, au fost duşi în captivitate, rămânând împrăştiau până în ziua de azi, un popor înstrăinat şi venetic în această lume. Dar oribile sunt şi cele ce le vedem şi auzim chiar în zilele noastre: regiuni depopulate, morţi cu miile, pământul gemând sub greutatea sângelui şi trupurilor, o rasă ce vorbeşte o limbă străină umblând pe pământurile noastre de parcă ar fi ale sale. [...] Oribile întâmplări, chiar mai mult decât oribile! [...] Nimic nu poate fi mai rău decât pacea pusă pe fugă, Biserica despuiată de frumuseţea sa, demnitatea sa antică distrusă şi ordinea răsturnată într-o asemenea măsură, încât noi, care odinioară nu eram un popor, dar am devenit un popor[265] şi o naţie, riscăm acum dezintegrarea noastră ca popor şi ca naţiune.[266]

Pentru Rufinus din Aquileia, înfrângerea de la Adrianopol „a fost începutul răului pentru Imperiul

---

[265] *1 Petru*, 2:9-10: „Pe voi, care odinioară nu eraţi un popor, dar acum sunteţi poporul lui Dumnezeu; pe voi, care nu căpătaserăţi îndurare, dar acum aţi căpătat îndurare”.

[266] Grigore de Nazianz, *Oratio,* 22. 2, în *The Fathers of the Church,* 2003, pp. 118-119.

Roman, atunci şi de atunci încolo”.[267]

Nenorocirile războiului cu goţii şi dezastrul de la Adrianopol l-au făcut pe Sf. Ambrozie, episcopul Mediolanumului, să considere că lumea s-a apropiat de sfârşit, iar Ziua Judecăţii de Apoi este aproape, o credinţă împărtăşită de mulţi dintre contemporanii săi. Lumea „a îmbătrânit” şi „precum orice creatură care îmbătrâneşte, şi-a pierdut vigoarea tinereţii sale, iar puterea anilor dintâi a rămas departe”.[268] Sunt vremuri ale distrugerii şi morţii, ale „ruinei întregului pământ, sfârşitul lumii, îngroparea rudelor, moartea concetăţenilor”.[269]

Dimensiunile dezastrului îi inspiră lui Lactanţiu tabloul apocaliptic al sfârşitului împărăţiei romanilor, profeţit cu multă vreme în urmă: „[...] Profeţiile Sibilei spun deschis că Roma este condamnată să piară, iar aceasta prin judecata lui Dumnezeu, pentru că numele Său a fost hulit. [...] Şi Istaspe, unul dintre vechii regi ai mezilor, a lăsat posterităţii un minunat vis, interpretat de un băiat priceput în arta divinaţiei, care anunţa cu mult înaintea naşterii naţiei troiene că împărăţia

---

[267] Rufinus, *Historia Ecclesiastica,* XI.13.

[268] Sf. Ambrozie, *De bono mortis*, 10.46, în *The Fathers of the Church,* vol. 65, 1972, p. 103.

[269] Sf. Ambrozie, citat în O. Maenchen-Helfen, 1973, p. 3.

romanilor şi numele ei vor dispărea din lume”.[270]

„Iar cum Imperiul a ajuns la bătrâneţe şi nu mai are puterea de a se susţine, sfârşitul este inevitabil, căci ce altceva urmează senectuţii, dacă nu moartea?” Şi continuă:

„Atunci, un duşman dintre cei mai puternici se va ridica pe neaşteptate împotriva sa, venind de la fruntariile extreme ale nordului şi, distrugând pe trei dintre cei care aveau în stăpânire Asia, se va alia cu alţii şi le va deveni conducător”. Aluzie la invazia hunilor, care au silit mai multe popoare să le recunoască stăpânirea. Iar acest duşman feroce va prăda, va jefui şi va aduce moartea pe întregul pământ: „Cetăţile – complet distruse şi moarte; nu doar de foc şi de sabie, dar şi de cutremure fără sfârşit şi revărsări de ape, de boli frecvente şi foamete repetată. [...] Prin acestea şi prin alte rele, tristeţea va cuprinde pământul, iar lumea va fi desfigurată şi pustiită, aşa cum se spune în profeţia Sibilei: «Lumea va fi despuiată de frumuseţe, prin distrugerea oamenilor.» Pentru că rasa umană va fi decimată, astfel că numai a zecea parte din oameni va fi lăsată; şi de unde au ieşit o mie, abia de vor mai ieşi o sută. Iar dintre cei care i se închină lui Dumnezeu, două părţi vor pieri, iar a treia parte, care se vor dovedi

---

[270] Lactantius, *Divinae institutiones,* VII.15.

vrednici, aceia vor rămâne”.[271] Sunt vremuri în care se înmulţesc profeţii, în care „sunt fericiţi cei morţi şi plânşi cei rămaşi în viaţă”.[272] Sulpitius Severus, discipolul Sfântului Martin din Tours, e convins că „Ziua Judecăţii este aproape”[273], de vreme ce îşi făcuseră apariţia falşi profeţi, în Spania şi în Răsărit, oameni care pretindeau că sunt întruparea Sfântului Ilie, a lui Ioan Botezătorul sau chiar a lui Hristos, semn că „venirea Antihristului este iminentă”.[274] „Nu este nicio îndoială că Antihristul este pe pământ, acum la vârsta copilăriei, dar gata să preia puterea supremă atunci când va atinge maturitatea”, spune Sf. Martin.[275]

„[...] Deja sfârşitul lumii este aproape”[276], „întreaga lume se află în distrugere şi aproape de sfârşit”[277], spune Sf. Ciprian, episcopul Cartaginei, în timpul persecuţiilor lui Deciu. Răul, duşmanul, dezastrele, plăgile, masacrele nu pot fi decât semnele prăbuşirii imperiului în vârtejul nenorocirilor.[278]

Semnele sfârşitului sunt peste tot, de vreme ce

---

271 *Ibidem.*

272 *Ibidem.*

273 Sulpitius Severus, citat în Philip Schaff, vezi bibliografia.

274 *Ibidem,* 24.3.

275 Sulpitius Severus, citat în O. Maenchen-Helfen, 1973, p. 3.

276 Sf. Ciprian, citat în A. Roberts, J. Donaldson, 1868.

277 *Ibidem.*

278 Sf. Ciprian, *De Mortalitate,* 25, citat în A. Roberts, J. Donaldson, *op. cit.*

popoarele sălbatice ale lui Gog şi Magog trecuseră de zidul lui Alexandru şi răspândeau groaza pe toată întinderea împărăţiei. Sf. Ambrozie consideră că goţii sunt Gog[279], în timp ce episcopul Quodvultdeus spune că Magog trebuie să fie masageţii[280], un alt nume al hunilor: „Căci Gog este Got, a cărui venire ne-a fost anunţată şi asupra căruia victoria în zilele de apoi ne-a fost promisă, după cum spune cuvântul lui Dumnezeu: «Vor jefui pe cei ce i-au jefuit şi vor prăda pe cei ce i-au prădat», zice Domnul Dumnezeu. «În ziua aceea, voi da lui Gog un loc de înmormântare în Israel: Valea Călătorilor, la răsăritul Mării Moarte, şi mormântul acesta va astupa trecerea călătorilor. Acolo vor îngropa pe Gog cu toată mulţimea lui şi vor numi valea aceasta: Valea mulţimii lui Gog.»”[281]

Sf. Ieronim, în *Comentariu la Cartea Genezei*, consideră că Gog şi Magog, cei amintiţi în profeţia lui Ezechiel, ar fi goţii, pe care unii eruditi îi mai numesc şi geţi. Ei sunt urmaşii lui Iafet, fiul lui Noé, şi locuiesc în regiunile nordice ale pământului. Două secole mai târziu, Isidor din Sevilla exprima aceeaşi convingere, că numele goţilor ar deriva de la Magog: „Este foarte sigur că

---

[279] Sf. Ambrozie, *De fide ad Gratianum Augustum*, II.16, citat în Otto Faller (ed.), vol. 78, 1962.

[280] Quodvultdeus, *Liber de promissionibus et praedicationibus Dei*, PL 51, 848.

[281] Quodvultdeus citează din *Ezechiel,* 39.10-11.

neamul goţilor este foarte vechi. [...] Numele lor provine de la Magog, fiul lui Iafet, aşa cum putem afla din scrierile profetului Ezechiel. Mai târziu, ne-am obişnuit să-i numim mai degrabă geţi (goţi) decât Gog şi Magog. În limba noastră, numele lor s-ar traduce prin *tecti* (protejaţi), ceea ce înseamnă putere; şi cu adevărat, nu a fost un alt popor în lume care să lovească mai mult în puterea romanilor. Pentru că aceştia sunt popoarele despre care Alexandru a declarat că trebuie evitate, care l-au înspăimântat pe regele Pirus şi l-au făcut să se teamă pe Cezar."[282]

În anul 395, când hunii au trecut prin Porţile Caspice, aducând ruina şi moartea în Mesopotamia, Siria şi Palestina, spaimele apocaliptice au cuprins şi lumea răsăriteană, ferită până atunci de aceste frământări. Lumea romană se prăbuşeşte, spunea Sf. Ieronim, iar ruina Romei înseamnă sfârşitul lumii, pentru că aşa spune profeţia, la sfârşitul lumii, când împărăţia romanilor va fi distrusă.

Un an mai târziu, când ecoul nenorocirilor trecute încă nu se stinsese, Răsăritul trăia spaima unei noi invazii a hunilor: „Nelinişte în fiecare zi, veşti nefericite în fiecare zi, noi atacuri, nimic altceva decât lupte.

---

[282] Isidor din Sevilla, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, vezi bibliografia, p. 3.

Răsăritul a fost luat în captivitate, nimeni nu mai trăieşte în cetăţile distruse. Apusul este pedepsit şi în cetăţile sale trăiesc cei care nu Te cunosc pe Tine. Morţi sunt negustorii, văduvite femeile, sacrificiile au încetat... nordul este ameninţat şi răvăşit de războaie. Dacă Tu, o, Doamne, nu intervii, voi fi distrus încă o dată. Dacă hunii mă vor cuceri, o, Doamne, de ce am căutat refugiu printre sfinţii martiri? Dacă săbiile lor îmi vor ucide fiii, de ce am îmbrăţişat în extaz crucea Ta? Dacă vei lăsa pe mâna lor cetăţile, ce se va alege de gloria bisericii Tale?

Niciun an nu a trecut de când ei au venit şi m-au pustiit şi mi-au luat copiii prinşi, şi, iată, acum ameninţă iar să cotropească pământul nostru. Şi Sudul este la rândul lui pedepsit de crudele hoarde, Sudul plin de miracole, tărâmul concepţiei, naşterii şi crucificării, care poartă încă urmele paşilor Tăi, în al cărui râu ai fost botezat, în a cărui fântână[283] ai vindecat, în ale cărui vase a curs vinul Tău preţios, şi sub ale cărui acoperişuri au stat discipolii Tăi la masă."[284]

În *Comentariul la Daniel*, scris în 399, Sf. Ieronim

---

[283] Fântâna Shiloah de la Ierusalim, în apele căreia se purificau pelerinii, înainte de a urca la templu, pentru a-şi oferi sacrificiile.

[284] Citat în S. Landersdorfer, „Mamre on the Locusts (Cyrillonas)", în *Bibliothek der Kirchenvater*, vol. 6, 1913.

spune că Antihrist este deja pe pământ, întrupat într-un om, un evreu cu origini umile, care în curând va distruge Imperiul Roman şi va conduce lumea. „Antihristul este aproape”, îi spune sfântul văduvei Ageruchia, în timpul invaziei barbare din 409, când întreaga lume pare a se cutremura din temelii.

La fel ca şi Flavius Josephus, Sf. Ieronim considera că sciţii amintiţi de Herodot ar fi de fapt hunii, nimeni alţii decât poporul lui Magog: „Dintr-odată soli au trecut în fugă şi au adus veşti că întregul Răsărit a fost lovit de teroare. Căci ştiri au sosit cum că hoardele hunilor s-au revărsat dincolo de Meotis (ei îşi aveau locurile de vânătoare între îngheţatul Tanais şi cruzii mesageţi, acolo unde Porţile lui Alexandru ţin popoarele sălbatice dincolo de Caucaz); şi că alergând încoace şi încolo pe caii lor mici, au umplut lumea întreagă de groază şi sânge. [...] Despre aceşti huni, Herodot ne spune că pe vremea regelui Darius al Mediei, ei au ţinut întregul Răsărit în lanţuri vreme de douăzeci de ani şi că de la egipteni şi etiopieni primesc în fiecare an tribut. Fie ca Iisus să apere lumea romană de asaltul acestor bestii sălbatice! Peste tot apropierea lor a fost neaşteptată, în goana lor ei au depăşit zvonurile, iar când au venit, nu au cruţat nici religie, şi nici rang sau vârstă, nici măcar pentru plânsetul copiilor nu au arătat milă. Copiii au fost aruncaţi morţii înainte să apuce

măcar a trăi; iar cei mici, neînţelegând crunta lor soartă, zâmbeau în mâinile şi înaintea armelor duşmanilor."[285]

Vorbind despre originea necurată a hunilor, Iordanes spune:

„Filimer, regele goţilor, fiul lui Gadaric cel Mare, şi al cincilea conducător al geţilor, după plecarea lor din insula Scandza – şi care, aşa cum am spus, şi-a condus tribul pe pământul Sciţiei –, a aflat printre oamenii săi nişte vrăjitoare, pe care le-a numit pe limba lui, *haliurune.* Neavând încredere în ele, le-a izgonit din mijlocul rasei sale şi le-a silit să rătăcească în singurătatea exilului departe de armata sa.

Când le-au văzut duhurile necurate cutreierând prin deşert, le-au îmbrăţişat şi s-au împreunat cu ele, dând naştere acestui neam feroce, care s-a ivit cel dintâi în ţinutul mlaştinilor, un soi de oameni pipernicіţi şi negricioşi, semănând numai cu oamenii şi vorbind o limbă care abia aducea cu orice grai omenesc. Din această obârşie apărând hunii, au ajuns în ţinuturile goţilor."[286]

Orosius, un apropiat al Sfântului Augustin, crede că munţii de netrecut în spatele cărora au fost opriţi hunii se află în locul în care Alexandru a construit zidul care

---

[285] Sf. Ieronim, *Ep. LXXVII*, 8-9.

[286] Iordanes, 122.

să îi ţină departe de lumea civilizată pe Gog şi pe Magog: „În al treisprezecelea an al domniei lui Valens, [...] rasa hunilor, închisă pentru multă vreme de munţi inaccesibili, a năvălit cu o neaşteptate furie asupra goţilor, alungându-i într-o cumplită panică de pe pământurile lor”.[287] Chiar dacă Orosius încearcă să evite speculaţiile escatologice, răzbat şi din scrierile sale accente pesimiste. Civilizaţia romană suferă din pricina „infirmităţii vârstei bătrâneţii”, iar sfârşitul nu poate fi departe. Câteodată, spune despre sine că ar fi un om care trăieşte la sfârşitul timpului.

Sf. Augustin, în schimb, respinge interpretarea escatologică a evenimentelor pe care le trăieşte, considerând că aşa-zisele semne ale vremurilor din urmă pot fi înşelătoare. În ceea ce priveşte identificarea lui Gog şi Magog cu goţii şi hunii, el o consideră o simplă născocire: „Aceşti Gog şi Magog nu trebuie înţeleşi nici ca nişte naţii barbare, nici ca goţi sau masagoţi, dată fiind apropierea de nume, nici ca locuitori ai vreunei regiuni aflate sub jurisdicţia romanilor”.[288] Hoardele barbare, popoarele sălbatice ale lui Gog şi Magog, nu trebuie căutate într-o anume regiune, spune Sf. Augustin, căci ele sunt răspândite pe

---

[287] Orosius, VII, 33, 9-10.

[288] Sf. Augustin, *De civitate Dei*, XX. 11.

întregul pământ, „să înşele neamurile care sunt în cele patru colţuri ale pământului, pe Gog şi pe Magog, ca să-i adune pentru război”[289]. Ei sunt locuitorii cetăţii diavolului, care, la sfârşitul veacurilor, vor porni războiul împotriva Cetăţii lui Dumnezeu.[290]

Atacul sălbatic al hunilor şi nenorocirile care i-au urmat au aruncat întreaga împărăţie a romanilor în haos şi disperare. Părea că întreaga lume se prăbuşeşte, iar ziua Judecăţii de Apoi şi sfârşitul veacurilor erau aproape. Căderea *limesului* dacic, acest zid al lui Alexandru din lumea apusului, a lăsat provinciile apusene fără apărare în calea seminţiilor sălbatice ale nordului. Popoarele apocaliptice s-au revărsat în interiorul imperiului, aducând pretutindeni distrugerea şi moartea. Întreaga regiune a Dunării a fost devastată şi ruinată, iar hunii, împreună cu aliaţii lor, şi-au făcut sălaş în Pannonia.

Odată cu *geniul iliric* (fiecare legiune avea câte o astfel de zeitate protectoare), spiritul războinic ce fusese pavăză a imperiului timp de secole, au murit, în templele lor distruse, şi vechile zeităţi ale focului, cerului sau pământului. Paradoxal, din vâltoarea acestor evenimente, creştinismul a ieşit întărit, în timp

---

[289] *Apocalipsa*, 20: 7-9.

[290] Pentru identificarea hunilor cu Gog şi Magog, vezi şi W. Brandes, 2012; W. Brandes, E Schmieder, R. Voß, 2016.

ce multe dintre religiile lumii antice s-au stins cu totul. Creştinismul a reuşit să-şi impună definitiv supremaţia în împărăţia romanilor, speculând marele său avantaj, care s-a dovedit decisiv în acele vremuri ale rătăcirii şi distrugerii: speranţa purificării prin suferinţă, a izbăvirii şi a vieţii de apoi.

Prin misionari, profeţi sau sfinţi rătăcitori despre care se spunea că sunt binecuvântaţi cu darul prorocirii, creştinismul a reuşit să transmită şi dincolo de Dunăre, în teritoriile pustiite de război ale geţilor şi dacilor, mesajul închegat în lunga experienţă a trăirilor sale escatologice.

Spre deosebire de vechile religii, care nu au avut putinţa să adune laolaltă turma rătăcită a credincioşilor, creştinismul a reuşit să găsească o explicaţie care să liniştească întru câtva spaimele acelui sfârşit de lume: înaintea Judecăţii de Apoi, lumea trebuia să ispăşească pentru păcatele sale, toate suferinţele şi nenorocirile îşi aveau rostul lor rânduit de Dumnezeu, iar promisiunea mântuirii justifica dreptatea şi scopul generos al pedepsei divine. Nenorocirile suferite în această viaţă erau „pentru corectarea, iar mai târziu pentru vindecarea noastră”[291], după cum spune Sf. Ioan Gură de Aur. „Ciuma,

---

[291] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii*, 38 (39).

războaiele şi cutremurele nu vin din pricina îmbătrânirii firii şi nici nu vin peste creaţie bolile acestea, pentru că îmbătrânesc creaturile creaţiei – că a spus Domnul: «foamete şi ciumă şi cutremure pe alocuri» –, ci pentru că gândirea oamenilor se va strica; *toate aceste nenorociri sunt pedepse pentru păcate, sunt leacuri pentru bolile oamenilor".*[292]

În predica despre Psalmul I, Sf. Ambrozie descria pedeapsa divină ca pe un proces chirurgical de îndepărtare a răului. Nicio substanţă nu piere, ci doar se transformă; dar, de vreme ce răul nu este o substanţă, el trebuie îndepărtat şi, în acelaşi timp, trebuie îndepărtat tot ce a fost atins de rău. Pentru oamenii păcătoşi, aceasta înseamnă mântuirea prin purificare: „Dumnezeu ne constrânge la pocăinţă prin suferinţă, în aşa fel încât răul este consumat de suferinţă până dispare cu totul. Abia atunci acea porţiune a sufletului care a fost posedată de răutate va fi deschisă pentru a primi virtutea şi graţia divină".[293]

Sfârşitul lumii, spunea Sf. Ieronim, încercând să liniştească sufletele tulburate de spaima morţii ale contemporanilor săi, trebuie înţeles numai ca o transformare a ei în ceva mai bun, aşa că nu trebuie să

---

[292] Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilie la cuvântul Apostolului asupra zilelor de pe urmă*, trad. Pr. D. Fecioru, în *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 1983.

[293] Sf. Ambrozie, citat în B. Daley, 1991, p. 98.

caute credincioşii semne ale „distrugerii lumii, ci doar ale renunţării la păcatele sale din trecut şi începutul gloriei ce va fi să vină”[294]. „Nu vom vedea un alt cer şi un al pământ, ci tot pe cele vechi, schimbate în mai bine.”[295]

Sfârşitul veacului al IV-lea a trecut, *Parousia* s-a amânat încă o dată, spaimele apocaliptice ale lumii s-au stins treptat. Strămutată pe ţărmurile Propontidei, Roma continua să trăiască. Iar din moment ce capitala lumii stătea încă în picioare, „sfârşitul treburilor omeneşti şi al lumii întregi”, cum zice Lactanţiu, era încă departe.

Capitolul III
A treia împărăţie

Şi când regele turcilor i-a văzut pe solii romanilor, el a început a lacrima. Iar când a fost întrebat de ce lăcrimează, el a răspuns: „Noi am auzit de la părinţii noştri că atunci când vor veni la noi soli de la regii romanilor şi vor încerca să-i cumpere pe turci cu daruri, va fi venit pentru noi vremea să ne pornim asupra pământului şi să îl distrugem.”

Cronica lui Mihail Sirul

---

[294] Citat în Th. P. Scheck, 2015.

[295] *Ibidem.*

Göktürk: povestea oamenilor-lup

Străbunii primilor *tuküe*[296] locuiau în regiunile de la miazănoapte ale Xiongnu[297], într-un singur *aimak* (trib). Într-una dintre luptele purtate împotriva triburilor vecine, întreaga populaţie a *aimak*-ului a fost masacrată, singurul supravieţuitor fiind un băiat de doar zece ani, care a fost schilodit şi de care duşmanilor li s-a făcut milă, aruncându-i într-un tufiş. Băiatul a fost salvat de o lupoaică cu blana albastră, care l-a apărat, l-a hrănit şi l-a crescut, iar când a ajuns la maturitate, s-a împreunat cu el.

Când conducătorul tribului duşman a aflat despre băiat, şi-a trimis oamenii să-l ucidă numaidecât. Băiatul a fost omorât, însă lupoaica cu blana albastră a reuşit să scape, găsind refugiu într-o peşteră din Kin-Şan, „Muntele de Aur".[298]

---

[296] Conform surselor chineze, *tuküe* înseamnă *coif de luptă* şi se referă la forma, asemănătoare unui coif, a munţilor Altai, regiunea de baştină a primilor turci.

[297] Xiongnu, confederaţie tribală a popoarelor nomade de origine turco-mongolă, formată la graniţa de nord a Chinei, în secolul III î. H, care controla întreaga regiune a Asiei Centrale, având ca centru Mongolia de azi.

[298] Numele pe care chinezii l-au dat munţilor Altai. Numele „Altai" derivă din cuvântul mongol *altan,* care înseamnă aur, şi i se spunea astfel nu pentru că s-ar fi găsit aur în aceşti munţi, ci fiindcă, atunci când erau învăluiţi de razele soarelui, din cauza goliciunii lor, căpătau o tentă aurie.

Acolo, în acea peşteră, s-au născut zece copii, fiii băiatului salvat şi ai lupoaicei cu blana albastră. Ajunşi la vârsta bărbăţiei, cei zece fii, pe jumătate oameni, pe jumătate lupi, şi-au găsit neveste prin triburile vecine şi astfel, cu timpul, neamul oamenilor-lup s-a mărit şi a prosperat.

Mai inteligent şi mai puternic decât fraţii săi, Aşina a fost recunoscut conducător al noului trib. Atunci când numărul oamenilor lui Aşina a crescut, ajungând la câteva sute de familii, acesta şi-a condus poporul la poalele Muntelui de Aur, unde s-au aşezat printre avari (*ruan ruan1*), învoindu-se să lucreze pentru aceştia ca fierari. Aşina şi-a numit tribul *tugü* (coif), după forma pe care o avea Muntele de Aur. Stindardul clanului Aşina a devenit un cap de lup auriu pe fond albastru, în amintirea lupoaicei cu blana albastră precum cerul nemărginit al stepelor.[299]

O legendă spune că unul dintre strămoşii turcilor, pe

---

[299] *Ruan ruan* (sau *zhuang-zhuang*) desemnează, în cronicile chineze, o populaţie cu origini mongole care, la sfârşitul secolului al IV-lea, a pus bazele unei structuri statale în nordul Chinei, între râurile Orhan şi Tula. Unii istorici consideră că este vorba despre avari, pornind de la un fragment din *Liang shu, Istoria dinastiei Liang.* „în perioada Wei şi Chin, *Hsiung-nu* (hunii) erau împărţiţi în numeroase triburi. Fiecare trib îşi avea numele său. *Ruanruan* era unul dintre aceste triburi. " Vezi K. Yildirim, 2012-2013, pp. 35-40. Puterea khaganatului Ruanruan, sau Rouran, a fost sfărâmată în anul 555, de către turci, cu sprijinul regatelor chineze Qi şi Zhou şi al triburilor nomade din Asia Centrală.

nume Şêmo, care trăia într-o peşteră, ar fi avut o relaţie cu fiica Spiritului Lacului. Într-o zi, pe când turcii se pregăteau de vânătoare, fata i-ar fi spus lui Şemo: „Mâine, în timpul vânătorii, o căprioară albă cu coarnele aurite va ieşi din peştera în care s-au născut înaintaşii tăi. Dacă săgeata ta va nimeri căprioara, noi vom rămâne împreună atât cât vei trăi, dar dacă nu o vei nimeri, iubirea noastră se va sfârşi." În timpul vânătorii, unul dintre tovarăşii lui Şêmo a omorât căprioara. Plin de furie, Şemo a poruncit ca acesta să fie decapitat. De atunci înainte a fost stabilit un ritual în cadrul căruia unul dintre membrii tribului celui vinovat era decapitat.[300]

Tradiţia descendenţei dintr-un lup legendar era foarte populară printre primii turci, după cum relatează cronicile chineze. *Pei-şih* spune că „în faţa porţilor taberei [turcii] înfipseseră un steag cu un cap de lup pe el, arătând prin aceasta că nu şi-au uitat originile". Povestea steagului cu cap de lup este confirmată şi de *Chou Şu:* „[Turcii] îşi pun capete aurii de lupi de steaguri. [...] Turcii descind dintr-un lup şi nu vor să-şi uite originile".[301]

---

[300] *Legenda Spiritului Lacului* s-a păstrat într-o selecţie de anecdote, curiozităţi şi întâmplări miraculoase numită *Yu-yang tsa-tsu* şi compilată în jurul anului 860; vezi Litvinsky, 1996, p. 323.

[301] *Ibidem*, p. 324.

Peştera ancestrală este, de asemenea, prezentă în tradiţiile turcilor, transmise prin intermediul scrierilor chineze. *Yu-yang tsa-tsu* spune că numele peşterii legendare ar fi *Aşihtê*, de la care ar fi derivat numele celui mai important clan al turcilor, Aşina. *Legenda Spiritului Lacului* vorbeşte de o „peşteră a naşterii", iar *Chou Şu* spune că, în fiecare an, khaganul turcilor conduce căpeteniile poporului său „în peştera ancestrală, pentru a face un sacrificiu".[302]

Cartea lui Sui[303] spune că, în anul 439, împăratul Taiwu din Tuba l-a detronat pe împăratul Mujian din Gansu, ocazie cu care 500 de familii de *tugü* ale clanului Aşina au fugit spre miazănoapte, în khaganatul avarilor.

Dacă la început, numele *tugü* aparţinea unui clan de la poalele Muntelui de Aur, treptat el a început să fie folosit de toate triburile care, sub stindardul lupului, s-au ridicat împotriva avarilor, stăpânii lor. La acea vreme, khaganatul avar era cea mai importantă structură politică din Asia Centrală, controlând cu autoritate un vast teritoriu din stepele Răsăritului.

La jumătatea secolului al VI-lea, turcii *tugü* încep să fie menţionaţi mai des în cronicile chineze. În regiunea

---

[302] *Ibidem.*

[303] *Cartea lui Sui,* istoria oficială a dinastiei Sui, scrisă la cererea împăratului Taizong, din dinastia Tang, şi terminată în prima jumătate a secolului al VII-lea.

munţilor Altai, puterea turcilor crescuse, ei formând o confederaţie de triburi care contesta autoritatea avarilor. Această nouă realitate nu le putea scăpa conducătorilor Chinei, condusă de dinastia Wei. Un schimb reciproc de ambasadori a pecetluit colaborarea militară dintre turci şi chinezi împotriva avarilor, ale căror raiduri de jaf la graniţa de nord a Chinei deveniseră de neoprit.

În anul 552, cu sprijin militar din partea chinezilor, conducătorul turcilor, Bumin, a reuşit să înlăture stăpânirea avarilor, zdrobind în luptă armatele khaganului Anakui. Se povesteşte că Bumin a fost mâniat de refuzul lui Anakui de a-i oferi mâna uneia dintre fiicele sale, pe motiv că peţitorul provenea dintr-un neam „de sclavi fierari". Această poveste confirmă faptul că primii turci extrăgeau şi prelucrau fierul pentru stăpânii lor avari, împotriva cărora s-au revoltat.

După moartea khaganului Bumin, puterea a fost preluată de fiul său Kolo, care a reuşit, în foarte scurta sa domnie, să obţină victoria decisivă împotriva avarilor. Este momentul în care khaganatul *turcilor celeşti* (*göktürk*) devine principala putere militară a Asiei Centrale, iar avarii îşi mută definitiv centrul de putere în regiunile din nordul Mării Caspice.

După moartea lui Kolo, puterea a trecut în mâinile lui

Mugan, al doilea fiu al lui Bumin, care a condus triburile turcilor celeşti între anii 553 şi 572. După alte păreri, puterea în khaganatul turc era împărţită între Mugan şi unchiul său Iştemi, cunoscut în cronicile romane sub numele de Sizabul. Mugan domnea peste părţile răsăritene ale împărăţiei turcilor, avându-şi centrul de putere în stepele Mongoliei, în timp ce Sizabul avea sub ascultare părţile apusene. Despre Mugan, cronica chineză spune: „El avea cea mai neobişnuită înfăţişare: faţa sa era de lungimea unui picior şi de culoare roşie, iar ochii îi erau lucioşi precum sticla. Mintea îi stătea numai la îndeletniciri războinice”.[304]

În anii următori, unchiul şi nepotul s-au lansat într-o serie de campanii militare care au lărgit frontierele împărăţiei turcilor. În Răsărit, au fost ocupate regiunile locuite de kitani şi kirghizi, Mugan devenind un rival de temut al împărăţiei chineze. În anul 561, împăratul Baoding, conducător al regatului chinez Bei Zhou din nordul Chinei, aflat în conflict cu rivalul său din regatul Qi, a primit în ajutor 100.000 de turci trimişi de Mugan! Până la urmă, ajutorul s-a dovedit o adevărată pacoste, pentru că turcii nu au făcut altceva decât să

---

[304] Citat în N.Y. Biciurin, *Collection of Information about the Peoples Inhabiting Central Asia in Ancient Times, apud*V.M. Zaporozhets, 2012, p. 57.

jefuiască şi să se întoarcă acasă încărcaţi de prăzi. Neîndrăznind să îl înfrunte pe Mugan, Baoding s-a învoit să-i plătească anual 100.000 de baloţi de mătase.

În Apus, Sizabul a reuşit să zdrobească puterea hunilor heftaliţi, atingând frontierele împărăţiei Iranului. Impunându-şi stăpânirea asupra Sogdianei[305], turcii controlau Drumul Mătăsii şi contestau, încă timid, supremaţia Iranului în regiune. Menandru spune că, în anul 560, sogdienii, care erau supuşi până atunci heftaliţilor, au cerut protecţia lui Mugan pentru a trimite un ambasador la persani, în încercarea de a obţine permisiunea pentru a vinde mătase în Iran. Sub protecţia turcilor, ambasada condusă de Maniakh Sogdianul şi-a prezenta cererile la curtea şahului Chosroe I[306]. Prezenţa ameninţătoare a turcilor în apropierea graniţelor sale l-a determinat pe Chosroe să refuze acordarea permisiunii, ba mai mult, mătasea pe care o transportau sogdienii a fost confiscată şi arsă.

Mugan a trimis şi o a doua ambasadă la curtea lui Chosroe. În acelaşi timp, pornea şi o ambasadă spre împărăţia romanilor, cel mai mare cumpărător de mătase din părţile Apusului. Solii aveau misiunea de a

---

[305] Sogdiana – regiune din Asia Centrală, situată la graniţa răsăriteană a împărăţiei persanilor.

[306] Chosroe I Anuşiruwān, „spiritul nemuritor", „rege al regilor" între anii 531 şi 579.

tatona terenul, stabilind un cap de pod peste împărăţia Iranului. Ambasada a sosit la Constantinopol în anul 563, a fost primită de împăratul Iustinian şi s-a întors cu veşti încurajatoare.

Şahul Chosroe nu s-a lăsat înduplecat nici a doua oară, persanii considerându-i pe turci răi şi înşelători şi bănuind că nu urmăresc altceva decât să pătrundă în împărăţia Iranului dându-se drept negustori. Din porunca lui Chosroe, ambasadorul a fost otrăvit, iar membrii delegaţiei ucişi cu toţii. Persanii au răspândit zvonul că trimişii khaganului Mugan se prăpădiseră pe drum, din pricina arşiţei, de vreme ce, fiind obişnuiţi cu ţinuturile muntoase, acoperite de zăpadă, nu puteau trăi în locuri mai călduroase.

Mugan nu a atacat împărăţia persanilor, aşa cum se aştepta toată lumea, ci a dat dovadă de un talent diplomatic neobişnuit printre cei din neamul său: Maniakh, ambasadorul său din Sogdiana, lua calea Apusului şi îi prezenta împăratului Iustin al II-lea (565–574) proiectul unei alianţe militare împotriva persanilor!

A treia fiară a Răsăritului

„Pacea veşnică”, încheiată între împăratul Iustinian şi regele Chosroe, în anul 562, le interzicea perşilor,

hunilor, alanilor şi altor barbari să treacă în Imperiul Roman prin Porţile Caspice, pe care împărăţia Iranului se angaja să le apere. În ciuda acestui angajament, un control efectiv al Persiei asupra regiunii Caucazului nu se putea exercita decât prin intermediul alanilor, care erau aliaţi nesiguri şi a căror dispoziţie depindea, de cele mai multe ori, de presiunea pe care ei înşişi trebuiau să o suporte din partea triburilor nomade vecine.

Procopius din Cesareea spune că alanii erau un popor liber[307] şi că cei mai mulţi dintre aceştia preferau alianţa cu Persia, alături de care porneau la război împotriva romanilor sau a altor duşmani. Alături de alani, luptau de multe ori şi triburile vecine ale turcilor. Astfel, povestind despre campania împotriva Armeniei din anul 530, Procopius spune că din armata trimisă de regele persan Cabades făceau parte alani, alături de „huni (turci) din neamul sabirilor, în număr de 3000, o rasă foarte războinică".[308]

În anul 541, şahul Chosroe a ocupat fortăreaţa Petra, pe ţărmul Mării Negre, impunând dominaţia Iranului asupra micului regat Lazica, aflat până atunci sub protecţia împărăţiei romanilor. Câţiva ani mai târziu,

---

[307] Alanii erau de origine iraniană, mai apropiaţi de persani prin limbă, modul de viaţă şi religie, deşi o parte a acestora simpatizau cu creştinismul ortodox.

[308] Procopius, *Hypèr,* I, XV, 2-10.

Gubazes, regele lazilor, a hotărât să îndepărteze stăpânirea persană, cerându-i ajutor împăratului Iustinian. Procopius spune că regele Gubazes l-ar fi îndemnat pe Iustinian să trimită bani alanilor şi sabirilor, pe care el reuşise să-i convingă să intre în alianţa împotriva persanilor.

În prima jumătate a veacului al VI-lea, Pseudo-Zacharias Rhetor spunea că alanii locuiesc dincolo de Porţile Caspice, care se află în stăpânirea *hunilor,* în vecinătatea celor treisprezece triburi ale hunilor sau turcilor, care trăiesc în corturi, şi anume: onogurii, uigurii, sabirii, bulgarii, kutrigurii, avarii, acatsârii, itimarii, saragurii, barselţii, choliaţii, abdelaţii şi heftaliţii.

Dar, în timp ce alanii era aliaţii tradiţionali ai persanilor, participând la campaniile militare ale acestora, triburile turce vecine au intrat în tratative cu romanii, oferindu-şi sprijinul împotriva împărăţiei Iranului. Atunci când avarii, alungaţi de turci, au început să ameninţe pământurile alanilor, regele acestora, Saroes, a căutat bunăvoinţa romanilor.

În anul 558, prin mijlocirea alanilor, a sosit la Constantinopol şi prima ambasadă a avarilor, care şi-a prezentat omagiile împăratului Iustinian I. Conducătorul misiunii, Kandikh, i-a spus împăratului că poporul său este cel mai puternic din lume, neînvins

în lupte, însă a avut nevoie de ajutorul altor barbari, alanii, pentru a intra în legătură cu romanii.

Sub presiunea turcilor *gök,* care le sfărâmaseră puterea la graniţa de nord a Chinei şi îi alungaseră spre apus, avarii cereau învoirea de a se aşeza în interiorul Imperiului. Cererea le-a fost refuzată, însă avarii, stabiliţi vremelnic în regiunea Caucazului, au obţinut promisiunea că vor primi subsidii anuale, pentru a apăra Porţile Caspice şi pentru a-i ajuta pe romani în războaiele cu persanii. Menandru spune că avarii au purtat negocierile în felul lor barbar, dând dovadă de inconstanţă, „rugându-se pe de o parte şi ameninţând pe de alta".[309]

În anii următori, avarii i-au învins pe turcii kutriguri şi sabiri, punând stăpânire pe întreaga zonă a Caucazului. În anul 559, fugind din calea avarilor, kutrigurii au traversat stepele pontice, invadând Peninsula Balcanică.

După moartea lui Iustinian (565), noul împărat de la Constantinopol, Iustin al II-lea, nu a mai putut plăti uriaşele sumele de bani care cumpăraseră pacea cu persanii şi avarii. În aceste condiţii, Imperiul Roman a încercat apropierea de noua putere care se ridicase în regiunile Asiei Centrale, împărăţia turcilor *gök.*

---

[309] Menandru Protector, 8.35.

Era un moment cum nu se poate mai potrivit, pentru că, aşa cum am arătat înainte, khaganul Mugan ocupase Sogdiana, intrând în conflict cu şahul Iranului. Prin mijlocirea conducătorilor din Sogdiana, Sizabul, conducătorul părţii apusene a khaganatului turc, a trimis o ambasadă care avea ca scop încheierea unui tratat de prietenie cu romanii. Sizabul şi fiul său Turkşad stăpâneau peste o confederaţie de triburi în care puterea era împărţită între diverşi conducători locali. Menandru spune că Turkşad nu era decât unul dintre cei opt conducători ai turcilor apuseni!

Ambasada, condusă de Maniakh Sogdianul, a ajuns la Constantinopol, după o epuizantă călătorie, la sfârşitul anului 568. Ambasadorul a prezentat, conform etichetei curţii, scrisoarea lui Sizabul şi darurile cuvenite, în acest caz o cantitate importantă de mătase. După ce scrisoarea fost tradusă, ambasadorul a fost primit formal în audienţă de împăratul Iustin al II-lea. Maniakh a prezentat situaţia politică din părţile apusene ale Asiei, unde puterea era împărţită între patru khaganate, care ascultau de Sizabul, reprezentantul khaganului suprem Mugan.

Turcii veneau, în numele lui Sizabul, cu jurăminte, ofertă de pace şi pentru a le cere alianţa. Împărăţia turcilor *gök*, cea mai mare putere a Asiei, care avea sub ascultare o sumedenie de triburi, controlând acum şi

teritoriile stăpânite odinioară de heftaliţi, era gata să lupte alături de romani împotriva duşmanilor comuni.[310]

Turcii, spune cronicarul, „au ridicat mâinile şi au rostit jurămintele cele mai puternice, făcând aceasta cu cele mai sincere intenţii. Pentru a-şi întări vorbele, ei au aruncat blestemul asupra lor, asupra lui Sizabul şi a întregii lor rase, dacă jurământul s-ar fi dovedit fals sau cu neputinţă de îndeplinit".311

Propunerile turcilor au stârnit dezbateri aprinse la Constantinopol. Tezaurul imperiului, secătuit în vremea lui Iustinian, nu mai permitea plata subsidiilor convenite prin „pacea veşnică" încheiată în anul 562. Pe de altă parte, creşterea nemăsurată a puterii avarilor, care îşi întinseseră stăpânirea până la malurile Dunării, ameninţând stăpânirea romanilor asupra întregii regiuni balcanice, trebuia contracarată de un aliat viguros, care putea lua această sarcină de pe umerii imperiului slăbit.

În luna august a anului 569, după câteva luni de pregătiri, o ambasadă a romanilor, condusă de Zemarh Cilicianul, comandantul suprem al forţelor din Orient, părăsea capitala imperială, însoţindu-i pe Maniakh şi

---

310 Menandru Protector, 10.1.

311 *Ibidem.*

pe trimişii turci, pe drumul de întoarcere spre împărăţia turcilor. Decizia finală fusese luată în favoarea înţelegerii cu turcii, iar acum negocierile intrau în faza pregătirilor militare, în perspectiva unui atac simultan împotriva persanilor.

Doi ani avea să dureze călătoria lui Zemarh pe pământurile turcilor. Ambasada a trecut munţii Caucaz, călătorind până în Asia Centrală, acolo unde se afla tabăra khaganului Sizabul, oraşul de iurte de la poalele Muntelui de Aur. O descriere a celor petrecute la curtea khaganului, unică în felul său, ne-a fost lăsată de Menandru Protector.

Zemarh a fost primit în cortul khaganului, croit din cea mai pură mătase, acolo unde Sizabul stătea pe un tron de aur. Odată ce au fost schimbate tradiţionalele urări, ambasadorul şi khaganul au petrecut restul serii luând parte la un banchet dat în cinstea înalţilor oaspeţi. A doua zi, delegaţia romanilor a fost primită într-un alt cort de mătase, acolo unde l-au găsit pe khagan odihnindu-se pe un pat făcut în întregime din aur. O mulţime de butoaie, căni, felurite alte recipiente şi tot soiul de obiecte, toate din aur, erau adunate în mijlocul cortului. „Ei au benchetuit încă o dată şi, în timp ce au băut, au discutat toate cele ce au fost de discutat, după care s-au retras pentru a petrece noaptea”, spune cronicarul.

În cea de a treia zi, romanii au fost duşi în al treilea cort, ale cărui grinzi din lemn erau acoperite cu aur, iar un pat poleit cu aur se sprijinea pe patru păuni de aur. Câteva care pline cu obiecte de argint, tăvi, coşuri şi o mulţime de animale făurite din argint erau aşezate de-a lungul pereţilor acelei spaţioase încăperi. De bună seamă, khaganul căuta să-şi impresioneze oaspeţii cu bogăţiile sale.

În tabăra khaganului, romanii au fost martorii unei ceremonii şamanice: „Barbarii au dat foc crengilor unor arbuşti de tămâie, apoi au făcut câteva incantaţii în limba lor scitică, sunând din clopote şi bătând în tobe, unduindu-se asupra grămezii de crengi ce trosnea în flăcări, după care, căzând ei într-un fel de transă şi purtându-se ca nişte nebuni, am bănuit că sunt posedaţi de spirite demonice”.[312]

Nerăbdător să-şi arate utilitatea ca aliat al romanilor, Sizabul a hotărât să declare pe loc război Persiei, cerându-i lui Zemarh să îl însoţească în această campanie. În cele din urmă, khaganul a fost temperat, iar războiul a fost amânat.

Trecerea ambasadei romane prin teritoriile caspice nu le scăpase însă persanilor. Perspectiva unei alianţe între cele două puteri duşmane Iranului nu putea fi

---

[312] Menandru Protector, 10.3.

ignorată, astfel că şahul a trimis o ambasadă pentru a negocia, la rândul său, un tratat cu turcii. Trimişii persanilor au fost primiţi de Sizabul, chiar în prezenţa lui Zemarh şi a oaspeţilor romani, însă oferta de pace a şahului a fost refuzată: „Pe când ei [khaganul şi solia romană] se aflau pe drum şi au aşezat tabăra într-un loc numit Talas, un sol al persanilor a venit să îl întâlnească pe Sizabul. El i-a invitat pe trimişii persanilor şi ai romanilor să cineze cu el. Iar când ei au ajuns, Sizabul i-a tratat pe romani cu mare stimă şi i-a invitat să se odihnească pe cel mai de onoare pat. În schimb, persanilor le-a făcut reproşuri, spunând că suferise destule rele din partea lor şi, drept urmare, avea să pornească război împotriva lor. Pe când Sizabul îşi prezenta cu vehemenţă acuzaţiile, trimisul persan a ignorat tradiţia tăcerii în timpul mesei, care se bucura de mare respect printre aceştia, şi a început să răspundă acuzaţiilor cu mult curaj, uimindu-i pe cei prezenţi cu furia sa, căci încălcase obiceiul şi folosea multe expresii necumpătate. În aceste împrejurări ei au plecat, iar Sizabul a pregătit atacul împotriva Persiei”.[313]

Nemulţumiţi de întorsătura nefavorabilă pe care o luaseră lucrurile, persanii au pus la cale uciderea

---

[313] Menandru Protector, 10.3.

ambasadorilor romani pe drumul de întoarcere. Menandru povesteşte că Zemarh şi suita sa, care erau însoţiţi de *tarqan*-ul turc Tagma, s-au îndreptat spre Porţile Caspice, teritoriul controlat de alani. Când ambasada a ajuns pe pământul alanilor, regele acestora, Saroes, s-a arătat încântat să-i primească pe trimişii romanilor, însă i-a întâmpinat cu ostilitate pe turci, cărora le permitea să intre în capitala sa doar cu condiţia să-şi lăsa armele la poartă. Cum aceştia din urmă nu s-au învoit, au rămas în afara porţilor cetăţii timp de trei zile.

Saroes i-a avertizat pe romani că persanii pregătiseră o ambuscadă, în Suania, teritoriul mindimienilor.[314] Atunci, trimişii romanilor au decis să-şi schimbe drumul, continuând călătoria prin pasul Darial[315], în loc de cel mindimian[316], urmând apoi ţărmul Mării Negre până la Trapezunt, de unde s-au îmbarcat pentru Constantinopol.[317]

---

[314] Mindimienii, sau misimienii, trib din regiunea munţilor Caucaz.

[315] Pasul Darial, *Dar-e Alān* în persană, însemnând Poarta alanilor, una dintre cele două porţi caspice din zidul construit, conform tradiţiei orientale, de Alexandru cel Mare, pentru a ţine departe neamurile sălbatice ale lui Gog şi Magog.

[316] Pasul Darband, *poarta încuiată* în limba persană, trecătoarea îngustă care separă Marea Caspică de munţii Caucaz.

[317] Menandru Protector, 21-22. Theofilact din Simocatta spune că una dintre cauzele războiului izbucnit „în al şaptelea an al domniei împăratului Iustin cel Tânăr“ ar fi fost încercarea persanilor de a-i ucide pe ambasadorii romanilor care

În acel moment, khaganatul turcilor *gök* reprezenta cea mai întinsă structură politică şi cea mai mare putere militară din Asia. Teritoriul său era cuprins între Oceanul Pacific la est, Caucaz la vest, lacul Baikal la nord şi Marele Zid Chinezesc la sud. În zona Caucazului, turcii reuşiseră să-i izgonească definitiv pe avari, care şi-au mutat centrul de putere în câmpia Pannoniei, devenind cei mai mari duşmani ai romanilor.

În ciuda schimbului de ambasade, negocierile dintre romani şi turci nu au dus la niciun rezultat concret. Simpatia khaganului Sizabul pentru romani nu era împărtăşită, se pare, de alţi conducători turci. În anul 572, când khaganul suprem Mugan a murit, urmaşul său, Tobo Han, a semnat un tratat de pace cu Persia.

Ambasadorii trimişi în anul 576 de noul împărat, Tiberiu, să reînnoiască tratatul cu marele khagan turc au fost primiţi cu răceală la nord de Caucaz. Solia s-a oprit dincolo de Porţile alanilor, unde romanii i-au întâmpinat pe trimişii turcilor. Ambasadorii romanilor, conduşi de un anume Valentinian, au ajuns în capitala khaganului Turkşad la foarte puţină vreme după

---

se întorceau de pe pământurile turcilor, unde negociaseră un tratat de alianţă împotriva sasanizilor. Se pare că persanii încercaseră să-i mituiască pe alani, care urmau să pregătească o ambuscadă pentru a-i ucide pe soli, când aceştia ar fi intrat pe pământurile lor.

moartea lui Sizabul.

Primirea a fost destul de rece, chiar ostilă. Trimişilor li s-a cerut, în semn de respect faţă de cel decedat, să-şi zgârie feţele. Turkşad l-a acuzat pe împăratul romanilor de trădare, pentru că le acordase azil avarilor, duşmanii turcilor, consideraţi supuşi fugari. Khaganul s-a lăudat că, între timp, alanii şi uigurii deveniseră supuşii săi, iar relaţiile cu împărăţia Iranului erau bune.[318]

Ambasada a fost trimisă mai departe, la khaganul Tardu, un alt fiu al lui Sizabul, mai mare peste conducătorii părţilor apusene ale împărăţiei turcilor. Acesta a refuzat să semneze un nou tratat cu romanii, de vreme ce turcii erau acum aliaţi ai persanilor! Se pare că, între timp, şahul Chosroe reuşise să le cumpere bunăvoinţa, plănuind să-i asmută împotriva romanilor.

Mihail Sirul povesteşte că, atunci când solii romani au ajuns la turci, khaganul acestora a început să lăcrimeze. Când l-au întrebat de ce plânge, le-a răspuns: „Noi am auzit de la părinţii noştri că atunci când vor veni la noi soli de la regii romanilor şi vor încerca să-i cumpere pe turci cu daruri, va fi venit pentru noi vremea să ne pornim asupra pământului şi

---

[318] Alanii şi uigurii „se supun nouă şi au devenit sclavii noştri", în Menandru Protector, 43.

să îl distrugem”.

În acelaşi an, turcii au ocupat cetatea Bospor, din peninsula Kerci, au invadat Crimeea, aflată sub controlul romanilor, şi au pătruns în Iberia şi Armenia. Luptele dintre turci şi romani în regiunea Mării Negre şi a Caucazului au continuat pe toată durata scurtei domnii a împăratului Tiberiu. În cele din urmă, în anul 581, romanii au reuşit să recupereze cetatea Bospor şi să îi alunge pe turci din Crimeea, dar dominaţia acestora asupra Caucazului nu mai putea fi contestată.

În timpul războiului cu turcii, din cauza faptului că romanii au luat ostatici dintre alani şi sabiri, învinuindu-i că i-ar fi ajutat pe turci, aceştia şi-au trimis ambasadorii la Constantinopol pentru a căuta bunăvoinţa împăratului. Ei au fost primiţi de împăratul Tiberiu, care a reuşit să-i atragă de partea romanilor, după ce a promis că le va plăti de două ori mai mulţi bani decât şahul Iranului. Această informaţie confirmă faptul că în spatele atacurilor turceşti se afla Iranul, care încerca astfel să înlăture protectoratul roman asupra regiunii Caucazului.

Spre sfârşitul secolului al VI-lea, micul regat al alanilor a căzut sub dominaţia turcilor sabiri, care au luat în stăpânire, *de facto*, Porţile Caspice. Sabirii au preluat şi obiceiul alanilor de a juca la două capete, luptând fie de partea romanilor, fie a persanilor,

şantajându-i şi pe unii, şi pe ceilalţi şi primind bani din ambele părţi.

Moartea khaganului Tobo Han, în anul 581, a marcat începutul declinului turcilor *gök*. Foametea, pe de o parte, revolta unor triburi rivale, pe de alta, au aruncat khaganatul într-un război fratricid. Cronica chineză spune că „turcii preferă mai degrabă să se distrugă între ei decât să trăiască împreună în pace. Ei au 1000, dacă nu 10.000, de clanuri care sunt duşmane şi luptă pe viaţă şi pe moarte unul împotriva celuilalt”.[319]

În anul 584, khaganul Şabolio, urmaşul lui Tobo Han, a cărui legitimitate era contestată de khaganii rivali, a fost nevoit să recunoască vasalitatea împăratului Sui.[320] A primit, în schimb, ajutor militar din partea chinezilor, pentru a potoli revoltele, şi provizii, pentru a linişti poporul înfometat.

În anul 589, împăratul Mauriciu a reuşit să-l convingă pe khaganul Şabolio să atace hotarele de nord-est ale Iranului, în condiţiile în care generalul Wahrām Chobin abia încheiase o campanie împotriva turcilor sabiri la hotarele de miazănoapte ale împărăţiei.

Istoricul Theofilact din Simocatta spune că, presat de

---

[319] Citat în Litvinsky, 1996, p. 329.

[320] Dinastia imperială care a condus China o scurtă perioadă de timp, între anii 589 şi 618. împăraţii Sui au reuşit să unifice întreaga Chină, punând capăt vechiului conflict dintre Nord şi Sud.

războiul cu romanii, şahul Hormizd al IV-lea se învoise să cumpere bunăvoinţa turcilor cu 40.000 de monede de aur pe an. Neamul turcilor, spune mai departe cronicarul, care la acel moment controla Porţile Caspice, se îmbogăţise de pe urma persanilor, ajungând să ducă un mod de viaţă extravagant, „căci ei îşi făureau paturi şi mese aurite, beau din pocale de aur, conducătorii lor stăteau pe tronuri de aur, iar până şi armurile sau echipamentul cailor era de aur". Dar, căzând ei în patima lăcomiei şi rupând pacea, pentru a putea pretinde şi mai mulţi bani, persanii i-au învins categoric, intrând în stăpânirea tuturor acelor comori.

În vara anului 590, învingătorul din războiul cu turcii, generalul Wahrām Chobin, din familia Mihrān, înrudită cu familia regală a arsacizilor parţi, s-a revoltat împotriva şahului Hormizd, care, invidios pe succesele sale militare, se gândea să-l piardă.

Simocatta spune că victoriile împotriva turcilor îl făcuseră pe Wahrām să cadă în păcatul trufiei, „începând el a simţi împunsăturile embrionului tiraniei".[321] Susţinut de soldaţii săi, care nu voiau să

---

[321] Theofilact din Simocatta, III, 18.10-12. Conflictul dintre vechile familii de origine parţă, care se bucurau de largi privilegii, şi sasanizi îşi are originea în reformele lui Chosroe I, care, în contextul războiului cu Imperiul Roman, a limitat privilegiile aristocraţiei, inclusiv larga autonomie a provinciilor, întărind bazele puterii centrale. Această politică de centralizare şi unificare administrativă a fost continuată de fiul său, Hormizd al IV-lea, şi a avut ca efect revolta

piardă bogăţiile capturate de la turci şi, pe lângă asta, le era teamă de marile familii aristocrate de origine parţă, generalul Wahrām s-a îndreptat spre Ctesifon, capitala imperială. În aceste împrejurări, şahul Hormizd a pierdut încrederea apropiaţilor săi, fiind detronat şi înlocuit cu fiul său minor, Chosroe. Acesta a încercat, fără succes, să apere capitala de armatele lui Wahrām, fiind nevoit, în cele din urmă, să fugă, căutând refugiu la curtea duşmanului de moarte al tatălui său, împăratul romanilor, Mauriciu.

În anul 591, cu sprijinul armatei romane, tânărul fugar reuşea să-l înfrângă şi să-l ucidă pe Wahrām, urcând pe tronul sasanizilor sub numele de Chosroe al II-lea. Şahul lua în stăpânire un imperiu slăbit, dezbinat de rivalităţi între puterea centrală şi marile familii nobiliare, care controlau *de facto* provinciile şi armata.

Noul tratat de pace, încheiat în condiţiile impuse de Mauriciu, schimba situaţia geopolitică în Orient: Persarmenia şi Mesopotamia Răsăriteană erau cedate romanilor, iar clauza umilitoare a tributului anual ce trebuia plătit de romani era anulată definitiv. Chosroe al II-lea urma a conduce ca *partener* al lui Mauriciu, de

---

deschisă a familiilor parte. între 590 şi 630, trei generali de origine parţă s-au revoltat împotriva sasanizilor - Wahrām Chobin din neamul Mihrān, Vistahm din familia Ispahbudhan şi Şarvaraz din familia Mihrān -, ceea ce a dus în cele din urmă la război civil şi la destrămarea împărăţiei Iranului.

care îl legau, dincolo de gratitudine, slăbiciunea internă şi vulnerabilitatea pe plan extern. Pacea era consfinţită prin căsătoria lui Chosroe cu Mariam/Maria, fiica împăratului roman: „Mauriciu i-a dat în căsătorie lui Chosroe pe fiica sa Maria, trimiţând-o [la Ctesifon] împreună cu episcopi şi preoţi. Chosroe a construit trei biserici în Persia pentru soţia sa, iar patriarhul Antiohiei a mers pentru a le oferi binecuvântarea. Una dintre biserici a fost numită după Maica Domnului, una după Sfinţii Apostoli, iar a treia după Sf. Sargis. Şi o lungă pace s-a statornicit astfel".[322]

Mariajul nu a fost unul fericit, pentru că Maria avea o vârstă mult prea fragedă la momentul plecării spre Ctesifon, iar şahul Chosroe trăia o frumoasă poveste de iubire cu o altă soţie a sa, Şirin, o creştină nestoriană de origine aramaică.[323] Cu toate acestea, şahul i-a purtat de grijă prinţesei romane, a ridicat biserici pentru ea şi i-a ocrotit pe creştini: „Chosroe, pentru a-şi arăta gratitudinea faţă de Mauriciu, a poruncit să fie reparate bisericile şi onoraţi creştinii. El a construit două biserici pentru Maria şi o biserică şi un castel în regiunea Beth

---

[322] *Cronica lui Mihail Sirul*, 117. Căsătoria lui Chosroe cu Maria/Maryam este povestită şi de Firdoùsi.

[323] Mauriciu şi Constantina se căsătoriseră în anul 582, aşadar Maria nu putea avea la momentul căsătoriei cu şahul Chosroe (590) mai mult de opt ani!

Laşpar pentru Şirin Arameana."[324]

Maria i-a dăruit şahului un moştenitor, Şīrūia, cel care mai târziu avea să urce pe tronul împărăţiei Iranului sub numele de Kavad al II-lea.

Se pare că, odată cu trecerea anilor, Maria a reuşit să aprindă dragostea în sufletul zbuciumatului Chosroe, stârnind gelozia prinţesei Şirin: „El zilele îşi petrecea cu fiica cezarului; şi ea/ Era stăpână sub acoperişul său. Din pricina ei/ Şirin avea sufletul amar, iar de invidie, / Chipul palid îi era mereu."[325]

Ambiţioasa arameană a reuşit, în cele din urmă, să scape de rivala sa, punând să fie otrăvită. După moartea prinţesei romane, Şirin a fost încoronată regină de şahul Chosroe, iar ea s-a grăbit să-i dăruiască un fiu, care să moştenească tronul promis lui Şīrūia: „În cele din urmă i-a dat otravă/ Şi fata îndrăgită a cezarului s-a stins. / [...] Iar Chosroe Parvez i-a dat ei [lui Şirin]/ Camera aurită în care Mariam/ Murise cu un an în urmă."[326]

Khaganul Şabolio nu a reuşit să păstreze multă vreme uriaşul imperiu croit de înaintaşii săi. În preajma anului 600, sfâşiat de războaie tribale, khaganatul turcilor s-a rupt în două state independente:

---

[324] *Cronica lui Sert,* II.I.

[325] *Shāhnāmah*, vol. 8.

[326] *Ibidem.*

khaganatul de est şi cel de vest. Incapabil să-şi păstreze independenţa, khaganatul vestic va deveni, în jur de 610, vasal al Chinei.

Începutul secolului al VII-lea avea să aducă însă nebănuite schimbări în jocurile puterii din părţile răsăritene. Măcinate din interior de conflicte interne, cele trei împărăţii care îşi disputau supremaţia în Orient – împărăţia romanilor, împărăţia Iranului şi cea a turcilor celeşti – s-au aruncat într-o fatală încleştare una împotriva celeilalte, secătuindu-şi dramatic resursele şi puterile, pentru ca în final, epuizate, să se prăbuşească toate trei, năruind împreună cu ele o întreagă lume.

Capitolul IV
Ultimul război al lumii antice

După aceasta, îngerul care mă avea în grijă a spus: „Mergi la Mauriciu, regele din Rum, şi rupe lucrurile tale în faţa lui. Spune-i lui: «Astfel va fi rupt regatul tău de către fiii lui Ismael.» Apoi mergi la Chosroe, regele Persiei, şi rupe jumătate din lucrurile tale în faţa lui şi spune: «Astfel va fi rupt regatul tău de măgarii sălbatici ai deşertului.»”

Apocalipsa lui Bahira

Tiranul din Calidon – nefericita domnie a lui Flavius Focas

În toamna anului 602, în timpul războiului împotriva avarilor şi a triburilor slave care forţau graniţa nordică a imperiului, împăratul Mauriciu a ordonat trupelor să ierneze pe frontiera Dunării. Nemulţumiţi de condiţiile vitrege şi de faptul că nu mai primiseră solda, oştenii s-au revoltat, proclamându-l împărat pe unul dintre ei, centurionul Focas.

Surprins de oastea rebelilor care ameninţa capitala, Mauriciu a încercat să fugă, căutând, de data aceasta, protecţia şahului Chosroe. A fost prins de oamenii lui Focas în Bitinia, într-o biserică, şi executat, la Constantinopol, împreună cu cinci dintre cei şase fii ai săi. Trupurile mutilate ale acestora au fost apoi aruncate în apele Bosforului. Se săvârşea, astfel, o faptă cum nu se mai văzuse vreodată la Constantinopol, Focas inaugurând o nouă epocă în părţile răsăritene ale împărăţiei romanilor, a trădării, uzurpării şi asasinatului.

Al şaselea fiu al lui Mauriciu, Theodosius, a reuşit să scape din mâinile ucigaşilor, ajungând, ca vestitor al nenorocirii, la curtea şahului Chosroe. Prezenţa sa la Ctesifon îi oferea şahului un pretext neaşteptat pentru a redeschide conflictul cu romanii. Nerăbdător să

răzbune moartea binefăcătorului său Mauriciu, Chosroe a invadat Mesopotamia.

Generalul roman Narses, învestit pe vremea lui Mauriciu cu rangul de *magister militum per Orientem*, a refuzat să recunoască uzurparea lui Focas, susţinând, la rândul său, cauza lui Theodosius. Armata trimisă în grabă de Focas a fost bătută în apropierea Edessei, după care Narses a permis intrarea în cetate a şahului Chosroe. Acolo, în cadrul unei ceremonii oficiale, Theodosius a fost învestit împărat, iar Chosroe a promis că nu va precupeţi niciun efort în încercarea de a-l întrona pe tânărul fugar la Constantinopol.

Contrar aşteptărilor, prezenţa armatelor persane pe teritoriul imperiului a ruinat cu totul şansele lui Theodosius de a recupera tronul părintelui său. Focas a reuşit să-şi atragă de partea sa armata şi poporul, jucând rolul protectorului moştenirii romane în Orient. Oamenii săi au răspândit zvonul că pretinsul fiu al lui Mauriciu nu era decât un impostor, atâta vreme cât adevăratul Theodosius fusese ucis. Moartea sa nu putea fi probată, pentru că fusese sugrumat, iar trupul aruncat în mare. Impostură sau nu, aventura lui Theodosius s-a încheiat fără vreun rezultat, în condiţiile în care armatele persane nu au fost capabile să obţină succesul aşteptat.

Originar dintr-un sat din Moesia şi intrat de foarte

tânăr în armată, Flavius Focas nu se remarcase prin fapte de arme, perioada de dinaintea uzurpării fiind aproape necunoscută. În jurul anului 600, a luptat în campaniile balcanice ale împăratului Mauriciu. A fost unul dintre membrii delegaţiei ostaşilor trimise la Constantinopol pentru a se plânge de condiţiile grele şi de neplata soldelor, în timpul războaielor cu avarii. Insolent şi cu o educaţie rudimentară, a reuşit să provoace mânia oficialilor din capitală, drept care s-a ales cu două perechi de palme, fiind astfel umilit în public.

Domnia sa a fost un dezastru pe toate planurile. Acest soldat grosolan, irascibil şi violent, care îşi petrecuse întreaga viaţă pe câmpurile de luptă, s-a dedat la tot felul de crime oribile, împotriva unor duşmani reali sau închipuiţi din capitala Imperiului. Prizonier al palatului, pe care nu l-a părăsit vreodată de teama unui complot, Focas a fost incapabil să oprească valul de nenorociri care au lovit din toate părţile împărăţia romanilor.

Dintre toţi împăraţii cu origini dacice care au ocupat tronul împărăţiei romanilor, Focas a arătat cele mai puţine calităţi şi cele mai multe lipsuri. Istoricii romani critică în termeni foarte duri tirania sa. Gheorghios Pisides îl asemuieşte cu un monstru al mării sau cu o gorgonă. Theofilact din Simocatta îl numeşte

„mixobarbar” (metis care îmbina trăsături greceşti şi barbare), ciclop sau centaur, considerând domnia sa una dintre cele mai nenorocite din istoria Răsăritului roman.

Asemenea lui Oeneus[327], tiranul din Calidon, prin uzurparea violentă şi cruzimile absurde ale domniei sale, Focas a atras asupra împărăţiei romane mânia divinităţii. *Mistreţul calidonian* a venit de peste Dunăre, acolo unde frontiera, părăsită de armata care trebuia să o apere, s-a prăbuşit sub presiunea barbarilor. Provinciile balcanice au fost devastate de avari, iar triburile slavilor s-au revărsat în Moesia, Tracia şi Illiricum.

În Asia, în urma unuia dintre cele mai pustiitoare războaie purtate între cele două împărăţii, armatele romane au fost bătute de cele persane peste tot, în Levant, în Mesopotamia, în Armenia şi în Egipt. Trupele şahului Chosroe au invadat Asia Mică,

---

[327] Acesta îşi atrăsese mânia zeiţei Artemis pentru că o omisese din rândul zeilor cărora le închinase sacrificii în timpul unui festival al recoltei. Pentru a se răzbuna, zeiţa a trimis un mistreţ sălbatic de dimensiuni monstruoase, care a devastat întreaga provincie Aitolia. Fiara a fost ucisă în cele din urmă de Meleagru, unul dintre fiii regelui, în timpul celebrei „vânători calidoniene“, la care au participat cunoscuţi eroi ai Eladei, printre care câţiva argonauţi, dar şi Atalanta, prinţesa-vânător din Arcadia, cea dintâi care a reuşit să lovească monstrul; în *Iliada*, 9.525; Apollodor, *Bibliotheca*, 3.9.2, despre povestea Atalantei şi 1.8.3, despre vânătoarea mistreţului.

ameninţând Constantinopolul, capitala unui imperiu paralizat de frică şi neputinţă. În numai şapte ani de război, persanii reuşiseră să anuleze toate câştigurile romanilor din ultimii cincizeci de ani!

Neputinţa lui Focas de a purta pe umeri purpura imperială a dus, în anul 608, la revolta trupelor staţionate la Cartagina, sub comanda lui Heraclius cel Bătrân, guvernatorul provinciei Africa. Bătrânul comandant armean nu uitase că îi datora lui Mauriciu poziţia şi bunăstarea sa, astfel încât s-a ridicat împotriva uzurpatorului de la Constantinopol. Rebelii au cucerit Egiptul, după care au ocupat insula Cipru şi au pătruns în Siria. În acelaşi timp, Heraclius cel Tânăr, desemnat de Senatul Cartaginei consul roman, a pornit cu o puternică flotă spre Constantinopol.

Incapabil să mai găsească susţinători într-o capitală îngrozită de crimele şi excesele sale, Focas a fost detronat, în octombrie 610, şi ucis, împreună cu un mare număr dintre susţinătorii săi. Heraclius a fost încoronat împărat, dar împărăţia romanilor se afla în pragul colapsului.

Războiul civil de la Constantinopol le-a permis armatelor persane să pătrundă adânc în interiorul Imperiului. În sud, armatele şahului Chosroe au ocupat Antiohia, Apamea şi Emesa; o altă armată persană a pătruns în Asia Mică, ocupând Cezareea Capadociei.

În anul 614, armatele persane au cucerit Ierusalimul, unde au ucis o mulţime de creştini[328], l-au luat în captivitate pe patriarhul Zaharia şi, cel mai şocant dintre toate, au dus la Ctesifon cele mai de preţ relicve ale lumii creştine: Sfânta Cruce a Mântuitorului, buretele şi lancea martiriului Său.

Se spune că Sfânta Cruce a fost dusă în palatul reginei Şirin, soţia creştină a lui Chosroe, despre care Sebeos povesteşte: „Ea construise o mănăstire şi o biserică în vecinătatea palatului imperial şi adusese acolo preoţi şi diaconi, plătindu-le întreţinerea din tezaurul curţii regale şi dăruindu-le bani pentru veşminte. Ea împărţea cu dărnicie lăcaşurilor de cult aur şi argint. Plină de îndrăzneală, ea propovăduia la curtea regală evanghelia şi niciunul dintre preoţii magi nu îndrăznea să deschidă gura pentru a spune măcar un cuvânt de rău despre creştini."[329]

În anul 616, persanii au cucerit Siria şi Palestina, trei ani mai târziu au invadat Egiptul, iar până în 622 au reuşit să ocupe întreaga Asie Mică, apropiindu-se ameninţător de Constantinopol.

---

[328] Antioh Strategul, călugăr al mănăstirii Lavra de lângă Ierusalim, martor al evenimentelor, care, după retragerea persanilor, a participat la ridicarea trupurilor celor ucişi pe străzile oraşului, spune că au pierit 66.509 creştini, în condiţiile în care evreii au fraternizat cu armatele persane.

[329] Sebeos, 13.

În anul 624, împăratul Heraclius a schimbat soarta întregului război printr-o acţiune surprinzătoare. Renunţând la încercarea de a recupera teritoriile pierdute, care ar fi transformat conflictul într-unul de uzură, defavorabil romanilor, Heraclius, asemenea lui Hannibal odinioară, a mutat războiul la graniţa de miazănoapte a Persiei, în condiţiile în care armatele persane erau împrăştiate în Mesopotamia, Siria, Egipt şi Asia Mică.

Armata romană a pătruns în Armenia, capturând fortăreaţa Dvin, după care a invadat Adurbadaganul[330] şi Media. Guvernatorul local, Farrukh Hormizd, numit de sursele armene „prinţul Mediei”[331], a trădat cauza şahului Chosroe, alegând alianţa cu romanii. Întreaga parte de nord a împărăţiei Iranului se afla acum sub ameninţarea lui Heraclius. Dar, în acelaşi timp, această manevră îndrăzneaţă lăsa fără apărare Constantinopolul, iar Chosroe a încercat să profite de acest lucru.

În acest complex joc de şah, în care miza era soarta uneia dintre cele două împărăţii, Chosroe a făcut o mutare ameninţătoare, reuşind să-i atragă în război pe

---

[330] Adurbadagan, Atropatene în greceşte, provincie din nordul Iranului, la graniţa cu Armenia. Corespunde, în parte, Azerbaidjanului de astăzi.

[331] Sebeos spune că Farrukh Hormizd era conducătorul familiei Ispahbudāhn, una dintre cele şapte *mari case* de origine parţă.

avari, duşmanii din apus ai romanilor. Avarii au fost convinşi, cu daruri şi promisiuni, să atace provinciile balcanice şi capitala imperială. În anul 626, în timp ce romanii pregăteau invadarea Mediei, armata persană, condusă de generalul Şahrbarāz, s-a apropiat de Constantinopol dinspre est, iar hoarda avarilor, de partea cărora luptau gepizi, bulgari şi triburile slave din Balcani, a atacat capitala dinspre vest.

Şahul Chosroe era foarte aproape de a pune capăt unui conflict care dura de 700 de ani[332], printr-o lovitură decisivă asupra Constantinopolului. Timp de zece zile, între 29 iulie şi 7 august 626, soarta împărăţiei romane a depins de apărarea capitalei sale, într-o încleştare ce părea fără sorţi de izbândă.

Minunea de la Blaheme

Optzeci de mii de oameni număra armata aruncată de khaganul avar asupra capitalei imperiale, aproape 20.000 de persani se aflau de cealaltă parte a Bosforului, în timp ce numărul apărătorilor Constantinopolului nu

---

[332] Romanii şi parţii au avut primele contacte în secolul I î. H., când, împreună, au reuşit să pună capăt Imperiului Seleucid. Războiul între cele două împărăţii a început în anii 66-65 î. H., din cauza delimitării graniţei pe Eufrat. Conflictele pe graniţa Eufratului au fost aproape permanente, până la cucerirea arabă, din secolul al VII-lea.

depăşea 12.000 de oameni. În lipsa împăratului, sarcina apărării capitalei a căzut pe umerii magistrului Bonus şi ai patriarhului Serghie. Amândoi s-au achitat admirabil de sarcini, magistrul prin destoinicia sa, patriarhul prin predici pline de pasiune, în care condamna atacul păgânilor asupra centrului creştinătăţii şi chema poporul să lupte pentru a apăra lumea civilizată de atacurile barbarilor.

În ciuda numărului foarte mare de oameni şi a maşinăriilor de asediu impresionante – trebuchete, mangonele, turnuri de asediu, inspirate de cele folosite de chinezi, duşmanii lor din trecut –, avarii nu au reuşit să producă mari pagube zidului puternic care apăra Constantinopolul dinspre uscat. Bombardamentul asupra cartierelor din preajma zidului a avut mai mult un impact psihologic, tirul proiectilelor fiind, în majoritatea cazurilor, lipsit de precizie.

Avarii şi persanii nu au reuşit să comunice eficient peste Bosforul închis de trupele romane[333], astfel, atacurile lor nu au putut fi coordonate precis. Mai pricepuţi în tactica asediului, persanii nu i-au putut ajuta pe avari, fiind blocaţi de flota română dincolo de strâmtoare.

---

[333] Avarii şi persanii comunicau prin semnale luminoase - focurile aprinse de o parte şi de alta a oraşului —, însă acestea nu au fost îndeajuns pentru o colaborare eficientă.

În ziua de 1 august 626, avarii au ridicat douăsprezece turnuri de asediu pe toată lungimea zidului dinspre uscat, însă apărătorii au reuşit să le dea foc, înainte ca acestea să ajungă prea aproape de metereze. Icoana făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare şi *maphorion*-ul, Acoperământul Sfintei Fecioare, păstrate în biserica Blaherne[334], au fost purtate de-a lungul zidurilor, într-o ceremonie condusă de patriarhul Serghie, iar protecţia divină a salvat oraşul de la dezastru.[335]

Încercarea avarilor de a lua cu asalt zidul dinspre uscat a fost respinsă, aceştia suferind pierderi foarte

---

[334] Biserica Blaherne, construită de împărăteasa Pulcheria, în jurul anului 450, era situată în apropierea Cornului de Aur, în afara zidurilor oraşului Constantinopol. Biserica adăpostea o icoană făcătoare de minuni, a Sfintei Fecioare *Blahemitissa*, pictată pe lemn şi ornată cu aur şi argint. Era una dintre puţinele icoane lucrate în relief, iar tradiţia spunea că ceara din care fusese confecţionată era amestecată cu cenuşa martirilor creştini ucişi în Orient în secolul al VI-lea. Se spune că, la fel ca icoana făcătoare de minuni, *Acoperământul Maicii Domnului* (*maphorion*) avea puteri miraculoase şi salvase Constantinopolul în clipe foarte grele ale existenţei sale. Cea mai cunoscută întâmplare este cea din iunie 860, când 200 de corăbii ruseşti, sub comanda lui Askold şi Dir, au atacat Constantinopolul. Împăratul Mihail al III-lea, întors în grabă din campania împotriva arabilor, şi patriarhul Fotie au scos din biserica Blaherne mantia Sfintei Fecioare, au scufundat-o în apa mării, stârnind o furtună cumplită: valuri puternice s-au ridicat în acelaşi timp, au izbit corăbiile necredincioşilor de ţărm şi le-au sfărâmat, astfel încât puţini au scăpat de dezastru.

[335] Theodoros Synkellos spune că patriarhul Serghie a purtat icoana *Maicii Domnului cu Pruncul*, în procesiune, la porţile de vest ale oraşului. Vezi şi B.V. Pentcheva, 2002, pp. 5-12.

grele. În acelaşi timp, flota persană, care încerca să transporte întăriri pe malul european, a fost împrăştiată de cea romană, după o scurtă luptă navală.

Flota de bărci a slavilor, care a forţat intrarea în Cornul de Aur dinspre Blaherne, a fost distrusă de flota romană. Galerele romane au făcut prăpăd printre monoxilele slavilor, care au pierit fie înecaţi, fie ucişi de sabie. Noaptea, trimişii avarilor, care încercau să ajungă în tabăra persană, au fost prinşi, decapitaţi şi agăţaţi de ziduri, iar capetele şi mâinile tăiate au fost trimise înapoi khaganului.

În ciuda numărului uriaş de combatanţi, lipsite de comunicaţii directe, cele două armate aliate nu reuşeau să ducă un asediu eficient, iar speranţa în victorie a celor din cetate sporea cu fiecare zi. Se zvonea că împăratul Heraclius lăsase armata în Lazica şi pornise să salveze capitala sau că Theodosius, fratele împăratului, învinsese armata persană în Mesopotamia şi se îndrepta acum spre Calcedon. Iar zvonurile păreau a se confirma, în condiţiile în care persanii nu participau efectiv la asediu, tot greul fiind dus de avari şi de aliaţii acestora.

Asaltul final, dinspre uscat şi dinspre mare, a fost lansat de avari, în dimineaţa zilei de 7 august 626. Flota persană a făcut doar câteva încercări timide de a debarca trupe, respinse cu uşurinţă de romani. În timp

ce avarii se trudeau să răzbată prin partea de nord a zidurilor, slavii au făcut o nouă încercare disperată de a pătrunde cu bărcile în Cornul de Aur. Şi de această dată au fost învinşi, apele mării înroşindu-se de sângele lor.

Avarii, în schimb, au reuşit să pătrundă în zona Blaherne, acolo unde zidul vechi era mai subţire şi mai şubred. Biserica Sfintei Fecioare, Panaghia Blahernitissa, şi mănăstirea Sfântul Nicolae, aflate în afara zidurilor, au fost parţial distruse. Avarii nu au reuşit să înainteze, fiind copleşiţi de infanteria romană. Înconjuraţi şi loviţi din toate părţile, cei care intraseră în cetate au pierit cu toţii.

Khaganul, care observase desfăşurarea bătăliei de pe un deal din apropiere, s-a retras în cortul său, lovindu-şi capul cu pumnii, într-un acces de disperare. Cuprins de febră, le-ar fi mărturisit apropiaţilor că a văzut, în toiul luptei, o femeie îmbrăcată în veşminte bogate mergând pe zidurile cetăţii. Şi unii dintre oşteni erau gata să jure că au văzut ieşind pe poarta Blaherne o femeie cu chip de împărătească, care a plutit în direcţia stâncilor de pe ţărm, pentru a dispărea apoi deasupra mării.

Slavii, care suferiseră pierderi foarte grele, au dezertat la adăpostul nopţii, însă au fost urmăriţi şi ucişi de cavaleria avară. În aceeaşi noapte, avarii şi-au

incendiat toate maşinăriile de război, într-un gest de resemnare şi de recunoaştere a neputinţei. În zorii zilei de 8 august 626, întreaga lungime a zidului de miazănoapte fusese părăsită de atacatori. Incapabili să aprovizioneze o armată atât de numeroasă într-un teritoriu ostil, nepricepuţi în tactica luptei de asediu, incapabili să colaboreze cu persanii, avarii au fost înfrânţi în ceea ce avea să fie ultimul lor mare război.

De cealaltă parte a Bosforului, în Calcedon, Şahrbarāz s-a prefăcut că duce războiul la modul serios, lipsit de patimă sau convingere. Trupele persane au rămas pe malul asiatic până în primăvara anului următor, într-o nemişcare suspectă. Se pare că generalul persan schimbase tabăra, prefăcându-se doar că îi susţine pe avari, fapt care a contribuit decisiv la înfrângerea acestora şi la salvarea capitalei.

La Constantinopol, victoria neaşteptată a fost închinată Sfintei Fecioare, a cărei icoană făcătoare de minuni, *Blahernitissa*, a devenit, de aici înainte, apărătoarea capitalei imperiale. În prima zi de după asediu, poporul s-a adunat la biserica Blaherne, pângărită de avari, acolo unde patriarhul Serghie a ţinut o slujbă de mulţumire. Întreaga noapte s-au cântat imnuri religioase închinate Sfintei Fecioare. Icoana şi Acoperământul Maicii Domnului au fost readuse în incinta bisericii, după ce aceasta a fost curăţată de

urmele păgânilor.

Când s-a întors din campania împotriva perşilor, împăratul Heraclius a fost aşteptat de patriarh şi de popor la biserica Blaherne, devenită acum principalul loc de pelerinaj al Constantinopolului. Biserica a fost refăcută şi, din ordinul împăratului, a fost construit un zid care să apere sfântul lăcaş.

Oraşul Constantinopol a fost plasat oficial sub protecţia Sfintei Fecioare, primind numele de *Theotokoupolis.* Icoana făcătoare de minuni a Sfintei Fecioare de la Blaherne a devenit unul dintre cele mai de preţ talismane, fiind purtată în campaniile militare, de acum încolo, de aproape toţi împăraţii romani ai Răsăritului.

Războiul celor trei împărăţii

Când norii negri ai furtunii abia se adunau deasupra Constantinopolului, Heraclius încheia pregătirile pentru contraofensiva mult aşteptată. Trimişii împăratului au trecut, încă o dată, Porţile Caspice, ducând mesajul său khaganului turc Tung, fratele lui Şabolio, care murise între timp.

Ambasada lui Heraclius a ajuns în tabăra

khaganului, aşezată în locul numit O Mie de Izvoare[336], în primăvara anului 626. Mesajul împăratului, care îi propunea khaganului Tung atacarea împărăţiei Iranului, a fost bine primit de turci. În consecinţă, în momentul în care şahul Chosroe se vedea atât de aproape de împlinirea visului său, când armata lui Şahrbarāz întâlnea, la porţile Constantinopolului, armata avarilor, la curtea regală din Ctesifon a sosit, neaşteptat şi obraznic, mesajul khaganului Tung.

Chosroe, în acel moment stăpânul întregului Orient, era numit de Tung *guvernator al Siriei,* în timp ce khaganul turc se autointitula *Regele Nordului, Stăpânul Lumii, Suveran* şi *Rege al Regilor.* Khaganul îi cerea şahului să îşi retragă numaidecât armatele de pe teritoriul împărăţiei romanilor şi să elibereze toţi prinşii de război, în caz contrar urmând să arunce împotriva sa toată puterea turcilor.

Prins cu totul de conflictul cu romanii, Chosroe a replicat doar că va trimite şi el pe cei mai buni generali ai săi împotriva turcilor. Războiul era declarat, cele trei împărăţii se aruncau în luptă, una împotriva celeilalte, în ultimul mare război al lumii antice.

Sub comanda lui Zibel, unchiul lui Tung şi conducătorul părţii de vest a khaganatului, turcii au

---

[336] În apropierea Taşkentului de azi.

pătruns în Transcaucazia, prin Pasul Darband, au devastat Albania şi Iberia Caucaziene, întâlnind armatele romane la Tiflis.

Pătrunderea triburilor sălbatice ale Nordului prin Porţile Caspice a produs o undă de şoc în toată regiunea Caucazului, locuită în majoritate de creştini. Cronica armeanului Movses Daskhurantsi redă în imagini apocaliptice invazia turcilor: „Precum valurile mării, turcii au căzut asupra cetăţii Colay şi au distrus-o complet. Văzând teribila ameninţare a acestei sălbatice şi înfiorătoare hoarde a atacatorilor, cu ochii lor piezişi şi lipsiţi de pleoape, cu părul lor despletit precum cel al femeilor, locuitorii au fost cuprinşi de teroare. Înspăimântători erau în primul rând arcaşii, pricepuţi şi puternici, care aruncau asupra lor săgeţi ca o ploaie cu grindină. Iar când atacatorii i-au văzut, ca nişte lupi sălbatici s-au aruncat fără de ruşine asupra oamenilor şi i-au tăiat în bucăţi, fără milă, pe străzi şi în toate cartierele oraşului. Ei nu au avut milă nici măcar faţă de copii, care se agăţau de trupurile măcelărite ale mamelor, sugând de la sânul lor sânge în loc de lapte. Ca un fulger ei au pătruns în cetate printr-o poartă şi au ieşit prin alta, lăsând în urmă doar leşuri pentru păsări şi fiarele sălbatice”.[337]

---

[337] *Cronica lui Movses Daskhurantsi*, 2.11.

Şi cronica francă a lui Pseudo-Fredegar povesteşte despre invazia sălbatică a turcilor: „Heraclius a adunat din toate provinciile imperiului său o mare mulţime de soldaţi şi a trimis o ambasadă la Porţile Caspice, pe care Alexandru Macedon le ridicase odată la Marea Caspică, făurite din bronz şi bine încuiate, pentru a opri potopul [*inundatio*] celor mai sălbatice popoare care îşi aveau sălaş dincolo de culmile Caucazului. Heraclius a deschis acum aceste porţi şi prin ele s-au scurs o sută cincizeci de mii de oşteni şi auxiliari, plătiţi să lupte contra sarazinilor”.[338]

Asediul Tiflisului a pecetluit alianţa antipersană. În costumul imperial, împodobit cu perle şi pietre scumpe, în prezenţa familiei sale şi a înalţilor demnitari de la Curte, Heraclius l-a primit pe Zibel cu toată pompa cuvenită, ceremonialul stabilit de împăraţii de la Constantinopol atunci când primeau vizitele barbarilor, pentru a-i impresiona. „Dumnezeu, a spus Heraclius, ne-a adus aproape, El a vrut să te facă pe tine fiul meu. Priveşte, aceasta este fiica mea şi împărăteasa romanilor. Şi pentru că tu ai venit să îmi oferi ajutorul tău împotriva duşmanilor mei, ţi-o voi da ţie de

---

[338] *Cronica lui Pseudo-Fredegar, apud* W. Brandes, E Schmieder, R. Voß, 2016. Autorul confundă războaiele lui Heraclius împotriva arabilor cu războiul împotriva persanilor.

soţie."[339] Cronicarul spune că Zibel, impresionat de frumuseţea şi splendoarea tinerei fete, s-a arătat şi mai hotărât să-şi dovedească prietenia faţă de romani, promiţându-i împăratului că va aduce 40.000 de luptători aleşi, din neamul chazarilor.

După această înţelegere, Heraclius a trecut râul Zagros, ocupând Mesopotamia, acolo unde armata persană fusese bătută de fratele său, Theodosius, cu puţină vreme înainte. Zibel s-a retras dincolo de Caucaz, pentru a aduce întăririle promise.

La începutul anului 628, în fruntea unei armate impresionante, Zibel a cucerit Tiflisul, după care a intrat în Albania Caucaziană, unde l-a numit guvernator pe fiul său. Turcii reuşeau ceea ce nu reuşise împărăţia Iranului, în câteva secole de război: să înlăture definitiv stăpânirea romană din regiunea Caucazului! Armatele lui Zibel au invadat apoi Iberia şi Armenia şi au pătruns în Media prin Adurbadagan.

În acelaşi timp, Heraclius încheia cucerirea Mesopotamiei, intrând cu armata în Babilonia şi îndreptându-se spre capitala Iranului, Ctesifon. Cursul războiului se schimbase dramatic, în numai doi ani persanii suferind „una dintre cele mai năucitoare

---

[339] Teofan, 316.

întorsături ale sorţii din analele războaielor”.[340]

Moartea şahului Chosroe, „distrugătorul lumii”

Care a fost cauza acestei surprinzătoare căderi a puterii persanilor? În primul rând, trădarea marilor familii aristocrate de origine parţă, care au trecut de partea romanilor, deschizând drumul spre Ctesifon.[341] încercarea lui Chosroe de a-i dezbina pe rebeli, obligându-i să lupte unul împotriva celuilalt, nu a făcut decât să unească opoziţia împotriva sa.

Încercând să-şi justifice trădarea, în faţa împăratului Heraclius, generalul Şahrbarāz spunea: „Cei care au adus ruina oraşelor voastre am fost eu şi fratele meu, cu tacticile noastre şi cu valoarea noastră. Dar Chosroe a trimis un sol şi mi-a cerut să îl ucid pe fratele meu. Când eu am refuzat, i-a cerut fratelui meu să mă ucidă pe mine. Atunci amândoi am renunţat la alianţa cu el şi suntem gata să luptăm de partea ta.”[342]

„Fratele” pomenit de Şahrbarāz este Farrukh Hormizd, „prinţul Mediei”, cel care a permis intrarea

---

[340] Citat în R. W. Thomson, 1999.

[341] Înlăturate de la putere de către sasanizi, familiile aristocratice de origine parţă au continuat să stăpânească regiunile nordice şi estice ale împărăţiei Iranului, jucând un rol crucial în evenimentele care au urmat domniei lui Chosroe al II-lea.

[342] Tabari, V.1009.

armatelor romane în Adurbadagan. Chosroe i-a cerut lui Şahrbarāz să pornească împotriva acestuia, după asediul ratat al Constantinopolului. Dar Şahrbarāz a refuzat să părăsească teritoriile romane pe care le cucerise. Bănuind că la mijloc este vorba despre un complot al marilor familii parte, Chosroe a încercat să-l scoată din capitală pe Farrukhzad, fiul lui Farrukh Hormizd, cerându-i acestuia să-l ucidă pe Şahrbarāz. Farrukhzad a refuzat să se supună ordinului.

Chosroe reuşise să-şi îndepărteze şi susţinătorii din clanul Parsig, din care făceau parte marile familii persane şi pe puterea cărora se clădise dinastia sasanizilor. Decizia neinspirată a şahului de a-l îndepărta şi întemniţa pe moştenitorul legitim al tronului, Şīrūia, fiul său cu Maria, fiica împăratului Mauriciu, pentru a-i face loc lui Mardanşah, fiul favoritei sale, Şirin, a unit întreaga opoziţie împotriva sa, pecetluind soarta împărăţiei Iranului.

Farrukh Hormizd, care îşi asumase conducerea clanului Pahlav (cele şapte mari case de origine parţă, printre care Mihrān şi Ispahbudāhn), şi Firuzan, conducătorul clanului Parsig (marile case aristocrate persane), şi-au unit forţele pentru a-l detrona pe Chosroe. În luna februarie, aflat aproape de Ctesifon, Heraclius a primit veşti îmbucurătoare din partea generalului Mezezios, care ajunsese cu trupele sale pe

malul Tigrului. Acesta îi transmitea împăratului că unul dintre generalii persani, Gundabusan, îl informase că prinţul moştenitor Şīrūia îi cerea ajutorul pentru detronarea lui Chosroe.

Şahul trecuse Tigrul împreună cu Şirin şi cei doi fii ai lor, Şariar şi Mardanşah, lăsând în urmă toate soţiile şi ceilalţi fii, printre care întâiul născut, Şīrūia. Bolnav de dizenterie, Chosroe intenţiona să renunţe la coroană în favoarea lui Mardanşah, motiv pentru care prinţul moştenitor Şīrūia îi trimitea generalului persan mai sus-menţionat următorul mesaj: „Ştii că blestematul Chosroe a distrus împărăţia persană. El doreşte să-l încoroneze pe Mardanşah şi mă dispreţuieşte pe mine, întâiul său născut. Dacă vorbeşti cu oştenii tăi şi îi convingi să mă sprijine pe mine, eu promit că le voi mări soldele şi voi face pace cu romanii şi turcii; cu toţii vom trăi mai bine. Grăbeşte-te cu armata ta, să pot fi încoronat rege. Îţi promit că le voi aduce tuturor unitatea şi bunăstarea, mai ales ţie”.[343]

Gundabusan le cerea romanilor ajutorul pentru cauza prinţului Şīrūia, spunând că alături de acesta se aflau doi dintre fiii generalului Şahrbarāz, precum şi alţi douăzeci de prinţi şi generali. Împăratul Heraclius i-a trimis atunci un mesager lui Şīrūia, îndemnându-l

---

[343] Teofan, 326.

să deschidă închisorile, să elibereze toţi prizonierii romani şi, în fruntea acestora, să pornească împotriva lui Chosroe.[344]

În noaptea de 23 spre 24 februarie 628, şahul Chosroe al II-lea a fost detronat, în urma unei lovituri de palat. Şīrūia a intrat pe ascuns în capitală şi a fost proclamat şah, sub numele de Kubād al II-lea. Chosroe, luat prin surprindere, a fugit din palat, în miez de noapte, ascunzându-se în grădină. A fost descoperit de conspiratori şi pus în lanţuri. Niciunul dintre apropiaţii săi nu a acţionat în vreun fel pentru a-l salva, fiindcă şahul Chosroe se discreditase cu totul.

Chosroe a fost întemniţat în Casa întunericului, fortăreaţa pe care o construise pentru a-şi ascunde în ea comorile. Timp de patru zile a primit doar pâine uscată şi apă, Kubād spunând: „Să mănânce aurul pe care l-a strâns în van flămânzind pe mulţi şi distrugând o lume întreagă."[345] Din ordinul lui Kubād, Mardanşah, care visase coroana imperială, a fost ucis chiar sub ochii lui Chosroe. Fostul şah, ajuns acum în mizerie, a fost scuipat, bătut şi umilit de foştii săi adversari. După cinci zile de temniţă a fost ucis, în curtea palatului regal, de arcaşii care, din ordinul lui Kubād, şi-au

---

344 *Ibidem*, 327.

345 Teofan, 327.

exersat precizia pe trupul său. La porunca noului şah, au fost ucişi toţi urmaşii de parte bărbătească ai lui Chosroe, nu mai puţin de şaptesprezece fii![346] Soţiile, tezaurul şi toate bunurile şahului defunct au intrat în posesia lui Kubād.

La începutul lunii martie 628, Kubād îi scria împăratului Heraclius, informându-l despre sfârşitul sângeros al şahului Chosroe al II-lea. Trimişii lui Kubād s-au întâlnit cu Heraclius în Adurbadagan, pe teritoriul lui Farrukh Hormizd, acolo unde era găzduită armata romană. Kubād elibera toţi prinşii romani de război, printre aceştia aflându-se patriarhul Zaharia al Ierusalimului. Iar Sfânta Cruce urma să le fie înapoiată romanilor, dar asta s-a întâmplat abia după moartea sa.

În buna tradiţie a relaţiilor dinastice dintre cele două împărăţii, Kubād a luat-o în căsătorie pe una dintre fiicele împăratului Heraclius, prinţesa pe care *Cronica din Edessa* o numeşte „Anzoy Romana".[347] În anul 629, conform tratatului încheiat între împăratul Heraclius şi Kubād al II-lea, romanii recuperau toate teritoriile pierdute din Orient, graniţa dintre cele două imperii fiind fixată definitiv pe Eufrat.

---

[346] Tabari, V. 1060. Sebeos spune că au fost omorâţi nu mai puţin de patruzeci de oameni.

[347] Jh. R. Martindale, R.; A.H.M. Jones; Jh. Morris, 1992, p. 94.

*

Ambiţia şahului Chosroe al II-lea de a schimba balanţa puterii în Asia a avut ca urmare prăbuşirea nu doar a împărăţiei Iranului, ci a unei lumi întregi, „aducând distrugere pe întregul pământ”.[348] Căderea împărăţiei Iranului, unul dintre stâlpii lumii orientale, i-a afectat dramatic şi pe învingători, împărăţia romanilor şi cea a turcilor.

Paradoxal, primul care s-a năruit a fost khaganatul turc. Zibel, stăpân acum peste regiunea Caucazului, n-a mai vrut să recunoască autoritatea marelui khagan Tung. Mai mult, în fruntea chazarilor, care formau elita armatei turceşti, Zibel l-a învins şi l-a ucis pe Tung, în februarie 628, proclamându-se unic conducător al împărăţiei turcilor celeşti.

Fiul lui Tung, khaganul Şi, care lupta împotriva chinezilor în est, şi-a aruncat oştile împotriva lui Zibel. Învins, acesta din urmă l-a chemat în ajutor pe fiul său, rămas cu oşti în Caucaz. Turcii părăseau regiunea Porţilor Caspice, unde aveau să se mai întoarcă abia peste două secole. Între timp. Şi a reuşit să dea de urma lui Zibel, pe care l-a învins şi l-a ucis în ianuarie 629.

Frumoasa poveste a turcilor celeşti se apropia de sfârşit. În anul 630, împăratul Gauzu, primul din

---

[348] *Istoria lui Chosroe*, în J. Howard-Johnson, 2010, pp. 70-102.

dinastia Tang, a reuşit să obţină o victorie zdrobitoare împotriva khaganatului estic, al cărui teritoriu a fost împărţit în patru şi încorporat administraţiei imperiale chineze. Până la jumătatea secolului al VII-lea, întregul teritoriu stăpânit odinioară de turci a fost adus sub ascultarea Chinei.

Patimile împărăţiei Iranului

Uciderea şahului Chosroe al II-lea nu a pus capăt crizei din împărăţia Iranului, ba din contră, a accentuat-o. Rivalitatea dintre marile familii nobiliare, pe de o parte, şi intrigile de la Constantinopol, pe de alta, au alimentat anarhia, care a dus, în cele din urmă, la prăbuşirea împărăţiei arienilor.

Între 628, anul detronării lui Chosroe, şi 632, când începe cucerirea arabă a teritoriilor persane, în doar patru ani, nu mai puţin de şase regi sunt oficial consemnaţi în documente! De fapt, se pare că au fost chiar mai mulţi, unii dintre aceştia stăpânind, în acelaşi timp, în diferite părţi ale imperiului.

Domnia lui Kubād al II-lea, începută sub cele mai nefericite auspicii, prin uciderea tatălui şi a fraţilor săi, s-a sfârşit brusc, după numai şapte luni. Se spune că tânărul Kubād ar fi luat-o în căsătorie pe faimoasa Şirin, favorita lui Chosroe al II-lea, decizie care a

determinat-o pe femeie să se sinucidă, bând o cupă cu otravă.

Şahul Kubād a avut parte de o soartă asemănătoare: acesta a fost otrăvit înainte de a apuca măcar să se arate vrednic de coroana obţinută cu atâtea compromisuri. Cronicile arabe spun că şahul a căzut victimă unei maladii cumplite, plătind astfel pentru crimele sale oribile, în timp ce Teofan Mărturisitorul susţine că a pierit otrăvit, lucru mai lesne de crezut.

Uciderea lui Kubād şi urcarea pe tron a fiului său de numai şapte ani, Ardaşir, sub tutela familiei Ispahbudāhn, au determinat intervenţia împăratului Heraclius, nemulţumit de întorsătura pe care o luaseră lucrurile. Se zvonea că şahul Kubād fusese omorât din ordinul lui Farrukh Hormizd şi că acesta ar fi urmărit tronul, pentru el sau pentru unul dintre fiii săi, nesocotind înţelegerile cu romanii.

Acest lucru era însă greu de realizat, dată fiind alianţa precară dintre marile familii parte şi persane. Atâta vreme cât sasanizii se aflau pe tronul din Ctesifon, balanţa puterii se menţinea în echilibru. Dacă una dintre marile case ar fi uzurpat tronul, echilibrul de putere s-ar fi rupt. Pe această bază fragilă a echilibrului între marile familii aristocrate a supravieţuit imperiul sasanizilor şi, tocmai din acest motiv, familia Ispahbudāhn s-a străduit să păstreze o aparenţă a

legitimităţii, susţinându-l pe minorul Ardaşir.

La scurtă vreme după moartea lui Kubād al II-lea, împăratul Heraclius îi scria generalului Şahrbarāz, din familia parţă Mihrān, îndemnându-l să se revolte contra noii puteri de la Ctesifon, care nu mai era pe placul romanilor. Şahrbarāz refuzase să-şi retragă trupele de pe teritoriile romane deoarece pacea fusese aranjată de familia rivală Ispahbudāhn.

Încercând să îndepărteze armatele persane de pe pământurile sale, Heraclius îl îndemna pe Şahrbarāz să pretindă pentru sine tronul şahilor Persiei: „Tronul şi regatul trebuie să îţi revină ţie. Ţi le dăruiesc ţie şi urmaşilor tăi. Dacă o armată îţi este de trebuinţă, atunci îţi voi trimite în ajutor oameni câţi ai nevoie”.[349]

Promisiunile lui Heraclius, pe de o parte, şi rivalitatea tradiţională dintre marile familii aristocrate, pe de alta, l-au determinat pe Şahrbarāz să pornească asupra capitalei, în fruntea armatei sale. În ziua de 27 aprilie 630, după un scurt asediu şi o întreagă suită de trădări şi jocuri de culise, capitala îşi deschidea porţile, primindu-l pe învingător. Tânărul şah Ardaşir pierea ucis din ordinul lui Şahrbarāz.[350]

---

[349] Sebeos, 13.

[350] „El a ordonat unor oameni să îl ucidă pe Ardaşir copilul-rege, după care el a mers şi s-a aşezat pe tronul regilor. El a ordonat ca cei mai importanţi oameni de

Generalul Şahrbarāz se încorona rege al Iranului, uzurpând dreptul dinastic al sasanizilor! Dincolo de legăturile de sânge cu vechea familie regală a arsacizilor parţi, urcarea sa pe tron a fost privită ca o impietate. Tabari spune că atunci când Şahrbarāz s-a aşezat pe tronul regal, „maţele au început a i se strânge atât de violent, încât nu a mai apucat să ajungă la latrină, aşa că a cerut un lighean şi s-a uşurat în el”.[351] Zeii îl avertizau astfel asupra nenorocirilor ce aveau să urmeze.

Noul şah îşi începea domnia într-o izolare totală. Conştient de acest fapt, Şahrbarāz a încercat să îşi apere tronul dezlănţuind o campanie de represalii violente împotriva adversarilor săi, sub pretextul răzbunării lui Chosroe al II-lea.

Singurul sprijin al uzurpatorului era împăratul de la Constantinopol, drept urmare, Şahrbarāz şi-a logodit una dintre fiice, pe Nike, cu Theodosius, al doilea născut al lui Heraclius. Doi dintre fiii săi au fost trimişi la Constantinopol, ca dovadă a bunelor sale intenţii. Un nou tratat de pace a fost negociat, în condiţiile în care Şahrbarāz nu se învoia să renunţe la teritoriile pe care le cucerise în timpul războiului. Romanii primeau

---

la Curte şi din armată în care nu avea încredere să fie ucişi de sabie, iar pe alţii i-a trimis lui Heraclius în lanţuri.” *Ibidem*, pp. 113–114.

[351] Tabari, V.1063.

înapoi Palestina, cu cetăţile Ierusalim şi Caesarea, regiunea Antiohiei, Cilicia şi o mare parte a Armeniei. Eufratul era recunoscut ca frontieră între cele două imperii, Şahrbarāz păstrând stăpânirea asupra cetăţilor Amida şi Edessa. Şahrbarāz a restituit romanilor Sfânta Lance şi Buretele; Crucea Mântuitorului fusese înapoiată (tot prin intermediul lui Şahrbarāz) cu puţină vreme înainte ca predecesorul său, Ardaşir, să îşi piardă tronul şi viaţa, fiind readusă la Ierusalim de împăratul Heraclius, în ziua de 21 martie 630.[352]

Domnia lui Şahrbarāz a fost scurtă şi violentă, acesta fiind asasinat, în luna mai 630, de un grup de conspiratori, susţinuţi de familia Ispahbudāhn, rivala Mihrānilor. Tabari povesteşte că, într-o zi, pe când şahul inspecta călare trupele, în curtea palatului, un soldat s-a apropiat şi l-a lovit cu suliţa, dărâmându-l de pe cal. Imediat, alţi soldaţi s-au repezit asupra lui, provocându-i numeroase răni, care i-au adus moartea. Soldaţii i-au legat picioarele cu o funie şi l-au târât pe străzi strigând: „Oricine nu este din familia regală şi uzurpă tronul va avea soarta acestuia!”[353]

După domnia de doar patruzeci de zile a lui

---

[352] Heraclius a ales să-şi facă intrarea triumfală în Ierusalim pe 21 martie, o dată asociată cu ziua în care Dumnezeu a creat soarele şi luna; pentru readucerea Sfintei Cruci la Ierusalim, vezi C. Zuckerman, 2013, pp. 198–218.

[353] Tabari, V.1063.

Şahrbarāz, urca pe tronul şahilor, pentru prima oară în lunga istorie a Iranului, o femeie, Bōrān, una dintre fiicele lui Chosroe al II-lea. Susţinută de casa Ispahbudāhn, cu care se înrudea prin bunica sa, Bōrān a fost înlăturată de pe tron, după numai două luni, în urma unui complot al Mihrānilor, şi înlocuită cu Şāpūr-i Şahrbarāz (fiul generalului Şahrbarāz), care a luat numele dinastic de Şapur al V-lea.

Prea slab, lipsit cu totul de autoritate, Şapur şi-a trădat susţinătorii, încredinţându-i conducerea treburilor politice lui Farrukh Hormizd, conducătorul casei rivale Ispahbudāhn, cel care se autointitula „conducătorul poporului şi stâlpul împărăţiei Iranului”.[354]

Se pare că Farrukh Hormizd visa chiar tronul Iranului, acesta cerându-i lui Şapur mâna prinţesei Azarmīd, o altă fiică a şahului Chosroe, despre care se spune că era „cea mai frumoasă femeie din tot imperiul lui Chosroe”.[355] În ciuda faptului că şahul şi-a dat binecuvântarea, familia Mihrān s-a opus acestei alianţe matrimoniale.

Undeva spre sfârşitul anului 630, Şapur al V-lea a fost detronat şi ucis, iar prinţesa Azarmīd, susţinută de

---

354 P. Pourshariati, 2008, p. 204.

355 Tabari, V. 1065.

familia Mihrān, a urcat pe tronul Iranului. Domnia reginei Azarmīd a fost asemenea unei furtuni violente, lăsând în urma sa doar moarte şi distrugere. Regina a încercat să pună capăt luptelor interne pentru putere într-un mod brutal, bazându-se pe sprijinul puternicei case Mihrān. „Felul nostru de a conduce va fi cel al tatălui nostru, Chosroe cel Victorios, iar dacă cineva nesocoteşte voinţa noastră, îi vom vărsa sângele”.[356] Frumoasă, mândră, orgolioasă, regina nu a numit un ministru pentru a o ajuta în treburile guvernării, aşa cum se obişnuia, alegând calea periculoasă a domniei autoritare, care îi adusese şahului Chosroe tragicul sfârşit.

Farrukh Hormizd s-a autointitulat şah al Persiei, sub numele de Hormizd al V-lea[357], împărăţia Iranului fiind condusă, pentru o vreme, de doi regi. Azarmīd a refuzat, încă o dată, propunerea de căsătorie a lui Farrukh, fiindcă nu voia să împartă puterea cu nimeni. „Căsătoria cu o regină nu este permisă”, îi scria aceasta lui Farrukh Hormizd. „Înţeleg prea bine că, făcând această propunere, nu urmăreşti decât să îţi satisfaci

---

[356] *Ibidem.*

[357] Dovada faptului că imperiul a fost condus în acelaşi timp de Azarmīdukht şi Hormizd al V-lea sunt monedele emise de cei doi, în aceeaşi perioadă, 630-631; vezi Göbl, 1971, p. 81. Pentru identificarea lui Farrukh Hormizd cu şahul Hormizd al V-lea, *vezi* P. Pourshariati, 2008, pp. 205-206.

poftele şi dorinţele cu mine”.[358]

În cele din urmă, Azarmīd a reuşit să îl învingă şi să îl ucidă pe Farrukh Hormizd, rupând astfel fragilul echilibru intern şi aruncând imperiul în război civil!

Tabari înfăţişează acest episod astfel: regina Azarmīd a hotărât să răspundă avansurilor lui Farrukh Hormizd, scriindu-i că nu îi poate accepta cererea în căsătorie, dar, în schimbul păcii, acceptă să aibă o aventură secretă cu el. Regina l-a îndemnat să vină la palat, chiar în acea noapte, unde comandantul gărzii, prevenit, urma să-i permită intrarea. La căderea nopţii, Farrukh Hormizd a venit la palat şi l-a înştiinţat pe şeful gărzii că este aşteptat de regină. Şeful gărzii a anunţat-o pe Azarmīd, iar aceasta i-a spus: „Mergi, taie-i capul şi adu-mi-l.” Lucru pe care comandantul gărzii l-a şi făcut. Astfel a sfârşit Farrukh Hormizd din casa Ispahbudāhn, conducătorul clanului Pahlav, cel mai puternic om din împărăţia Iranului.

Uciderea sa a pecetluit soarta frumoasei regine Azarmīd. Rustam, fiul lui Farrukh Hormizd, a ridicat împotriva sa oştile Mediei şi a ocupat Ctesifonul. Căzută în mâinile învingătorului, Azarmīd a fost violată, orbită şi omorâtă, chiar în palatul său regal. Stăpân peste capitala imperială, Rustam a readus-o pe

---

[358] Tabari, V.1065.

tron pe regina Bōrān, cea care a fost numită „restauratoarea rasei zeilor”.

Bahman Jadhuih, eroul de la Pod

Revenită pe tronul părintelui său, Bōrān s-a străduit să aducă liniştea şi pacea în sufletele aprinse de patimi ale arienilor. După furtunoasa domnie a reginei Azarmīd, părea că, în sfârşit, a răsărit soarele pe pământul Iranului.

Conştientă de uriaşele responsabilităţi care îi reveneau, Bōrān şi-a dedicat toată energia salvării imperiului conducând nu ca o regină, ci ca un rege. Pe monede, Bōrān este reprezentată în costumul ceremonial masculin al regilor Persiei, purtând pe cap coroana tatălui său [359] , Chosroe Aparvez („Victoriosul”), care îl înfăţişa pe Wahrām, zeul războiului şi al victoriei, cu aripile întinse.[360]

---

[359] Fiecare rege persan îşi făurea, la urcarea pe tron, propria coroană. Bōrān, la fel ca sora sa, Azarmīd, a ales să poarte coroana regelui Chosroe al II-lea, simbol al legitimităţii.

[360] Wahrām, zeul războiului, este echivalentul iranian al lui Ares la greci, Marte la romani. în astrologia persană, planeta Marte purta numele lui Wahrām. Din cauza faptului că în vechile reprezentări, de pe vremea ahemenizilor, era înfăţişat purtând în spate o blană de leu, simbolul regalităţii, a fost asociat, în epoca elenistică, cu Hercule. Uneori, este reprezentat ca o pasăre cu aripile întinse, acest simbol fiind ales de regele Chosroe al II-lea pentru coroana sa regală.

Bōrān a căutat să câştige sprijinul lui Heraclius, o ambasadă condusă de *catholicos* Mar Isho-Yab, patriarhul bisericii creştine nestoriene din împărăţia Iranului, fiind primită de împărat la Alep. Nu ştim care a fost rezultatul acestor discuţii, însă niciun ajutor din împărăţia romanilor nu putea consolida tronul şubred al reginei Bōrān.

Încercând să pună capăt conflictului intern care epuiza resursele imperiului, regina Bōrān a împărţit responsabilităţile conducerii între Rustam, conducătorul clanului Pahlav, şi Firuzan, conducătorul clanului Parsig, în timp ce ea şi-a asumat sarcina, deloc uşoară, de a acţiona ca un arbitru între cele două clanuri rivale. Cu modestie şi înţelepciune, arătându-le bunăvoinţă celor năpăstuiţi şi înţelegere mai-marilor, ea a reuşit să câştige inimile supuşilor săi şi, dacă nu ar fi fost războiul cu arabii, poate că imperiul şi-ar fi găsit liniştea de care avea atâta nevoie.

În timpul domniei reginei Bōrān, în anul 632, s-a stins din viaţă profetul Mahomed, iar puterea a trecut în mâinile lui Abu Bakr, unul dintre primii săi însoţitori şi primul din afara familiei sale care s-a convertit la islam. Moartea lui Mahomed a produs prima ruptură în rândul comunităţii islamice, tradiţia şiită susţinând faptul că Abu Bakr ar fi nesocotit voinţa Profetului, uneltind să fie ales calif în locul lui Ali, ginerele şi

moştenitorul desemnat de acesta.[361]

Abu Bakr a profitat de criza politică de la Ctesifon, organizând primele expediţii împotriva provinciilor apusene ale Iranului. Arabii au ocupat sudul Mesopotamiei, regiunea Sawad, „Pământul Negru", locul în care mlaştinile Eufratului întâlnesc desertul Arabiei.

În anul 633, arabii au atacat Hira, capitala micului Regat Lahmid. După un asediu de câteva săptămâni, cetatea a fost cucerită, devenind cel mai important bastion arab de la hotarul Iranului, locul din care au început să fie organizate toate atacurile dincolo de Eufrat.

Sursele arabe spun că, atunci când „Bōrān a preluat puterea şi a ajuns la arabi ştirea că nu mai sunt regi în Persia, iar conducerea a trecut în mâinile unei femei, Muthannā bin Hārith din Hīra şi

Muqarrin din Ubbulah împreună cu tribul lui Bakr bin Wāil au atacat regatul persan".[362]

---

[361] Potrivit tradiţiei şiite, înainte de moarte, Mahomed, întorcându-se din pelerinajul la Mecca, a ţinut unul dintre ultimele sale discursuri publice, în Valea Ghadir. In faţa mulţimii adunate, profetul l-a desemnat succesor pe vărul şi ginerele său, Ali. După moartea lui Mahomed, Abu Bakr, cu sprijinul lui Omar, viitorul calif, a reuşit să obţină sprijinul pentru alegerea sa ca succesor al profetului. Situaţia nu a fost acceptată de susţinătorii lui Ali, care i-au considerat ilegitimi pe Abu Bakr şi cei doi califi care au urmat (Omar şi Utman).

[362] Dīnawarī, 1960, p. 111.

Bōrān l-a numit pe Rustam *spahbed*, comandant suprem al armatei, îndemnându-l să pornească numaidecât împotriva arabilor. „Dacă vei reuşi să-i alungi pe arabi din Sawad şi Hira şi vei recupera această provincie, i-a spus regina, îţi voi încredinţa guvernarea Persiei pe timp de zece ani."[363]

Prima bătălie importantă a avut loc la Namariq, în apropiere de Hira. Armata persană, condusă de generalul Jābān, a fost pusă în derută şi înfrântă, din pricina faptului că principalii comandanţi au fost ucişi de arabi, chiar de la începutul luptei. Jābān, locotenenţii săi Juşnasmah şi Mardanşah, care au condus cele două aripi ale armatei, precum şi alţi comandanţi, pe care cronicile nu i-au consemnat, au căzut în această bătălie, în care arabii au luat un mare număr de prizonieri şi o pradă însemnată.[364]

Restul armatei persane, sub comanda generalului Narseh, a fost învinsă de arabi la Kaskar, însă comandantul a reuşit să se salveze, fugind în tabăra lui Rustam. Din cauza rănilor primite, a murit la scurtă vreme după luptă. În primele confruntări, Rustam se bazase exclusiv pe resursele familiei Ispahbudāhn, pe oştenii mobilizaţi de pe domeniile sale, cărora li s-a

---

[363] Tabari, III (Zottenberg), p. 369.

[364] *Ibidem*, pp. 370-371. Tabari spune că Jābān a fost luat prizonier şi eliberat, însă este contrazis de alte surse, care susţin că a fost ucis în luptă.

alăturat un contingent armean condus de generalul Jalinus Fahmi. Înfrângerea sa neaşteptată a determinat-o pe regina Bōrān să încerce să unească oştile clanurilor Pahlav şi Parsig.

Ştiută fiind duşmănia dintre Rustam şi Firuzan, care făcea imposibilă orice colaborare pe plan militar, regina a apelat la un alt conducător din clanul Parsig, Bahman Jadhuih, un bărbat trecut de şaizeci de ani, dar care se bucura de încrederea şi respectul tuturor iranienilor, cerându-i să pornească împotriva arabilor. Tabari spune că regina i-a încredinţat lui Bahman 30.000 de oameni şi treizeci de elefanţi de luptă, printre aceştia aflându-se un elefant alb uriaş, care îi aparţinuse lui Chosroe al II-lea şi care ajutase la câştigarea tuturor bătăliilor în care luptase. De asemenea, a fost scos din tezaurul regal „stindardul sacru al Kaianizilor", *Derafsh Kāviān*, steagul de luptă al regilor Iranului, cusut cu aur, purpură şi împodobit cu pietre scumpe.[365] Regina i-a scris lui Rustam o scrisoare prin care îi cerea să-l sprijine pe Bahman cu tot ce avea nevoie, bani şi oameni. Rustam i-a trimis numai contingentul armean,

---

[365] În tradiţia persană, *Derafsh Kāviān* a fost steagul eroului Kaveş, care a condus o revoltă populară împotriva tiranului Zahhak. Steagul, din piele, a fost purtat de Kaveş într-o suliţă, iar după victorie a fost decorat cu pietre scumpe şi ţesut cu fir de aur şi purpură, devenind simbolul puterii Kaianizilor, prima dinastie de regi ai Iranului. Steagul era purtat în campanie de cinci preoţi-magi şi era ţinut în preajma regelui, servind ca punct de reper pentru oşteni.

condus de Jalinus Fahmi.

Bătălia decisivă dintre armata persană, condusă de Bahman Jadhuih, şi cea arabă, condusă de Abu Ubaid, s-a purtat pe malul Eufratului, în apropierea unui sătuc numit Marwa'ha. Abu Ubaid, aprins şi necumpătat, prea încrezător după victoriile precedente, a hotărât să atace primul, trecând Eufratul pe podul care avea să dea numele acestei lupte: Bătălia de la Pod.

Ţinând cont de topografia terenului, care nu permitea manevre foarte largi, şi profitând de faptul că arabii aveau fluviul în spate, Bahman a aşezat în faţa liniilor sale cei treizeci de elefanţi, dând ordin să fie lăsaţi să lupte liber, pentru a produce dezordine în rândul duşmanilor. Elefanţii au fost acoperiţi cu ţesături groase, inclusiv trompele, pentru a nu putea fi tăiaţi de sabie, iar în fruntea lor a fost aşezat uriaşul alb, pe spatele căruia a fost legat stindardul regal.

Când cavaleria arabă a atacat încercând, după obicei, să rupă rândurile persanilor, elefanţii au fost împunşi cu suliţele şi aruncaţi în luptă. Caii arabilor s-au speriat de aceste uriaşe animale, aruncându-şi călăreţii şi fugind înapoi, peste infanterie. Tabari spune că doar puţini dintre arabi au reuşit să rămână în şa, după şarja elefanţilor, dar şi aceia au fost nevoiţi apoi să descalece,

pentru că nu îşi puteau stăpâni caii.[366]

Elefanţii au produs haos în rândul arabilor, care s-au bulucit spre pod, mulţi dintre ei pierind înecaţi. Furios, Abu Ubaid a cerut să i se aducă un prizonier persan, pe care, sub ameninţarea sabiei, l-a forţat să spună cum pot fi ucise acele bestii. Prizonierul i-a mărturisit că trebuiau loviţi peste trompă, pentru că, având trompa tăiată, nu vor mai putea respira. Abu Ubaid a descălecat atunci, a luat sabia şi scutul şi s-a aruncat în vâltoarea luptei, vânându-i pe elefantul cel mare şi alb, pentru a le da arabilor descumpăniţi un exemplu. Ajungând în preajma animalului, Abu Ubaid a încercat să-l lovească, dar elefantul l-a prins cu trompa, l-a învârtit în aer, după care l-a izbit de pământ şi l-a călcat în picioare. Atunci gardienii elefantului au început să sune din clopote, strigând: „L-am ucis pe regele arabilor!”[367]

A urmat un măcel cumplit, în care arabii au fost împinşi cu totul în apele Eufratului, în ceea ce avea să fie ultima mare victorie militară a împărăţiei Iranului. Aproape 4000 de arabi au pierit înecaţi, iar mulţi alţii au fost ucişi de persani. La Medina, cei care au scăpat din Bătălia de la Pod s-au închis în case, plângând de

---

366 Tabari, III (Zottenberg), p. 376.

367 *Ibidem*, p. 377.

ruşine şi neputinţă. „Am devenit necredincioşi, se lamentau aceştia, căci aşa este scris în Coran: când îi întâlniţi pe necredincioşi în luptă, nu le întoarceţi spatele. Cel care întoarce spatele, fără a se întoarce în luptă sau fără a se replia, îşi va atrage mânia lui Dumnezeu; călătoria sa va fi în Infern”.[368]

În Bătălia de la Pod, Bahman Jadhuih, acest Aetius[369] al Iranului, a obţinut o victorie categorică, o victorie care dădea speranţe pentru întoarcerea sorţilor războiului. În tabăra persană domnea optimismul, toată lumea aştepta repararea podului, avariat de arabi, pentru ca armatele victorioase să elibereze Hira, iar de acolo să pornească spre Medina. Atunci, pe neaşteptate, a sosit în tabără un sol aducător de veşti nenorocite. Regina Bōrān fusese detronată, în capitală începuse revolta împotriva „domniei lui Rustam”[370] şi se purtau lupte între susţinătorii celor două clanuri, Pahlav şi Parsig. Bahman Jadhuih era chemat în ajutor de regina detronată.

În acest moment crucial, în care avantajul militar şi cel psihologic puteau fi exploatate spre folosul

---

[368] *Ibidem*, p. 380.

[369] Generalul Aetius (391-454), învingătorul hunilor lui Attila în lupta de la Câmpiile Catalaunice (451), supranumit „ultimul dintre romani".

[370] Tabari, III (Zottenberg), p. 380. „Oamenii se împărţiseră în două tabere: *fahlawaj* îl susţineau pe Rustam, iar *parsig* îl susţineau pe Firuzan.“ În Ibn al-Athir, 1862, pp. 156-158, P. Pourshariati, 2008, p. 215.

împărăţiei iraniene, când în Sawad începuse răscoala împotriva arabilor, când numai un pod despărţea armata persană de o victorie care ar fi pus capăt ameninţării arabilor, Bahman Jadhuih şi-a refuzat dreptul de a intra în istorie ca „salvator al imperiului”.[371] Bătrânul general a lăsat armata pe malul Eufratului şi a plecat spre Ctesifon.

Nici Rustam, nici Bahman nu au reuşit să ajungă la timp pentru a o salva pe regina Bōrān. Această femeie inteligentă şi plină de energie, vrednică urmaşă a părintelui său, Chosroe, a pierit sugrumată, din ordinul lui Firuzan, conducătorul clanului Parsig. În scurtul timp al domniei sale, ea arbitrase conflictul care măcina împărăţia Iranului, reuşind să aducă pe acelaşi câmp de luptă oştile celor două clanuri rivale. Din păcate, în cele din urmă, pasiunea oarbă a învins raţiunea, iar setea de putere s-a dovedit mai puternică decât grija faţă de soarta împărăţiei. Atunci când regina, încercând să-i împace pe Rustam cu Firuzan, îi întrebase de ce iranienii nu mai vor să meargă împreună la război, aşa cum făcuseră pe vremuri, a primit următorul răspuns: „Pentru că atunci ne unea frica de duşman, dar acum duşmanul este unul dintre noi!”[372]

---

[371] Aşa cum fusese considerat generalul roman Aetius.

[372] Citat în P. Pourshariati, 2008, p. 219.

Tabari spune că poporul, incitat de aurul pe care Firuzan îl împărţise cu dărnicie, a mers la palat s-o detroneze pe regină pentru că, spuneau ei: „Toate nenorocirile ne vin din cauza faptului că nu avem un rege; niciodată nu este bine când o femeie se ocupă de treburile statului! Şariar a avut un fiu, pe nume Iazdgerd, pe care Parvez [Chosroe] a vrut să îl ucidă. L-au căutat pe Iazdgerd şi l-au găsit în Sawad. El era în vârstă de douăzeci şi unu de ani. L-au adus pe acesta la Madain (Ctesifon), l-au urcat pe tron şi i-au pus pe cap coroana”.[373]

După o scurtă perioadă de lupte interne, se pare că Rustam şi Firuzan au ajuns la un compromis, urmând să împartă puterea în umbra tronului regal. Începea, astfel, domnia şahului Iazdgerd al III-lea, fiul lui Şariar, cel născut din căsătoria marelui rege Chosroe cu Şirin Arameana, frumoasa şi ambiţioasa creştină, devenită regină a Iranului. Tabari spune că, atunci când a preluat puterea, Iazdgerd avea douăzeci şi unu de ani, în timp ce sursele arabe susţin că avea în jur de cincisprezece-şaisprezece ani. Judecând după chipul său imberb, gravat pe monede, unii istorici moderni consideră că Iazdgerd nu avea mai mult de opt ani când a urcat pe tronul împărăţiei Iranului.

---

[373] Tabari, III (Zottenberg), p. 393.

Capitolul V
A patra împărăţie

Am văzut un leu alb venind din pustietate. Şi el a înghiţit răsăritul şi apusul, deşertul şi Siria şi a băut apa mării. Apoi s-a aşezat spre apus. Pe capul său erau douăsprezece coame. Atunci îngerul mi-a spus: „Aceasta este împărăţia ismaeliţilor. [...]

Am văzut asinii sălbatici venind împotriva ta, şi ei ţi-au smuls coroana de pe cap, au aruncat-o pe pământ şi au sfărâmat-o sub piciorul lor!"

Apocalipsa lui Bahira

Scrisoarea lui Mahomed şi „Războiul Sfânt" al arabilor

În al zecelea an al domniei împăratului Heraclius, la puţină vreme după ce persanii cuceriseră şi prădaseră Ierusalimul, un mare cutremur a distrus cetăţile Palestinei, prevestind nenorocirile viitoare. Apoi, s-a arătat pe cer o sabie, care a venit dinspre sud şi, timp de o lună, a străbătut Palestina până la frontiera sa nordică, anunţând celor pricepuţi a citi în semne războiul care urma să pornească dinspre pământurile arabilor.

Ibn al Natur, care guverna Ierusalimul eliberat în

numele lui Heraclius, povesteşte că, într-o dimineaţă, pe când se afla în cetatea sfântă, împăratul s-a trezit tulburat sufleteşte. Cei din jur l-au întrebat care este pricina mâhnirii sale, iar Heraclius, un împătimit al astrologiei, a răspuns: „Noaptea trecută, pe când cercetam astrele, am văzut că un conducător al celor care practică circumcizia a apărut pe pământ şi lumea întreagă se va supune lui". Unul dintre preoţi a replicat: „Dar în afară de iudei, nimeni nu practică circumcizia, iar de aceştia nu ai a te teme. Dă poruncă doar şi vor fi ucişi toţi evreii din ţară".[374]

Şi în timp ce ei discutau acestea, a sosit un trimis al regelui din Gassan, care aducea veşti curioase. Acesta i-a spus împăratului că un profet se ridicase din neamul arabilor, că unii îl urmau şi credeau în el, în timp ce alţii îl prigoneau, iar din această pricină se purtau războaie între aceştia în multe locuri.

Heraclius a poruncit să se cerceteze dacă nu cumva mesagerul este circumcis. După ce l-au examinat, apropiaţii săi au spus că era circumcis. Atunci, împăratul l-a întrebat pe sol despre obiceiul arabilor. Iar acesta i-a răspuns: „Şi arabii practică circumcizia/ Auzind acestea, Heraclius ar fi profeţit: „A început domnia arabilor, iar împărăţia lor este pe cale să prindă

---

[374] Citat în N.M. El-Cheikh, 2004, p. 43.

contur!”[375]

Cronica lui Tabari şi culegerea de învăţăminte *Sahib al-Bukhari* relatează faptul că, îngrijorat de cele aflate de la trimisul regelui din Gassan, Heraclius ar fi cerut să fie căutaţi de îndată oameni care deţineau informaţii precise despre întâmplările din Arabia. I s-a adus la cunoştinţă faptul că, nu departe de Ierusalim, se afla caravana lui Abu Sufian ibn Harb, conducător al quraişiţilor[376], care făcea negoţ în al-Şam (Levant). Acest Abu Sufian era unul dintre cei mai înverşunaţi adversari ai lui Mahomed şi se împotrivise cu armele intrării acestuia în Mecca. El şi oamenii săi au fost aduşi în faţa consiliului imperial pentru a depune mărturie despre lucrurile pe care le ştiau.

Tradiţia arabă spune că împăratul i-a adresat lui Abu Sufian o serie de întrebări, a primit răspunsuri clare, după care a tras concluzia că Mahomed trebuie să fie profetul anunţat de Noul Testament. Această revelaţie a împăratului l-a înspăimântat pe Abu Sufian, până

---

[375] Povestea îi aparţine lui Abdullah ibn Abbas, văr al profetului Mahomed şi unul dintre primii interpreţi ai Coranului şi i-a fost relatată acestuia de către Abu Sufian ibn Harb, un negustor bogat din Mecca, conducătorul tribului Quraiş, unul dintre cele mai puternice din Arabia. Abu Sufian a fost adversar înverşunat al lui Mahomed în timpul *hegirei*, însă, în cele din urmă, s-a convertit la islam şi a luptat în primele războaie sfinte.

[376] Tribul quraişiţilor, adversari ai lui Mahomed, s-a opus cu armele intrării acestuia în Mecca.

atunci adversar înverşunat al lui Mahomed, determinându-l să treacă la religia islamică: „A fost întâia oară când mi-a fost frică de Mahomed", a mărturisit Abu Sufian. „Mi-am spus atunci: acestui om, cu puterea lui, cu tronul lui, cu fortăreţele lui, i-au curs stropi de sudoare pe frunte din cauza scrisorii. Şi de atunci m-am temut de Mahomed, până în ziua în care m-am făcut musulman".[377]

Cât priveşte scrisoarea amintită în text, o altă tradiţie spune că Heraclius a aflat despre Mahomed din scrisoarea pe care Profetul i-a trimis-o, asemănătoare în conţinut cu cea trimisă altor conducători ai lumii orientale – Chosroe al II-lea, şahul Persiei, Negus, conducătorul Abisiniei, Muqawqis, guvernatorul persan al Egiptului, Jeifar şi Iiaz, prinţii Omanului, Thumama şi Hawza, prinţesele din Yamama[378], Munzir, prinţul de Bahrain, Harith al Gassani, guvernatorul Siriei, Harith Ibn Abd Kulal, guvernatorul Yemenului.[379]

---

[377] N.M. El-Cheikh, 2004, p. 51.

[378] Al-Yamāmah, regiune istorică din centrul Peninsulei Arabice, azi Najd, în Arabia Saudită; după alte surse, scrisoarea a fost trimisă regelui Hozah bin Ali din Yamama.

[379] Ibn Sa'd, în *Tabaqat,* spune că, întorcându-se de la Hudaybiyya, în anul al şaselea al *hegirei*, profetul le-a trimis un mesaj regilor, invitându-i să se alăture

Scrisoarea Profetului, pe care majoritatea cronicarilor arabi o consideră autentică, de vreme ce este menţionată în toate sursele primare despre Mahomed, suna aşa: „În numele lui Dumnezeu, cel Darnic, cel Milostiv. Această scrisoare este de la Mahomed, supusul şi trimisul lui Dumnezeu, către Heraclius, conducătorul romanilor. Pacea să fie cu cel care urmează calea cea dreaptă.

Îţi scriu această scrisoare pentru a te chema la Islam. Dacă vei deveni un musulman, vei fi în siguranţă şi Allah te va recompensa îndoit, dar dacă vei refuza chemarea la Islam, vei purta asupra ta păcatul de a-ţi fi condus greşit supuşii. De aceea îţi cer să iei aminte la următoarele: «O, popor al Scripturilor! Găseşte un grai comun ţie şi nouă pentru că venerăm acelaşi Dumnezeu, şi numai unul, şi nu există alt Dumnezeu în afară de Allah. Şi dacă îţi vor întoarce spatele, atunci spune: Aduc mărturie că suntem Musulmani.» Mahomed, trimisul lui Dumnezeu”.[380]

Se spune că şahul Chosroe al II-lea, care primise un mesaj identic, a rupt scrisoarea în bucăţi, poruncindu-i guvernatorului său din Yemen să pornească

---

comunităţii drept-credincioşilor. „El, pacea să fie a lui, l-a trimis pe Dihya bin Khalifa al-Kalbi [...] la împărat, cu un mesaj, chemându-l la Islam.“ în N.M. El-Cheikh, 2004, p. 4.

[380] J. Boulter, vezi bibliografia.

numaidecât spre Medina, să ducă război împotriva acelui Mahomed, să-l ia prizonier şi să-l aducă la Ctesifon. Aflând despre reacţia lui Chosroe, Mahomed ar fi prezis că, aşa cum scrisoarea a fost ruptă în bucăţi, împărăţia Iranului se va rupe şi se va sfărâmă.

Tabari pune în antiteză reacţia arogantă a lui Chosroe şi insulta care i-a fost adusă Profetului cu reacţia împăratului Heraclius, care a citit scrisoarea cu respect şi a tratat îndemnul lui Mahomed cu seriozitate. Mai mult, sursele arabe spun că împăratul l-ar fi recunoscut pe Mahomed ca profetul revelat de Noul Testament, trimiţându-i acestuia un răspuns în acest sens: „Lui Ahmad, trimisul lui Dumnezeu, anunţat de Iisus, de la Cezar, regele Rumului. Am primit scrisoarea ta prin mesagerul tău şi mărturisesc că tu eşti trimisul lui Dumnezeu, din Noul Testament, pe care Iisus, fiul Mariei, l-a anunţat. Am rugat pe cei din Rum să creadă în tine, însă ei au refuzat. Dacă s-ar fi supus, ar fi fost mai bine pentru ei. Aş fi vrut să fiu acolo cu tine, să îţi slujesc şi să îţi spăl picioarele”.[381]

Al-Zuhri, cronicar arab din secolul al VIII-lea, spune că un călugăr grec i-a povestit că Heraclius a trimis scrisoarea unui om învăţat din Roma, iar acesta, cunoscător al Sfintelor Scripturi, ar fi confirmat faptul

---

[381] Al Ya’qubi, citat în N.M. El-Cheikh, 2004, p. 44.

că Mahomed era profetul aşteptat. „Nu e nicio îndoială, i-a scris acesta împăratului, urmează-l şi crede în el!”[382]

Mahomed a explicat refuzul împăratului de a se converti la islam prin neputinţa acestuia de a renunţa la privilegiile sale. Tradiţia adaugă faptul că, în ciuda recunoaşterii adevărului şi a dorinţei de a îmbrăţişa noua credinţă, împăratul nu a reuşit să-şi convingă generalii şi poporul să facă la fel. Tabari povesteşte că acesta i-ar fi răspuns lui bin Khalifa, mesagerul lui Mahomed: „Eu ştiu că stăpânul tău este un profet, dar mă tem pentru viaţa mea în împărăţia Rumului. Mergi la episcopul Dugatir şi spune-i lui, pentru că el are mai mare putere în Rum decât am eu.” Iar mesagerul a mers la Dugatir[383], care l-a recunoscut pe profet: „Mărturisesc că nu există un alt Dumnezeu decât Allah şi Ahmad este slujitorul şi apostolul Său.” După care, Dugatir şi-a făcut publică mărturisirea, primind pentru aceasta martiriul, căci a fost bătut de o mulţime furioasă până şi-a găsit sfârşitul.[384]

În tradiţia arabă, răspunsul cumpătat al împăratului a salvat împărăţia romanilor de mânia divină. În

---

[382] Citat în A. Guillaume, 1955, p. 656.

[383] S. Bashear, 2004, p. 105, consideră că termenul Dugatir (Sugatir, Sufatir în alte surse) s-ar referi la funcţia de conducător al Bisericii, nu ar fi un nume propriu. Patriarh al Constantinopolului era, în vremea lui Heraclius, Serghie I (610-638).

[384] Citat în N. M. El-Cheikh, 2004, p. 47.

schimb, împărăţia Iranului s-a prăbuşit şi a fost cucerită de arabi din cauza impietăţii şahului Chosroe. Al Ya'qubi spune că, impresionat de reacţia împăratului din Rum, Mahomed ar fi profeţit: „Regatul lor va supravieţui atâta vreme cât scrisoarea mea va rămâne cu ei."[385]

Trei secole mai târziu, amintind despre soarta Romei şi a Iranului, califul fatimid Mu'izz li-Din Allah spunea: „Nu aţi auzit ce a făcut regele Persiei când a primit scrisoarea străbunului nostru, Trimisul lui Dumnezeu, prin care îl chema la Islam? El a dispreţuit-o, arătând aroganţă, şi a rupt-o în bucăţi. Atunci Dumnezeu i-a rupt regatul în bucăţi şi l-a făcut să piardă puterea; iar ei şi-au găsit sfârşitul. Dar, pentru că regele Rumului a primit scrisoarea Profetului, a acceptat-o şi a răspuns la ea, acesta a fost ferit de asemenea nenorociri".[386]

Dacă Heraclius a primit sau nu scrisoarea lui Mahomed atunci când se afla la Ierusalim, aceasta nu o putem şti. Cert este că războiul arabilor cu romanii a început abia după moartea Profetului.

Recuperarea Siriei şi Palestinei, consfinţită prin tratatele încheiate cu persanii, nu a putut fi pusă în practică. Impunerea autorităţii romane până la râul

---

[385] Citat în N. M. El-Cheikh, 2004, p. 48.

[386] Citat în N. M. El-Cheikh, 2004, p. 48.

Amon (Wadi Mujib), frontiera tradiţională cu triburile nomade ale deşertului, a avut ca urmare confruntări de neevitat cu arabii, care, profitând de războiul dintre cele două împărăţii şi vidul de autoritate din zonă, îşi făcuseră obicei să jefuiască aşezările creştine şi evreieşti. Primele confruntări în zona de frontieră au avut loc în anul 630, în preajma vizitei împăratului Heraclius la Ierusalim. Prezenţa trupelor romane în regiune şi efortul de securizare a frontierei, în contextul pelerinajului împăratului la Ierusalim, unde a readus Crucea Mântuitorului, au provocat conflicte cu unele triburi arabe, însă de mică amploare.

Povestind războaiele cu persanii din vremea împăratului Iustinian, purtate în Mesopotamia şi Siria, Procopius din Caesarea spune că romanii se fereau să înfrunte inamicul în luptă directă, din pricina numărului insuficient de oameni, preferând să poarte războiul din spatele zidurilor cetăţilor. Nimic nu se schimbase un veac mai târziu, în timpul domniei lui Heraclius, când întreaga apărare a împărăţiei romane la graniţa de sud-est se sprijinea pe cetăţile Siriei şi Palestinei.

Dar, spre deosebire de vremurile de glorie ale Romei, în secolul al VII-lea, imperiul nu îşi mai permitea să întreţină o reţea de fortăreţe la graniţă. Cu excepţia Mesopotamiei, garnizoanele de la frontieră erau destul

de mici; întreaga apărare pe graniţa sudică a Răsăritului se rezuma la două cetăţi din Palestina (Gaza şi Ascalon) şi la încă trei din Siria (Emesa, Damasc şi Antiohia). Şi pe bună dreptate, din moment ce în acea zonă nu părea să pândească niciun pericol.

Vlăguite de războaiele neîntrerupte din regiune, cetăţile Siriei şi Mesopotamiei au preferat să negocieze cu persanii, deschizându-şi porţile în loc să opună o rezistenţă care le-ar fi fost dăunătoare. Aceeaşi atitudine pasivă s-a păstrat şi în timpul invaziei arabe, când întreaga linie de apărare s-a prăbuşit neaşteptat de uşor, în faţa unui adversar care nu avea nici maşini de luptă, nici ştiinţa războiului de asediu.

Incapacitatea de a menţine trupe la graniţă şi dificultăţile pe care le întâmpina deplasarea în regiune a unor forţe considerabile dinspre interiorul Imperiului au făcut ca romanii să se bazeze, în apărarea Siriei şi Palestinei, pe armeni, conaţionalii împăratului Heraclius, şi pe triburile arabe din regiune. La graniţa sudică a Levantului, arabii din neamul gassanizilor, originari din sudul Peninsulei Arabice, au format un regat clientelar, care a constituit un obstacol în calea raidurilor de jaf ale triburilor nomade. La graniţa cu Persia, pe Eufrat, arabii din tribul Lakhum, veniţi din Yemen, întemeiaseră un alt stat, care, ameninţat de persani, a căutat sprijinul şi protecţia Imperiului

Roman. În secolul al V-lea, gassanizii adoptaseră monofizismul[387], în timp ce rivalii lor, lahmizii, au adoptat, un secol mai târziu nestorianismul[388].

În anul 581, regele gassanid al-Mundhir al III-lea ibn Al-Hārith, acuzat de trădare de către conducătorul armatei romane din Orient, viitorul împărat Mauriciu[389], a fost arestat şi dus în lanţuri la Constantinopol, unde i s-a stabilit reşedinţa forţată. Arestarea lui al-Mundhir, exilul său în Sicilia şi tăierea

---

[387] Doctrină creştină apărută în secolul al V-lea ca o reacţie împotriva nestorianismului. Monofizismul susţine că Iisus Hristos nu are decât o singură natură (*monophysis*), cea divină. Doctrina, predicată de Eutihie (378-454), călugăr din Constantinopol, a fost anatemizată în cadrul Sinodului de la Calcedon, din anul 451. Monofizismul s-a răspândit în Anatolia, Armenia, Levant şi Egipt.

[388] Doctrină religioasă apărută în Imperiul Roman de Răsărit în secolul al V-lea. Susţinea că esenţa divină (*logos*) şi cea umană (Iisus) sunt separate în persoana Mântuitorului Hristos. Numele provine de la cel mai cunoscut susţinător al acestei doctrine, Nestorius, patriarhul Constantinopolului între 428 şi 431. în anul 431, în cadrul Sinodului de la Efes, Nestorius a fost acuzat de erezie şi destituit din funcţia de patriarh. Oficial, nestorianismul a fost anatemizat în cadrul Sinodului de la Calcedon. Persecutaţi în Imperiul Roman de Răsărit, nestorienii au găsit refugiu în împărăţia Iranului. Biserica Răsăritului, numele oficial al nestorianismului, a pătruns în India şi mai departe, în China şi Mongolia, fiind, în Evul Mediu, biserica creştină care acoperea cea mai mare arie geografică şi avea cel mai mare număr de adepţi.

[389] Al-Mundhir şi Mauriciu participaseră împreună, în 580/581, la o campanie militară împotriva Persiei, care viza un atac direct, peste Eufrat, asupra Ctesifonului. Aflând de intenţiile adversarilor, persanii au distrus podul peste Eufrat, spre care se îndreptaseră cele două armate aliate, campania fiind astfel compromisă. Mauriciu l-a acuzat pe al-Mundhir că le-ar fi divulgat persanilor planurile romanilor, deşi istoricii consideră că intenţiile atacatorilor le erau clare persanilor şi nu a fost nevoie de trădarea nimănui.

subsidiilor plătite de romani pentru apărarea frontierei au avut ca urmare slăbirea micului regat gassanid, care constituise, vreme de trei secole, pavăza imperiului în faţa triburilor de beduini.

La rândul său, regatul lahmid, care apăra Eufratul, a fost distrus de persani în anul 602, anul uzurpării centurionului Focas. Acuzat de trădare[390], ultimul rege lahmid, al-Nu'mān al III-lea ibn al-Mundhir, a fost arestat, din ordinul şahului Chosroe, întemniţat la Ctesifon pentru o vreme, iar apoi ucis. La fel ca în cazul regatului gassanid, a cărui prăbuşire a lăsat fără apărare frontiera Levantului, distrugerea regatului lahmid a compromis întreaga linie de apărare a Eufratului, fapt care a înlesnit cucerirea teritoriilor iraniene de către arabi.

Slăbind puterea gassanizilor, aliaţii tradiţionali, romanii au încercat să cumpere încrederea triburilor de beduini arabi de la frontiera Palestinei, înlesnind aşezarea unor tabere ale acestora, *hadir*, între graniţele imperiului. O astfel de tabără de beduini exista, în preajma anului 630, în apropierea Gazei, cea mai sudică cetate din sistemul de apărare a frontierei orientale, iar

---

390 După unele surse, al-Nu'mān ar fi conspirat împreună cu generalul Wahrām Chobin, revoltat împotriva şahului Chosroe al II-lea. Ipoteza este greu de probat, în condiţiile în care între revolta lui Chobin şi arestarea lui al-Nu'mān este o diferenţă de zece ani.

o alta se afla lângă Emesa, unul dintre cele mai importante puncte comerciale din Siria. Din punct de vedere militar, aceste tabere ale beduinilor constituiau o apărare mai eficientă şi erau mai ieftine decât garnizoanele romane. Strategic însă, ele s-au dovedit a fi un adevărat cal troian, înlesnindu-le arabilor cucerirea cetăţilor pe care ar fi trebuit să le apere.

Teofan Mărturisitorul povesteşte că în preajma Gazei erau nişte arabi care primeau din partea romanilor „mici plăţi" pentru a păzi intrările deşertului. Dar, atunci când a venit un eunuc să plătească soldaţii, iar arabii, conform obiceiului, au venit şi ei să-şi primească banii, eunucul i-a alungat spunând: „Împăratul abia îşi plăteşte soldaţii, cum ar putea să plătească unor câini ca voi?" Lezaţi, arabii au plecat în deşert la confraţii lor beduini, pe care i-au îndemnat să atace regiunea Gazei.[391]

Ideea folosirii unor arabi împotriva altor arabi a constituit una dintre principalele componente ale strategiei romane de apărare a frontierei Levantului, fapt atestat de cronicarii secolului al VII-lea. Acesteia i s-a adăugat credinţa, înrădăcinată de multă vreme, că arabii nu pot cuceri cetăţi. „Arabii sunt prin natura lor incapabili să conducă asedii", spunea Procopius din

---

[391] Teofan, 336.

Caesarea în secolul al VI-lea. „Pentru ei, şi cea mai slabă barieră, făcută din pământ, devine un obstacol în calea asaltului."[392]

Atacarea teritoriilor romane de către arabi a început după anul 632, anul morţii lui Mahomed, la început timid, cu raiduri de jaf în Palestina şi Siria. Acestea erau însă atât de obişnuite, încât nu au trezit îngrijorare. Cucerirea efectivă a Palestinei a început în 634, când arabii au ocupat cetatea strategică Aeropolis (Ma'ab), după care, profitând de lipsa garnizoanelor romane la frontieră, au jefuit întreaga regiune Gaza. În cele din urmă, Sergius, comandantul roman din Caesarea Palestinei, în fruntea a trei sute de oameni, a plecat împotriva arabilor. Lupta s-a dat la Dathin, lângă fortăreaţa Gaza. Uciderea ducelui Sergius încă din primele momente a hotărât soarta luptei, romanii fiind învinşi şi puşi pe fugă de arabi.

Deşi nu a avut proporţiile unei mari bătălii, lupta de la Dathin a avut un ecou considerabil în epocă. Pe de o parte, înfrângerea categorică a lui Sergius distrugea mitul invincibilităţii romanilor, arătând slăbiciunea şi neputinţa acestora de a apăra frontiera orientală. Pe de altă parte, lupta de la Dathin a creat reputaţia de cruzime şi ferocitate a arabilor, care i-au ucis pe cei mai

---

[392] Procopius, *Perì*, 11. 9:4-5.

mulţi dintre prizonieri. Nu în ultimul rând, la Dathin arabii au inaugurat un mod de a duce războiul, lipsit de onoare, dar eficient, pe care îl vor adopta de acum în toate luptele cu romanii, dar şi cu persanii – uciderea comandanţilor armatei duşmane.

Învingătorul de la Dathin, Amr ibn al-As, şi-a stabilit baza de operaţiuni lângă fortăreaţa Gaza. În ciuda faptului că păstrau mici garnizoane în câteva locuri întărite, precum Gaza sau Ascalon, autoritatea romanilor în Palestina a fost complet anihilată în urma înfrângerii, iar legăturile cu Egiptul rupte, arabii controlând întreaga regiune, până în Peninsula Sinai.

Sebeos spune că nenorocirile care au urmat invaziei arabilor ar fi putut fi evitate dacă Heraclius ar fi acceptat cedarea paşnică a Palestinei, pe care arabii ar fi pretins-o înaintea marilor confruntări cu romanii: „Dumnezeu i-a dăruit acest pământ [pământul lui Israel] părintelui nostru Abraham şi urmaşilor săi. Noi suntem copiii lui Abraham. Tu ai stăpânit destul acest pământ. Dă-ni-l nouă pe cale paşnică şi nu vom ataca teritoriul tău. Iar dacă nu, îl vom lua înapoi de la tine cu dobândă pentru tot timpul în care l-ai stăpânit.

Dar împăratul nu a fost de acord. El nu a răspuns cum se cuvine mesajului, ci le-a spus: «Acest pământ este al meu, pământul moştenirii voastre este deşertul.

Mergeţi în pace pe pământul vostru.»”[393]

În lunile care au urmat victoriei de la Dathin, arabii au invadat Siria, ajungând în apropierea Damascului şi ameninţând Emesa, cea mai importantă bază militară romană din Siria. Aflat la Emesa, Heraclius a organizat imediat o ripostă pe măsura obrăzniciei arabilor. Conducerea operaţiunilor le-a fost încredinţată armeanului Vardan, comandantul militar al Emesei, şi lui Theodorus, fratele împăratului. Armata romană, din care făceau parte contingente armene şi arabi din triburile aliate, număra în jur de 10.000 de oameni, cam câţi trebuie să fi fost şi arabii. Pentru a exagera importanţa bătăliei, sursele arabe susţin că armata romană ar fi avut în jur de 100.000 de oameni, o cifră mult exagerată.

Lupta s-a purtat la Ajnadain, undeva în Palestina[394], şi s-a încheiat cu o victorie categorică a arabilor. Vardan a fost ucis în luptă, Theodorus a reuşit să se salveze, fugind la Emesa. Împăratul a fost foarte furios, vărsându-şi mânia pe acesta, considerat principalul vinovat de acest eşec. În consecinţă, fratele împăratului a fost trimis la Constantinopol, unde a fost aruncat în temniţă.

---

[393] Sebeos, 136.

[394] Locul este necunoscut, numele care apare doar în câteva surse nefiind altceva decât pluralul cuvântului arab *ajnad*, armată; vezi H.A.R. Gibb, 1986, p. 208.

Efectul imediat al înfrângerii de la Ajnadain a fost prăbuşirea autorităţii romane în sudul Siriei. Împăratul a părăsit Emesa, mutându-şi baza de operaţiuni la Antiohia, măsură care nu a făcut decât să sporească starea de confuzie şi panică în regiune. În lipsa unei frontiere naturale, întreaga apărare se baza acum pe cetăţi, în care au fost retrase trupele romane. În consecinţă, întreaga zonă rurală a Siriei şi Palestinei a rămas neprotejată, fapt ce a înlesnit manevrele arabilor.

După Ajnadain, iniţiativa a trecut în mâinile arabilor, în timp ce romanii au adoptat strategia defensivei în spatele zidurilor. Această strategie a fost impusă de necesitatea protejării civililor şi a trupelor, dar şi de neputinţa romanilor de a mai aduce alte oşti în regiune, în condiţiile în care imperiul era epuizat în urma lungului război cu persanii.

Un alt motiv pentru care Heraclius a ales apărarea din spatele zidurilor îl constituia convingerea amintită anterior, că arabii sunt ignoranţi în ceea ce priveşte tactica asediului şi nu ştiu să construiască maşini de luptă care să pună în pericol zidurile cetăţilor.

Însă nu trebuie să omitem un alt motiv important, care explică, în parte, pierderea Siriei şi Palestinei, şi anume neînţelegerea adversarului şi a motivelor acestuia, aceeaşi problemă cu care s-au confruntat şi persanii. Romanii credeau că atacurile arabilor nu

reprezentau altceva decât raiduri de jaf, la fel ca cele din trecut, şi că această situaţie era doar provizorie, că arabii se vor retrage în regiunile deşertice din sudul Palestinei după ce îşi vor epuiza resursele. Romanii au ignorat cu totul faptul că Războiul Sfânt dăduse un suflu nou războiului tradiţional purtat de triburile arabe, iar religia devenise un puternic liant.

Abandonarea zonelor rurale, urmată de jafuri şi masacre ale arabilor, frica şi teroarea care au pus stăpânire pe întreaga regiune au sporit antipatia pe care populaţia locală o avea faţă de romani. Ultimul război cu persanii crease un precedent, iar acesta a fost urmat şi în timpul războaielor cu arabii. Cu excepţia cetăţilor mari, în care au fost numiţi comandanţi militari destoinici, cărora împăratul le-a impus să nu trateze cu duşmanul, o mare parte a aşezărilor din Palestina şi Siria au ales calea mai uşoară, cea a plăţii tributului în schimbul păcii. Efortul militar al împăratului Heraclius, care s-a reflectat în înăsprirea fiscalităţii şi înmulţirea obligaţiilor, nu a fost susţinut de populaţia locală, care, fără a simpatiza cu arabii, nu mai voia să suporte nici ocupaţia romană. Mai mult, politica anti-evreiască a împăratului Heraclius şi masacrul evreilor din regiunea Ierusalimului, în anul 630, ca răspuns la colaborarea acestora cu persanii, au făcut ca, în Palestina cel puţin, domnia arabilor să fie

preferată stăpânirii romane. În consecinţă, regiuni întregi au fost pierdute, iar arabii s-au instalat definitiv în Palestina şi sudul Siriei.

În august 634, arabii conduşi de Khalid ibn Walid au apărut în faţa Damascului. Cum nu aveau maşini de asediu, arabii au tăiat toate rutele de aprovizionare, sperând că apărătorii vor preda cetatea de bunăvoie. Cetatea era apărată de Toma, ginerele împăratului Heraclius, care se va dovedi un comandant destoinic şi plin de vitejie. La începutul lunii septembrie, armata trimisă de Heraclius în sprijinul asediaţilor a fost învinsă şi risipită de arabi. Acum, asediaţii îşi puseseră speranţele doar în forţele proprii.

Aproape o lună a durat asediul Damascului, timp în care apărătorii au încercat cu disperare să rupă cercul atacatorilor. Cele mai grele lupte s-au purtat la poarta apărată de Toma, care a organizat câteva ieşiri temerare, câştigând, prin vitejia sa, nu doar respectul romanilor, dar şi al arabilor. În timpul asediului, Toma a fost lovit de o săgeată şi şi-a pierdut un ochi, însă a continuat lupta şi a promis că se va răzbuna scoţându-i duşmanului o mie de ochi.

Cetatea a fost în cele din urmă ocupată, în urma unei trădări a fruntaşilor Bisericii Monofizite, persecutată multă vreme de patriarhia Constantinopolului. Baladhuri spune că episcopul monofizit al Damascului

a intermediat aprovizionarea armatei arabe cu cele de trebuinţă încă de la începutul asediului. Khalid l-ar fi chemat pe episcop la zid, iar acolo i-a promis că după căderea Damascului creştinii monofiziţi se vor bucura de toate drepturile: „Iată ce le garantează Khalid locuitorilor Damascului, dacă va intra în cetate: el promite că le va oferi siguranţa vieţii, proprietăţii şi bisericilor. Oraşul lor nu va fi distrus; şi niciun musulman nu va locui în casele lor. De acolo înainte le dăruim înţelegerea lui Allah şi protecţia Profetului, califilor şi drept-credincioşilor. Atâta vreme cât îşi vor plăti capitaţia, nimic altceva decât binele se va coborî asupra lor."[395]

Un tânăr preot grec monofizit pe nume Ionah şi-a văzut planurile de însurătoare amânate din cauza asediului arabilor. Iar pentru că părinţii fetei pe care o iubea nu voiau să facă nunta până nu se încheiau luptele, Ionah s-a gândit să le dea o mână de ajutor arabilor. Cu aprobarea episcopului, el a urcat pe zid şi l-a informat pe Khalid că în noaptea de 18 septembrie se va ţine în cetate un ceremonial religios şi astfel numai o parte a santinelelor se vor afla pe ziduri, porţiuni întregi rămânând nepăzite. Prin intermediul lui Ionah, episcopul monofizit îl îndemna pe Khalid să

---

[395] În Ph. K. Hitti, 1916, p. 121.

facă rost de scări.

Călugării de la o mănăstire monofizită, în curtea căreia comandantul arab îşi avea cartierul general, şi care a fost numită de atunci Dair Khalid, „Mănăstirea lui Khalid”, au ajutat la împletirea scărilor şi funiilor. Neavând vreme să plănuiască un atac coordonat, Khalid şi oamenii săi au escaladat zidul din preajma porţii estice, care nu era păzit. Odată intraţi în cetate, arabii au fost întâmpinaţi de romani, care au opus o apărare îndârjită.

Pentru că la celelalte porţi arabii nu luptau, Toma a înţeles că numai Khalid trecuse dincolo de ziduri. Cunoscând faptul că arabii obişnuiau să-i ucidă pe cei care li se împotriveau, dar le cruţau viaţa celor care se predau de bunăvoie, Toma a trimis de îndată o delegaţie la Abu Ubaid, un alt comandant arab, propunându-i predarea cetăţii în schimbul amnistiei locuitorilor. Neştiind de planurile lui Khalid şi gândindu-se că acesta va fi încântat de predarea Damascului, Abu Ubaid a acceptat termenii propuşi de Toma: locuitorii erau cruţaţi, iar armata romană se putea retrage în pace.

În timp ce oamenii lui Khalid îşi croiau cu mare greutate drum prin poarta estică, ceilalţi comandanţi arabi intrau paşnic pe alte cinci porţi, deschise de romani. În marea catedrală din centrul cetăţii s-a

pecetluit înţelegerea prin care Damascul se preda în schimbul promisiunii că vor fi cruţate bisericile, că nimeni nu va fi luat în sclavie, că toţi cei care nu vor să trăiască sub stăpânirea arabilor vor putea pleca odată cu armata romană. Când Khalid a ajuns în piaţa centrală, proclamând cucerirea cetăţii, i s-a adus la cunoştinţă că Damascul se predase de bunăvoie.

Discuţii aprinse s-au purtat între comandanţii arabi, Khalid cerând răzbunare pentru oamenii săi căzuţi în luptă. În cele din urmă, punctul de vedere al lui Abu Ubaid a primat, conducătorii arabi considerând că va fi mai folositoare în viitor vestea cruţării locuitorilor Damascului decât uciderea lor sălbatică.

Trei zile au primit romanii răgaz pentru a se retrage spre Antiohia. Şi poate că ar fi fost de ajuns dacă Ionah, a cărui iubită se afla în coloana refugiaţilor, nu i-ar fi arătat lui Khalid un drum mai scurt. În a treia zi, căutând cu orice preţ răzbunarea, Khalid a ajuns din urmă coloana refugiaţilor, în apropiere de Antiohia. Numai vitejia şi înţelepciunea lui Toma au salvat vieţile a mii de romani, acesta provocându-l la duel pe comandantul arab. Khalid a ieşit învingător, iar uciderea lui Toma i-a potolit mânia. Un mare număr dintre romani au fost luaţi în sclavie, iar arabii au strâns prăzi însemnate.

Printre fugari, Ionah şi-a aflat iubita. Tânăra fată a

refuzat însă să-i fie soţie acestui trădător al creştinilor, luându-şi viaţa chiar în acea noapte. Pentru a-l consola pe tânărul orbit de durere, Khalid i-a dăruit-o pe văduva lui Toma, fiica împăratului Heraclius. Ionah a refuzat, jurând că de acum încolo nu va mai atinge altă femeie. El a rămas în anturajul lui Khalid ibn Walid, fiind ucis mai târziu, în bătălia de la Yarmuk. Văduva lui Toma a ajuns până la urmă în Antiohia, acolo unde împăratul a primit vestea nefericită a căderii Damascului.

Abu Sufian, unul dintre veteranii Războiului Sfânt, a primit administraţia Damascului, în timp ce arabii s-au grăbit să profite de pe urma acestei neaşteptate victorii, cucerind o mulţime de mici aşezări din Levant, dar şi cetăţile Heliopolis şi Emesa.

Romanii păstrau încă regiunile de coastă şi cetăţile Alep şi Antiohia, acolo unde Heraclius îşi stabilise cartierul general. Înfuriat de obrăznicia arabilor, împăratul a început să adune trupe din toate provinciile apusene şi i-a chemat în ajutor pe armeni, hotărât fiind să elibereze cât mai curând teritoriile pierdute. În acelaşi timp, a trimis vorbă şahului Iazdgerd, îndemnându-l să îşi strângă grabnic oştile pentru a porni împotriva arabilor. Alianţa dintre cele două împărăţii a fost pecetluită prin căsătoria tânărului şah Iazdgerd cu nepoata lui Heraclius, Manianh

(Maria).

Istovite încă după lungul război din vremea lui Chosroe, cele două împărăţii îşi uneau forţele pentru a-i combate pe arabii care le contestau stăpânirea în Mesopotamia şi Levant. Însă niciuna, nici cealaltă nu erau conştiente încă de teribila forţă pe care se pregăteau să o înfrunte.

Leul Persiei şi lupii deşertului

În anul 636, noul calif, Omar, i-a încredinţat lui Sa'ad ibn Waqqas, vărul profetului Mahomed şi unul dintre veteranii Războiului Sfânt, misiunea de a recuceri Sawadul, unde persanii reuşiseră să îi alunge pe arabi după urcarea pe tron a lui Iazdgerd al III-lea. În scurtă vreme, trupele lui ibn Waqqas au intrat în Sawad, distrugând totul în calea lor.

Şahul Iazdgerd a fost informat că arabii şi-au făcut tabără la Qadisiya, pe malul Eufratului, la mică distanţă de Hira, iar de acolo jefuiesc întreaga regiune. Locuitorii Sawadului îi cereau şahului ajutor cât mai repede cu putinţă, pentru că, altfel, rezistenţa lor ar fi în zadar. Iazdgerd a trimis după cel mai cunoscut general al împărăţiei, Rustam, cel supranumit „Leul Persiei", i-a pus pe umeri o mantie regală şi l-a numit *spahbed*, comandant suprem. „Astăzi tu eşti cel mai cinstit

printre persani", i-a spus şahul Iazdgerd. „După cum ştii, poporul persan nu s-a mai confruntat cu o asemenea problemă de când şahul Ardaşir a preluat puterea. Tot ceea ce ai nevoie, oameni şi bani, este la dispoziţia ta; ia toate măsurile pe care le consideri necesare pentru a-i alunga pe arabi."[396]

Iazdgerd îi cerea lui Rustam să ridice degrabă o mare armată şi să pornească împotriva arabilor, angajând toate forţele într-o campanie decisivă pentru eliberarea întregului mal drept al Eufratului. Această viziune a războiului nu era însă pe placul experimentatului general, care prefera războiul de uzură, cu forţe puţine, dar loiale, în loc să joace totul pe o singură carte, conducând o armată numeroasă, dar dezbinată de tensiuni interne.

Atunci când Iazdgerd i-a cerut să prezinte situaţia de pe front aşa cum o vede el, Rustam i-a spus: „Arabii sunt o haită de lupi, care îi atacă pe neaşteptate pe păstori şi îi ucid." „Nu este aşa", l-a contrazis Iazdgerd. „Ţi-am pus această întrebare în speranţa că vei descrie lucrurile clar, şi atunci te voi putea sprijini să acţionezi conform situaţiei reale. Dar tu nu ai spus ceea ce trebuia."

„Arabii, a spus mai departe Iazdgerd, sunt ca un

---

396 Tabari, XII.2247.

vultur care priveşte în sus spre muntele unde păsările îşi fac cuibul noaptea şi îşi pregăteşte pânda la poalele muntelui. Dimineaţa, păsările îşi dau seama că sunt vânate de vultur. De câte ori o pasăre se îndepărtează de celelalte, vulturul o prinde. Când păsările văd aceasta, ele se feresc să mai zboare, de frică. Dacă ar zbura însă toate odată, ar reuşi să i se împotrivească. Dar pentru că fiecare încearcă să-şi ia zborul separat, pier cu toatele. Aceasta este asemănarea dintre ele şi persani. Acţionează ţinând cont de asta".[397]

Avem de a face, aşadar, cu o dispută între cele două clanuri, Pahlav şi Parsig, asupra strategiei de a purta războiul cu arabii. Şahul Iazdgerd, prea tânăr şi cu totul nepriceput în treburile războiului, susţinea punctul de vedere al clanului Parsig, care dorea să angajeze lupta sub comanda lui Rustam, sperând că o eventuală înfrângere va duce la prăbuşirea puterii acestuia. La rândul său, conştient de povara pe care şahul Iazdgerd i-o punea pe umeri, Rustam se pronunţa pentru un război făcut cu răbdare şi prudenţă: „În orice război, răbdarea este deasupra repezelii, iar acum cuvântul de ordine trebuie să fie răbdarea. Să lupţi cu o armată după alta este mai bine decât să fii înfrânt decisiv cu una singură şi, în acelaşi timp, mai greu pentru

---

397 *Ibidem.*

duşmanul nostru."[398]

Decizia lui Iazdgerd de a angaja o bătălie decisivă în Sawad a fost influenţată de mesajul împăratul Heraclius, care pregătea el însuşi o expediţie decisivă împotriva arabilor. În ciuda reţinerilor lui Rustam, în cele din urmă şahul Iazdgerd şi-a impus punctul de vedere. În luna mai a anului 636, când armata romană părăsea Antiohia, s-a pus în mişcare, probabil, şi armata persană.

Rustam pornea spre Qadisiya în fruntea a 60.000 de oameni. Armeanul Sebeos spune că armata persană număra 80.000 de oameni, în timp ce Tabari dă cifra de 120.000 de oameni, fără îndoială exagerată: „Rustam şi-a trimis înainte avangarda formată din 40.000 oameni, iar el a plecat în fruntea a 60.000 de oameni. Ariergada a fost formată din 20.000 de oameni.[399] Cincisprezece elefanţi urmau să lupte în cele două flancuri ale armatei, iar optsprezece în centru, printre aceştia aflându-se Marele Alb al lui Şapur, cel mai mare şi mai bătrân dintre toţi. Armata arabă, condusă de Sa'ad ibn Waqqas, număra în jur de 30.000 de oameni.

Baladhuri confirmă varianta lui Tabari: armata persană avea în jur de 120.000 de oameni, însoţiţi de

---

398 *Ibidem.*

399 Tabari, XII.2250.

treizeci de elefanţi şi marele stindard al Kaianizilor, Derafsh Kāviān; arabii erau numai 9–10.000 de oameni.

Pentru ultima dată, marii generali persani lăsau deoparte vechile duşmănii, mergând împreună la război împotriva arabilor. Rustam i-a încredinţat armeanului Jalinus comanda avangardei, persanului Hormuzan flancul drept, partului Mihrān Razi flancul stâng, în timp ce principalul său rival, Firuzan, conducătorul clanului Parsig, a primit comanda ariergărzii, fiind lăsat în urma armatei, de teama unei trădări.

În ciuda avantajului numeric, armata persană suferea din pricina lipsei de unitate, dar mai ales a lipsei de experienţă. Cei peste douăzeci de ani de lupte împotriva romanilor secătuiseră de puteri împărăţia Iranului. Pe vremea când Chosroe al II-lea începea nefericitul război cu romanii, cei mai mulţi dintre oştenii care plecau acum să-i înfrunte pe arabi nici nu erau născuţi.

Înaintea confruntării care avea să hotărască soarta împărăţiei Iranului, califul Omar a făcut o încercare de reconciliere, îndemnându-l pe Sa'ad să trimită la Ctesifon un mesaj din partea sa. Delegaţia trimisă de Sa'ad, formată din patruzeci de persoane, a fost primită la curtea regală înaintea confruntării decisive de la Qadisiya. Mesajul delegaţiei arabe şi cele petrecute la

palatul regal ne sunt povestite de Tabari. Şahul i-a întrebat de îndată care era scopul misiunii lor. No'man, fiul lui Muqarrin[400], a luat cuvântul, spunând: „Noi am fost oameni care am trăit în greşeală. Atunci Allah a avut milă de noi şi ne-a trimis un profet, care era din neamul nostru, din partea cea mai nobilă a ţării noastre, iar acest profet ne-a condus din tenebrele păgânismului spre lumina adevăratei religii. Acum el este mort; dar pe patul de moarte el ne-a îndemnat să facem război împotriva tuturor celor care, pe întregul pământ, nu sunt de religie cu noi; ei trebuie să se convertească sau să accepte a plăti un tribut, sau să ni se opună cu armele. Noi am venit la tine pentru a face această declaraţie. Dacă tu crezi în religia noastră, noi îţi lăsăm regatul. Dacă nu vrei să crezi, plăteşte tribut; dar dacă nu vrei nici una, nici alta, pregăteşte-te de război." Şahul Iazdgerd i-a răspuns astfel: „Am văzut pe pământ multe popoare, turci, dailamiţi[401], sclavoni, indieni şi alţii, dar niciodată nu am întâlnit pe alţii mai mizerabili decât voi. Şoarecii şi şerpii sunt hrana

---

[400] Al-Nu'man ibn Muqarrin, unul dintre apropiaţii profetului Mahomed, participant la războaiele purtate de califul Omar împotriva Iranului.

[401] Locuitori ai munţilor din nordul Iranului, care, din pricina luptelor pe care le purtaseră împotriva persanilor, pentru a-şi păstra independenţa, aveau o proastă reputaţie, de rebeli şi eretici. De asemenea, pentru că slujeau ca mercenari oricui era dispus să-i ia în slujbă, erau consideraţi mai brutali şi mai primitivi decât alte popoare care locuiau în regiunea Mării Caspice.

voastră şi nu aveţi ca veşminte decât părul cămilelor şi lâna oilor. Cum aţi ajuns atât de puternici pentru a invada pământurile noastre? Acum plecaţi şi întoarceţi-vă în ţara voastră. Voi da ordine să primiţi toate proviziile de care aveţi nevoie şi voi numi în fruntea voastră un guvernator ales dintre voi." Sfârşind Iazdgerd aceste cuvinte, al-Mughira[402] i-a răspuns: „Tu ai dreptate. Tot ceea ce ai spus este foarte corect. Foamea şi goliciunea făceau parte din viaţa noastră în trecut. Dar Allah ne-a dat un profet, prin religia căruia am devenit puternici. În prezent, regele arabilor ne-a trimis la tine să îţi cerem să accepţi religia noastră, sau să plăteşti tribut, sau să te pregăteşti de război." Iazdgerd a răspuns: „Nu veţi primi de la mine decât atât pământ cât să vă aşezaţi sub cap."

Şahul a poruncit ca fiecare dintre cei patruzeci de ambasadori să primească câte un sac de pământ, după care i-a alungat din oraş. Arabii şi-au pus sacii pe cămile şi s-au întors la Sa'ad. Ajungând în apropierea acestuia, au strigat: „Iată pământul persanilor pe care îl aducem! Iată un semn de bun augur; căci pământul este cheia tuturor bunurilor. Bogăţiile persanilor au

---

[402] Al-Mughira ibn Shu'ba, apropiat al profetului Mahomed, unul dintre ultimii care l-au văzut pe acesta în viaţă. A participat la războaiele împotriva Persiei, în timpul califului Omar.

trecut în mâinile arabilor!”[403]

În ciuda insistenţelor şahului Iazdgerd, care îl îndemna să înceapă cât mai curând bătălia, Rustam a condus campania după propria strategie, alegând cumpătarea în locul grabei. Din momentul în care a părăsit capitala şi până la bătălia propriu-zisă aveau să treacă nu mai puţin de patru luni, timp în care lupte sporadice au fost purtate de avangarda condusă de armeanul Jalinus şi forţele de rezistenţă din Sawad, conduse de verii acestuia, Vinduyih şi Tiruyih.[404]

Rustam spera că arabii se vor sătura de mlaştinile Eufratului, îşi vor epuiza forţele şi vor alege fie să plece, fie să negocieze o pace favorabilă persanilor, lucru care nu s-a întâmplat. Mai mult, a fost pierdută şi ocazia unei campanii coordonate cu romanii, care aveau să angajeze lupta decisivă cu arabii înainte ca Rustam să se hotărască asupra strategiei finale.

Conform altor surse, Rustam, care era un împătimit al astrologiei, a încercat să amâne momentul confruntării până când astrele i-ar fi fost favorabile. Din nefericire, până la momentul luptei, poziţia astrelor nu s-a schimbat în bine, ba din contră. Tabari povesteşte că

---

[403] Tabari, XII.2239-2243.

[404] Fiii lui Vistahm/Vinduyih din casa Ispahbudhan, unchiul pe linie maternă al şahului Chosroe al II-lea. Nepotul său a fost generalul Narseh, învins de arabi în bătălia de la Kaskar, care a murit la scurtă vreme după luptă.

astrologul l-a avertizat pe Rustam asupra unei viziuni avute în timpul nopţii: „Am văzut semnul Vărsătorului pe cer sub forma unui urcior golit de apă. Am văzut semnul Peştilor pe cer sub forma unui peşte în apă mică şi într-o stare de agitaţie; am văzut Pegasus şi Venus strălucind". Rustam i-a spus: „Vai ţie! Ai spus cuiva despre acestea?" Astrologul a răspuns: „Nu." Iar Rustam i-a spus: „Atunci ţine secretul!"[405] În aceste împrejurări, înţelegând că o eventuală confruntare va avea urmări nefaste pentru el şi pentru armata persană, Rustam a încercat să negocieze cu arabii, dar fără succes.

Poate că acestea au fost raţiunile lui Rustam sau poate că, mai degrabă, *spahbed*-ul armatei persane a aşteptat deznodământul campaniei lui Heraclius pentru a hotărî ce va face mai departe. Dacă romanii îi învingeau pe arabi în Levant şi îi împingeau dincolo de râul Wadi Mujib, frontiera tradiţională cu deşertul locuit de beduini, se prăbuşea întreaga stăpânire arabă în Sawad. Prinşi între romani şi persani, arabii ar fi fost nevoiţi să abandoneze cetăţile de pe Eufrat, fără ca Rustam să mişte un deget.

Din acest motiv, timp de câteva luni, Rustam s-a prefăcut că negociază, primind două delegaţii arabe şi

---

[405] Tabari, XII.2266.

purtând o serie de discuţii, care nu au dus la niciun rezultat. Baladhuri spune că Rustam i-a cerut lui Sa'ad să-i trimită pe unii dintre oamenii săi pentru a discuta, iar Sa'ad l-a trimis pe acelaşi al-Mughira, care fusese primit şi de şahul Iazdgerd. Venind la negocieri, al-Mughira a vrut să se aşeze lângă tronul lui Rustam, dar a fost împiedicat de comandantul gărzii. Arătând încă o dată ignoranţa persanilor în ceea ce priveşte cauza arabilor, Rustam i-a spus lui al-Mughira: „Am înţeles că aţi fost împinşi să faceţi ceea ce faceţi din cauza lipsei mijloacelor de trai şi a sărăciei. Suntem gata să vă dăm ceva care să vă mulţumească, şi aşteptăm să vă vedem plecaţi cu unele lucruri pe care le veţi alege."

Al-Mughira i-a răspuns: „Allah ne-a trimis un profet care ne va da prosperitate dacă îl urmăm şi îl ascultăm şi care ne-a poruncit să luptăm cu cei care nu împărtăşesc credinţa noastră, până când aceştia îşi vor arăta supunerea şi ne vor plăti tribut. De aceea îţi cerem credinţă numai în Allah şi în învăţăturile Profetului său, ceea ce ar trebui să faci de bunăvoie; ori de nu, sabia va decide între noi."

Plin de furie, Rustam a răspuns: „Pe soare şi pe stele, mâine până la răsărit vă voi ucide pe toţi." „Nu este tărie şi nici putere decât în Allah", i-a răspuns al-Mughira şi s-a îndepărtat, călare pe un cal costeliv,

având o sabie ciobită la brâu şi veşmântul zdrenţăros.[406]

Până la urmă, aceste negocieri au fost numai în avantajul arabilor, care, nevoiţi să înfrunte în acelaşi timp şi armata romană, au intrat în acest joc al amânării.

Dezastrul roman de la Yarmuk

Aflând că Heraclius a ridicat împotriva lor o armată uriaşă, arabii au părăsit în grabă teritoriile şi cetăţile cucerite. A fost abandonat Damascul, iar la Emesa arabii au returnat locuitorilor taxa de protecţie, spunându-le: „Noi nu mai putem să vă susţinem şi să vă apărăm. Aveţi singuri grijă de voi." Dar locuitorii cetăţii s-au rugat să nu îi lase pe mâna romanilor, spunând: „Noi preferăm legea şi dreptatea voastră, mai mult decât asuprirea şi tirania în care am trăit. Armata lui Heraclius va fi alungată din acest oraş."[407]

Evreii au jurat pe *Torah* că nu vor lăsa niciun guvernator numit de împărat să intre în cetate, chiar dacă ar fi ucişi cu toţii. Pe toată durata războiului cu arabii, evreii au avut o atitudine cu totul ostilă faţă de romani, urmare a masacrului din 630, ordonat de

---

406 Baladhuri, 256-257.

407 *Ibidem*, 137.

Heraclius, la Ierusalim şi în toată Galileea, ca pedeapsă pentru colaborarea cu persanii în vremea războiului trecut.

Locuitorii Emesei au baricadat porţile cetăţii, aşteptând deznodământul luptei, la fel cum s-a întâmplat şi în alte cetăţi, pentru că, spuneau aceştia „dacă Heraclius şi ai lui îi vor învinge pe arabi, ne vom întoarce la situaţia de mai înainte, iar dacă va fi să bată arabii, atunci ne vom păstra privilegiile din prezent”.[408]

Baladhuri spune că Heraclius „adunase o mulţime de greci, sirieni, mesopotamieni şi armeni, în număr de aproape 200.000 de oameni. Armata a pus-o sub comanda unuia dintre oamenii aleşi de el şi l-a trimis în avangardă pe Jabala al-Gassani în fruntea arabilor naturalizaţi în Siria [*musta'ribah*] din tribul Lakhm, Judham şi al altora. [...] În această bătălie au luptat 24.000 de musulmani.”[409]

Cu siguranţă, armata romană nu avea mai mult de 20.000–40.000 de oşteni, dată fiind criza de oameni de după războiul cu persanii. Printre aceştia se aflau arabii creştini – gassanizii conduşi de regele Jabala şi armenii, dar şi un mare număr de greci şi slavi adunaţi din provinciile balcanice. Cei mai mulţi dintre oştenii

---

408 *Ibidem.*

409 Baladhuri, 207-211.

romani erau tineri recruţi, care nu cunoscuseră războaiele cu persanii, în care se prăpădiseră părinţii lor.

Comanda supremă a armatei i-a fost încredinţată lui Theodoros Sakellarios, trezorierul lui Heraclius. Se pare că rolul său era mai mult unul administrativ, prin prezenţa sa în fruntea trupelor urmând să-i liniştească pe soldaţi că îşi vor primi banii la timp. În preajma bătăliei decisive, Theodoros i-a cedat conducerea armeanului Vahan, el neavând cunoştinţele militare pe care le impunea o asemenea confruntare.

Printre comandanţii romani se afla Nichita Persanul, unul dintre fiii generalului Şahrbarāz, cel care ocupase vremelnic tronul împărăţiei Iranului. Nichita trăise o vreme la Constantinopol, fusese numit *patriciu* de către împăratul Heraclius, se botezase şi făcuse parte din delegaţia care a adus înapoi la Ierusalim Buretele şi Lancea Sfântă, două dintre relicvele creştinătăţii, confiscate de persani. O vreme se ţesuse în jurul său planul creştinării Iranului.

În ceea ce priveşte armata arabă, aceasta nu avea mai mult de 15–20.000 de oameni, avantajul numeric fiind, pentru prima dată în războaiele cu romanii, în favoarea celor din urmă. Arabii aveau în schimb avantajul experienţei, cei mai mulţi dintre oşteni erau veterani ai

războaielor purtate de Mahomed, pricepuţi în lupta unu la unu, atu pe care l-au exploatat cu succes în timpul bătăliei.

Omar i-a încredinţat comanda supremă lui Khalid ibn al-Walid, un bun strateg, care îşi dovedise vitejia în toate războaiele din trecut. Impetuos, lipsit de teamă, dar şi de scrupule, Ibn Walid era poreclit „Sabia lui Dumnezeu". Alături de el se afla Abu Ubaid, mai blând din fire şi mai rezonabil, pe care Omar îl numise „apărătorul credincios al poporului" şi care trebuia să-l tempereze pe Khalid. Nu în cele din urmă, Amr Ibn al As, cel care cucerise Palestina şi care, mai târziu, va ocupa Egiptul.

Romanii şi arabii şi-au aşezat taberele lângă Yarmuk/Jabiya, la o zi şi jumătate de mers de cetatea Damascului, într-o vale înverzită şi bogată în apă, astfel încât nici oamenii, nici caii să nu aibă de suferit din pricina asprimii deşertului.

Vahan a primit instrucţiuni de la Heraclius să nu intre în luptă până nu vor avea veşti bune din împărăţia Iranului. Acolo, însă, Rustam s-a mişcat cu mare încetineală, iar cele două armate nu au reuşit să îşi coordoneze în vreun fel eforturile. Aşteptând veşti din Mesopotamia, romanii au iniţiat negocieri cu arabii. Mai întâi armeanul Gargis, un apropiat al lui Vahan, apoi Jabala Gassanidul au tratat cu ibn Walid,

care, la rândul său, s-a arătat interesat de stabilirea unor termeni de pace.

Toate discuţiile au amânat confruntarea cu aproape o lună, fără a se ajunge la nicio înţelegere concretă. Rustam nu se arăta deloc hotărât să intre în luptă împotriva arabilor, armata persană părând că aşteaptă mai degrabă ca romanii să facă primul pas.

Vahan a profitat de acest răgaz pentru a le da posibilitatea trupelor sale să se acomodeze cu terenul, să se antreneze mai bine şi să îi studieze pe arabi, mai ales că o mare parte a oştenilor proveneau din provinciile apusene, nu erau obişnuiţi cu felul de a lupta al adversarului şi nu aveau nici experienţa războiului.

În acelaşi timp, aşa cum procedaseră de multe ori în trecut, romanii au intrat în legătură cu unii dintre comandanţii arabi, încercând să-i cumpere. De data aceasta, tactica coruperii nu a dat roade, ba mai mult, dezertările au fost din rândul arabilor loiali, care au trecut de partea duşmanului.

Toată această amânare s-a dovedit, în cele din urmă, a fi numai în avantajul arabilor, care au reuşit să aducă încă 6000 de soldaţi din Yemen, printre care 1000 de *sahaba*, companioni ai lui Mahomed, veterani ai primelor războaie purtate sub flamura islamului.

Bătălia a început în ziua de 15 august 636, când cele

două armate s-au aşezat în linie de luptă. Chiar înainte de a începe bătălia, un comandant roman, George, a fugit la arabi, acceptând convertirea la islam.

Arabii au folosit aceeaşi tactică, deja consacrată, a uciderii comandanţilor armatei adverse, punând la cale o serie de dueluri individuale înainte de începerea bătăliei propriu-zise. Din armata arabă făceau parte aşa numiţii *mubarizun* (dueliştii), special pregătiţi pentru confruntări unu la unu, care aveau rolul de a ucide ofiţerii, slăbind moralul soldaţilor şi provocând, astfel, derută în rândul adversarilor.

Zarrar ibn al-Azwar, unul dintre cei mai faimoşi *mubarizun,* cunoscut sub numele de „luptătorul pe jumătate gol", din pricina obiceiului său de a-şi scoate în timpul luptei armura şi cămaşa, a ieşit în faţa rândurilor armatei romane, strigând: „Eu sunt moartea feţelor palide, eu sunt ucigaşul de romani, eu sunt blestemul trimis împotriva voastră, eu sunt Zarrar ibn al-Azwar."[410] Apoi şi-a scos armura, a aruncat scutul, provocând vanitatea romanilor. Mai mulţi comandanţi romani au ieşit înaintea rândurilor, hotărâţi să spele această ofensă. Rând pe rând, au fost ucişi de luptătorul arab.

---

[410] Citat în D. Nicole, 1994, p. 48.

Romanii au căzut în capcana arabilor şi, până la prânz, duelurile au continuat, toate cu acelaşi deznodământ fatal. Uciderea unui număr mare de ofiţeri romani încă din prima zi, fără a se purta măcar o luptă, i-a oferit lui ibn Walid un avantaj în plus. Înţelegând în cele din urmă ce se întâmplă, Vahan a interzis duelurile individuale, însă arabii aveau să continue această strategie eficientă pe timpul bătăliei, vânând şi ucigând comandanţii romani.

Armata romană a atacat prima, cu o treime dintre trupele de infanterie, pentru a testa puterea de luptă şi tactica arabilor. Detaşamentele de armeni s-au remarcat şi de această dată, reuşind să producă prima breşă importantă în centrul liniei arabilor. În ciuda acestui avantaj, pe cele două flancuri, recruţii romani au dat înapoi în faţa veteranilor musulmani, arătând o lipsă de hotărâre cu totul opusă fanatismului arabilor. Spre seară, după o serie de încleştări nu prea violente, cele două armate s-au retras în tabere.

În cea de a doua zi, romanii şi arabii au aruncat în luptă o mare parte a forţelor disponibile, ocupând întregul câmp de luptă. Cu excepţia slavilor conduşi de Qanatir, care au reuşit, printr-un atac curajos, să dea peste cap aripa dreaptă a arabilor, niciuna dintre părţi nu a reuşit să obţină un avantaj categoric. Spre seară, a fost ucis în luptă comandantul armean Darjan, arabii

înţelegând faptul că forţa infanteriei romane o constituiau contingentele armene. După două zile de lupte, armata romană pierduse avantajul moral, de vreme ce, în ciuda superiorităţii numerice evidente, Vahan nu părea că va avea sorţi de izbândă.

Nici în cea de a treia zi a luptei, în ciuda atacului susţinut pe centru şi în flancul drept, Vahan nu a reuşit să-i pună în dificultate pe arabi. Numărul foarte mare părea a fi pentru romani mai mult o povară decât un avantaj, comandanţilor fiindu-le greu să manevreze atât de mulţi oameni lipsiţi cu totul de experienţa războiului. În momentele decisive ale luptei, comunicarea dintre flancuri a fost deficitară, fapt ce i-a permis lui ibn Walid să atace aripa stângă romană şi să o rupă de centru. Cavaleria arabă a reuşit să le producă pierderi însemnate romanilor înainte ca Vahan să trimită trupe proaspete în ajutorul celor atacaţi. Căldura, hărţuiala continuă din partea cavaleriei arabe, imobilitatea formaţiilor de *testudo*, lipsa de experienţă şi de hotărâre a infanteriei, toate acestea au făcut ca după această zi de luptă avantajul să treacă definitiv de partea arabilor.

Cea de a patra zi a fost ziua arcaşilor călare din armata romană, care au reuşit să oprească atacurile violente ale arabilor. Neprotejaţi de coifuri, un mare număr de arabi şi-au pierdut câte un ochi, printre

aceştia şi Abu Sufian, unul dintre veteranii războaielor lui Mahomed. Din pricina nenorocirilor provocate de săgeţi, această zi a fost numită de arabi „ziua ochilor pierduţi”. În penultima zi a bătăliei, Vahan a încercat să obţină un armistiţiu, pentru a-şi putea reorganiza trupele demoralizate. Simţind victoria aproape, ibn Walid a refuzat orice negociere. El şi-a trimis oamenii să ocupe principalele drumuri, încercând să oprească o eventuală retragere a romanilor.

În ultima zi a bătăliei, arabii au reuşit să anihileze complet cavaleria grea romană şi să rupă întregul flanc stâng, provocând panică în rândul adversarilor. Theodoros a încercat atunci o manevră disperată şi cu totul inutilă, încercând să-l ucidă pe ibn Walid şi să întoarcă astfel sorţii bătăliei în favoarea lui. Atunci când comandantul roman s-a apropiat de ibn Walid, strigându-i să accepte o luptă unu la unu, a fost atacat violent de *mubarizun* şi ucis cu lovituri de sabie. Onoarea, atât de preţioasă romanilor, s-a dovedit de această dată o armă fatală, împotriva unui duşman care făcea războiul după regulile proprii.

Uciderea comandatului a sporit panica în rândurile romanilor, care au întors spatele, părăsind câmpul de luptă în dezordine. Ibn Walid, conştient de acest avantaj, a ordonat un asalt general asupra trupelor romane în retragere. Chiar şi în haosul retragerii, unii

dintre romani, veterani ai războaielor trecute, au găsit tăria de a reface rândurile, reuşind, în ciuda pierderilor foarte mari, să reziste iureşului arab. Disperat, ibn Walid şi-a aruncat în luptă rezervele. Chiar şi aşa, romanii au reuşit să-şi croiască drum spre Emesa şi Damasc.

În această teribilă încleştare, arabii au pierdut câţiva comandanţi, printre care Amir ibn Wakkas, tiranul care terorizase întreaga Sirie. Alţii, printre care Abu Sufian, Ashath ibn-Kais, Hasfim ibn Utbah şi Kais ibn Makshuh, şi-au pierdut câte un ochi, iar Hubash ibn Kais şi-a pierdut un picior.

Pierderile romanilor au fost foarte mari, cu atât mai mult cu cât arabii nu au luat prizonieri, ucigându-i pe toţi cei prinşi sau care se predaseră de bunăvoie. Tabari povesteşte: „Al-Fiqar şi unii dintre romanii de neam nobil s-au înfăşurat în mantiile lor [*baranis*] şi s-au aşezat pe jos, spunând: «Nu vrem să vedem o asemenea zi nenorocită, pentru că nu am fost în stare să vedem o zi a bucuriei şi pentru că nu am reuşit să apărăm creştinătatea.» Ei au fost ucişi pe loc, învesmântaţi cum se aflau, în mantiile lor."[411]

Această poveste arată dimensiunea psihologică a înfrângerii, cauza principală a disperării şi haosului din

---

[411] Tabari, XI.2099-2100.

rândurile armatei romane. Un mare număr de oameni au fost uciși în timpul retragerii, când armata s-a dispersat, fugind în toate direcțiile. Cei lipsiți de priceperea războiului, tinerii recruți, care și-au pierdut luciditatea și au rupt rândurile, încercând să-și salveze pielea, au căzut ușor victime arabilor, foarte pricepuți în vânarea dușmanului.

Sursele arabe spun că nici romanii, nici adversarii lor nu au avut vreme să-și tragă sufletul după luptă. Spre deosebire de romani, arabii au păstrat disciplina și i-au urmărit pe fugari, vânându-i cu ferocitate. Avangarda lui ibn Walid, condusă de Habib ibn Maslamah, a primit ordin să-i ucidă pe toți cei care le cădeau în mână, înainte ca romanii să se retragă în cetăți. Abia dincolo de Emesa au reușit romanii să adune ce mai rămăsese din armata împrăștiată. Tabari spune că un corp de oaste arab a urmărit o parte a fugarilor romani până la Melitene, în Cappadocia, la aproape 800 de kilometri de locul bătăliei: „Iar când romanii au fost bătuți, Abu Ubaid l-a trimis pe 'Iyad ibn Ghanm în urmărirea lor. El i-a urmărit, trecând prin al-Amaq[412], până a ajuns la Malatia. El a încheiat un tratat cu locuitorii pentru plata capitației [*jizya*], după care s-a întors. Când a auzit aceasta, Heraclius a trimis ordin

---

412 Între Antiohia și Alep.

către oaste şi comandantul acesteia să se îndrepte spre Malatia. Din ordinul lui Heraclius, Malatia a fost arsă."[413] Dar acesta trebuie să fi fost un episod izolat, arabii oprind urmărirea în preajma cetăţilor mari din nordul Siriei.

Jabala şi Nichita Persanul au reuşit să se salveze. Ei au intrat în legătură cu arabii, negociindu-şi predarea. Nichita Persanul a fost ucis din ordinul califului Omar, în schimb, gassanidul Jabala a fost bine primit la Medina. Cu toate acestea, mai târziu, o dispută cu Omar l-a determinat să caute refugiu în împărăţia romanilor, împreună cu o parte a războinicilor săi.[414] Aceştia s-au aşezat în Cappadocia, ţinând piept multă vreme atacurilor arabe. Unul dintre împăraţii de la Constantinopol, Nichifor[415], pretindea că se trage din neamul viteazului comandant gassanid.

Nu se ştiu prea multe despre soarta lui Vahan după înfrângerea de la Yarmuk. Informaţiile sunt contradictorii: fie a căzut pe câmpul de luptă în ultima parte a bătăliei, fie a fost ucis pe drumul retragerii, fie s-a salvat, dar, cuprins de ruşine şi de remuşcări, s-a

---

413 Kaegi, 1995, p. 140.

414 Baladhuri, 136-137, spune că Jabala a plecat „pe pământul grecilor, însoţit de 30.000 dintre oamenii săi".

415 Nichifor I Logotetul (802-811), luat prizonier în timpul războiului cu bulgarii hanului Krum. Se spune că hanul ar fi ordonat decapitarea sa, după care din craniul său a fost meşterită o cupă din care Krum obişnuia să-şi bea vinul.

călugărit pe muntele Sinai. Oricum, după Yarmuk, numele lui nu mai apare printre cele ale conducătorilor romani de oşti.

Dezastrul de la Yarmuk nu a pus definitiv capăt stăpânirii romane în Levant. Deşi cea mai mare parte a Siriei a intrat în stăpânirea arabilor, cetăţile mari, precum Alep, Antiohia sau Emesa, porturile Siriei şi Palestinei rămâneau sub controlul romanilor. Cetăţile mai mici din interiorul provinciei şi-au cumpărat pacea, recunoscând domnia arabilor. Aveau să mai treacă câţiva ani până când împărăţia romanilor, incapabilă să opună o rezistenţă serioasă, a pierdut cu totul provinciile orientale, concentrându-şi defensiva în Asia Mică.

Emesa a fost ocupată de arabi în 637, la fel ca Ierusalimul, Gaza şi Escalonul. Un an mai târziu, au fost pierdute ultimele cetăţi din Siria (Antiohia, Hierapolis şi Alep), dar romanii păstrau încă, parţial, ce-i drept, stăpânirea Mesopotamiei. Spre sfârşitul anului 638, Heraclius a luat hotărârea evacuării întregului teritoriu de la nord de Antiohia. Cucerirea întregului Răsărit roman s-a încheiat abia în 640, când arabii au ocupat cetăţile de pe coastă, Caesarea, Beirut şi Laodiceea.

Se spune că, părăsind Antiohia în fruntea trupelor sale, Heraclius s-a întors şi, cu ochii în lacrimi, a spus:

„Pacea să fie cu tine, Sirie, ce ţară minunată a încăput pe mâna duşmanului!”[416]

Qadisiya: bătălia sfârşitului lumii

Înaintea bătăliei decisive, al cărei sfârşit nefericit a fost prezis de astre, Rustam i-a scris o scrisoare fratelui său, Farrukhzad, îndemnându-l să mobilizeze resursele familiei Ispahbudāhn şi să se retragă în Adurbadagan. De asemenea, îi reamintea acestuia că Iazdgerd al III-lea reprezenta ultima fărâmă de legitimitate (căci oricare altul, din altă casă nobiliară, nu ar fi reuşit să ţină Iranul unit), rugându-l să îl pregătească pe şah pentru ceea ce va urma şi să salveze tezaurul, câştigând astfel timp până când se vor împlini nefastele previziuni ale astrelor.[417]

„Trimite tezaurul în Azargashasp, / Iar când te vor căuta soldaţii din Zabulistan/ Sau din Iran şi îţi vor implora protecţia, / Primeşte-i şi tratează-i cu blândeţe căci scuza lor/ Stă în schimbarea pe care cerul o prezice.”[418]

---

[416] Baladhuri, 137.

[417] Tabari, XII. 2251. Scrisoarea lui Rustam către Farrukhzad, scrisă în urma confirmării predicţiilor nefaste ale aştrilor, este amintită şi de Firdoùsi în *Shāhnāmah*, vol. 9, pp. 72-78.

[418] *Shāhnāmah*, vol. 9, p. 75.

În acelaşi timp, Rustam îl ruga pe Farrukhzad să îi transmită mamei lor ultimele sale cuvinte: „Şi spune-i mamei cuvintele-mi din urmă căci adevărul îţi spun, / Ea chipul nu îmi va mai vedea vreodată. / Transmite-i salutări de la noi şi consoleaz-o tu, / Să nu se tulbure pentru ce am scris mai înainte".

În *Cronica şahilor*, scrisoarea lui Rustam se încheie cu prezicerea nenorocirilor care vor urma, ocuparea pământurilor Iranului, jaful şi distrugerea, stingerea dinastiei sasanide şi începutul unei noi epoci, a răului.

Bătălia decisivă dintre forţele persane şi cele arabe s-a purtat la Qadisiya, între 16 şi 19 noiembrie 636. Arabii au încercat să contracareze avantajul numeric al adversarului adoptând aceeaşi tactică de luptă care dăduse roade în confruntările cu romanii: uciderea comandanţilor armatei persane. La fel ca la Yarmuk, în prima zi a bătăliei de la Qadisiya arabii au provocat o serie de dueluri individuale, în care şi-au pierdut viaţa unii dintre comandanţii persani. După aceasta, Rustam a interzis categoric aceste dueluri.

În timpul bătăliei propriu-zise, încă din prima zi, arabii au condus o adevărată vânătoare a comandanţilor persani, însuşi Rustam fiind rănit de câteva ori. Arabii cunoşteau foarte bine slăbiciunea armatei persane, lipsa de coeziune a acesteia, precum şi faptul că unităţile aruncate în luptă ascultau doar de

conducătorii lor. Tinereţea şi lipsa de experienţă a celor mai mulţi dintre persani au constituit un avantaj psihologic, pe care arabii l-au speculat cu dibăcie: rămase fără comandanţi, unităţi întregi ale armatei persane au intrat în derută, forţate să fugă în dezordine de pe câmpul de luptă.

Persanii se confruntau cu un altfel de război, care nu ţinea cont de onoare şi nici de respectul pentru adversar, care nu se făcea după reguli şi după tratate militare, aşa cum se obişnuiseră în războaiele cu romanii, ci după legile aspre ale deşertului. La fel ca la Yarmuk, în bătălia cu romanii, experienţa, cruzimea şi lipsa de scrupule a arabilor au anulat cu totul avantajul numeric al persanilor!

În cea de a doua zi a bătăliei, în care elefanţii erau odihniţi, Sa ad şi-a bazat întreaga strategie pe unităţile de *mubarizun*, încercând să ucidă un număr cât mai mare dintre ofiţerii persani. Această perfidă mişcare a reuşit din plin, mai mulţi comandanţi ai armatei lui Rustam fiind ucişi, printre care bătrânul general Bahman Jadhuih, învingătorul de la Pod. Al Qa'qa, conducătorul acestor unităţi ucigaşe, a încercat un atac de cavalerie asupra centrului, vânându-i pe Rustam; atacul a fost respins cu pierderi foarte grele, iar Rustam s-a ales cu alte câteva răni serioase.

În următoarele două zile ale bătăliei, după ce au

reuşit să scoată din luptă elefanţii, cărora le-au provocat răni grave, arabii s-au concentrat cu totul pe uciderea comandanţilor persani. Contingentul armean, care în primele faze ale bătăliei se remarcase prin tăria şi vitejia sa, a fost anihilat complet după uciderea conducătorilor săi. Au pierit, omorâţi de *mubarizun*, generalul Musel Mamikonean, împreună cu doi dintre nepoţii săi, prinţul Grigor de Siwnik, împreună cu fiii săi, şi Jalinus, cel care conducea aripa dreaptă persană. Au fost, de asemenea, ucişi în luptă alţi comandanţi persani, printre care Şariar, fiul generalului Kanara[419], cel care a condus cavaleria uşoară.

În ultima zi a bătăliei, a fost ucis *spahbed*-ul Rustam, conducătorul casei Ispahbudāhn, eroul de legendă, leul Persiei!

Firdoùsi, în *Cronica şahilor*, spune că Rustam a murit eroic, în luptă, acoperit de răni, după ce mai multe lovituri de sabie i-au spart coiful, umplându-i faţa de sânge. Şi Baladhuri confirmă faptul că trupul lui Rustam a fost găsit plin de răni, astfel că nu se ştie cine i-a dat lovitura fatală.

Tabari, în schimb, povesteşte că Rustam, rănit[420] şi copleşit de căldură, şi-a scos armura şi s-a aşezat la

---

[419] Kanara, sau Kanadbak, a fost unul dintre conspiratorii care au pus capăt domniei şahului Chosroe al II-lea.

[420] După Tabari, trupul lui Rustam ar fi avut nu mai puţin de şase sute de răni.

umbra unei cămile, pe care se aflau legate bunurile sale, inclusiv Derafsh Kāviān, preţiosul stindard de luptă al regilor Iranului. Un arab, pe numele său Hilal, fiul lui Alqama, ajungând în preajma locului unde se odihnea Rustam şi văzând mulţimea de bagaje, s-a repezit asupra cămilei şi a tăiat frânghia care ţinea legate bunurile comandantului persan.

Grămada de obiecte a căzut peste Rustam, lovindu-l la cap, însă, în ciuda durerii şi a rănilor, acesta a încercat să se salveze, fugind spre un canal din apropiere. Hilal l-a văzut fugind şi abia atunci, având în faţa ochilor stindardul Kayanizilor, a înţeles că este vorba de Rustam. Acesta, în încercarea de a scăpa, îşi sucise glezna şi nu mai putea să se mişte. Atunci, Hilal a alergat spre el, l-a târât afară din apă şi i-a tăiat capul, pe care l-a înfipt apoi în suliţă, strigând: „Musulmani, l-am ucis pe Rustam!" Musulmanii i-au răspuns cu strigăte de triumf, în timp ce persanii, demoralizaţi, au început să fugă de pe câmpul de luptă.[421]

Indiferent cum a murit eroul persan, cert este faptul că, la aflarea nenorocitei vesti, comandanţii rămaşi în viaţă au considerat bătălia pierdută, părăsind câmpul de luptă. În haosul care a urmat, floarea tinerimii persane a pierit de mâna arabilor, care nu au luat

---

[421] Tabari, XII. 2337.

prizonieri. Firuzan, conducătorul clanului Parsig, Hormuzan, guvernatorul provinciei Kuzistan, Mihrān Razi, Şahrbarāz Jadhuih, urmaş al generalului Şahrbarāz, care urcase pe tronul şahilor, au reuşit să scape cu viaţă. Ei s-au regrupat la Babilon, de unde au fost alungaţi de arabii care s-au mişcat foarte repede pe urmele lor.

Victoria de la Qadisiya le-a deschis arabilor drumul spre capitala Imperiului Persan. Conştient de faptul că, după moartea lui Rustam, nu mai era nimeni în stare să conducă armata persană, califul Omar l-a îndemnat pe Sa'ad să forţeze cucerirea Ctesifonului.

Sebeos spune că, după dezastrul de la Qadisiya, în care şi-au pierdut viaţa cei mai viteji dintre vitejii Persiei, fratele lui Rustam, Farrukhzad, „a pornit în grabă spre Ctesifon, l-a luat pe rege, împreună cu tezaurul regal şi cu locuitorii cetăţii, încercând să-i ducă în Atrapatakan".[422] Aşa cum îi scrisese şi Rustam înainte de bătălie, Farrukhzad s-a grăbit să-l salveze pe Iazdgerd pentru că salvarea imperiului stătea în salvarea regelui său şi, atâta vreme cât Iazdgerd era în viaţă, exista o speranţă. Rapiditatea cu care s-au mişcat arabii a zădărnicit o parte a planului. Farrukhzad a fost nevoit să „abandoneze tezaurul şi pe locuitorii

---

[422] Sebeos, 127.

cetăţii”[423], salvându-i doar pe rege.

Căderea Ctesifonului

În decembrie 636, în fruntea a 15.000 de oameni, Sa’ad a pornit spre Ctesifon. Avangarda condusă de Zuhra ibn Al-Hawiyya a fost trimisă înainte să elibereze drumul de eventuale detaşamente ale armatei persane. În apropierea Eufratului, Zuhra a învins un corp de oaste persan, îndreptându-se imediat spre Babilon. Comandanţii persani care căutaseră refugiu aici – Mihrān Razi, Hormuzan şi Firuzan, care preluase comanda generală a armatei persane după moartea lui Rustam – s-au grăbit să fugă. Babilonul a fost luat cu asalt şi cucerit, după care arabii au ucis o mare parte a apărătorilor cetăţii. Aceeaşi soartă au avut-o şi alte mici cetăţi din preajma fluviului, care au refuzat să îşi deschidă porţile.

Pentru a-şi cruţa oamenii, conducătorul cetăţii Burs intrat în tratative cu Zuhra, le-a pus la dispoziţie arabilor poduri pentru a trece Eufratul şi le-a oferit informaţii despre armata persană care se regrupase la Balbil. Era începutul unei serii de trădări a conducătorilor de cetăţi sau guvernatori de provincii,

---

423 *Ibidem.*

care le-au înlesnit arabilor cucerirea întregii împărăţii a Iranului.

Zuhra s-a repezit spre Balbil, luând prin surprindere o parte a armatei persane. Firuzan nu a reuşit să facă faţă iureşului arab, fiind învins categoric şi pus pe fugă. Din acest moment, drumurile comandanţilor persani s-au despărţit definitiv. Conştienţi că întreaga regiune până la Tigru este pierdută, au trecut fluviul, încercând să salveze provinciile pe care le aveau în stăpânire.[424] Drumul spre Ctesifon era deschis, capitala părăsită de şahul Iazdgerd rămânea fără apărare în faţa duşmanului.

În ianuarie 637, fără a întâmpina o rezistenţă serioasă, avangarda lui Zuhra a ajuns pe malul drept al Tigrului, în apropierea Ctesifonului. Pietrele aruncate de catapultele persanilor i-au forţat pe arabi să se retragă din preajma zidurilor. Odată ce restul trupelor, conduse de Sa'ad, au ajuns pe malul fluviului, toate căile de aprovizionare ale oraşului au fost tăiate. Sa'ad şi-a trimis oamenii să jefuiască întreaga regiune cuprinsă între Eufrat şi Tigru, mii de oameni fiind mânaţi spre Ctesifon pentru a servi drept salahori. Aceştia au săpat şanţuri şi au ridicat valuri de pământ, care să-i apere pe arabi de proiectilele aruncate de

---

[424] Tabari, XIII.2421.

persani.

Două luni avea să dureze asediul părţii de vest a Ctesifonului, oraşul numit Bahrseer. Pentru prima oară în războaiele cu împărăţia Iranului, arabii au folosit maşini de asediu, catapulte şi mangonele, mânuite sau construite de inginerii persani luaţi prizonieri. Trupele persane rămase în Ctesifon erau destul de firave, de aceea apărătorii nu s-au aventurat în contraatacuri de mare amploare. Tentativele timide de a rupe cercul asediatorilor au fost respinse cu uşurinţă de arabi.

În preajma zidurilor cetăţii şi-a pierdut viaţa Zuhra, comandantul avangardei lui Sa'ad. Se spune că Zuhra purta o cămaşă de zale cu o gaură rămasă din luptele trecute. Sfătuit de apropiaţii săi să îşi închidă acea gaură, Zahra ar fi răspuns: „Eu sunt un om nobil în faţa lui Allah. Credeţi că din toată armata, o săgeată a persanilor mă va lovi chiar pe mine, prin această crăpătură?" Chiar în acea zi a fost străpuns de o săgeată exact prin acea gaură![425]

În ciuda faptului că Iazdgerd părăsise de mult capitala, tradiţia arabă spune că şahul ar fi trimis o ambasadă, propunându-i lui Sa'ad fluviul Tigru ca frontieră între arabi şi persani. Propunerea a fost respinsă şi asediul a continuat. În luna martie, persanii

---

[425] Tabari, XIII. 2428.

au organizat ultimul contraatac serios. Se povesteşte că în primele rânduri ale atacatorilor se afla un leu fioros, antrenat pentru luptă, care a reuşit să pună în derută caii arabilor. Haşem Ibn Utbah a înfruntat fiara, ucigând-o cu o lovitură de lance. Pentru asediaţi sfârşitul era aproape.

În cele din urmă, întreaga parte de vest a Ctesifonului a fost părăsită, iar persanii au trecut Tigrul, legând toate bărcile între ele pe malul celălalt. Spre marea mirare a arabilor, un persan a apărut pe zidurile Bahrseerului, strigând: „Nu mai este nimeni aici, ce vă mai ţine pe loc?" Arabii au intrat în oraşul părăsit, însă nu au putut trece pe malul stâng al fluviului.

Câţiva localnici le-au arătat un loc unde apa era mai mică şi atunci şase sute de voluntari, sub comanda lui Asim ibn Amr, au intrat în apă călare, trecând pe malul opus. Încercarea unui detaşament de cavalerie persană de a-i opri a fost destul de neconvingătoare, arabii reuşind să îşi croiască drum prin oraşul în parte părăsit.

Văzându-i pe arabi trecând fluviul pe spinările cailor, persanii au început să strige: „Diavolii au sosit [*diwān āmad*]!"[426] O parte a celor care mai rămăseseră în oraş,

---

[426] Tabari, XIII. 2441.

soldaţi şi civili, au fugit care încotro. Baladhuri spune că printre ultimii fugiţi din Ctesifon s-ar fi aflat chiar şahul Iazdgerd, însă aceasta este doar o poveste: „Când cetatea era aproape să cadă, Iazdgerd, regele Persiei, a reuşit să fugă, fiind coborât dincolo de zid într-un coş, în dreptul fortului al-Abyad, care mai târziu va fi numit de nabateeni *Barzabil* [„Fiul coşului „]. De acolo, Iazdgerd a fugit spre Hulwan (Media) împreună cu cei mai importanţi demnitari ai regatului său, cu cele mai preţioase şi cele mai uşoare piese de mobilier, tezaurul personal, neveste şi copii. În anul fugii sale, ciuma şi foametea au răvăşit întreaga Persie. Musulmanii au trecut apoi Tigrul printr-unul dintre forturi şi au luat în stăpânire partea de est a oraşului”.[427]

În vremea sasanizilor, Ctesifonul era format din şapte mici oraşe, construite pe malul Tigrului şi legate între ele prin drumuri şi poduri. Din acest motiv, a fost numit de arabi *Madden*, „oraşele”. Unele cartiere şi-au negociat separat predarea, salvându-se astfel de la dezastru. Baladhuri povesteşte că ibn Walid[428] a negociat predarea cartierului ar-Rumiyah/Weh-Antīōk, oraşul construit de Chosroe I şi populat cu prizonieri romani aduşi din Antiohia în anul 540. Cei care au vrut

---

[427] Baladhuri, 263.

[428] Khalid ibn Urfuta, unul dintre generalii lui Sa’ad.

să plece au fost lăsaţi s-o facă, iar cei rămaşi au acceptat să plătească *kharaj*[429] şi apoi le-au servit arabilor drept călăuze.

La fel s-a întâmplat şi în partea de nord a Ctesifonului, unde oraşul Veh-Ardaşir (Bardašīr), înconjurat de ziduri puternice, care găzduia sediul patriarhului Bisericii Nestoriene şi era locuit, în mare parte, de evrei înstăriţi, şi-a negociat predarea înainte de asaltul final al arabilor.

Partea centrală a Ctesifonului, numită de arabi *Madina al-'Atiqa* (Oraşul Vechi), unde se afla marele palat al regilor Iranului, *Ayvān-e Kesrā* (Palatul lui Chosroe), a fost ţinta principală a arabilor. Această parte a oraşului nu era apărată de ziduri, mare parte a locuitorilor fugiseră, iar clădirile rămase au fost devastate de arabii care sperau că vor pune mâna pe bogăţiile persanilor. Aceeaşi soartă a avut-o cartierul rezidenţial Aspānbar, care a fost jefuit şi distrus.

Rezistenţa persanilor s-a sfârşit la Palatul Alb, acolo unde, după trei zile de lupte, apărătorii au decis să îşi salveze viaţa, acceptând plata taxei impuse nemusulmanilor, *jizyah.* Sa'ad intra învingător în Marea Sală pentru audienţe, acolo unde, spune legenda, Chosroe al II-lea rupsese în bucăţi scrisoarea

---

[429] Sinonim cu *jizyah*, capitaţia impusă supuşilor nemusulmani (*dhimmi*).

lui Mahomed. Profeţia se împlinise, regatul Iranului, sfâşiat şi rupt în bucăţi, încăpuse pe mâna arabilor.

În căutarea bogăţiilor legendare ale Iranului, arabii au distrus şi incendiat o mulţime de clădiri. Biblioteca regală a Ctesifonului a fost devastată, iar cărţile aruncate în stradă. Zile întregi au ars comori nepreţuite ale înţelepciunii persane, arabii fiind ignoranţi în privinţa bogăţiilor spirituale ale acestei lumi. Câţiva ani mai târziu, aceeaşi va fi soarta bibliotecii din Alexandria, distrusă cu aprobarea califului Omar. Dacă aceste cărţi sunt în acord cu înţelepciunea Coranului, atunci nu avem nevoie de ele; iar dacă sunt opuse Coranului, atunci să fie distruse, ar fi spus Omar.

Sa ad a poruncit să se organizeze echipe de urmărire care să pornească pe urmele fugarilor. Arabii se temeau că locuitorii au fugit cu bunurile, de aceea Amr ibn Muqarrin a fost însărcinat să se ocupe de strângerea prăzii din palat, din locuinţe şi de la toţi cei care erau prinşi dincolo de zidurile oraşului.

În palat au fost găsite vase de aur şi de argint, piese de mobilier şi ţesături, care au fost împărţite între cuceritori. Au mai fost găsite cantităţi mari de camfor, pe care arabii, neobişnuiţi cu plăcerile persanilor, l-au pisat şi l-au pus în mâncare. Baladhuri spune că au fost luate roabe şi femeile din harem, lăsate în urmă de şahul fugar, „fecioare aduse din toate colţurile lumii

pentru a-l alinta cu drăgălăşenia lor”.[430]

Sunt multe poveşti despre prada uriaşă pe care arabii au luat-o din Ctesifon. Coroana şahilor Persiei, coşuri cu nestemate, aur şi argint, hainele, armele şi coiful lui Iazdgerd ar fi căzut în mâna cuceritorilor. Întreaga pradă a fost împărţită în cinci părţi: o parte i-a revenit califului Omar, iar celelalte patru au fost împărţite în mod egal oamenilor lui Sa’ad. Au fost distruse o mulţime de obiecte şi preţioase opere de artă. *Bahār-e Kasrā* („Primăvara lui Chosroe”), covorul care acoperea podeaua sălii de audienţe din Palatul regal, măsurând 27 de metri în lungime şi tot atât în lăţime, ţesut cu mătase, fir de aur, argint şi pietre scumpe, şi care înfăţişa un râu curgând prin grădina paradisului, a fost împachetat şi trimis la Medina, acolo unde, din ordinul califului Omar, a fost tăiat în mici bucăţi care au fost împărţite arabilor![431] Casele persanilor au fost, de asemenea, împărţite cuceritorilor. Dar condiţiile de viaţă în această cetate înconjurată de ape şi mlaştini nu au fost pe placul arabilor, care s-au mutat, în mare parte, la Kufa, luând cu ei uşile caselor drept amintire.

Ca un fel de profeţie, în Biblie stă scris: „Moabul este pustiit, cetăţile lui se înalţă în fum, floarea tinerimii lui

---

[430] Baladhuri, 264.

[431] Tabari, XIII. 2452-2453.

este înjunghiată”.[432] Ctesifonul nu a mai avut poeţi să-i plângă nenorocirea. Cea mai mare şi cea mai bogată cetate a Iranului, rivalizând cu cetatea imperială de pe malurile Bosforului, a fost jefuită şi distrusă de arabi, pierzându-şi pentru totdeauna faima şi strălucirea de altădată.

Tradiţia spune că, imediat după căderea Ctesifonului, o persană îmbrăcată în veşminte scumpe a fost adusă în sclavie la Medina. Se povesteşte că o lumină a învăluit-o pe tânăra femeie atunci când a intrat în moscheea Profetului. Califul Omar, care se afla în rugăciune, a fost enervat de faptul că tânăra sclavă a făcut o invocaţie în limba persană şi doar intervenţia lui Ali, ginerele Profetului, a liniştit lucrurile.

Tânăra persană, numită în tradiţia arabă Şahrbanu („Doamna Pământului”), era una dintre fiicele şahului Iazdgerd al III-lea şi avea să devină soţia lui Husein ibn Ali, al treilea imam, şi mama lui Zayn al-Abedin, al patrulea imam. Prinţesa iraniană a fost supranumită „mama imamilor”, pentru că toţi imamii şiiţi, de la al patrulea la al doisprezecelea, sunt urmaşii săi. Această tradiţie, este, fără doar şi poate, doar o legendă, care a avut ca scop crearea unei legături între familia regală persană şi imamii şiiţi, conferindu-le celor din urmă

---

[432] *Ieremia*, 48:15.

legitimitate şi contribuind, astfel, la răspândirea islamului în Persia.

Vremea şahului rătăcitor – sfârşitul împărăţiei Iranului

Până la sfârşitul anului 637, arabii au ocupat întreaga Mesopotamie, Asiria şi Babilonia. Ultima încercare de a apăra provinciile nordice, Adiabene, Adurbadagan şi Persarmenia, s-a năruit în urma înfrângerii de la Jalula – dincolo de munţii Zagros, cei care separă lumea semită a Mesopotamiei de Media ariană –, acolo unde resturile armatei persane, conduse de generalul Mihrān Razi, au fost zdrobite de arabi.

În anul 638, arabii au atacat Kuzistanul, provincie aflată în nordul Golfului Persie. Guvernatorul provinciei, Hormuzan Medul, conducătorul clanului Parsig, a opus o rezistenţă eroică, însă, complet izolat, a fost înfrânt un an mai târziu de Abu Musa al-Ashari, unul dintre veteranii Războiului Sfânt şi apropiat al profetului Mahomed. Susa, vechea capitală a parţilor, cetatea în care Alexandru cel Mare începuse pacificarea Imperiului Persan, a fost complet distrusă în urma luptelor grele.

Tradiţia arabă spune că Hormuzan a fost prins şi dus în captivitate, îmbrăcat în costumul ceremonial şi purtând pe cap coroana regatului său. La Medina, în

faţa califului Omar, viteazul comandant persan s-a pierdut cu firea şi, de teamă că va fi decapitat, s-a convertit la islam.

Înfrângerea şi captivitatea lui Hormuzan au fost urmate de o nouă încercare de coalizare a forţelor persane, în speranţa opririi înaintării arabilor. Armata unită a clanurilor Parsig şi Pahlav, condusă de Firuzan, ultimul mare general persan rămas în viaţă, a fost înfrântă decisiv în bătălia de la Nihavand, în apropiere de Hamadan, în anul 642.

Uciderea lui Firuzan încă de la începutul luptei, după obiceiul consacrat al arabilor, a avut ca urmare disoluţia armatei persane. În lipsa unui comandant persan care să îşi asume semnarea unui tratat, pacea a fost negociată de conducătorul forţelor armene angajate în luptă, Varaztirots. Acesta a convenit cedarea celor mai importante fortăreţe din regiune, Hamadan şi Dastaba.

Întreaga parte apuseană a împărăţiei Iranului căzuse în mâinile arabilor, dar, în ciuda acestui fapt, imperiul muribund se încăpăţâna să trăiască. O ultimă fărâmă de speranţă mai fremăta în inimile persanilor: şahul Iazdgerd se afla în viaţă, iar salvarea împărăţiei, de oriunde ar fi venit ea, urma a se face prin mijlocirea sa. De mai bine de cinci ani, Iazdgerd pornise în pribegie, însă nimeni nu putea spune unde se află şi unde găsise

adăpost în calea urgiei. Alături de el se afla Farrukhzad, ultimul membru în viaţă al familiei Ispahbudāhn, care alesese să împartă cu regele cupa amărăciunii, ispăşind astfel păcatele sale din trecut.

După înfrângerea de la Jalula, care le-a deschis arabilor drumul spre Adurbadagan şi Armenia, Farrukhzad a lăsat totul în urmă, fugind împreună cu şahul Iazdgerd spre Ray. El nu a mai participat la niciuna dintre luptele care au urmat, menajându-şi restul armatei, care a devenit garda personală a regelui. După căderea Kuzistanului, cei doi s-au îndreptat spre Istakhr, în apropiere de Persepolis, vechea capitală a Persiei ahemenide, de unde li s-a pierdut urma.

Soarta nefericitului Iazdgerd seamănă întru câtva cu cea a lui Darius al III-lea, ultimul rege ahemenid. Învins decisiv de Alexandru Macedon la Gaugamela, Darius a fugit spre Bactria, unde a fost asasinat. Tot spre Bactria se zvonea că a fugit şahul Iazdgerd, pentru a căuta sprijinul sogdienilor sau chiar al turcilor. Numai că, spre deosebire de Alexandru, califul Omar nu a părăsit Medina, încredinţându-le locotenenţilor săi misiunea cuceririi Iranului. Pătrunderea arabilor în Persia a fost lentă, având în vedere că nu aveau resursele necesare supunerii şi administrării unui teritoriu atât de vast.

În anul 644, Pīrūz Nahāvandi, un soldat care a luptat la Qadisiya sub ordinele lui Rustam, luat prizonier şi

vândut apoi ca sclav, l-a ucis pe califul Omar, la Medina, chiar în timpul rugăciunii![433] Persanii se răzbunau astfel pe cel care adusese ruina împărăţiei Iranului, dar moartea califului nu a însemnat şi sfârşitul nenorocirilor.

Imediat după eroica faptă a lui Nahāvandi, în provinciile persane, apărate de firave garnizoane arabe, au izbucnit revolte. Cea mai violentă dintre acestea a fost revolta din Fars, pusă pe seama prezenţei în regiune a şahului Iazdgerd. Abd-Allah ibn Amir, guvernatorul Basrei, a fost trimis de califul Utman să pacifice provincia. În urma unor grele lupte, ibn Amir a reuşit să cucerească Persepolis, vechea reşedinţă a regilor Persiei, punând capăt revoltei în mod brutal. Încă o dată, şahul Iazdgerd era nevoit să fugă, căutând scăpare în cele mai îndepărtate provincii ale împărăţiei sale.

De aici înainte, pentru a afla drumul urmat de

---

[433] Nahāvandi, ucigaşul lui Omar, este unul dintre eroii musulmanilor şiiţi, fiind supranumit *Baba Shujauddin*, „onoratul brav apărător al religiei". Tradiţia şiită spune că, prin mijlocirea lui Ali, ginerele profetului şi moştenitorul său legitim, Nahavandi a fost salvat miraculos şi transportat la Kashan, unde şi-a trăit restul zilelor. în secolul al XI-lea, în cinstea lui Nahāvandi a fost ridicat un monument funerar, în apropiere de Kashan. Timp de secole, ziua asasinării lui Omar a fost celebrată în toată Persia. Abia în epoca contemporană, din cauza protestului ţărilor arabe sunnite, sărbătoarea a fost interzisă oficial; în zonele rurale ale Iranului, ea continuă să fie celebrată.

Iazdgerd, este îndeajuns să urmăm itinerarul armatelor lui ibn Amir. În urma represaliilor care au urmat revoltei din Persepolis, ibn Amir trebuie să fi aflat despre prezenţa şahului Iazdgerd în regiune, drept care a decis să pornească în urmărirea acestuia. Uciderea ultimului şah era singura soluţie pentru pacificarea Iranului.

În anul 649, avangarda lui ibn Amir a intrat în provincia Sistan, punându-l pe fugă pe Iazdgerd. Acesta este momentul în care şahul a luat decizia care avea să-i pecetluiască destinul. În timp ce Farrukhzad a încercat să-l convingă să caute adăpost în Tabaristan, locul de baştină al familiei sale, unde locuitorii îi erau fideli, şahul a decis altfel, alegând Khorasanul, acolo unde spera că va primi ajutor din partea împăratului Chinei. Şahul începuse o corespondenţă cu unul dintre conducătorii locali, Mahui Suri, conducătorul cetăţii Merv, care promisese că îi va asigura protecţia şi îi va mijloci contactul cu turcii, iar prin aceştia cu împăratul Chinei.

Atunci când Farrukhzad l-a întrebat ce are de gând să facă mai departe, şahul Iazdgerd i-a răspuns că vrea „să-l întâlnească pe conducătorul turcilor, să rămână pe pământul aceluia sau să meargă în China”. [434]

---

[434] Tabari, XIV. 2688.

Farrukhzad s-a arătat dezamăgit de această alegere şi a încercat să-l convingă să se întoarcă şi să facă pace cu arabii, căci era un aranjament mai bun „să aibă un duşman care să domnească peste persani de pe pământurile sale decât un duşman care să domnească peste ei de pe pământurile lor”.[435] Farrukhzad se încredinţase în toţi aceşti ani că arabii nu aveau puterea de a stăpâni întregul Iran şi preferau mai degrabă pacea în schimbul plăţii tributului.

Însă, după aproape cincisprezece ani de rătăciri, şahul Iazdgerd îşi pierduse încrederea în viitor. Să meargă înapoi şi să încheie pace cu arabii, aceasta nu o mai putea face. Prea necopt[436] şi prea mândru sau poate prea fricos, el s-a încrezut în promisiunile lui Mahui Suri din Merv, sperând că prin acesta va obţine ajutorul turcilor sau al împăratului Chinei pentru a-şi recupera tronul.

Pe de altă parte, Farrukhzad, care văzuse multe la viaţa sa, nu se putea lăsa atras într-o aventură atât de riscantă. Neputând să-l convingă pe Iazdgerd, l-a însoţit până în Khorasan, acolo unde drumurile lor s-au despărţit pentru totdeauna. În anul 651, Farrukhzad l-a încredinţat pe Iazdgerd lui Mahui Suri, după care, în

---

[435] Tabari, XIV. 2689.

[436] Când a urcat pe tron, în anul 632, Iazdgerd al III-lea avea doar opt ani. în anul 650, când a intrat în Khorasan, regele abia împlinise douăzeci şi şase de ani.

fruntea armatei sale, s-a întors pe pământurile străbunilor săi, unde a făcut pace cu arabii. În *Cronica şahilor*, Firdoùsi spune că şahul Iazdgerd i-ar fi poruncit lui Farrukhzad să plece spre Ray, însă pricina trebuie să fi fost aceeaşi, planurile de viitor diferite pe care le aveau cei doi.

Se pare că Mahui Suri i-ar fi trimis o scrisoare lui Nizak Tarkhan, conducătorul turcilor de dincolo de râul Oxus, îndemnându-l pe acesta să-i scrie lui Iazdgerd că îl va primi pe pământurile sale, însă fără armată, ci doar cu suita sa. Astfel, Mahui încerca să-l separe pe Iazdgerd de Farrukhzad şi de armata pe care nu o voia în Khorasan.

Şahul Iazdgerd al III-lea îşi încredinţa soarta în mâinile conducătorilor din Khorasan fără să bănuiască măcar că va fi folosit de aceştia ca monedă de schimb în negocierile cu arabii, în speranţa că îşi vor păstra astfel titlurile şi poziţiile. Tratativele cu Nizak Tarkhan nu erau decât o minciună, Mahui neintenţionând nicio clipă să-l lase plecat pe Iazdgerd. În negocierile cu arabii, care ocupaseră deja o mare parte a Khorasanului, şahul Persiei era un atu important, urmând a fi folosit viu sau mai degrabă mort, aşa cum îl voiau arabii.

Baladhuri spune că Nizak Tarkhan a venit în Merv, i-a adus lui Iazdgerd daruri, a petrecut cu el aproape o

lună, i-a făcut promisiuni deşarte, după care s-a întors pe pământurile lui. Apoi, i-a scris şahului, cerându-i mâna fiicei sale, în schimbul ajutorului făgăduit. Această cerere a stârnit mânia lui Iazdgerd, care i-a răspuns: „Tu nu eşti mai presus de oricare dintre sclavii mei; cum îndrăzneşti atunci să îmi ceri mâna fiicei mele?”[437]

Se pare că, în cele din urmă, Iazdgerd şi-a dat seama că nu va primi niciun ajutor, că Mahui Suri doar se folosise de aurul său şi că nu va fi lăsat să părăsească Mervul – capcana mortală în care se lăsase prins de bunăvoie. I-a cerut socoteală lui Mahui pentru aurul cheltuit în zadar, iar Mahui i-a scris turcului Nizak, instigându-l împotriva lui Iazdgerd: „Acesta este cel care a venit la noi ca un fugar. Tu ai vrut să îl ajuţi să-şi recapete regatul, dar iată ce îţi scrie!” Atunci, amândoi s-au vorbit să îl ucidă pe şahul rătăcitor şi să-i fure tot aurul.[438]

Turcii l-au atras pe Iazdgerd într-o cursă, propunându-i să se întâlnească în afara cetăţii Merv. Dar, în loc să vină ca prieteni, turcii au atacat mişeleşte tabăra şahului, ucigându-i oamenii şi jefuindu-le corturile. Şahul a scăpat, fugind spre Merv, însă cetatea

---

[437] Baladhuri, 315.

[438] *Ibidem.*

a refuzat să-şi deschidă porţile. Atunci, el a căutat scăpare în casa unui morar, care se afla pe malul râului al-Mirghab.

O variantă a poveştii spune că oamenii lui Mahui l-au găsit acolo şi l-au omorât. Conform altei variante, ucigaşul şahului Iazdgerd ar fi fost chiar morarul, cumpărat de oamenii lui Mahui. Acesta din urmă ar fi ordonat ca morarul să fie executat apoi, de vreme ce „niciun ucigaş de rege nu trebuie lăsat în viaţă”.[439] Într-o altă sursă, morarul i-a oferit lui Iazdgerd mâncare, pe care acesta a mâncat-o, şi băutură, care i-a făcut rău. Spre seară, simţindu-se foarte slăbit, şahul a scos coroana regilor Iranului şi şi-a aşezat-o pe cap. Atunci morarul, văzând coroana, a dărâmat o piatră de moară peste Iazdgerd, ucigându-l. După aceasta, i-a luat coroana şi hainele, iar trupul i l-a aruncat în apă. Când vestea a ajuns la Mahui, acesta a ordonat ca morarul şi familia lui să fie ucişi, iar hainele şi coroana i-au fost aduse lui. În fine, într-o a patra variantă, Iazdgerd ar fi fost avertizat despre complotul lui Mahui şi a fugit din Merv. Când oamenii acestuia au ajuns la moara în care se adăpostise, Iazdgerd s-a aruncat în apă. Întrebat, morarul a spus că fugarul plecase de mult. L-au găsit pe Iazdgerd în apă, iar

---

[439] Baladhuri, 315.

acesta le-a spus: „Dacă mă veţi cruţa, vă voi dărui centura, inelul şi coroana mea.” După care, şahul le-a cerut nişte bani de pâine, iar unul dintre soldaţi i-a dăruit 4 drahme. Văzând aceasta, Iazdgerd a început să râdă, spunând: „Mi-a fost prezis că într-o zi voi avea nevoie de 4 drahme!”

Şahul a fost lăsat să plece, dar mai târziu a fost prins de alţi trimişi ai lui Mahui. Şahul le-ar fi spus: „Nu mă omorâţi, mai bine duceţi-mă la regele arabilor şi mă voi înţelege cu el, iar voi, împreună cu mine, veţi trăi în siguranţă!” Ei au refuzat să îl asculte şi l-au ucis, strangulându-l cu coarda unui arc. Hainele le-au luat cu ei, iar trupul i l-au aruncat în apă.

Astfel şi-a găsit sfârşitul Iazdgerd, ultimul şah al împărăţiei Iranului, după ani întregi de rătăciri, departe de cei dragi şi părăsit de toţi apropiaţii. Tabari spune că la momentul morţii nu avea mai mult de douăzeci şi opt de ani. Abia în ultimele clipe ale vieţii acceptase ideea de a merge înapoi şi de a face pace cu arabii. Era însă prea târziu pentru această alegere.

O vreme, speranţele persanilor s-au legat de fiii şahului Iazdgerd, care au încercat să îşi revendice dreptul dinastic, fie cu sprijinul Chinei, fie al Imperiului Roman. Pēroz a fugit la turci, spune Baladhuri, luând în căsătorie o femeie din neamul lor şi trăindu-şi restul vieţii printre aceştia. În cronicile

chineze se menţionează faptul că, prin mijlocirea turcilor, acesta a ajuns în 647 la curtea împăratului Chinei, Gaozong. Ajutorul a venit, însă, mult prea târziu: abia în anul 658, cu sprijinul turcilor, Peroz a reuşit vremelnic să elibereze Sistanul, proclamându-se şah.[440] Una dintre statuile din piatră care flanchează intrarea în mausoleul lui Gaozong îl înfăţişează pe şahul în exil al Persiei şi poartă următoarea inscripţie: „Peroz, regele Persiei, mare general al gardei drepte şi curajoase şi comandant şef al Persiei".[441]

Un alt fiu al lui Iazdgerd, Wahrām, a fugit la Constantinopol, unde a încercat, fără succes, să obţină ajutorul împăratului Constans al II-lea.[442] În tradiţia zoroastriană, acest Wahrām s-a metamorfozat în răzbunătorul *Wahram i Warzawand* (Wahrām cel cu Puteri Miraculoase), un personaj apocaliptic, despre care se spune că va veni din India pentru a-i alunga pe arabi de pe pământul arienilor.

*

---

[440] În 673 a fost alungat de arabi, însă doi ani mai târziu s-a întors şi, cu ajutorul turcilor, a recucerit Sistanul, unde a domnit până în 678, când a fost definitiv alungat, iar un an mai târziu şi-a pierdut viaţa.

[441] T. Daryaee, 2013, p. 38.

[442] În anul 659, armatele romane au pătruns în Siria şi Mesopotamia, pentru întâia oară după pierderea acestor provincii, dar succesul a fost vremelnic. Romanii nu au avut puterea de a-l impune pe Wahrām în Media, acolo unde începuse o revoltă împotriva arabilor.

Anul 651, anul morţii şahului Iazdgerd, marchează intrarea împărăţiei Iranului sub stăpânirea arabilor şi, în acelaşi timp, sfârşitul Antichităţii în lumea răsăriteană, după cum, în părţile Apusului, căderea Romei în stăpânirea barbarilor a fost socotită de istorici piatra de hotar a unei noi epoci. Dacă împărăţia romanilor se prăbuşise în urma unei lungi disoluţii, prăbuşirea împărăţiei Iranului a fost neaşteptată şi a fost percepută ca „una dintre cele mai mari calamităţi ale istoriei lumii”.[443] „Nicio calamitate mai mare decât cea care a căzut peste Iran” [444] este considerată cucerirea arabă şi în scrierea cosmogonică zoroastriană *Bundahesh.* „Calamitatea arabă” a coborât „ca un nor întunecat care a acoperit curcubeul Iranului”.[445]

Rustam, eroul persanilor, deplânge în *Cronica şahilor* soarta împărăţiei Iranului: „[...] Arabii, din băutori de lapte de cămilă şi mâncători de şopârle, / Au ajuns la înălţimea de a râvni tronul Persiei, / Ruşine cerului întreg!”[446]

În viziunea iranienilor, cucerirea arabă a pus capăt *vârstei de aur* a împărăţiei Iranului, înlocuind-o cu o eră

---

[443] Khāleghi-Motlag, *Yāddāsht-hā-ye Shāhnāmah*, New York, 2009, p. 280, *apud* A. Jamshidi, 2015, p. 327.

[444] *Ibidem.*

[445] *Ibidem*, p. 279.

[446] Firdoùsi, *Shahnamah,* p. 79.

„a barbariei şi ignoranţei”.[447]

Atât de neaşteptată, atât de abruptă a fost această cădere a Iranului, încât a căpătat dimensiunile unei uriaşe drame colective. Literatura zoroastriană descrie cucerirea arabă ca pe o catastrofa de proporţii apocaliptice. Magii iranieni, adoratorii lui Zoroastru, consideră că moartea şahului Iazdgerd al III-lea marchează sfârşitul mileniului lui Zoroastru şi începutul mileniului lui Oşedar.

Capitolul VI
Spaimele apocaliptice ale Răsăritului

Şi iată o a patra fiară înspăimântătoare şi înfricoşătoare şi nespus de puternică. Ea avea dinţi mari de fier şi gheare de aramă; mânca şi sfărâmă, iar rămăşiţa o călcă în picioare. Ea se deosebea de toate celelalte fiare de mai înainte şi avea zece coarne.

Spune că această a patra împărăţie, care se va ridica dinspre sud, este împărăţia lui Ismael.

Sebeos, *Istoria,* 241

---

[447] A. Jamshidi, 2015, p. 321.

Atunci Domnul S-a aprins de mânie împotriva poporului Său...

Invazia arabilor asupra regiunilor răsăritene şi nenorocirile care i-au urmat – înfrângerile militare repetate, raidurile de jaf şi ruina, masacrele în rândul populaţiei – au cutremurat din temelii întreaga împărăţie a romanilor.

Atât de neaşteptate, atât de greu de înţeles au fost succesele arabilor şi la atât de scurtă vreme au venit după triumful lui Heraclius în *războiul sfânt* împotriva persanilor, încât oamenii au căutat explicaţii dincolo de rânduielile lumeşti, întrebându-se dacă nu cumva aceasta era voia Domnului, care şi-a retras protecţia divină din pricina păcatelor şi a rătăcirilor eretice ale creştinilor. „Multe şi mari pericole sunt asupra noastră", spunea călugărul Gheorghios în biografia Sf. Teodor Sicheotul. „Iar acestea sunt semne ale slăbirii credinţei noastre şi ale apostaziei, invazia atâtor barbari, toată vărsarea de sânge, distrugerea totală, captivitatea şi pustiirea sfintelor biserici, oprirea laudei divinei, căderea şi ruinarea împărăţiei, nesiguranţa şi criza întregului stat. Sunt preziceri ale apropierii Potrivnicului."[448]

---

[448] Citat în A.-J. Festugière, 1970.

Războaiele neîntrerupte, invaziile violente ale barbarilor, ridicarea sarazinilor, distrugerea şi jaful, vărsarea de sânge, blasfemia, impietatea barbarilor sunt şi pentru Sofronie, patriarhul Ierusalimului, semnele pedepsei divine pentru păcatele creştinilor: „Toată pângărirea aceasta nu s-ar fi întâmplat, ori nu ar fi prins atâta putere dacă noi înşine nu am fi insultat darul mai întâi, dacă noi, primii, nu am fi spurcat neîntinarea, iar prin aceasta am jignit pe Hristos, darul lui Dumnezeu pentru noi, şi am atras în acest fel mânia Lui asupra noastră." [449] „Sarazinii s-au ridicat pe neaşteptate asupra noastră din pricina păcatelor noastre şi au devastat totul împinşi de firea lor violentă şi animalică, de îndrăzneala lor barbară şi nelegiuită."[450]

Şi nestorianul Ioan Bar Penkaye îi consideră pe arabi instrumente ale mâniei divine:

„Nu trebuie să ne gândim la venirea copiilor lui Hagar ca la ceva obişnuit, ci ca la o urmare a lucrării dumnezeieşti. Dumnezeu i-a pregătit cu mult înainte de a-i chema, înainte chiar de a ridica creştinătatea la loc de cinste. [...] Acum, când aceste popoare au venit la porunca lui Dumnezeu şi au luat în stăpânire

---

[449] Citat în W.E. Kaegi, 2003, p. 211.

[450] *Ibidem.*

amândouă împărăţiile, nu printr-un război sau măcar o bătălie, ci ca nişte slugi; aşa cum un cărbune este scos din foc fără a folosi armele războiului sau mijloacele omeneşti, Dumnezeu le-a dat victoria în mână pentru a împlini astfel cele ce au fost scrise: «Cum ar urmări un singur om o mie dintre ei şi cum ar pune doi pe fugă zece mii.»[451] Cum altfel acei oameni goi, călărind fără armură sau scut, ar fi putut câştiga, dacă nu prin lucrarea divină, căci Dumnezeu i-a chemat de la capătul lumii pentru a distruge prin ei împărăţia păcătoasă şi pentru a supune prin ei spiritul mândru al persanilor."[452]

„Cine poate povesti carnagiul făcut pe pământul Greciei, în Kuş, în Hispania şi în alte regiuni îndepărtate, unde au luat prinşi fii şi fiice, ducându-i în sclavie şi supunere. Împotriva celor care nu au încetat a se opune Creatorului pe timp de pace şi prosperitate a fost trimis acest popor barbar, care nu a avut milă de ei."[453]

„Iar atunci când Dumnezeu a văzut că nicio schimbare nu s-a produs, El a trimis asupra noastră împărăţia barbarilor, un popor care nu ştie ce este credinţa, care nu are habar de tratate şi înţelegeri, care

---

451 *Deuteronomul*, 32:30.

452 Citat în S.P. Brock, 1987, pp. 57-58.

453 *Ibidem*, p. 61.

nu acceptă nicio linguşire şi nicio măgulire, a cărui mângâiere stă în sângele vărsat fără motiv, a cărui plăcere este să îi supună pe toţi, a cărui dorinţă este să ia prinşi şi să-i strămute. Ura şi mânia sunt hrana lor: ei nu găsesc nicio alinare în nimic din ce li se oferă."[454]

Povestind despre cucerirea Egiptului de către arabi, *Cronica lui Ioan, episcop de Nikiu* spune că numai păcatele creştinilor au atras mânia divină, care a permis victoriilor arabilor: „Iar jugul pe care ei [arabii] l-au pus Egiptului era mai greu decât jugul pus lui Israel de către Faraon, pe care Dumnezeu l-a judecat cu dreaptă măsură, înecându-l în Marea Roşie cu toată oştirea lui, după ce aruncase asupra lor multe plăgi, şi muriseră din pricina acestor plăgi şi oamenii şi vitele. Fie ca atunci când lumina Domnului va coborî asupra ismaeliţilor, să le facă şi lor ce i-a făcut mai înainte lui Faraon!

Dar este numai vina păcatelor noastre, care L-au făcut să sufere şi să se poarte astfel cu noi. Dar îndelung răbdătorul, Domnul şi Salvatorul nostru Iisus Hristos îşi va întoarce privirea spre noi şi ne va apăra; şi credem că El va distruge pe duşmanii Crucii, aşa cum este scris în cartea care niciodată nu minte".[455]

---

[454] *Ibidem*, pp. 58-60.

[455] *Cronica lui Ioan, episcop de Nikiu*, 29, în Charles, 1916.

Şi *Viziunile Profetului Daniel*, varianta în slavonă, spun că puterea le-a fost dată de Dumnezeu arabilor pentru a pedepsi păcatele creştinilor: „Spune-mi, Doamne, de ce au căzut asupra lumii toate aceste nenorociri? Iar îngerul mi-a spus: «Nu pentru că Dumnezeu iubeşte pe Ismael îi va da putere acestuia să cuprindă pământul Romei, ci din pricina păcatelor celor care trăiesc pe acel pământ.»”[456]

Pentru oamenii Răsăritului, cucerirea arabă a căpătat, prin violenţa sa, dimensiuni apocaliptice. „Mă tem, fiii mei, şi tremur din pricina relelor care vin asupra lumii”, spunea Antonie, biograful Sfântului Gheorghe Hozevitul, un pustnic din sălbăticia Iudeei care, înaintea războiului cu persanii, prorocise căderea Ierihonului şi împresurarea Ierusalimului.

În invazia arabilor, Sebeos vedea împlinirea profeţiei lui Daniel: „Cine ar putea descrie înspăimântătoarea calamitate a bandiţilor ismaeliţi care au incendiat pământul şi marea? Oricum, binecuvântatul Daniel a profeţit cu multă vreme în urmă acest dezastru care se va abate asupra pământului. În cele patru fiare, el a înfăţişat cele patru împărăţii care se vor ridica pe pământ. [...] A patra împărăţie care se va ridica în părţile sudice este împărăţia lui Ismael, aşa cum

---

[456] În P. Alexander, 1978, p. 69.

arhanghelul a tălmăcit: «Fiara a patra este o a patra împărăţie care va fi pe pământ. Ea se va deosebi de toate celelalte, va sfâşia tot pământul, îl va călca în picioare şi-l va zdrobi. Cele zece coarne înseamnă că din împărăţia aceasta se vor ridica zece împăraţi. Iar după ei se va ridica un altul, care se va deosebi de înaintaşii lui şi va doborî trei împăraţi.»”[457]

Evanghelia celor doisprezece Apostoli, scriere siriacă din veacul al VII-lea, descrie răutăţile care vor urma invaziei arabilor: „El [Ismael] va lua în captivitate o mare parte dintre oamenii pământului şi va jefui mare bogăţie, iar la sfârşitul timpurilor vor fi în stăpânirea lui şi îi vor sluji o mulţime de conducători; iar mâna sa va fi asupra tuturor, iar pe toţi acei care vor fi sub mâna sa, el îi va asupri cu greu tribut: şi va asupri şi va distruge pe conducătorii de la sfârşitul timpurilor. Şi va impune un tribut pe pământ cum nu s-a mai auzit vreodată.”[458]

Una dintre cele mai preţioase mărturii contemporane cu privire la primele atacuri ale arabilor asupra Palestinei, *Învăţaturile lui Iacob cel de curând botezat* deplânge soarta nenorocită a împărăţiei romanilor, umilită, micşorată, prădată şi rănită: „Romania este

---

457 *Daniel* 7:23-24.

458 În J. R. Harris, 1900, pp. 36-37.

îngrozită şi dezbinată."[459] În ceea ce îi priveşte pe arabi, aceştia sunt consideraţi doar nişte jefuitori, care au ales să urmeze un fals profet: „ «Şi ce îmi poţi spune cu privire la profetul apărut printre sarazini?» Iar el a suspinat adânc şi a spus: «Este un fals profet. Căci ce profet vine cu sabie şi car de luptă? Sunt vremuri ale rătăcirii cele de azi... Şi întrebând pe Abraham ce a aflat de la cei care l-au cunoscut pe profet, nu vei găsi niciun adevăr în acest aşa-zis profet, în afară de vărsarea de sânge omenesc. Căci el spune că deţine cheile paradisului, ceea ce este un neadevăr."[460]

Învăţăturile păstrează totuşi o notă de optimism în privinţa viitorului, considerând că împărăţia romanilor va găsi puterea de a trece peste greutăţile vremurilor pe care le trăieşte: „ «Cum îţi pare Romania? Stă ea cum stătea la începuturi sau este micşorată?» Iustus, interlocutorul evreului botezat Iacob, a răspuns: «Chiar dacă este micşorată puţin, sperăm că se va ridica din nou.»"[461]

Optimismul nu este împărtăşit de Pseudo-Efrem, care, în predica *Despre vremurile din urmă, Antihrist şi*

---

[459] *Apud* Kaegi, 2003, p. 211; S.W. Anthony, 2014, pp. 243-265.

[460] *Ibidem.*

[461] *Ibidem.*

sfârşitul lumii[462], avertizează asupra iminentului sfârşit al împărăţiei romanilor şi al lumii întregi: „V-am spus deja că sfârşitul lumii este aproape, şi doar săvârşirea lui a rămas. Nu a dispărut credinţa dintre oameni? Câte lucruri prosteşti sunt văzute printre cei tineri, câte păcate printre mai-marii Bisericii, câte minciuni printre preoţi, câte jurăminte strâmbe printre diaconi? Sunt atâtea fapte rele printre slujitori, adultere printre cei în vârstă, deznădejde printre cei tineri, chipuri false printre femeile mature, porniri periculoase printre fecioare. Iar în mijlocul tuturor acestora sunt războaiele cu persanii şi vedem lupte cu diferite naţii ameninţătoare şi «o împărăţie [se va scula] împotriva altei împărăţii»." [463] „Când împărăţia romanilor va începe a fi cucerită cu sabia, venirea Celui Rău este aproape. Pentru că este necesar ca lumea să ajungă la un final, iar împărăţia romanilor să se sfârşească."

„În acele zile, doi fraţi [464] vor veni în împărăţia

---

[462] Predica s-a păstrat în patru manuscrise, în limba latină, atribuite fie lui Efrem Sirul (306–373), fie lui Isidor din Sevilla (560–636). C. Caspari, un autor citat de B. Meginn, 1979, admite existenţa unei surse de inspiraţie care ar fi datat din secolul al IV-lea (referirea la cei doi fraţi, Valentinian şi Valens), dar plasează predica undeva la jumătatea secolului al VII-lea, date fiind referirile la războiul cu persanii şi cucerirea arabă.

[463] *Matei*, 24:7.

[464] Cei doi fraţi au fost identificaţi cu împăraţii Valentinian (364-375) şi Valens (364-378).

romanilor şi vor conduce cu o singură minte: dar pentru că unul se va ridica deasupra celuilalt, se va produce ruptura între ei. Şi astfel, Potrivnicul va fi eliberat şi va stârni ura între împărăţiile persanilor şi romanilor. În acele zile, mulţi se vor ridica împotriva Romei; evreii îi vor fi duşmani. Vor fi tulburări între popoare şi veşti nefericite, şi boli, foamete şi cutremure în diferite locuri. Toate popoarele vor primi captivi; vor fi războaie şi zvonuri de războaie. Iar sabia va ucide pe mulţi, de la răsăritul şi până la apusul soarelui. Iar vremurile vor fi atât de primejdioase, încât în teamă şi cutremurare nu va mai fi loc pentru gânduri de mai bine, căci multe vor fi prigoanele şi pustiirile de pământuri care vor veni".[465]

Predica descrie mai departe nenorocirile care vor veni în zilele de apoi: vor fi dezastre în natură şi dezordine în societate, întreaga lume va fi zdruncinată de popoare războinice, iar oamenii se vor ascunde în munţi, peşteri şi morminte. În panica lor, oamenii vor fugi de la răsărit la apus şi de la apus la răsărit, fără a afla pacea nicăieri, pentru că lumea va fi invadată de popoarele nelegiuite, care seamănă mai mult cu fiarele decât cu oamenii. Aceste popoare vor răspândi groaza pe toată întinderea pământului: nu vor cruţa nicio

---

[465] În B. Meginn, 1979, p. 61.

fiinţă vie; vor mânca cadavre, vor bea sângele animalelor de povară şi vor spurca pământul întreg. Nimeni nu va mai fi îngropat, fie el creştin sau eretic, evreu sau păgân, pentru că oamenii vor fi înspăimântaţi şi în fuga lor nu vor mai cunoaşte pe nimeni.

Aceste popoare războinice vor aduce sfârşitul împărăţiei romanilor. Apoi îşi va face apariţia Antihristul, care va chema la el făpturile Domnului.

Antihristul va fi un evreu născut în tribul lui Dan, din împreunarea unui bărbat cu cea mai proastă dintre fecioare, prin mijlocirea unui spirit al răului. Când va ajunge la maturitate, îşi va asuma puterea imperială (*sumet imperium*) şi va fi recunoscut ca rege de către moabiţi şi amaniţi. Va pune să se rezidească Templul din Ierusalim şi acolo îşi va aşeza scaunul domniei. Şi va porunci ca toţi oamenii să fie circumcişi conform ritualului străvechi, atrăgându-şi astfel simpatia evreilor, bucuroşi că s-a reimpus domnia legii Vechiului Testament.

Trei ani şi jumătate va dura domnia Antihristului, timp în care vor fi secetă şi foamete şi suferinţe cum nu au mai fost de la facerea lumii. Copii şi femei vor muri de foame, căci numai cei care vor avea semnul Antihristului – şarpele, tatuat pe frunte – vor putea vinde sau cumpăra grâul rămas nesemănat în cel de-al

doilea an. Iar când domnia Antihristului se va apropia de sfârşit, Dumnezeu îşi va trimite slujitorii, pe prorocii Enoh şi Ilie, să anunţe a doua venire a lui Hristos şi să-l denunţe pe Antihrist. Iar cei doi proroci vor fi prinşi şi ucişi din porunca Antihristului, dar vor fi înviaţi de Dumnezeu, iar atunci domnia Antihristului se va sfârşi. Într-o zi neştiută de nimeni şi la o oră neştiută se va arăta pe cer semnul Fiului Omului (crucea). Un înger va sufla în trompetă şi va striga: „Ridicaţi-vă, voi care sunteţi adormiţi, veniţi să întâmpinaţi pe Hristos, căci ora judecăţii sale a sosit!" Iar atunci va coborî Hristos şi îl va nimici pe nelegiuit „cu suflarea gurii Sale şi-l va prăpădi cu arătarea venirii Sale".[466] Iar Potrivnicul, împreună cu tatăl, Satana, vor fi legaţi şi aruncaţi în abisul focului etern, iar slujitorii săi vor pieri împreună cu el. Iar cei drepţi vor trăi veşnic în dreptate, pace şi iubire, cu semenii şi cu Dumnezeu.

O altă scriere atribuită aceluiaşi Pseudo-Efrem, *Apocalipsa lui Pseudo-Efrem*, este considerată a fi una dintre cele mai vechi scrieri siriace în care sunt amintiţi invadatorii arabi. Omilia în versuri începe cu războiul dintre Roma şi Asiria (împărăţia Iranului), război care a marcat începutul marilor nenorociri abătute asupra regiunilor răsăritene: „Va fi foamete pe pământ/ şi

---

[466] *2 Tesaloniceni*, 2:8.

cutremure puternice şi gâlceavă. / Praful va fi amestecat cu sânge/ şi pământul pângărit de păcate. / Ţări întregi vor fi devastate/ şi cetăţi înghiţite de Şeol. / O naţie se va ridica împotriva alteia/ şi o împărăţie împotriva altei împărăţii. / Nedreptatea va domni pe pământ, / iar cei abominabili îi vor persecuta pe cei sfinţi/ [...]. Fiii celor drepţi vor fi asupriţi/ de fiii celor căzuţi în păcat".[467]

Pentru a pedepsi păcatele romanilor, Dumnezeu îi va ridica pe fiii lui Hagar, care vor jefui, vor distruge şi vor impune tribut: „Atunci un popor va porni din deşert/ Fiii lui Hagar, roaba Sarei, / Un popor care va păzi legământul lui Avraam, / Bărbatul Sarei şi al lui Hagar, / Ei vor supune întregul pământ în numele/ Berbecului, / Mesagerul Fiului Distrugerii".[468]

Aceşti jefuitori se vor răspândi pe întregul pământ, din văi şi până în vârful munţilor, şi vor lua prinşi femei şi copii, bătrâni şi tineri; şi vor separa pe fiu de tată, pe fiică de mamă, pe frate de frate şi pe soră de soră; îl vor ucide pe mire în camera lui şi o vor scoate pe mireasă din cămara ei; şi vor lua pe nevastă de lângă bărbat şi o vor sacrifica ca pe un miel; şi îl vor arunca pe copil de lângă mamă, iar pe mamă o vor duce în

---

[467] Citat în M. Ph. Penn, 2015, p. 40.

[468] *Ibidem,* p. 42.

captivitate.

Iar atunci, Dumnezeu va elibera hoardele lui Gog, Magog şi alte seminţii ale nordului, pe care Alexandru le închisese înainte, iar aceste popoare apocaliptice vor pune capăt domniei agarienilor şi vor purifica prin foc şi sabie întregul pământ: „Apoi Dumnezeu [...]/ va ridica pe regii marilor armate/ şi îi va trimite să cureţe pământul, / oameni împotriva oamenilor, / să se distrugă unul pe celălalt, / iar apoi dreptatea va chema/ pe regii marilor armate, / care sunt dincolo de-acele porţi/ pe care Alexandru le-a făcut, / şi dincolo de acele porţi/ mulţi regi şi popoare se vor ridica. / Ei vor privi spre cer/ şi vor striga numele Domnului. / Iar Domnul va trimite semnul/ gloriei Sale din cer/ şi o voce dumnezeiască va striga/ la cei de dincolo de porţi, / iar porţile împinse vor cădea/ la comanda Sa divină. / Şi multe armate vor trece prin ele, / nenumărate ca stelele, / la fel de multe ca firele de nisip ale mării/ şi mai multe decât stelele cerurilor."[469]

Popoarele apocaliptice ale nordului vor pune capăt domniei agarienilor, dar, la rândul lor, vor fi înfrânte de oastea îngerilor, iar împărăţia romanilor va fi restaurată. Acest al doilea ciclu al stăpânirii romane se va sfârşi odată cu venirea Antihristului, domnia

---

[469] *Ibidem,* pp. 45-46.

acestuia şi Ziua Judecăţii de Apoi.

Apocalipsa lui Pseudo-Efrem readuce în actualitate invazia escatologică a popoarelor nordului, un motiv întâlnit în scrierile apocaliptice ale veacului al IV-lea, ceea ce confirmă faptul că autorul s-a inspirat dintr-un text care data din acea perioadă. Dar adevărata renaştere a mitului lui Gog şi Magog, sălbaticii de la marginile lumii, se produce odată cu răspândirea *Apocalipsei lui Pseudo-Metodie*, cea mai importantă dintre viziunile escatologice ale veacului al VII-lea.

Apocalipsa lui Pseudo-Metodie şi mitul Ultimului împărat

Atribuită episcopului martir Metodie din Patara (secolul al IV-lea), *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie* a fost scrisă, cel mai probabil, la sfârşitul secolului al VII-lea, în Siria ocupată de arabi şi are un profund mesaj religios şi politic. După ce a fost tradusă în greacă, scrierea a avut un succes uimitor în părţile răsăritene ale Imperiului Roman, influenţând decisiv toate viziunile apocaliptice de mai târziu.

Spre deosebire de *Legenda lui Alexandru* (principala sa sursă de inspiraţie), în viziunea autorului, Gog şi Magog sunt identificaţi cu arabii, care atacaseră violent şi ruinaseră o mare parte a Siriei, la vremea scrierii

textului. Alexandru a întâlnit seminţiile impure ale lui Gog şi Magog nu în părţile nordului, ci în Răsărit, într-un loc numit Focul Soarelui, şi a fost dezgustat de înfăţişarea acelor descendenţi ai lui Iafet. Autorul acordă mai multă atenţie urâţeniei fizice şi morale ale acestor neamuri sălbatice: Gog şi Magog, conducători peste douăzeci şi două de neamuri, sunt hidoşi, murdari şi se dedau la tot felul de acte abominabile. Consumă carne de om, beau sângele animalelor şi devorează cele mai scârboase fiinţe de pe pământ, şoareci, scorpioni şi reptile, hoituri şi miei avortaţi. Ucid prunci şi le obligă pe mame să mănânce din trupurile acestora. Mănâncă pisici, câini şi toate fiarele spurcate. Nu îşi îngroapă morţii, pentru că îi mănâncă şi pe aceştia.

Temându-se ca aceşti sălbatici să nu ajungă în Ţara Sfântă, Alexandru s-a rugat Domnului să-l ajute să-i ţină departe. Dumnezeu i-a împlinit ruga, mutând doi munţi, pe nume Fiii Nordului, unul lângă celălalt. Numai o mică trecere de 12 cubiţi a fost lăsată, iar această trecere a fost închisă cu o poartă. Poarta a fost construită din bronz şi a fost acoperită cu materiale care să reziste focului, armelor de tot felul sau magiei, căci aceste neamuri impure folosesc tot felul de şiretlicuri vrăjitoreşti. Gog, Magog şi seminţiile lor sunt, astfel, blestemaţi să rămână dincolo de poartă,

până în Ziua de Apoi.

Dar, înainte de Ziua Judecăţii, aşa cum se spune în profeţia lui Ezechiel, urmaşii lui Gog şi Magog vor năvăli peste pământul lui Israel. Acestea sunt neamurile pe care Alexandru le-a închis dincolo de Porţile Nordului: Ogog şi Magog, şi Joel şi Agag şi aşkenazii şi Dipar şi Puţoio şi lidienii şi hunii şi persanii şi Daqiaie şi Tebclie şi Darmetaie şi Kaukebaie şi Emrataie şi Garmidmaie şi mâncătorii de oameni, cei care sunt numiţi cinocefali şi tracii şi alanii şi Pisilie şi Deshie şi Salţraie.

Apocalipsa lui Pseudo-Metodie acordă o atenţie specială perspectivei politice, creşterii, descreşterii şi prăbuşirii imperiilor. Autorul accentuează continuitatea tradiţiei imperiale, de la Alexandru cel Mare la împăraţii romani din Răsărit. Astfel, atât Alexandru, cât şi împăraţii de la Constantinopol sunt urmaşii prinţesei Cuşiat, mama sa, de origine nubiană.[470]

După moartea lui Alexandru, Cuşiat s-a întors la tatăl său, iar imperiul a fost împărţit între generali. Apoi, regatul Cuş a fost atacat de generalul Germanicus, din ordinul lui Bizas, regele fondator al cetăţii Byzantion. Învins, regele din Cuş a acceptat ascultarea faţă de

---

[470] Conform tradiţiei, după supunerea regatului Cuş (în Nubia) de către macedoneni, Filip al II-lea s-a căsătorit cu prinţesa Cuşiat, fiica regelui I'il (Elefantul), iar din această căsătorie s-ar fi născut Alexandru.

Byzantion, iar pacea a fost pecetluită prin căsătoria prinţesei Cuşiat, văduva lui Filip al Macedoniei, cu învingătorul Bizas.

Ea a dat naştere unei fiice, Bizantia, care a fost căsătorită cu Armalos, regele Romei, şi împreună au avut trei fii, Armalos (cel Tânăr), Urbanos şi Claudius, care aveau să ajungă, la rândul lor, regi în Roma, Byzantion şi Alexandria. Astfel, conchide Pseudo-Metodie, regatele Macedoniei, Greciei şi al romanilor au fost conduse de aceiaşi descendenţi ai prinţesei Cuşiat. Cu siguranţă, această genealogie fantezistă a fost creată pentru a întări profeţiile biblice despre cele patru imperii (Asiro-babilonian, Medo-persan, Macedonean/Grec şi Roman).

Odată cu această descendenţă fictivă, *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie* introduce un element de noutate faţă de *Legenda lui Alexandru,* din care s-a inspirat: mesajul mesianic. În zilele de apoi, după ce creştinii vor fi trecut prin toate nenorocirile provocate de invazia popoarelor apocaliptice, îşi va face apariţia Ultimul împărat, care, asemenea lui Alexandru Macedon, va cuceri Răsăritul, va distruge împărăţia ismaeliţilor şi va fonda ultima împărăţie a lumii, înainte de Apocalipsă.

Apariţia acestui mit al Ultimului împărat trebuie pusă în legătură cu două evenimente marcante ale secolului al VII-lea: războiul sfânt al împăratului

Heraclius împotriva împărăţiei Iranului şi cucerirea arabă a provinciilor romane din Răsărit. În concepţia orientală, soarta împăratului era legată de soarta imperiului creştin, iar nenorocirile trăite la Constantinopol, adevărate sfârşituri de lume, au făcut ca soarta împăratului să se lege, inevitabil, de profeţiile apocaliptice.

Ecoul războaielor lui Heraclius, care au dus la ruinarea împărăţiei Iranului şi la recuperarea celei mai scumpe relicve a lumii creştine, Sfânta Cruce a Mântuitorului, se regăseşte în *Legenda lui Alexandru.* Acolo, împăratul este prezentat ca parte a planului divin, un adevărat *Alexandros Neos*, trimis în luptă de Dumnezeu pentru a-i distruge pe duşmanii imperiului, pe huni, pe chazari şi persani. Împărăţia lui Alexandru, identificat cu Heraclius, va fi ultima împărăţie înainte ca Dumnezeu să deschidă porţile mâniei şi să permită popoarelor apocaliptice să aducă distrugerea pe pământ.

Pseudo-Metodie, originar din Siria sau din nordul Mesopotamiei[471], a trăit din plin nenorocirile invaziei ismaeliţilor. Viziunile sale reprezintă o interpretare

---

[471] Pornind de la faptul că originalul *Apocalipsei* a fost scris în siriacă, unii specialişti susţin originea siriană a lui Pseudo-Metodie, în timp ce alţii consideră că autorul ar fi fost un creştin monofizit care a scris în Mesopotamia ocupată de arabi, lângă antica cetate Singara; vezi B. Meginn, 1979, p. 70.

apocaliptică a cuceririi arabe, o încercare de reconciliere a întâmplărilor trăite cu „aşteptările escatologice creştine”[472]: „Şi el [Ismael] a ieşit din deşertul Iatribului. Şi ei [ismaeliţii] au invadat pământul păcii. Şi el a luptat cu regii popoarelor şi i-a distrus. Şi ei au devastat şi capturat şi cucerit toate împărăţiile popoarelor, şi pământul făgăduinţei a încăput pe mâna lor, şi întregul pământul s-a umplut de ei şi de corturile lor. Şi precum lăcustele, ei umblau goi şi mâncau carnea în vase scobite din carne şi beau sângele animalelor. Şi apoi fiii lui Ismael au cucerit şi au distrus întregul pământ, au pustiit cetăţile şi oraşele şi au ocupat toate împărăţiile popoarelor”.[473]

Autorul descrie suferinţele creştinilor oropsiţi de arabi, inspirându-se din *Apocalipsa Sf. Ioan:* cei patru conducători ai ismaeliţilor, Pustiirea, Jefuirea, Ruina şi Distrugerea, vor devasta o mare parte a pământurilor cucerite. Persia, Siria, Sicilia, Grecia, pământurile romanilor, insulele mării, pământurile Răsăritului şi Ţara Făgăduinţei vor cădea pradă urgiei lor.

Direcţia invaziei lor va fi de la o mare la alta, de la răsărit la apus şi de la nord către deşertul Iatribului. Va fi un drum al pătimirilor: bătrâni şi femei, săraci şi

---

[472] S.H. Griffith, 2008, p. 34.

[473] Citat în Paul J. Alexander, 1985, p. 38.

bogaţi, vor merge pe acest drum, înfometaţi şi însetaţi, iar lanţurile grele de la picioare îi vor face să sângereze până la moarte. Pentru că aceasta este pedeapsa despre care vorbeşte Apostolul Ioan. Oamenii vor fi persecutaţi, animalele domestice şi sălbatice vor pieri; copacii din păduri vor fi tăiaţi; cele mai frumoase plante ale munţilor vor fi călcate în picioare; cetăţi bogate vor fi pustiite, şi ei vor ocupa toate locurile, pentru că nimeni nu poate trece de ei. Ismaeliţii vor cauza teribile suferinţe creştinilor supuşi: confiscarea pământurilor, impunerea de taxe până şi orfanilor, văduvelor sau oamenilor sfinţi. Şi nu vor avea milă de săraci şi nu vor face dreptate celor asupriţi. „Şi pământul va fi pângărit de sânge şi toate roadele sale vor fi strânse. Pentru că aceşti barbari nu sunt oameni, ci sunt fiii Pustiirii, iar sabia lor are chipul Pustiirii.[474] Ei sunt jefuitori şi pentru distrugere vor fi trimişi.

Şi fiii Pierzaniei ei sunt, şi pierzaniei vor da totul. Şi murdari sunt şi în murdărie ei trăiesc”.[475]

Ismaeliţii vor înrobi întreaga populaţie, încercând s-o dea pierzaniei, după cum spune Sf. Apostol Pavel: „Nimeni să nu vă amăgească în vreun chip, căci nu va veni înainte ca să fi venit lepădarea de credinţă şi de a

---

[474] *Ibidem*, p. 45.

[475] *Ibidem*, p. 46.

descoperi omul fărădelegii, fiul pierzării”.[476] Ei vor ucide preoţi, se vor culca cu nevestele sau cu roabele lor în biserici, vor întina sfintele veşminte, vor profana mormintele sfinţilor şi martirilor. Numai puţini vor rămâne tari în credinţă, ca în zilele profetului Ilie, şi mulţi apostaţi se vor ivi din rândul preoţilor. În şaptezeci de ani, cât va dura stăpânirea ismaeliţilor, oamenii îşi vor vinde fiii şi fiicele păgânilor. Asupritorii vor blasfemia, zicând: „Nu există mântuire pentru creştini”.[477]

Apoi, împăratul grecilor se va trezi din somn, ca dintr-o beţie, şi se va ridica împotriva lor, din ţinutul cuşiţilor, şi va aduce asupra lor ruina, pe pământul strămoşilor lor. Şi fiii împăratului Greciei vor tăbărî asupra lor în deşert şi vor tăia cu sabia pe ultimii păgâni, în Ţara Făgăduinţei. Iar nevestele lor şi fiii lor şi conducătorii lor şi tabăra lor şi întregul pământ al deşertului, ţara strămoşilor lor, vor fi date pe mâna împăratului grecilor, şi pustiirea şi distrugerea şi moartea vor cădea asupra lor. Iar împăratul grecilor îi va duce în sclavie, iar sclavia va fi de o sută de ori mai grea decât asuprirea lor.

După triumful Ultimului împărat, va urma ultima

---

476 *2 Tesaloniceni*, 2:3.

477 Citat în P.J. Alexander, 1985, p. 48.

perioadă de pace. Şi va fi pace pe pământ, aşa cum nu a mai fost vreodată, şi va fi bucurie în lume, iar oamenii vor trăi în linişte şi se vor construi biserici, se vor ridica oraşe, preoţii vor fi scutiţi de taxe, iar oamenii se vor odihni, pentru că aceasta este pacea despre care se vorbeşte în Evanghelie: „Cum s-a întâmplat în zilele lui Noé, aidoma se va întâmpla şi la venirea Fiului omului. În adevăr, cum era în zilele dinainte de potop, când mâncau şi beau, se însurau şi se măritau până în ziua în care a intrat Noé în corabie şi n-au ştiut, până când a venit potopul şi i-a luat pe toţi, tot aşa va fi şi la venirea Fiului omului".[478]

Dar această pace va fi una scurtă, pentru că Dumnezeu îi va elibera pe Gog şi Magog din munţii unde i-a închis Alexandru Macedon, iar aceste neamuri sălbatice vor începe distrugerea lumii. Pământul se va cutremura sub copitele cailor şi oamenii vor fugi înspăimântaţi şi se vor ascunde în munţi, în peşteri şi în morminte, vor muri de frică şi de foame şi nu va avea cine să îi îngroape. Şi după şapte ani de nenorocire, se vor aduna pe câmpia de la Iope[479], cu nevestele lor şi

---

478 *Matei*, 24:37-39.

479 În tradiţia ebraică, nu câmpiile de la Iope sunt locul unde vor fi învinşi Gog şi Magog, ci câmpia Ierihonului. Probabil, autorul a combinat versiunea ebraică cu viziunea Sfântului Petru despre animalele impure de la Iope (*Faptele apostolilor*, 10:7-14).

copiii lor. Şi acolo va trimite Domnul pe îngerii săi şi pe Arhanghelul Mihail, care le vor nimici hoardele barbare.

Apoi, Ultimul împărat va călători la Ierusalim, unde se va stabili pentru zece ani şi jumătate. După acest timp, acolo se va arăta Antihristul. Atunci, împăratul va urca Golgota şi îşi va aşeza coroana în vârful Crucii Mântuitorului. Iar apoi, îşi va ridica mâinile spre cer, încredinţând lui Dumnezeu soarta Ultimei împărăţii; după aceasta el va muri. Se va împlini, astfel, profeţia regelui David: Cuş va încredinţa împărăţia lui Dumnezeu. Crucea şi coroana se vor ridica la cer, iar Antihristul va conduce lumea până la A Doua Venire a lui Hristos, când Fiul Pierzaniei va fi aruncat în hăul Infernului.

Apocalipsa lui Pseudo-Metodie a influenţat decisiv scrierile apocaliptice ale Evului Mediu, bucurându-se de o mare popularitate nu doar în spaţiul răsăritean (Siria, Mesopotamia, Armenia, lumea arabă), ci şi în Occident, după traducerea sa în limba latină, în secolul al VIII-lea.

Inspirate de *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie*, *Viziunile Sfântului Daniel* (în slavonă, fiindcă originalul grecesc s-a pierdut) spun că, după victoria împotriva ismaeliţilor, împăratul va intra în Roma, pe Via Longobardia. De acolo va pleca spre Constantinopol,

unde îşi va distruge rivalii. Apoi va domni în pace timp de treizeci şi doi de ani, după care va veni invazia lui Gog şi Magog.

Interesant este faptul că în *Viziunile Sfântului Daniel* apare şi numele ultimului împărat – Mihail; acelaşi nume se regăseşte în *Cronica vremurilor trecute* (cronică rusească din secolul al XII-lea). Deşi *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie* nu menţionează numele Ultimului împărat, tradiţia numelui Mihail este, fără îndoială, de origine greacă şi a fost împrumutată de popoarele slave în secolele X-XI. Ultimul împărat al romanilor se va numi Mihail, pentru că Mihail este arhanghelul care, pe câmpiile de la Iope (sau Ierihon), îi va distruge pe Gog şi Magog.

Detalii despre ultimul împărat, foarte puţine, de altfel, şi dispersate, găsim şi în alte câteva surse, inspirate sau nu de *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie.* Astfel, în *Viziunile Sfântului Daniel* se spune că Ultimul împărat are origini umile, pentru că a fost găsit purtând asupra sa două monede, pe care voia să le dea în schimbul unor resturi de pâine. Pseudo-Hrisostomos spune că „numele său va fi mic în lume”[480], iar în *Apocalipsa Sfântului Andrei* că „împăratul se va ridica din

---

[480] Citat în P.J. Alexander, 1985, p. 155.

sărăcie”.[481] Numai versiunea latină a Sibilei Tiburtine, scrisă în jurul anului 380, descrie înfăţişarea fizică a ultimului împărat, pe care îl numeşte, însă, Constans: „El va fi înalt de statură, cu o înfăţişare plăcută şi cu toate părţile trupului în armonie”.[482]

Constantinopol – Noul Ierusalim

În afară de apocalipsa mileniului I, de care nu a avut cunoştinţă[483], împărăţia romană a Răsăritului a trăit cu intensitate toate profeţiile escatologice, pe care, de multe ori, aproape le-a văzut împlinindu-se. Spre deosebire de Roma, centrul unui imperiu mereu în expansiune, care îşi purta războaiele la graniţe, Constantinopolul, aşezat la răscrucea drumurilor, a fost o cetate mereu atacată, o lume continuu asediată.

În numai trei sute de ani, între 626 şi 941, oraşul lui Constantin a trebuit să suporte nu mai puţin de opt asedii, fiecare dintre acestea căpătând dimensiunile tragice ale unui sfârşit de lume. Însă, rând pe rând, avarii, persanii, arabii, ruşii sau bulgarii şi-au sfărâmat puterile înaintea zidurilor care apărau cetatea

---

481 *Ibidem.*

482 *Ibidem.*

483 Anul 1000, după calendarul apusean, a corespuns în Răsărit anului 6508, care nu a avut o semnificaţie specială.

imperială.

S-a născut, astfel, credinţa că cetatea împărătească se bucura de protecţia divină. Se spune că în anul 626, prezenţa miraculoasă a Sfintei Fecioare, pe zidurile cetăţii, l-a determinat pe khaganul avar să-şi retragă ordiile, renunţând la asediul care îngrozise pe locuitorii oraşului. Arabii, care în anul 717 reuşiseră să pătrundă în interiorul zidurilor, au fost puşi pe fugă de îngerul Domnului cu sabia sa de foc, în apropiere de Forum Bovis.[484]

În anul 860, Mantia Sfintei Fecioare, scufundată în apele Bosforului, a provocat distrugerea flotei ruseşti care ameninţa capitala. Aceeaşi mantie a fost aruncată asupra credincioşilor, pentru a-i ocroti, chiar de Sfânta Fecioară, în biserica Blaherne, în timpul invaziei ruşilor din anul 907 şi, astfel, intervenţia divină a salvat încă o dată oraşul împărătesc.

În anul 860, în timpul atacului ruşilor asupra Constantinopolului, patriarhul Fotie a ţinut două predici memorabile, în care a vorbit despre naţiile care, prin voinţa lui Dumnezeu, au venit să-i oropsească pe creştini. Referindu-se la ruşi, patriarhul spunea că sunt

---

[484] Tradiţia spune că, în timpul asediului Constantinopolului din iarna dintre 717 şi 718, arabii au pătruns în oraş prin Poarta Xylokerkos şi au ajuns până la piaţa de vite, Forum Bovis. Aici au fost opriţi prin intervenţia divină şi aruncaţi înapoi, dincolo de ziduri. Informaţia se regăseşte în *Apocalipsa lui Pseudo-Metodie.*

o seminţie însetată de sânge şi plină de cruzime, iar atacul lor asupra Constantinopolului era consecinţa păcatelor creştinilor, care şi-au atras mânia lui Dumnezeu. Pentru Fotie, acei barbari *rus* nu erau decât o nouă armă a mâniei lui Dumnezeu.

În acelaşi timp, Fotie făcea apel la o altă credinţă, foarte răspândită printre locuitorii imperiului, potrivit căreia creştinii reprezintă noul popor ales, iar Constantinopolul a devenit Noul Ierusalim. Cucerirea Palestinei de către arabi, pe de o parte, şi convingerea că împărăţia romanilor şi împăratul său fac parte dintr-un plan divin, pe de altă parte, au făcut ca, începând cu secolele VII-VIII, Imperiul Roman de Răsărit să fie văzut ca Noul Israel.

Astfel, profeţiile mesianice şi apocaliptice care priveau Regatul lui Israel au început să fie reinterpretate din perspectiva creştină. A Doua Venire şi Ziua Judecăţii de Apoi nu vor mai avea loc în Ierusalim, ci în Constantinopol, şi astfel, ultimele zile ale împărăţiei romanilor vor coincide cu zilele din urmă ale omenirii.

Atacul păgânilor *rus* asupra Constantinopolului a retrezit spaimele escatologice, fiind asociat cu atacul popoarelor sălbatice ale nordului, care anunţau venirea Antihristului, războiul sfârşitului lumii şi Ziua Judecăţii. În escatologia populară, Imperiul Roman era

identificat cu puterea a cărei îndepărtare va duce la venirea Antihristului, la care face referire Apostolul Pavel: „Potrivnicul care se înalţă mai presus de tot ce se numeşte Dumnezeu sau de ce este vrednic de închinare. Aşa că se va aşeza în Templul lui Dumnezeu, dându-se drept Dumnezeu. [...] Şi acum ştiţi bine ce-l opreşte ca să nu se descopere decât la vremea lui. Căci taina fărădelegii a şi început să lucreze; trebuie numai ca cel ce o opreşte acum să fie luat din drumul ei”.[485]

De aici încolo, soarta întregii lumi se leagă direct de soarta Constantinopolului, lupta romanilor devine lupta creştinătăţii împotriva Antihristului şi a trimişilor săi. Ultima împărăţie, atacată, asediată continuu de hoardele apocaliptice – arabi, slavi, bulgari sau turci, fiecare dintre aceştia văzuţi, la timpul lor, ca descendenţi ai lui Gog şi Magog –, îşi duce mai departe misiunea ce i-a fost încredinţată, parte a marelui plan divin, apărând soarta creştinătăţii, până la sfârşitul veacurilor.

Zand-i Wahman Yasn – Apocalipsa zoroastriană

Cucerirea arabă, percepută la nivel mental ca o catastrofa de proporţii cosmice, a readus în prim-plan

---

[485] *2 Tesaloniceni*, 2:4-7.

tradiţia zoroastriană a milenarismului, a sfârşitului de lume, a morţii şi a renaşterii. Credinţele zoroastriene, cărora li s-au adăugat tradiţii apocaliptice, iraniene sau împrumutate, au fost puse într-o formă care să corespundă prezentului şi care să ajute comunitatea credincioşilor să treacă peste această traumă colectivă.

Mileniul lui Zoroastru a fost epoca de aur a împărăţiei Iranului, începută odată cu revelaţia dreptei credinţe. Dar, odată cu trecerea timpului, răul a prins rădăcini şi a devenit mai puternic. Iar atunci au început a se arăta semnele Apocalipsei, pentru că sfârşitul fiecărui mileniu este însoţit de tulburări şi schimbări dramatice, care anunţă distrugerea unei lumi, domnia răului şi pregătirea venirii unui salvator.

Semnele sfârşitului lumii sunt multe, vizibile în cer şi pe pământ: „În acele timpuri, va apărea semnul reînvierii, iar cerurile se vor mişca, şi cursul soarelui, lunii şi stelelor se va schimba, iar cerul se va răsturna, şi tot aşa se vor răsturna norii şi mările, iar locuitorii pământului se vor rătăci de la drumul cel bun. Pe pământ, în locul izvoarelor cu apă, izvoare de foc vor erupe în multe locuri”.[486]

Multe vor fi semnele şi în viaţa oamenilor: schimbări politice, crize sociale, frământări religioase, războaie,

---

[486] Citat în M. Moazami, 2000, p. 4.

foamete şi stăpâniri străine. Toate acestea, se spune, nu pot fi pe deplin înţelese de mintea umană şi nici oprite. Este vremea în care spiritele răului, conduse de însuşi Ahriman, împreună cu hoardele demonice ale popoarelor duşmane ocupă şi pun stăpânire pe întregul pământ. Şi nu există salvare şi nu există speranţă decât în Ohrmazd, care continuă să-i reziste lui Ahriman, iar într-un final îl va birui şi, împreună cu el, va distruge toate oştile sale demonice.

Invazia arabilor, căderea împărăţiei Iranului şi nenorocirile care au adus cu ele un adevărat sfârşit de lume îşi găsesc ecoul în cea mai însemnată scriere apocaliptică iraniană a Antichităţii târzii, *Zand-i Wahman Yasn*, o culegere de texte şi tradiţii bazate pe vechile credinţe zoroastriene. Textul *Apocalipsei* persane este structurat ca un dialog între Zoroastru (*Zaraduxt*) şi Ohrmazd, în care cel din urmă îi tălmăceşte profetului viziunile, înfăţişând ce se va întâmpla cu drept-credincioşii zoroastrieni în viitor.

Ohrmazd i-a permis lui Zoroastru/Zaraduxt să bea din cupa înţelepciunii sale. Iar timp de şapte zile şi şapte nopţi Zoroastru a fost în contact cu înţelepciunea şi omniscienţa lui Ohrmazd.

Iar după şapte zile şi şapte nopţi, Zoroastru s-a trezit, şi atunci Ohrmazd l-a întrebat: „Ce ai văzut în acest plăcut vis plăsmuit de Ohrmazd?” Zoroastru a spus:

„Am văzut un copac care avea şapte crengi, una de aur, una de argint, una de bronz, una de alamă, una de plumb, una de oţel şi una din fier impur [amestecat].” Ohrmazd i-a răspuns: „O, Spitaman Zarduxt, aceasta este profeţia mea. Trunchiul copacului pe care l-ai văzut reprezintă lumea pe care Eu, Ohrmazd, am creat-o. Iar cele şapte crengi pe care le-ai văzut, acelea sunt cele şapte epoci care vor veni. Cea de aur este epoca regelui Istaspe, când Eu şi tu vorbim despre religie şi regele Istaspe a acceptat zoroastrismul şi a distrus trupurile demonilor [*dews*]; iar demonii, de la forma de fiinţe vizibile, vor alege să se ascundă şi să lupte, iar Ahriman[487], demonii şi toate spiritele demonice se vor târî înapoi în tenebrele şi negura infernului. Iar apărătorul apei, focului, plantelor şi al pământului, *Spandarmad*, îşi va face apariţia”.

„Cea de argint este epoca domniei lui Ardaşir Kay[488], care va fi numit Bahman i Spandyadan, care îi va separa pe demoni de oameni; el va purifica lumea şi va răspândi religia”.

„Cea a bronzului reprezintă domnia lui Ardaşir,

---

[487] În cele mai vechi credinţe persane, Angra Mainyu era un spirit al răului şi al distrugerii, în vreme ce Spenta Mainyu, fratele său geamăn, reprezenta forţa binelui.

[488] Ardaşir/Artaxerxes al II-lea, rege ahemenid (404-358 î. H.), în timpul căruia s-a răspândit în Persia zoroastrismul. Plutarh spune că era supranumit „Mnemon“, datorită memoriei sale excepţionale.

restauratorul lumii[489], şi a regelui Şapur[490], care va ordona lumea creată de mine, Ohrmazd, şi va salva creaturile pământului. Şi care va face vizibilă dumnezeirea. Şi a lui Ardubad[491], învingătorul destinului, adevăratul restaurator al religiei, care va apăra religia de eretici şi, aşa cum se topeşte bronzul, va readuce adevărul la locul său."

„Cea de alamă este domnia regilor arsacizi[492], care vor vindeca lumea de erezia lui Buddha[493] şi prin care aducătorul de rău Alexandru Ecleziasticul[494] va fi scos

---

[489] Întemeietorul dinastiei sasanizilor.

[490] Şapur al II-lea (309-379) în timpul căruia au fost declanşate persecuţii în tot imperiul împotriva creştinilor şi evreilor.

[491] Ardubad-i Mahrspandan, marele preot al lui Zoroastru, în timpul regelui Şapur al II-lea. In timpul său, religia zoroastriană trecea prin momente grele, credincioşii fiind răscoliţi de neîncredere şi eretism. Tradiţia spune că a trecut proba credinţei, fiindu-i turnat bronz topit pe piept şi scăpând nevătămat. Din acest motiv, este evocat ca simbol al epocii bronzului şi restaurator al dreptei credinţe.

[492] Inadvertenţă cronologică: arsacizii au domnit înaintea sasanizilor.

[493] În primele două secole ale erei parte (cca 250 î. H. - 50 d. H.), regii arsacizi au fost toleranţi faţă de alte culte, într-un imperiu destul de eterogen din punct de vedere politic şi religios, în care predomina sincretismul greco-persan. în timpul regelui Vologase I (51-78) sunt luate primele măsuri împotriva politeismului elenistic. în timpul său apare pe monede, pentru întâia oară, un templu al focului, iar *magii* zoroastrieni sunt chemaţi la curtea regală. Probabil, tot în această vreme sunt luate primele măsuri împotriva budismului, care pătrundea dinspre regatul Kuşan.

[494] După unii specialişti în studiul Bibliei, *Ecleziastul* a fost scris în jurul anului 332 î. H., la puţină vreme după cucerirea Imperiului Persan de către Alexandru cel Mare, de aici analogia cu arsacizii, care au pus capăt regatului elenistic seleucid, în jurul anului 250 î. H.

din religie, va fi pierdut pentru lume şi va deveni de nevăzut."

„Cea de plumb este vremea domniei regelui Wahrām Gōr[495], care va face vizibil spiritul păcii, iar Ahriman împreună cu vrăjitorii se vor târî înapoi în întunericul şi obscuritatea iadului."

„Cea de oţel este domnia regelui Chosroe[496], fiul lui Kavad, care va ţine departe de dreapta credinţă pe blestematul Mazdak[497], fiul lui Bamdad, duşmanul credinţei, cel care stă împreună cu ereticii."

„Cea a fierului amestecat cu clei este domnia răului, a demonilor pe jumătate acoperiţi de păr din sămânţa lui Xēšm[498], atunci când va veni sfârşitul celui de-al zecelea secol al mileniului tău, O, Spitaman Zarduxt."

Zoroastru a spus: „Creator al lumii fiinţelor materiale, spirit generos, care va fi semnul celui de-al

---

[495] Wahrām al V-lea, rege al Iranului (420-438), un personaj intrat în legendă datorită vitejiei, înţelepciunii, dar şi pasiunii sale nestăvilite pentru vânătoare. Wahrām a fost unul dintre marii persecutori ai creştinilor, uciderea prin tăiere în bucăţi a Sfântului Iacob Persul constituind principala cauză a războiului cu romanii din anii 421-422.

[496] Chosroe I Anuşiruwān (501-579), cel mai mare rege al dinastiei sasanide. între 540 şi 562 a purtat un lung război împotriva Imperiului Roman, încheiat prin semnarea „păcii veşnice" cu împăratul Iustinian I.

[497] Mazdak a fost un preot zoroastrian care, în timpul domniei regelui Kavad I, s-a autointitulat profet, propovăduind o interpretare proprie a zoroastrismului , apropiată de hedonism şi egalitarism.

[498] Demonul Xēšm, personificarea Mâniei, în tradiţia zoroastriană.

zecelea secol?”

Ohrmazd a spus: „O, Spitaman Zarduxt, îl voi face limpede. Semnul sfârşitului mileniului tău va fi atunci când o sută de feluri, o mie de feluri, zece mii de feluri de demoni pe jumătate acoperiţi cu păr, din sămânţa lui Xēšm, unul din cel mai rău soi, se vor târî în împărăţia arienilor dinspre părţile Khorasanului. Ei vor avea steaguri, vor purta armuri negre, iar partea cu păr o vor purta pe spate, vor fi scunzi şi din cel mai jos neam şi vor da lovituri puternice şi vor vărsa venin.”

„O, Spitaman Zarduxt, originea celor născuţi din sămânţa lui Xēšm nu este cunoscută. Prin vrăjitorie, ei se vor furişa pe pământurile Iranului, pe care Eu, Ohrmazd, le-am creat. Apoi ei vor arde şi vor distruge o mulţime de lucruri şi vor lua casa membrilor casei şi vor lua satele sătenilor”.

„O, Spitaman Zarduxt, prin rea-voinţă, tiranie şi rău ei vor jefui pământurile iranienilor pe care Eu, Ohrmazd, le-am creat.

Acei demoni pe jumătate cu păr sunt înşelători (nu fac ceea ce spun) şi vor avea cea mai rea religie (ei nu spun ceea ce fac). Pentru ei nu contează niciun pact, niciun tratat, nici adevărul, nici buna purtare, şi ei nu au respect pentru «sanctuar» şi nu îşi ţin promisiunile făcute. Prin înşelătorie, lăcomie şi domnia răului, ei vor jefui pământurile arienilor, pe care Eu, Ohrmazd, le-am

creat.

În acele timpuri, o, Spitaman Zarduxt, toţi oamenii vor fi înşelători, fiecare va dori răul celuilalt şi toate legăturile vor fi rupte. Iar onoarea, dragostea şi mila vor dispărea din lume. Legătura dintre tată şi fii, dintre frate şi frate vor dispărea, şi legătura dintre ginere şi socru va dispărea, iar mama şi fiica vor fi separate una de alta cu forţa.

Când va veni sfârşitul celor zece secole ale tale, o, Spitaman Zarduxt, soarele va fi mai mic, iar anii, lunile şi zilele vor fi mai mici. Şi pământul, *Spandarmad*, va fi mai mic, iar cărările mai înguste. Iar fructele nu vor mai face seminţe, iar spicele de grâu se vor usca, şi din zece spice doar două vor creşte, iar cele care vor creşte nu vor fi galbene. Şi legumele, plantele şi copacii vor pieri. Din o sută vor pieri nouăzeci, iar zece care vor creşte nu vor avea nici gust, nici parfum."

„În acele timpuri grele, o, Spitaman Zarduxt, autoritatea lui Xēšm al celor sângeroşi şi a demonilor pe jumătate acoperiţi cu păr, din sămânţa lui Xēšm, cele mai neînsemnate neamuri, se va impune pe pământurile Iranienilor".

„Pământul, *Spandarmad*, îşi va deschide gurile şi toate pietrele preţioase şi metalele, aur, argint, bronz, staniu şi plumb vor ieşi la suprafaţă. Iar domnia şi puterea vor trece la cei care nu sunt arieni, precum Hyon, Turcii,

Xadur, Tobid, precum Hindug, Kofyar, Cinig, Kabulig, Subdig, Hromayig, Karmir, Hyon şi Sped Hyon. Ei vor conduce pe pământurile arienilor, pe care Eu, Ohrmazd, le-am creat. Iar autoritatea va trece de la cei cu brâurile de piele, de la Tazig şi de la Hromyig[499] la ei.

Şi vor fi nişte stăpâni atât de răi, încât în ochii lor ucigaşi un om drept sau o muscă tot la fel vor fi. Palatele, bogăţiile, pământurile, satele, proprietăţile, clădirile, canalele, râurile şi izvoarele iranienilor drept-credincioşi vor trece în mâinile nearienilor.

Ochii lor lacomi nu vor fi niciodată mulţumiţi de bogăţie. Ei vor strânge bogăţiile pământului şi le vor ascunde sub pământ. Din pricina strâmbătăţii lor, se vor deda la acte de sodomie şi de împerechere cu femei la menstruaţie, şi îşi vor satisface multe dintre dorinţele păcătoase. În acele timpuri, noaptea va fi mai luminoasă. Iar anul, luna şi ziua se vor micşora cu o treime.

Şi pământul, *Spandarmand*, se va cutremura. Şi pericolul, moartea şi sărăcia vor nemiloase pe pământ."

Ohrmazd i-a spus lui Zoroastru: „Asta e ceea ce eu prezic, că răul numit Gannag Menog, care trebuie

---

[499] Termenul *Tazig* îi desemnează pe arabi, în timp ce *Hromayig* face referire la împărăţia romanilor. După unii istorici, termenul *tazi* are în limba persană şi sensul de „câini de vânătoare". în A. Jamshidi, 2014.

distrus, va fi atunci cel mai asupritor şi cel mai rău dintre stăpâni."[500]

Profeţia lui Ohrmazd s-a împlinit: demonii pe jumătate acoperiţi cu păr, aluzie la hainele din păr de cămilă ale arabilor, din sămânţa lui Xēšm, demonul mâniei, au distrus împărăţia arienilor, au ocupat pământurile, au jefuit bogăţiile, au impus domnia răului, conducând prin înşelătorie şi tiranie.

Arabii au fost acuzaţi de persani că s-au folosit de religie pentru a jefui bogăţiile împărăţiei Iranului (*vor avea cea mai rea religie – ei nu spun ceea ce fac*), acesta fiind adevăratul şi singurul lor scop, iar nu răspândirea învăţăturilor profetului Mahomed, aşa cum pretindeau (*nu fac ceea ce spun*). Nenorocirile pe care aceştia le-au adus Iranului au fost anunţate de Ohrmazd lui Zoroastru, ele sunt inevitabile, căci aşa este scris în cartea universului, să se sfârşească mileniul lui Zoroastru, pentru a începe mileniul lui Oşedar.

Sfârşitul mileniului lui Zoroastru, epoca fierului amestecat, nu este sfârşitul, domnia arabilor, demonii pe jumătate acoperiţi cu păr, nu va fi de lungă durată. După domnia celor cu steaguri negre[501], vor porni

---

[500] *Zand-i Wahman Yasn,* V, 56-65.

[501] Steagurile negre reprezintă culorile dinastie abaside, conform J. David-Weill, 1960, p. 349. în tradiţia arabă, Mahdi/Mântuitorul va veni după domnia oamenilor care se îmbracă în negru: „Steagurile negre vor veni dinspre Răsărit şi

asupra celor din sămânţa lui Xēšm, demonii lui Sēdāsp şi Kilisayig, despre care se spune că ar fi Hromayig (romanii) şi care vor purta coifuri roşii, armuri roşii şi steaguri roşii. „ «Şi vor curge atât de mulţi cei din sămânţa lui Xēšm pe pământurile Iranului, pe care eu, Ohrmazd, le-am creat, [...] încât din toţi cei care trăiesc în Padisxwargar şi în Par, şi din toţi cei care trăiesc în peşteri, care trăiesc în munţi sau lângă mare, puţini vor rămâne. Pentru că, atunci când un bărbat va putea să se salveze, el nu se va mai gândi la nevastă, la copii sau la bunurile sale.

Şi atunci Zoroastru a spus: «Creatorule, dă-mi mie moartea şi dă-le moartea urmaşilor mei, numai să nu ajungem să trăim acele vremuri grele.» Ohrmazd i-a răspuns: „ «Să nu-ţi fie teamă, [...] că atunci când se va sfârşi ziua celui de-al zecelea veac al mileniului tău, niciunul dintre aceşti păcătoşi nu va supravieţui pentru a trece dintr-un mileniu în altul.»”[502]

Abia după invazia romanilor, „a celor cu steaguri roşii”[503], se vor sfârşi pătimirile iranienilor, pentru că

---

vă vor ucide aşa cum oamenii nu au fost vreodată ucişi, apoi califul lui Allah, *mahdi*, va veni; când îl veţi vedea, să îi aduceţi omagiu, chiar dacă pentru asta va trebui să vă târâţi în zăpadă.“

[502] *Zand-i Wahman Yasn,* VI, 10-13.

[503] C.G. Cereţi, 1995, p. 199, consideră că cei cu steaguri roşii sunt romanii, iar textul face referire la o confruntare din anul 837, când armatele romane, conduse de împăratul Teofil (813-842), au invadat Mesopotamia. Bătălia purtată

atunci se va încheia mileniul lui Zoroastru şi va începe mileniul lui Oşedar. Abia atunci, tirania arabilor va fi definitiv sfărâmată, iar duşmanii arienilor vor fi daţi pieirii.

Este promisiunea salvării şi mântuirii, pe care Ohrmazd a făcut-o credincioşilor iranieni încă de pe vremea regelui Istaspe, la începutul mileniului, când i-a împărtăşit lui Zoroastru revelaţia sa. Cei năpăstuiţi trebuie să îşi păstreze speranţa, căci toate acestea aşa au fost rânduite, dintru început, ca noua lume să nu se nască înainte ca cea veche să piară în chinuri şi suferinţă.

Kay Wahrām, răzbunătorul iranienilor

Zoroastru a conceput trei fii pe timpul vieţii, iar alţi trei urmau a se naşte după moartea sa. Fiecare dintre aceşti salvatori ai lumii se va naşte cu treizeci de ani înainte de încheierea mileniului predecesorului său, dintr-o virgină care se va îmbăia în lacul Kayansē, acolo unde e păstrată sămânţa lui Zoroastru. Oşedar va fi conceput de o fecioară pe nume Namig-pid, iar când va ajunge la treizeci de ani va începe mileniul său.

împotriva arabilor a fost foarte sângeroasă, iar ecoul său în epocă a fost foarte mare de vreme ce preoţii zoroastrieni au inserat în textul *Zand-i Wahman Yasn* referiri la acest eveniment.

Cu mult înainte ca Oşedar să îşi înceapă domnia, şi înainte ca toate nenorocirile sfârşitului de lume să se întâmple, Ohrmazd a avut grijă să planteze pe pământ sămânţa speranţei: încă de pe vremea în care arabii au călcat pentru prima oară pământurile arienilor, s-a născut un salvator, un rege puternic şi credincios, care va lupta alături de Oşedar pentru stârpirea duşmanilor şi salvarea împărăţiei Iranului: „Când demonii pe jumătate acoperiţi de păr, din sămânţa lui Xēšm, vor apărea în părţile Khorasanului, mai întâi de toate un semn negru va fi revelat. Oşedar, fiul lui Zoroastru, se va naşte pe lacul Frazdān. Şi un rege se va naşte (iar tatăl său va fi din neamul kaianizilor), şi el va merge în Hindugān pentru a-l ajuta pe Oşedar. Iar la vârsta de o sută de ani, el va simţi dorinţă pentru femei, şi aşa un rege pios se va naşte din sămânţa sa, pe care îl va numi Wahrām cel Puternic (sau după cum vor spune alţii, Şapur). Iar în noaptea în care acest rege se va naşte, o stea va arăta un semn pe cer. Iar tatăl regelui va muri, iar el va fi crescut printre fecioarele şahului. Şi atunci o femeie va conduce împărăţia”.[504]

Salvatorul Kay Wahrām s-a născut, aşadar, pe vremea când împărăţia Iranului era condusă de o femeie, aluzie la regina Bōrān, şi va ajunge la

---

504 *Zand-i Wahman Yasn,* VII, 4-5.

maturitate în vremea rătăcirii şahului Iazdgerd. Toate au fost în aşa fel rânduite încât să fie pregătit începutul noului mileniu, al păcii şi prosperităţii, mileniul lui Oşedar, „cel care face să crească dreptatea".

Fără îndoială, Kay Wahrām este cea mai importantă figură mesianică a mileniului lui Oşedar, regele războinic care, venind dinspre răsărit, îi va distruge pe toţi duşmanii şi pe toţi demonii şi va elibera pământurile Iranului de asupritori.

Întoarcerea lui Kay Wahrām a fost cel mai important eveniment aşteptat de credincioşii zoroastrieni după cucerirea arabă. O rugăciune către Kay Wahrām spune: „Ochii noştri, ai tuturor, sunt aţintiţi spre drumul întoarcerii lui: dar se spune că se vor arăta unele semne înainte de venirea lui Varjaván̈d, iar unele dintre acestea s-au arătat deja. Unica noastră speranţă este că el va veni cât mai curând".[505] „Cât despre Warharan Varjaván̈d, se spune că va apărea în plină glorie şi, fiindu-i încredinţat lui tronul mobazilor[506] şi Mobazia, şi tronul propovăduirii adevăratei religii, el va face să renască aceste pământuri, pe care Eu, Ohrmazd, le-am creat."[507]

---

[505] E.B.N. Dhabhar, 1932, p. 434.

[506] *Mobad*, titlu onorific pentru preoţii zoroastrieni. Provine din persanul *magu-pati* (*magu,* „învăţat", în avestană).

[507] În E. W. West, 1897, pp. 229-230.

În *Bundahisn*, Wahrām Răzbunătorul e fiul ultimului şah al Iranului, Iazdgerd al III-lea. Naşterea sa, în timpul domniei reginei Bōrān, a fost anunţată de un şuvoi de stele căzătoare, împlinindu-se astfel profeţiile zoroastriene: „În noaptea în care acel rege se va naşte, un semn se va arăta lumii, o stea va cădea din cer."[508]

Wahrām l-a însoţit pe Iazdgerd în anii nefericiţi ai rătăcirii sale pe pământurile împărăţiei Iranului, după moartea tatălui său a fugit în împărăţia romanilor, iar de aici mai departe, în India. Acolo, a adunat o armată şi a pornit să elibereze împărăţia Iranului, pe vremea în care Hromayig (romanii), cei cu steaguri roşii, invadaseră Asuristanul, asuprind această regiune timp de un an: „Când regele va ajunge la vârsta de treizeci de ani, o armată formată din indieni (*Hindūg*) şi chinezi (*Čīnīg*), cu nenumărate steaguri, vor ridica stindardele în vânt. Şi într-un şir fără sfârşit, vor trece în grabă peste râul Weh[509], şi mai departe, până în Balx şi Balxān."[510]

În scrierile zoroastriene găsim mai multe variante ale călătoriei de întoarcere a lui Kay Wahrām: „Cel ales va

---

508 *Zand-i Wahman Yasn,* VII, 6.

509 Weh Dāitī (*Vanuhī Dāityā* în avestană), râul pe malurile căruia a fost creat primul om, pe pământurile legendare ale arienilor; vezi „Avestan Geography", în *Encyploaedia Iranica*, vol. III, pp. 44-47.

510 *Zand-i Wahman Yasn*, VII, 7.

veni dinspre Kabul. Şi gloria regilor va fi împreună cu el. Ei îl vor numi Wahrām şi toată suflarea omenească va fi împreună cu el", se spune în *Bundahisn*[511]. „Iar atunci când va fi, un sol va veni din India şi va spune: regele Wahrām, din neamul kaianizilor, a venit, care are o mie de elefanţi, pe care sunt cei ce mână elefanţii şi care ţine un steag împodobit, precum cel al kaianizilor".[512] „Se spune că dinspre Răsărit şi părţile Indiei şi Chinei va veni, şi, după cum spun credinţele, semnul naşterii sale va fi o stea căzătoare. După cum se ştie pe aici, el va veni în anul *parsi* 903 al [domniei] regelui Iazdgerd."[513]

„Când steaua Iupiter va ajunge la apogeu, iar Venus va fi aruncată înapoi, domnia va ajunge la Kay, şi vor fi adunate oşti nenumărate şi bine înarmate, cu steagurile brodate în vânt. «Din Sistan, Pars şi Khorasan», spune unul. «Dinspre lacul Padišxwārgar», spune altul. «Dinspre ţinutul muntos al Harēw-ului sau din Tabaristan», spun alţii."[514]

„Kay Wahrām va veni de la Răsărit în fruntea unei armate uriaşe, iar alături de el vor merge kurzii şi kirmanizii şi toate popoarele împărăţiei Iranului. Şi vor

---

511 *Bundahisn,* TD1, fol. 92 v, *apud* Moazami, p. 7.

512 Jamasp-Asana, 1913, p. 160.

513 Dhabhar, 1932, p. 433.

514 *Zand-i Wahman Yasn,* VII, 9.

avea steaguri făcute din piei de tigru, iar stindardele de luptă vor fi din bumbac alb. Iar această armată va tăbărî în grabă asupra sălaşurilor duhurilor necurate şi a celor din sămânţa lui Xēšm şi Sēdāsp, a oamenilor-lup şi a demonilor cu centuri de piele. Şi vor ucide o asemenea mulţime de oameni, încât o mie de femei vor dori un singur bărbat".[515] „La sfârşitul timpului, toţi duşmanii împărăţiei Iranului vor fi distruşi, aşa cum sunt despuiate trunchiurile copacilor atunci când se aşază iarna geroasă şi într-o singură noapte spulberă frunzele. Şi ei vor reorganiza pământurile împărăţiei Iranului, pe care Eu, Ohrmazd, le-am creat".[516] „Şi slujitorii răului, Gannag Menog împreună cu toate monstruozităţile şi toţi cei din partea răului se vor târî înapoi în tenebrele şi negura iadului."

Salvatorul Kay Wahrām îi va oferi nemuritorului Pišōtan, fiul lui Wistāšp[517], un alt personaj important al

---

[515] *Ibidem*, VII, 15.

[516] *Ibidem,* VII, 17.

[517] Acceptând religia lui Zoroastru, Wistāšp i-a cerut profetului să-i facă patru promisiuni: 1. Că va fi acceptat în spirit pe lumea cealaltă; 2. Că trupul său va fi invulnerabil, de vreme ce va trebui să lupte pentru apărarea religiei; 3. Că va primi darul de a vedea evenimentele viitoare; 4. Că până în ziua învierii spiritul nu îi va părăsi trupul. Zoroastru i-a răspuns că toate aceste daruri nu le poate primi un singur om, aşa că va primi doar unul dintre ele, iar celelalte trei le va da altora. Apoi, Zoroastru a binecuvântat vinul, laptele, tămâia şi rodia. Vinul i l-a dat lui Wistāšp, iar sufletul său s-a înălţat pentru a-l putea vedea şi sluji pe Ohrmazd. Jamasp, ministrul său, a primit tămâia, odată cu darul de a vedea

literaturii apocaliptice zoroastriene, titlul de „mai mare peste preoţi” (*mowbedān mowbed*) şi, încredinţându-l lui treburile adevăratei religii, va începe reorganizarea pământurilor Iranului. Iar atunci, lăcomia, nevoia, ura, mânia, dorinţa, invidia şi nedreptatea vor dispărea din lume. Epoca lupului se va sfârşi şi va începe epoca mielului.

Mileniul lui Oşedar va începe ca o epocă a libertăţii, păcii şi binefacerilor. Pentru zece zile şi nopţi, soarele va sta la zenit pe bolta cerească. Şi copacii vor rămâne verzi timp de trei ani. Şi apele râului Wataeni vor creşte cât înălţimea unui cal, şi vor curge iar izvoarele, şi vor creşte apele oceanului şi ale lacului Kayansē.

Până când virgina Weh-pid se va îmbăia în apele sale, pentru a-l concepe pe Ušēdarmāh, peste 970 de ani, lumea va fi ferită de alte nenorociri.

Epilog

În primele două veacuri după Hristos, nimeni nu a contestat dominaţia universală a Romei. Fără a considera aceasta o exagerare, romanii erau convinşi că superioritatea lor (maiestas) era recunoscută şi

---

viitorul. Isfandiar a mâncat rodia, iar trupul său a devenit precum piatra şi bronzul. Iar laptele l-a băut Pišōtan, fiul lui Wistāšp, devenind astfel nemuritor.

acceptată de toate popoarele, iar împăratul de la Roma era conducătorul de drept al întregii lumi.

Numai parţii, revendicând moştenirea orientală a lui Alexandru cel Mare, îndrăzniseră să-i provoace pe romani, iar după victoria categorică de la Carrhae, încercaseră chiar să le pretindă să împartă lumea cu ei. În veacul al II-lea după Hristos, parţii au fost învinşi de Traian şi Marc Aureliu, iar capitala Ctesifon, cucerită şi arsă. Roma îşi reconfirma titlul de singură conducătoare a *Împărăţiei Universale*, la fel cum făcuseră la vremea lor asirienii, babilonienii, persanii şi macedonenii.

Această imagine a propriei măreţii s-a năruit pe neaşteptate, la jumătatea veacului al III-lea, când împărăţia romană a fost atacată la toate graniţele de adversari care îi contestau violent hegemonia: francii şi alamanii pe Rin, carpii şi goţii pe Dunăre, iranienii pe Eufrat. Mitul invincibilităţii romane s-a spulberat, iar imaginea demnităţii imperiale a avut serios de suferit după uciderea lui Deciu de către goţi şi luarea în captivitate a lui Valerian de către iranieni.

În anul 224, persanul Ardaşir, din familia Sasan, a preluat puterea la Ctesifon, punând capăt existenţei împărăţiei parţilor. Revendicând moştenirea ahemenizilor, regii sasanizi ai Iranului contestau făţiş nu doar stăpânirea romană în Orient, dar şi pretenţia

împărăţiei romanilor de a fi considerată stăpână a întregii lumi.

Momentul în care primul Şapur I a luat titlul de „rege al iranienilor şi ne-iranienilor" marchează începutul luptei pentru supremaţie între cele două împărăţii. Aproape în aceeaşi vreme, profetul Mani aducea în atenţia lumii o altă concepţie a universalităţii, de natură religioasă, afirmând că, după Buddha în India, Zoroastru în Iran şi Iisus în lumea Apusului, el fusese ales să închidă cercul profeţilor şi să propovăduiască adevărata credinţă în cele patru colţuri ale pământului. Mesajul Romei nu mai era, aşadar, singurul mesaj universalist al lumii.

Înfrângerile militare din veacul al III-lea, războaiele civile, pierderea definitivă a unor provincii, marea epidemie de ciumă au creat în lumea romană o situaţie dramatică, percepută la nivelul mentalului colectiv ca un adevărat sfârşit de lume. Cu mari eforturi, imperiul a supravieţuit: de pe frontiera Dunării, din Moesia, Dacia şi Pannonia s-a ridicat un neam de împăraţi-soldaţi, care au făcut zid în calea tuturor barbarilor, apărând nu doar graniţele împărăţiei, ci însăşi existenţa lumii civilizate. O dinastie, nerecunoscută oficial, a Aurelilor – împăraţii cu origini dacice ai Romei!

În jurul anului 300, împărăţia romanilor a reuşit să-şi

găsească echilibrul şi să reocupe locul de primă putere a lumii, dar această situaţie a fost de scurtă durată. După moartea lui Constantin cel Mare, imperiul era, încă o dată, asediat la toate graniţele sale.

În Răsărit, iranienii au recuperat Mesopotamia. În Apus, teribila invazie a hunilor a împins asupra imperiului o mulţime de neamuri războinice, asiatice sau germanice. Înfrânte categoric de goţi la Adrianopol, armatele romane s-au arătat incapabile să apere hotarele europene ale imperiului. Căderea *limesului* dacic, zidul care apăra lumea Apusului de barbarie, a dus, în cel din urmă, la prăbuşirea părţii de vest a împărăţiei romanilor.

Văzută dinspre Răsărit, lumea arăta oarecum diferit. Împărăţia romanilor nu s-a sfârşit odată cu căderea Romei. De la Constantinopol, împăraţii legitimi ai romanilor încă ţineau lumea sub ascultare şi, alături de regii Iranului, continuau să lumineze tenebrele şi să ghideze cursul omenirii.

Credinţa în hegemonia politică a Romei dispare după anul 400. Imaginea *împărăţiei Universale* capătă, în schimb, o conotaţie religioasă: împărăţia lui Hristos se va ridica pe ruinele împărăţiei romanilor, iar „domnia, stăpânirea şi puterea tuturor împărăţiilor care sunt pretutindeni sub ceruri se vor da poporului sfinţilor

Celui Preaînalt”.[518] Asemenea celorlalte trei împărăţii dinaintea sa, împărăţia romanilor va fi distrusă, prin voinţa lui Dumnezeu, şi va fi înlocuită cu *împărăţia lui Hristos.*

La jumătatea veacului al VI-lea, în timp ce împărăţia romanilor şi cea a Iranului îşi purtau războaiele pentru stăpânirea Răsăritului, din pustiurile Asiei s-a ridicat o a treia putere, împărăţia turcilor *celeşti.* Într-un timp foarte scurt, turcii au reuşit să-şi impună stăpânirea asupra Caucazului, regiune în care se intersectau interesele romanilor şi ale persanilor. Pentru prima dată, în mai bine de cinci sute de ani, balanţa tradiţională a puterii, în părţile orientale, era ameninţată din afara celor două centre tradiţionale. După ce ţinuse în echilibru atâta vreme întreaga lume civilizată, balanţa va fi sfărâmată, dar nu de către turci, ci de iranieni. Renunţând la politica înţeleaptă a înaintaşilor săi, ambiţiosul şah Chosroe al II-lea s-a aventurat într-o serie de interminabile războaie, cu scopul distrugerii finale a împărăţiei romanilor. Timp de douăzeci şi şase de ani, cele două împărăţii s-au încleştat într-o oarbă confruntare, cel mai devastator şi mai absurd război purtat vreodată între ele.

Cucerirea Ierusalimului de către armatele Iranului,

---

[518] *Daniel*, 7:27.

urmată de uciderea unui mare număr de creştini, pângărirea şi distrugerea Sfântului Mormânt, precum şi răpirea celor mai de preţ relicve ale lumii creştine[519] au transformat lupta romanilor într-un „război sfânt" pentru apărarea întregii creştinătăţi, ameninţată de duşmanii lui Hristos. Fervoarea religioasă le-a adus romanilor un avantaj psihologic incontestabil, dar, în acelaşi timp, a radicalizat conflictul. Urmărind să-i pedepsească pe duşmanii Crucii, Heraclius a deschis Porţile Caucazului, lăsând astfel cale liberă seminţiilor sălbatice ale nordului. Invazia turcilor a readus în lumea orientală sentimentul sfârşitului de lume, pe care aceasta nu îl mai trăise din veacul al IV-lea, de pe vremea năvălirii hunilor.

Ultimul război al lumii antice, sau „prologul sfârşitului Antichităţii în lumea orientală", cum a fost numit, s-a încheiat cu victoria romanilor. Şahul Chosroe, „distrugătorul întregii lumi", pierea în mod tragic, primindu-şi astfel pedeapsa pentru nelegiuirile sale. Dar suferinţele Răsăritului erau departe de a se încheia.

Prinse cu totul în vâltoarea acelei oarbe încleştări, cele două împărăţii nu au fost conştiente de un alt „război sfânt", pornit în apropierea propriilor frontiere.

---

[519] Sfânta Cruce, Lancea şi Buretele din timpul Crucificării.

Departe de atenţia întregii lumii, profetul Mahomed reuşise unificarea triburilor arabe, iar umbra islamului ameninţa acum hotarele de miazăzi ale lumii civilizate.

Epuizată militar şi financiar în urma războiului cu Iranul, împărăţia romană nu a avut puterea să oprească avântul arabilor. Într-un timp foarte scurt, toate regiunile recuperate în urma războiului cu persanii au fost pierdute în faţa arabilor. Retrăgându-şi hotarele dincolo de munţii Taurus, împărăţia romanilor a rezistat, totuşi, teribilei invazii arabe, un adevărat tsunami uman.

În schimb, împărăţia Iranului, lipsită de un rege autoritar, frământată de tulburări sociale şi lupte politice între clanurile nobiliare rivale, divizată de conflicte religioase, s-a prăbuşit cu totul sub loviturile arabilor. În mai puţin de douăzeci de ani, întregul teritoriu al arienilor, de la Eufrat până la Indus, a intrat în stăpânirea arabilor. În anul 651, ultimul şah al Iranului, Iazdgerd al III-lea, fugar vreme de paisprezece ani, a fost ucis la hotarul de răsărit al împărăţiei sale, pe când căuta ajutor la turci sau, chiar mai departe, la chinezi. Uciderea şahului Iazdgerd şi cucerirea împărăţiei Iranului de către arabi marchează sfârşitul Antichităţii în lumea orientală.

Spre deosebire de romani, iranienii nu au găsit în zoroastrism puterea de a trece peste nenorociri şi

putinţa de a explica mersul lucrurilor. Implicarea preoţilor magi în intrigile politice de la Ctesifon şi sprijinirea tendinţelor centrifuge ale marilor familii nobiliare au potenţat conflictul dintre cler şi autoritatea centrală, menţinând o permanentă stare de neîncredere a populaţiei în mesajul religios.

Victoria decisivă a lui Heraclius în „războiul sfânt" a dat o lovitură fatală zoroastrismului. Căderea neaşteptată a împărăţiei Iranului în stăpânirea arabilor demonstrează, dincolo de insuccesele pe plan militar, neputinţa societăţii iraniene de a găsi puterea de a crede în sine şi în salvarea sa.

Pe ruinele împărăţiei Iranului şi în provinciile răsăritene părăsite de romani, se ridica împărăţia arabilor, a patra fiară biblică, „care se deosebea de toate celelalte şi era nespus de grozavă".[520] Ei i s-a dat puterea de a „sfărâma şi călca în picioare ce rămânea", până la Ziua Judecăţii, când stăpânirea pământească va fi „prăbuşită şi nimicită pentru totdeauna" şi va fi dată „poporului sfinţilor Celui Preaînalt", iar împărăţia veşnică a lui Hristos se va statornici pe pământ.[521]

---

[520] *Daniel*, 7:19.

[521] *Daniel,* 7:26-27

Bibliografie: izvoare

*** *Anonymus Valesianus,* http: //penelope. Uchicago. Edu/Thayer/E/Roman/Texts/Excerpta_Valesiana/ 2*. Html.

*** *Bahman Yact, Sacred Books of the East*, trad. E. W. West, Oxford University Press, 1897.

*** *Chronicon miscellaneum ad annum domini 724 pertinens,* trad. M. Greatrex, în *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars Ad 363–628,* Michael H. Dodgeon, Samuel N. C. Lieu (ed.), Londra/New York, 2002.

*** *Chronicon Paschale,* trad. M. Şi M. Whitby, *Easter Chronicle,* Liverpool, 1989.

*** *Histoire nestorienne inédite (Chronique de Séert),* trad. Mgr. Addaï Scher, Brepols, Paris, 1950.

*** *Mamertini panegyricus,* Hendrik Johan Arntzenius (ed.), *Panegyrici veteres, cum notis et animadversionibus virorum eruditorum,* vol. 1, 1790.

*** *(Dracula Sibyllina,* trad. Milton Terry, *Sibylline Oracles, Translated from the Greek into English Blank Verse,* Hunt & Eaton, New York, 1890.

*** *Pahlavi Texts,* J.M. Jamasp-Asana (ed.), *The Pahlavi Texts. Contained in the Codex MK copied în 1322 A.C. By the Scribe Mehr-Awan Kai-Khusru II,* Fort Printing Press, Mumbai, 1913.

*** *The Gospel Twelve Apostles Together with the Apocalypses of Each One of Them,* ed. Şi trad. J.R. Harris, Cambridge University Press, Cambridge, 1900.

*** *The Armenian History Attributed to Sebeos,* trad. Robert Thomson, University Press, Liverpool, 1999.

*** *The Khuzistan Chronicle,* trad. Geffrey Greatrex, Samuel N. C. Lieu, în *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars. Part II, AD 363–630: A Narrative Sourcebook,* Routledge, Londra, 2002.

*** „Vie de Theodore de Sykéōn", în A. -J. Festugiere (ed.), *Subsidia Hagiographica,* nr. 48, 1970.

*** *Zand-i Wahman Yasn,* trad. C.G. Cereti, „The Zand-i Wahman Yasn: A Zoroastrian Apocalypse", în *Serie Orientale,* vol. 75, 1995.

Agathias, *Historiarum,* trad. Walter De Gruyter, în *The Histories,* Joseph D. Frendo (ed.), Berlin/New York, 1975.

Al-Baladhuri, *Kitab Futuh al-Buldan,* trad. Philip Khuri Hitti, în *The Origins of the Islamic State,* în *Studies în History, Economics and Public Law,* vol. 68, nr. 163, New York/Londra, 1916.

Ammianus Marcellinus, *Res Gestae,* trad. J.C. Rolfe, în *Ammianus Marcellinus: Roman History, 3* vol., Londra, 1935–1939.

Antiochus Strategos, *The Capture of Jerusalem by the Persians în 614 AD,* trad. F.C. Conybeare, în *English*

Historical Review, nr. 25, 1910, pp. 502–517.

Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus,* în *The Latin Library,* ediţia online în limba latină, http: //www. Thelatinlibrary. Com/victor. Caes. Html.

Candidus, *Historia,* în Photius, *Bibliotheca,* 79, ediţia online,
www.tertullian.org/fathers/photius_03bibliotheca.htm

Cassiodorus, *Cronicum Ad Theodorum Regem,* în Jacques Paul Migne (ed.), *Patrologia Latina,* MPL069, 1213–1248D.

Cassius Dio, *Historia Romana,* Loeb Classical Library, trad. Earnest Cary, Harvard University Press, 1914–1927.

Eusebius, *Vita Constantini,* trad. Philip Schaff, *The Life of the Blessed Emperor Constantine, by Eusebius Pamphilus,* în *Nicene and Post-Nicene Fathers,* Ph. Schaff, H. Wallace (ed.), seria a a II-a, vol. 2, New York, 2007.

Epifanie din Salamina, *Panarion,* trad. Frank Williams, în *The Panarion* of *Epiphanius of Salamis. A Treatise Against Eighty Sects în Three Books,* Brill, Leiden/Boston, 2009.

Eugippiu, *The Life of Saint Severinus,* trad. G. W. Robinson, Harvard University Press, Cambridge, 1914.

Eutropius, *Breviarium ab Urbe Condita,* trad. J. S. Watson, în *Abridgement of Roman History,* Bohn, Londra, 1853.

Evagrius Scholasticus, *Historia Ecclesiastica,* trad. E. Walford, în *The Church History,* Samuel Bagster & Sons, Londra, 1846.

Faust de Bizanţ (P'awstos Buzand), trad. R. Bedrosian, în *Sources of the Armenian Tradition,* New York, 1985.

Festus, *Breviarium Rerum Gestarum Populi Romani,* R. Mecenate (ed.), 1819.

Firdoùsi, *Shāhnāmah,* trad. A.G. Warner, E. Warner, vol. 6, Londra, 1912; vol. 8, vol. 9, Londra, 1923.

Imam al-Waqidi, *Futuh al-Sham,* trad. Mawlana Sulayman al-Kindi, în *Islamic Conquest of Syria A Translation of „Futuh al-Şam" by al-Imam al-Waqidi;* https://archive.
Org/stream/Futuhushamtheislamicconquestofsyriaalwaqidi/Futuhusham_-_The_Islamic_Conquest_of_Syria_-_Al_Waqidi_djvu.txt.

Flavius Josephus, *Antichităţi iudaice,* trad. Ioan Acsan, Hasefer, Bucureşti, 1999.

Flavius Josephus, *Istoria războiului iudeilor împotriva romanilor,* trad. Ioan Acsan, Hasefer, Bucureşti, 1997.

Fotie, *Homilii,* trad. C. Mango, *The Homilies of Photius, Patriarch of Constantinople,* Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1958.

Herodian, *Historia,* trad. Edward C. Echols, *Herodian of Antioch's History of the Roman Empire,* University of

California Press, Berkeley, 1961.

Ioan de Antiohia, *Historia chronike,* C. Müller (ed.), *Fragmenta Historicorum Graecorum,* vol. 4, Paris, 1883, pp. 535–622; vol. 5, pp. 27–28.

Ioan, Episcop de Nikiu, *Cronica,* trad. R. H. Charles, *The Chronicle of John, Bishop of Nikiu,* Wiliams & Norgate, Londra/Oxford, 1916.

Iordanes, *Getica,* trad. Ch.C. Mierow, *The Gothic History of Jordanes,* Princeton University Press, Princeton University Press, Princeton, 1915.

Isidor din Sevilla, *Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum,* trad. G. Donini, G. B. Ford, *History of The Goths, Vandals, and Suevi,* Bril, Leiden, 1970.

Lactantius, *Divinae institutiones,* în Philip Schaff, *Fathers of the Third and Fourth Centuries: Lactantius, Venantius, Asterius, Victorinus, Dionysius, Apostolic Teaching and Constitutions, Homily, and Liturgies;* http: //www. Documentacatholicaomnia. Eu/03d/1819–1893, _Schaff. _Philip, _I_Vol_07_Fathers_Of_The_Third_And_Fourth_Centu ries, _EN. Pdf http: //www. Ccel. Org/ccel/schaff/anf07. Html.

Lactanţiu, *Despre moartea persecutorilor,* trad. Cristian Bejan, Polirom, Iaşi, 2011.

Libanius, *Funeral Oration upon the Emperor Julian,* trad.

Roger Pearse, Ipswich, Marea Britanie, 2003.

Menandru Protector, *Historia,* în L. C. Blocley (ed.), *The History of Menander the Guardsman,* Francis Cairns, Liverpool, 1985.

Mihail Situl, *Cronica,* trad. Robert Bedrosian, *The Chronicle of Michael the Great Patriarch of the Syrians,* în *Sources of the Armenian Tradition,* New Jersey, 2013.

Movsēs Dasxuranci, *The History of the Caucasian Albanians,* trad. C. J. E Dowsett, Oxford University Press, Oxford, 1961.

Orosius, *Historiae adversum paganos,* C. Zangemeister (ed.), Leipzig, 1889.

Plinius cel Bătrân, *Naturalis historia. Enciclopedia cunoştinţelor din Antichitate,* trad. Ioana Costa, Tudor Dinu, Polirom, Iaşi, 2001–2004.

Plutarh, *Bíoi Parállēlo,* trad. A. Stewart, G. Long, *Plutarch's Lives,* Nobel Press, Londra, 1894.

Procopius din Caesarea, *Hypèr tōn polémon lógoi,* H. B. Dewing (ed.), *History of the Wars,* Loeb Classical Library, vol. I, Harvard University Press, Londra, 1914.

Procopius din Caesarea, *Perì Ktismáton,* trad. H. B. Dewing, *Buildings,* Loeb Classical Library, vol. 7, Harvard University Press, Londra, 1940.

Pseudo-Callistene, *Historia Alexandri Magni,* trad. R. Stoneman, *The Greek Alexander Romance,* Penguin Books, Londra, 1991.

Pseudo-Iosif Stilitul, *Cronica,* trad. F. Trombley, Jh. Whatt, *The Chronicle of Pseudo-Joshua the Stylite,* Liverpool University Press, Liverpool, 2000.

Pseudo Zaharia Retor, *The Syriac Chronicle,* trad. F.J. Hamilton, E. W. Brooks, Methuen & Co., Londra, 1899.

Sebeos, *History,* în *Sources of Armenian Tradition,* trad. Robert Bedrosian, New York, 1985.

Sf. Ambrozie, *De bono mortis,* trad. Michael Mehugh, *Saint Ambrose Seven Exegetical Works,* în *The Fathers of the Church,* vol. 65, The Catholic University of America Press, Washington, D. C., 1972.

Sf. Ambrozie, *De fide ad Gratianum Augustum,* Otto Faller (ed.), 1962, vol. 78.

Sf. Ciprian, *Ad Demetrianum. De Mortalitate,* în A. Roberts, J. Donaldson, *Translations of the Writings of the Fathers Down To A. D. 325,* vol. 8, *The Writings of Cyprian,* trad. Robert Ernest Wallis, vol. 1, *Containing the Epistles and some of the Treatises,* Edinburgh, 1868.

Sf. Grigore de Nazianz, *Orationes,* trad. Martha Vinson, *Saint Gregory of Naziansus, Select Orations,* în *The Fathers of the Church,* vol. 107, The Catholic University of America Press, Washington, D. C., 2003.

Sf. Ieronim, *Commentarius în Danielem,* trad. Gleason L. Archer, *St. Jérôme, Commentary on Daniel,* Baker Book House, Michigan, 1958.

Sf. Ieronim, *Commentarius în Ezechielem prophetam,*

trad. Toma P. Scheck, *St. Jérôme: Commentary on Ezekiel,* în *Ancient Christian Writers Series,* Newman Press, nr. 71, 2016.

Sf. Ieronim, *Epistulae,* trad. W.H. Fremantle, G. Lewis, W.G. Martley, în *From Nicene and Post-Nicene Fathers, Second Series,* vol. 6, Ph. Schaff (ed.), Christian Literature Publishing Co., New York, 1893.

Sf. Ieronim, *Quaestiones hebraicae în libro Geneseos,* P. De Lagarde, Teubneri (ed.), Leipzig, 1868.

Socrates Scholasticus, *Historia Ecclesiastica,* trad. A.C. Zenos, *The Ecclesiastical History,* în *Nicene and Post-Nicene Fathers,* vol. 2, Ph. Schaff, H. Wallace (ed.), Christian Literature Publishing Co., Buffalo, New York, 1890.

Sozomen, *Historia Ecclesiastica,* http: //www. Newadvent. Org/fathers/26026. Htm.

Strabon, *Geōgraphiká,* trad. H. L. Jones, *The Geography of Strabo,* Loeb Classical Library, 8 vol., Harvard University Press, 1917–1932.

Sulpitius Severus, *De Vita Beati Martini Liber Unus,* în Ph. Schaff, *Sulpitius Severus, Vincent of Lerins, John Cassian,*
https://www.ccel.org/ccel/schafF/npnf211.html.

Tabari, *Ta'rikh al-rusul wa'l-muluk,* vol. 5, trad. C.E. Bosworth, *The History of al-Tabari, The Sasanids, the Byzantines, the Lakhmids, and Yemen,* State University of

New York Press, New York, 1999; vol. 12, trad. Y. Friedmann, *The Battle of al-Qddisiyyah and the Conquest of Syria and Palestine, A.D. 635–637/A.H. 14–15,* State University of New York Press, New York, 1991; vol. 13, trad. G.H.A. Juynboll, *The Conquest of Iraq, Southweastern Persia and Egypt,* State University of New York Press, New York, 1989; vol. 14, trad. G. R. Smith, *The Conquest of Iran,* State University of New York Press, New York, 1994.

Tabari, *La chronique de Tabarî,* trad. H. Zottenberg, Albustane, Paris, 1861.

Tacit, *Annales,* Loeb Classical Library, 1931, vol. 3.

Teofan Mărturisitorul, *Chronographia,* trad. Cyril Mango, Roger Scott, *The Chronicle of Theophanes Confessor Byzantine and Near Eastern History AD 284–813,* Clarendon Press, Oxford, 1997.

Theofilact din Simocatta, Historia, trad. Michael şi Mary Whitby, The History of Theophylact Simocatta, Oxford University Press, Oxford, 1986.

Zonaras, Epitome historion, în B.G. Teubner (ed.), Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, 1868.

Zosimus, Historia Nova, http://www.livius.org/sources/content/zosimus/zosimus-new-history-3/.

Bibliografie pe capitole

Capitolul I: Cei doi ochi ai pământului

Alfoldy, G., „The Crisis of the Third Century as Seen by Contemporaries", în *Journal of Greek, Roman, and Byzantine Studies,* vol. 15, nr. 1, pp. 89–111, Duke University, 2003; https: //grbs. Library. Duke. Edu/article/view/9021.

Allberry, C. R. C., *A Manichaean Psalm-book. Manichaean Manuscripts in the Chester Beatty Collection,* vol. 2, W. Kohihammer, Stuttgart, 1938.

Arnold, J. J., *Theoderic, the Goths, and the Restoration of the Roman Empire,* University of Michigan, 2008.

Arnold, J. J., *Theoderic and the Roman Imperial Restoration,* Cambridge University Press, Cambridge, 2014.

Asmussen, J. P., „Christians în Iran", în *Cambridge History of Iran,* vol. 3, nr. 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.

Austin, N. J. E., *Ammianus on Warfare. An Investigation into Ammianius Military Knowledge,* Latomus, Bruxelles, 1979.

Barnes, T. D., *Constantine and Eusebius,* Harvard University Press, Cambridge, 1981.

Blockley, R. C., „Ammianus Marcellinus on the

Persian Invasion of A. D. 359", în *Phoenix,* vol. 42, nr. 3, 1988, pp. 244–260.

Bock, S., „Los Hunos: tradicion e historia" în *Antigüedady Cristianismo,* vol. 9, Universidad de Murcia, 1992.

Bowersock, G.W., *Julian the Apostate,* Harvard University Press, Londra, 1978.

Brooks, E. W., „The Emperor Zeno and the Isaurians" în *The English Historical Review,* nr. 30, aprilie 1893, pp. 209–238.

Campbell, J. B., *The Emperor and the Roman Army, 31 BC-AD 235,* Clarendon Press, 1984.

Campbell, J. B., Tritle, L. A. (ed.), *The Oxford Handbook of Warfare in the Classical World,* Oxford University Press, Oxford, 2017.

Canepa, M., *The Two Eyes of the Earth, Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran,* University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 2009.

Chaichian, M., *Empires and Walls,* Haymarket Books, Leiden, 2014.

Davidson, J., *The Prodigal Soul: The Wisdom of the Ancient Parables,* Clear Books, Bath, 2004.

Daryaee, T, „Kingship în Early Sasanian Iran", în Curtis, V. S., Stewart, S. (ed.), *The Idea of Iran III. The Sasanian Era,* I. B. Tauris, Londra, 2008.

Daryaee, T, *Sasanian Persia. The Rise and Fall of an*

Empire, I. B. Tauris, Londra, 2009.

Decret, E, *Mani et la tradition manichéenne,* Paris, Seuil, 1974.

Dimaio Jr., M., „Maxentius (306–312 AD)", în *De Imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors,* http://www.roman-emperors.org/maxentiu.htm, 8 februarie 1997.

Downey, G., „The Tombs of the Byzantine Emperors at the Church of the Holy Apostles în Constantinople", în *Journal of Hellenic Studies,* nr. 79, 1959.

Dubois, M., *Legio,* Raleigh, 2015.

Eliade, M., *Istoria credinţelor şi ideilor religioase,* vol. 2, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981.

Elton, D., *The History of Iran,* Geenwood Press, Westport, 2001.

Gerd, G., „Ka'ba-ye Zardost", în *Encyclopaedia Iranica,* vol. 15, Fasc. 3, pp. 271–272.

Ghazarian, L, *The Armenian Kingdom în Cilicia during the Crusades: The Integration of Cilician Armenians With the Latins, 1080–1393,* Routledge, Surrey, 2000.

Gordon, C. D., *The Age of Attila: Fifih-Century Byzantium and the Barbarians,* University of Michigan Press, Michigan, 1960.

Gostar, N., Dragomir, I. T., Sanie S., Sanie, Ş., „Castellum şi castrul roman de la Barboşi", în *Sesiunea*

de comunicări ştiinţifice a muzeelor de istorie, decembrie 1964, nr. 1, Bucureşti, 1971.

Greatrex, G., Greatrex, M., „The Hunic Invasion of the East of 395 and the Fortress of Ziatha", în *Byzantion,* vol. 69, Bruxelles, 1999.

Hekster, O., Kaizer, T. (ed.), *Frontiers in the Roman World. Proceedings of the Ninth Workshop of the Internaţional Network Impact of Empires,* Brill, Leiden, 2011.

Hodgkin, Th., *Italy and her Invaders,* Oxford, 1885.

Hovannisian, R. G., *The Armenian People From Ancient to Modern Times, Volume I: The Dynastic Periods: From Antiquity to the Fourteenth Century,* Palgrave Macmillan, New York, 1997.

Hugh, A., Jones, M., Martindale, J. R., Morris, J., *The Prosopography of the Later Roman Empire,* vol. 2, Cambridge University Press, 1971.

Hughes, D., *The British Chronicles,* vol. 1, Heritage Books, Westminster, Maryland, 2007.

Ioniţă, L, *Din istoria şi civilizaţia dacilor liberi. Dacii din spaţiul est-carpatic în secolele II-IV e. N.,* Junimea, Iaşi, 1982.

Kagan, K., „Redefining Roman Grand Strategy", în *The Journal of Military History,* vol. 70, nr. 2, 2006.

Keenan, J. G., „The Names Flavius and Aurelius as Status Designations în Later Roman-Egypt", în

Zeitschrifi für Papyrologie und Epigraphik, vol. 13, 1974, pp. 283–304.

Koenen, L., Römer, C., *Der Kölner Mani-Kodex. Über das Werden seines Leibes. Kritische Edition aufgrund der von A. Henrichs und L. Koenen besorgten Erstedition,* Springer, 1988.

Kosinski, R., *The Emperor Zeno. Religion and Politics,* Jagiellonian University, Cracovia, 2010.

Labourt, J., *Le Christianisme dans l'empire perse sous la dynastie sassanide (224–632),* Paris, 1905.

Lieu, S.N.C., *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars AD 363–628,* Routledge, Londra/New York, 2002.

Litvinsky, A. (ed.), Zhang Guang-da, Samghabadi, R. S., *History of Civilizations of Central Asia. The crossroads of civilizations: A. D. 250 to 750,* vol. 3, Quetigny, UNESCO, 1996.

Luttikhuizen, G. P., „The Book of Elchasai: A Jewish Apocalypse", în *Aula Orientalis,* vol. 5, 1987.

Luttwak, E., *The Grand Strategy of the Roman Empire from the First Century A. D. To the Third,* Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1976.

Maenchen-Helfen, O., *The World of the Huns: Studies în Their History and Culture,* University of California Press, Berkeley/Los Angeles/ Londra, 1973.

Mattern, S., *Rome and the Enemy: Imperial Strategy in*

the Principate, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Londra, 1999.

Meckler, M., „Maximinus Thrax (235–238 A. D.)", în *De Imperatoribus Romanis. An Online Encyclopedia of Roman Emperors,* http://www.roman-emperors.org/maxthrax.htm, 1997.

Mennen, L, *Power and Status in the Roman Empire, AD 193–284,* Brill, Leiden/Boston, 2011.

Mócsy, A., *Pannonia and Upper Moesia, A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire,* Routledge Revivals, Londra, 1974.

Morley, C., „Beyond the Digression: Ammianus Marcellinus on the Persians", în *Journal of Ancient History and Archaeology,* nr. 3–4, 2016.

Nixon, C. E. V., Saylor Rodgers, B., *În Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini,* University of California Press, Berkeley, 2015.

Omrani Rekavadi, H., Sauer, E., Wilkinson, T., Nokandeh, J., „The Enigma of the Red Snake: Revealing One of the Worid's Greatest Frontier Walls", în *Current World Archaeology,* nr. 27, februarie-martie, 2008.

Potter, David S., *The Roman Empire at Bay AD 180–395,* Routledge, Londra/New York, 2004.

Puech, H.

— Ch., *Le Manichéisme: Son fondateur, sa doctrine,*

Civilisations du Sud, Paris, 1949.

Puech, H.

— Ch., *Sur le Manichéisme et autres essais,* Flammarion, Paris, 1979.

Šašel Kos, M., „The Family of Romulus August", în Mauritsch, P. (ed.), *Antike Lebenswelten: Konstanz-Wandel – Wirkungsmacht: Festschrift für Ingomar Weiler zum 70. Geburtstag, Philippika,* vol. 25, pp. 439–449, Harrassowitz, Wiesbaden, 2008.

Saunders, R. T., *A Biography of the Emperor Aurelian (AD 270–275),* UMI Dissertation Services, Michigan, 1992.

Schmidt, C., Polotsky, H. J., *Ein Mani-Fund în Ägypten: Originalschrifien des Mani und seiner Schüler,* Akademie der Wissenschaften, Berlin 1933.

Southern, P., *The Roman Empire from Severus to Constantine,* Routledge, 2001.

Sunderman, W., „Mani, the Founder of the Religion of Manicheism in the 3rd century CE", în *Encyclopaedia Iranica,* 20 septembrie 2016.

Suski, R., „The Titles «Dacicus Maximus» and «Carpicus Maximus» in the Imperial Propaganda of the Third and the First Half of the Fourth Century", în *Eos,* vol. 100, 2013, pp. 139–159.

Swinburne Car, Th., *A Manual of Roman Antiquities,* Bel, Londra, 1836.

Swinburne Car, Th., *The History and Geography of Greece,* Londra, 1838.

Syvanne, L, *Military History of Late Rome 284–361,* Pen & Sword Military, Barnsley, Marea Britanie, 2015.

Tubach, J., „Athimar, der manichäische Joseph von Arimathäa", în Chr. Elsas (ed.), *Tradition und Translation. Festschrift für Carsten Colpe zum 65. Geburtstag,* Berlin, 1994.

Vanderspoel, J., *Themistius and the Imperial Court: Oratory, Civic Duty, and Paideia from Constantius to Theodosius,* University of Michigan Press, Michigan, 1995.

Watson, A., *Aurelian and the Third Century,* Routledge, 1999.

Wheeler, E. L., „Rome's Dacian Wars: Domitian, Trajan and the Strategy on the Danube", în *Journal of Military History,* vol. 74, nr. 4, 2010.

Whittaker, C.R., *Rome and its Frontiers: The Dynamics of Empire,* Routledge, Londra, 2004.

Capitolul II: Gog, Magog şi zidul lui Alexandru

Anderson, A.R., *Alexander's Gate, Gog and Magog and the Inclosed Naţions,* Cambridge, Massachusetts, 1932.

Braga, C., *De la arhetip la anarhetip,* Polirom, Iaşi, 2006.

Brandes, W, „Gog, Magog und die Hunnen:

Anmerkungen zur eschatologischen «Ethnographie» der Völkerwanderungszeit", în W. Pohl, C. Gantner, R. Payne (ed.), *Visions of Community in the Post-Roman World. The West, Byzantium, and the Islamic World,* Ashgate, Aldershot, 2012.

Brandes, W, Schmieder, E, Voß, R., *Peoples of the Apocalypse: Eschatological Beliefs and Political Scenarios,* De Gruyter, Berlin/Boston, 2016.

Budge, W. A. E., *The Book of the Bee,* în *Anecdota Oxoniensia, Semitic Series,* Oxford, 1886.

Budge, W. A. E., *The History of Alexander the Great: Being the Syriac Version of the Pseudo-Callistene,* Cambridge University Press, 1889.

Charles, R. H., *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament,* vol. 2, Oxford, 1973.

Czeglédy, Károly, „The Syriac Legend Concerning Alexander the Great", în *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae,* vol. 7, 1957.

Daley, B., *The Hope of the Early Church: A Handbook of Patristic Eschatology,* Cambridge University Press, New York, 1991.

Donzel, E. Van, Schmidt, A., *Gog and Magog în Early Syriac and Islamic Sources, Sallam's Quest for Alexander's Wall,* Brill, Leiden/Boston, 2009.

Gero, St., „The Legend of Alexander the Great in the Christian Orient", în *Bulletin of the John Rylands Library,*

vol. 75, nr. 1, 1993.

Ionescu, D. -T, „Alexander the Great in the Persian Legends: from the Pseudo-Callistheness Greek Romance about Alexander of Macedon to the Sikandar of Firdousi's *Shah-Nameh",* în *Miscellanea Anthropologica et Sociologica,* vol. 15, nr. 4, 2014, pp. 100–117.

Landersdorfer, S., „Mamre on the Locusts (Cyrillonas)", în *Bibliothek der Kirchenvater,* nr. 6, 1913.

Palmer, J. T., „Apocalyptic Outsiders and their Uses in the Early Medieval West", în Brandes, W, Schmieder, F., Voß, R. (ed.), *Peoples of the Apocalypse: Eschatological Beliefs and Political Scenarios,* Millennium-Studien, nr. 63, De Gruyter, Berlin/Boston, 2016, pp. 307–320.

Macuch, R., „Egyptian Sources and Versions of Pseudo-Callistene", în L. Criscuolo, L. Geraci (ed.), *Egitto e storia antica dall'ellenismo all'eta araba. Bilancio di un confronto,* CLUEB, Bologna, 1989.

Meginn, B., *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages,* New York, 1979.

Manteghi, H., *Alexander the Great in the Persian Tradition: History, Myth and Legend în Medieval Iran,* I. B. Tauris, Londra/New York, 2018.

Manteghi, H., „Alexander the Great in the *Shāhnāmah* of Ferdowsī", în Sttoneman, R., Erickson, K., Netto, I. (ed.), *The Alexander Romance în Persia and the East,*

Groningen University Library, Groningen, 2012, pp. 161–174.

Polignac F., de, „L'Homme aux deux cornes. Une image d'Alexandre du symbolisme grec à l'apocalyptique musulmane", în *Mélanges de l'École française de Rome – Antiquité,* t. 96, 1984.

Wilson, C. E., „The Wall of Alexander against Gog and Magog and the Expedition Sent Out to Find It By the Khaliph Wathiq în 842 AD", în *Hirth Anniversary Volume,* Probsthain and Co, Londra, 1922.

Capitolul III: A treia împărăţie

Bury, J.B., „The Turks in the Sixth Century", în *The English Historical Review,* vol. 12, nr. 47, 1897, pp. 417–426.

Chavannes, E., *Documents sur les Tou-kiue (tures) occidentaux,* Sankt Petersburg, 1903.

Chavannes, E., „Notes additionnelles sur les Tou-kioue (tures) occidentaux", în *T'oung Pao,* nr. 5, 1904, pp. 1–110.

Ewans, J.A., *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire,* Greenwood Press, Westport/Connecticut/Londra, 2005.

Lee, A.D. *Information and Frontiers. Roman Foreign Relations în Late Antiquity,* Cambridge University Press,

Cambridge, 1993.

Lung, E., „Barbarian Envoys at Byzantium in the 6th Century”, în *Hiperboreea Journal,* vol. 2, nr. 1, 2015, pp. 35–52.

Luttwak, Ed., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire,* Cambridge, Massachusetts, 2009.

Nechaeva, E., „The «Rundaway» Avars and Late Antique Diplomacy”, în Ralph Matissen, Danuta Shanzer (ed.), *Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World. Cultural Interaction and the Creation of Identity în Late Antiquity,* Routledge, 2011, pp. 175–181.

Parker, E.H., „The Origin of the Turks”, în *The English Historical Review,* vol. 9, 1896, pp. 431–445.

Zaporozhets, V. M., *The Seljuks,* European Academy of Natural Sciences, Hanovra, 2012.

Yildirim, K., „An Opinion on the Meaning of the Name «Ruanruan»”, în *Central Asiatic Journal,* vol. 56, 2012–2013, pp. 35–40.

Capitolul IV: Ultimul război al lumii antice

Bury, J.D., *A History of the Later Roman Empire from Arcadius to Irène,* vol. 2, Adamant Media Corporation, New York, 2009.

Daryaee, T, „The Coinage of Queen Bōrān and its Significance în Sasanian Imperial Ideology”, în *Bulletin*

of the Asia Institute, vol. 13, 1999, pp. 77–83.

Davis, Ch., *Byzantine Relief Icons în Venice and along the Adriatic Coast: Orants and Other Images of the Mother of God,* fondamentaARTE, München, 2006.

Garland, L., *Byzantine Empresses: Women and Power în Byzantium, 527–1204,* Routledge, Londra, 1995.

Grabar, A., *Iconoclasmul bizantin,* Meridiane, Bucureşti, 1991.

Grumel, V., „La défense maritime de Constantinople du cote de la Corne d'Or et le siège des Avares", în *Byzantinoslavica,* vol. 25, 1964.

Howard-Johnston, J., „The Siege of Constantinople în 626", în C. Mango, G. Dagron (ed.), *Constantinople and its Hinterland. Papers from the Twenty-Seventh Spring Symposium of Byzantine Studies,* Oxford, Aldershot, Hampshire, 1995, pp. 131–145.

Howard-Johnson, J., *Witnesses to a World Crisis: Historians and Histories of the Middle East in the Seventh Century,* Oxford University Press, Oxford, New York, 2010.

Kaegi, W., *Heraclius – Emperor of Byzantium,* Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Khanbaghi, A., *The Fire, the Star and the Cross: Minority Religions în Medieval and Early Modern Iran,* I. B. Tauris, Londra/New York, 2006.

Mango, C. (ed.), „Nikephoros, Patriarch of

Constantinople, Short History", în *Corpus Fontium Historiae Byzantinae,* nr. 13, Washington, D. C., 1990.

Martindale, J. R., Jones, A. H. M., Morris, J., *The Prosopography of the Later Roman Empire. Vol. III: AD 527–641,* Cambridge University Press, 1992.

Nicolle, D., *Yarmuk AD 636: The Muslim Conquest of Syria,* Osprey Publishing, Londra, 1994.

Pourshariati, P., *Decline and Fall of the Sasanian Empire. The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran,* I. B. Tauris, New York, 2008.

Pentcheva, B. V., *Icons and Power: the Mother of God în Byzantium,* The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 2006.

Pentcheva, B. V., „The Supernatural Protector of Constantinople: the Virgin and Her Icons in the Tradition of the Avar Siege", în *Byzantine and Modern Greek Studies,* nr. 26, 2002, pp. 5–12.

Radivoj, R., *Siege of Constantinople by the Avars, 626,* http://www.ehw.gr/l.aspx?id=12320.

Scheck, Th. P., „St. Jérôme: Commentary on Isaiah: Including St. Jerome's Translation of Origen's *Homilies* 1–9 on Isaiah", în *Ancient Christian Writers: The Works of the Fathers în Translation,* vol. 68, Newman Press, 2015.

Skaff, J.K., „Tang Military Culture and Its Inner Asian Influences", în Nicola Di Cosmo (ed.), *Military Culture în Imperial China,* Harvard University Press,

2009.

Vailhe, P., „Execution de l'empereur Maurice à Galamich en 602", în *Échos d'Orient,* vol. 13, 1910, pp. 201–208.

Vassilaki, M. (ed.), *Images of the Mother of God: Perceptions of the Theotokos în Byzantium,* Ashgate, Aldershot, 2008.

Veccia Vaglieri, L., „Ghadīr Khumm", în Bearman, P., Bianquis, Th., Bosworth, C. E., van Donzel, E., Heinrichs, W.P. (ed.), *Encyclopaedia of Islam,* Brill Online, 2016.

Weyl Carr, A., „Icons and the Object of Pilgrimage în Middle Byzantine Constantinople", în *Dumbarton Oaks Papers,* nr. 56, 2002.

Wortley, Jh., „The Marian Relics at Constantinople", în *Greek, Roman, and Byzantine Studies,* nr. 45, 2005, pp. 171–187.

Zuckerman, C., „Heraclius and the Return of the Holy Gross în C. Zuckerman (ed.), *Constructing the Seventh Century, Travaux et mémoires,* nr. 17; Association des Amis du Centre d'Histoire et Civilisation de Byzance, Paris, 2013.

Capitolul V: A patra împărăţie

Akram, A.I., *The Sword of Allah: Khalid bin al-Waleed –*

His Life and Campaigns, Oxford University Press, 2004.

Akram, A. I., *Muslim Conquest of Persia,* Maktabah Publications, Birmingham, 2009.

Baker, C., „The Lost Origins of the Daylamites: the Construction of a New Ethnic Legacy for the Buyids", în Rebecca Futo Kennedy, Molly Jones-Lewis (ed.), *The Routledge Handbook of Identity and the Environment in the Classical and Medieval Worids,* Routledge, Londra/ New York, 2016, pp. 281–295.

Bashear, S., *Studies în Early Islamic Tradition,* The Max Schloessinger Memorial Foundation, Ierusalim, 2004.

Boulter, J., *The Letter of the Prophet to the Emperor of Byzantiunr,*
https://www.muslim-library.com/dl/books/English_The_Letter_of_the_Prophet_to_the_Emperor_of_Byzantium.pdf.

Donner, F. M., *The Early Islamic Conquests,* Princeton University Press, Princeton, 1981.

El-Cheikh, N. M., *Byzantium Viewed by the Arabs,* Harvard University Center for Middle Eastern Studies, Cambridge, 2004.

Foss, C., „The Persians în Asia Minor and the End of Antiquity", în *The English Historical Review,* nr. 90, 1975.

Gibb, H. A. R., „Adjnadayn", în *The Encyclopedia of Islam,* vol. 1, 1986.

Guillaume, A., *The Life of Muhammad,* Oxford

University Press, Londra, 1955.

Haldon, J., *The Byzantine Wars,* Tempus Publishing, 2001.

Haldon, J., *Byzantium in the Seventh Century: the Transformation of a Culture,* Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Howard-Johnston, J. D., *East Rome, Sasanian Persia and the End of Antiquity. Historiographical and Historical Studies,* Routledge, Hampshire/Burlington, 2006.

Jalalipour, S., „The Arab Conquest of Persia: The Khūzistān Province Before and After the Muslims' Triumph", în *e-Sasanika Graduate paper,* vol. 11, California State University, Fullerton, 2014.

Jamshidi, A., „Lizards as Arab Food. Representation of Arabs and the Shāhnāmah Scholarship", în *Persian Language, Literature and Culture,* Kamran Talattof (ed.), Londra, 2015.

Jandora, J. W., „Developments în Islamic Warfare: The Early Conquests", în *Studia Islamica,* nr. 64, 1986, pp. 101–114.

Kaegi, W. E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests,* Cambridge, 1995.

Keall, E. J., „Ayvān-e Kesrā", în *Enciclopaedia Iranica* (online), vol. 3, pp. 155–159.

Kennedy, H. N., *The Byzantine And Early Islamic Near East,* Ashgate, Aldershot, 2006.

Kennedy, H. N., *The Great Arab Conquests: How the Spread of Islam Changed the World We Live În,* Weidenfeld & Nicolson Publishers, Londra, 2007.

Koelle, S. W., *Mohammed and Mohammedanism Critically Considered,* Londra, 1889.

Luttwak, E. N., *The Grand Strategy of the Byzantine Empire,* Harvard University Press, 2009.

Morony, M., „Beh-Ardašīr", în *Enciclopaedia Iranica* (online), vol. 4, 1989, pp. 93–94.

Morony, M., „Madā'en", în *Enciclopaedia Iranica* (online), aprilie 2009.

Nicolle, D., *Yarmouk, 636 A. D. The Muslim Conquest of Syria,* Osprey, Londra, 1994.

Palmer, A., *The Seventh Century in the West-Syrian Chronicles,* Liverpool University Press, Liverpool, 1993.

Walton, M. W, *Islam at War,* Greenwood Publishing Group, Westport, 2003.

Capitolul VI: Spaimele apocaliptice ale Răsăritului

Alexander, P., „The Medieval Legend of the Last Roman Emperor and Its Messianic Origin", în *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes,* vol. 41, 1978.

Alexander, P., *The Byzantine Apocalyptic Tradition,* Dorothy de E Abrahamse (ed.), University of California Press, Berkeley, 1985.

Anthony, S. W., „Muhammad, the Keys to Paradise, and the Doctrina Iacobi: A Late Antique Puzzle", în *Der Islam,* vol. 91, nr. 2, 2014, pp. 243–265.

Baca-Winters, K., „The Last Battle: The Dēnkard and the Post-Zoroastrian World", în *e-Sasanika Graduate paper,* vol. 3, 2013.

Brock, S., „North Mesopotamia in the Late Seventh Century: Book XV of John Bar Penkayé's Rish Melle", *în Jerusalem Studies în Arabic and Islam,* nr. 9, 1987, pp. 51–75.

Brock, S., „Syriac Views on Emergent Islam", în *Studies on the First Century of Islamic Society,* Gautier H. A. Juynboll (ed.), Southern Illinois University Press, Carbondale, 1982.

Boyce, M., „On the Antiquity of Zoroastrian Apocalyptic", în *Bulletin of the School of Oriental and African Studies,* vol. 47, 1984.

Cross, S., „The Earliest Allusion în Slavic Literature to the*Revelaţi ons* of Pseudo-Methodius", în *Speculum,* vol. 4, nr. 3, 1929, pp. 329–339.

Daryaee, T, „Apocalypse Now: Zoroastrian Reflections On the Early Islamic Centuries", în *Medieval Encounters,* vol. 4, 1998, pp. 188–202.

David-Weill, J., „Alam", în *The Encyclopaedia of Islam,* Leiden, 1960.

Dhabhar, E.B.N., *The Persian Rivayats of Hormazyar*

Framarz and others. Their Version With Introduction and Notes, The K.R. Cama Oriental Institute, Mumbai, 1932.

Griffith, S.H., *The Church in the Shadow of the Mosque. Christians and Muslims in the World of Islam,* Princeton University Press, Princeton, 2008.

Isoaho, M., „The Last Emperor in the Primary Chronicle of Kiev", în *Past and Present în Medieval Chronicles, Studies across Disciplines in the Humanities and Social Sciences,* vol. 17, Helsinki Collegium for Advanced Studies, Helsinki, pp. 43–81.

Kraft, A., „The Last Roman Emperor Topos in the Byzantine Apocalyptic Tradition", în *Byzantion,* vol. 82, 2012, pp. 213–257.

Martinez, E, *Eastern Christian Apocalyptic in the Early Muslim Period: Pseudo-Methodius and Pseudo-Athanasius,* teză de doctorat, Catholic University of America, 1985.

Meyendorff, Jh., „Byzantine Views of Islam", în *Dumbarton Oaks Papers,* nr. 18, 1964, pp. 115–32.

Moazami, M., „Millennialism, Eschatology, and Messianic Figures în Iranian Tradition", în *Journal of Millennial Studies,* iarna 2000.

Penn, M. Ph., *When Christians First Met Muslims. A Sourcebook of the Earliest Syriac Writings on Islam,* University of California Press, Oakland, 2015.

Reinink, G.J., „Pseudo-Methodius: A Concept of History în Response to the Rise of Islam: Problems in

the Literary Source Material", în Averil Cameron, Lawrence I. Conrad (ed.), *The Byzantine and Early Islamic Near East I: Problems in the Literary Sources – Studies în Late Antiquity and Early Islam 1,* Darwin, Princeton, 1992, pp. 149–187.

Reinink, G. J. (ed.), *Die Syrische Apokalypse des Pseudo-Methodius,* Louvain, 1993.

Roma aeterna a căzut sub loviturile barbarilor, dar Imperiul a supraviețuit. De la Constantinopol, împărații romani continuă să vegheze cursul istoriei, disputându-și stăpânirea lumii cu regii Iranului. Însă, viziunea apocaliptică a profetului Daniel este pe cale să se împlinească: în timp ce împărăția romanilor (prima fiară biblică) și cea a Iranului (a doua fiară) își epuizează puterile într-un război devastator, dincolo de legendarul zid ridicat de Alexandru Macedon, popoarele sălbatice ale lui Gog și Magog (a treia fiară) se pregătesc să cotropească lumea. Iar din pustiurile Arabiei se ridică împărăția lui Ismael (a patra fiară), care va cuceri și va supune o mare parte a pământului.

Antichitatea răsăriteană târzie este fără îndoială una dintre cele mai fascinante perioade ale istoriei omenirii. Bazat pe o cercetare aprofundată a surselor antice, volumul de față recompune o imagine complexă, plină de exotism a acestei epoci.

curteaveche.ro
ISBN 978-606-44-0658-3
9 786064 406583

CURTEA VECHE